TAUTOS PRAEITIS

THE PAST OF A NATION

Istorijos ir gretimųjų sričių neperiodinis žurnalas

LITHUANIAN HISTORICAL MAGAZINE

TOMAS I
KNYGA 4

CHICAGO, ILL. 1962

TURINYS

Zenonas Ivinskis — Lietuvos valstybingumo išplėtimas slavų erdvėje . . 501
Dr. Jonas Remeika — Prekyba Nemunu iki 1430 521
Kun. dr. K. A. Matulaitis, MIC. — III Lietuvos metraštis (Bychovco kronika) 565
Kun. Vytautas Bagdanavičius, MIC. — Lietuviškos žegnonės kilmė . . . 575
Dr. Jonas Matusas — Stiklas Lietuvos senovėje 595
„ „ — Lietuvos lokalinės istorijos Liet. Encikl. papildymas . 605

ISTORINĖ MEDŽIAGA

Paulius Rabikauskas — Lietuvos jėzuitų provincijos pastatų planai . . . 613
Vincentas Liulevičius — Švietimo židiniai tremtinių stovyklose 616
Jonas Rūgis — Iš pulk. K. Rumšos atsiminimų 630

BIBLIOGRAFIJA

Rocznik Bialostocki I 1961 (K. A. M.); Zeszyty Historyczne (J. Rūgis); Bibliografija apie Lietuvą ir lietuvius (Č. G.); Naujausioji istorinė literatūra (V. Širvydas ir Č. Grc.) 635-644

KRONIKA

Istoriniai radiniai Lietuvoje; Iš L. K. Mokslo Akademijos istorijos mokslų sekcijos veiklos 1960 - 1961 (Z. I.); Nekrologai: M. Biržiška, J. Matusas, P. Tarasenka; Sukaktuvininkai: V. Liulevičius, A. Rūgytė; Lietuvių Istorijos Draugijoj; Mecenatai ir rėmėjai 645-649

ENGLISH ABSTRACTS 651

TAUTOS PRAEITIS I–4

LIETUVOS VALSTYBINGUMO IŠPLĖTIMAS SLAVŲ ERDVĖJE

GEDIMINAIČIŲ ŠEŠIŲ DEŠIMTMEČIŲ PASTANGOS (IKI 1408)

ZENONAS IVINSKIS

Iš siauro šiandieninio Pabaltijo ruožo, kur susispaudusi gyvena lietuvių tauta, sunku yra žvelgti į tolimos Didžiosios Lietuvos Kunigaikštijos plotus atgal. Vargiai galima įsivaizduoti didžiąją Algirdo ir Vytauto laikų valstybę, kai didieji Vilniaus kunigaikščiai apjungė ir Dniepro augštupių miškų masyvus, ir jo žemupio stepių platybes. Kadangi nepriklausomoji 1918 metų Lietuva tapo grynai *tautinė* valstybė, Vilniaus kunigaikščių pastangos išplėsti Lietuvos valstybingumą į kairiuosius Volgos prieupius buvo imta vertinti ne anų laikų mastu, bet pagal tautinius lietuvių valstybės reikalavimus. Tad ypač Vytautui buvo daug kartų daromi kaltinimai, kam jis eikvojęs lietuvių tautos energiją tolimuose plotuose. Buvo priekaištaujama, kam šis Kęstutaitis ruošęs išlaidingus žygius, vaikydamasis totorius po stepes.

Tačiau žiūrint tų pat amžių matu, reikia pripažinti, jog lietuvių ekspansija į rytus nuo pat valstybės pradžios buvo susidėjusių politinių santykių išdava. Į artimas slavų žemes lietuviai buvo pradėję veržtis dar prieš Mindaugą. Veržimąsi diktavo pati geopolitinė padėtis. Kai Dauguvos ir Nemuno žemupių srityse įsistiprino, ar visomis jėgomis bandė įsitvirtinti vokiečių ordinas, natūraliai lietuviams plėstis beliko milžiniška rytų erdvė, kur kliūtys buvo nepalyginamai mažesnės. Pradėjęs tikrosios Lietuvos puolimus tik 13-jo amžiaus gale, vokiečių ordinas praleido tikrąjį laiką jai užimti. Jis nepastebėjo, kad jau Gedimino laikų Lietuva buvo pasidariusi stipri ir galinga valstybė, plačiai atsirėmusi į rytų žemes. Iš jų lietuviai traukė ir papildomų jėgų prieš nepaliaujamus ordino puolimus. Kryžiuočių kronikos, ypač Vigando Marbur-

giečio, ne kartą 14-me amž. minėjo rusiškųjų žemių karius kovose prieš ordiną.

Nė vienas Lietuvos valdovas 14-me amž. neatsisakė nuo pretenzijų užvaldyti naujų slaviškųjų žemių, kur gausioms Gedimino vaikų ir anūkų šeimoms lengvai buvo galima išskirti reikalingas dalis. Vytauto senelis Gediminas ir vėliau jo dėdė Algirdas iš senosios Kijevo Rusios įsigijo plačias teritorijas. Didysis Gediminas ir jo sūnus užvaldė jas ne tik ginklu, bet ir taikiu būdu, net giminystėmis. Tik kolonistų didžiarusių plotų prie Maskvos upės nebepasisekė nei Algirdui, nei Vytautui užimti.

Įsistiprinimas rytų plotuose sudaro vieną iš įdomiausių epizodų Didžiosios Lietuvos Kunigaikštijos istorijoje, kuriai, ypač jos ekspansijai į rytų slavų erdvę, nuo 19-jo amž. galo iki II pasaulinio karo daug dėmesio yra paskyrę rusų, lenkų, ukrainiečių ir iš dalies vokiečių istorikai. Iš pačių lietuvių vis dar tebelaukiama tos srities mokslinių tyrinėjimų, juo labiau, kad tarybiniai (komunistų) istorikai rusai tą problemą stengiasi apeiti, ją tik prabėgomis užsiminti. Lietuvių užvaldymas rusiškosios erdvės, jų politiniai ir kariniai pasisekimai nesiderina į vad. „vyresniojo brolio" dabar skelbiamąsias tezes. Tad ir pačių lietuvių tarybiniams istorikams yra leidžiama rašyti apie kryžiuočius, jų agresiją, apie kryžiaus karus Lietuvon ir pan., bet nieko minėtino nėra pasirodę lietuviškai nuo 1944 apie 14—15-jo amž. Lietuvos santykius su Maskva, apie Gedimino, Algirdo, Vytauto didžiuosius teritorijalinius laimėjimus. Tad tuo labiau mums reikia tą klausimą tyrinėti labiau atsidėjus. Šis straipsnis tėra tačiau programatinė apžvalga, paimta iš naujai paruošto platesnės lietuvių tautos istorijos teksto.

1. Algirdo laimėjimai ir jo neužbaigti konfliktai su Maskva

Su Algirdo vardu yra tampriai surištas Lietuvos išsiplėtimas į rytus ligi Volgos augštupių ir pietuose į Juodosios jūros stepių gilumą. Įjungdamas Lietuvai daug rytinių slavų žemių ir drąsiai skelbdamas, jog visa Rusija turi lietuviams priklausyti, šis žymiausias Gediminaitis iš Didžiosios Lietuvos Kunigaikštijos padarė *didžiausią Europoje valstybę*.

Rusų metraščiai, kurie yra pagrindinis šaltinis apie Algirdo politinę veiklą, yra davę ir jo charakteristiką. Kada Algirdas darė kokį žygį į Maskvos žemes, metraštininkui jis virto „piktu, bedievišku ir negarbingu" priešu (PSRL 18, 118). Šiaip jau apie Algirdą sprendimas buvo teigiamas, kartais net pataikaujantis. Tas pats kronistas pažymėjo, jog „iš visų brolių Algirdas buvo labiausiai gabus". Savo sugebėjimais ir valdžia jis viršijęs tėvą ir dėdę.

Algirdo ir jo valstybės stiprybę išryškino ir to laiko Bizantijos istorikas Nikephorus Gregoras († 1360), pažymėdamas, jog lietuvių karalius savo stiprybe ir militarinėmis kariuomenės ypatybėmis pranoksta visus kitus šiaurinės Rusios kunigaikščius. Labai karinga lietuvių tauta esanti neįveikiama. O jos valdovas „vienintelis nemoka mongolams jo-

kių metinių duoklių, kadangi jo karalystė yra labai didelė ir gerai sustiprinta pilimis" (KH 1896, 518).

Pagal rusų metraščius, Algirdas esąs ne tik asmeniškame gyvenime, bet apskritai visame savo veikime rodęs *saiką ir santūrumą* (PSRL 10, 213). Kai jis rengdavosi į karą, savo žygio planus taip apsupdavo paslaptimis, jog net artimieji kariniai vadai jų nepatirdavo. Savo ištverminguose politiniuose siekimuose jis buvo gana atsargus, o jo gudrumas ėjo iki augščiausių ribų. Derybų ir sutarčių pagalba Algirdas pasiekdavo daugiau negu ginklo jėga. Nors ir nėra žinių apie kokius jo garsius karo veiksmus, tačiau žinoma, kad jis yra daug po plačius plotus žygiavęs, sugebėdamas užsiimti ir *visos* valstybės reikalais. Tiesa, jis buvo labiau atsidėjęs laimėjimams rytų erdvėje; tačiau teikdavo pagalbos ir kitiems dviems broliams, būtent su Lenkija kovojančiam Liubartui ir vakarų sieną ginančiam Kęstučiui.

Paliuosuodamas Rusios žemes iš totorių jungo ir „po senovei" („po staremu") palikdamas iš anksčiau susidėsčiusią tvarką, Algirdas savo valdžią labiausiai išplėtė į rytus ir į pietus. Smunkanti totorių valstybė po chano Berdibeko mirties (1359) suskilo į kelias dalis. Tad Algirdas sėkmingai išnaudojo totorių silpnumą. Jau nuo 1357 jis ėmė įsiviešpatauti Dniepro kairėje, užimdamas ten didelius plotus Desnos baseine. Briansko kunigaikštiją jis pavedė sūnui Dimitrui, o Naugardą - Sieverską kitam sūnui Kaributui - Dimitrui, kai Černigovo kunigaikštijoje buvo paliktas vietinis kunigaikštis. Algirdo valdos jau pasiekė Okos šaltinius, bet pačias Okos augštupių kunigaikštijas (Kozielską, Karačevą, Novosilį ir kt.) teužvaldė Vytautas.

Sumušdamas totorius 1362 prie Būgo prieupio Mėlynųjų Vandenų — „Sine Wody" (arti Juodosios jūros), Algirdas laimėjo ne tik plačią Podolę, turtingą žemę palei Dniestrą, bet ir patį Dniepro žemupį[1]), kuris tada buvo tuščias. Menkai gyvenamoje Podolėje rado sau gerų žemių gausi Algirdo brolio Karijoto šeima. Šie galėjo ten įsikurti ir be Algirdo paramos. Dar nėra galutinai išaiškintas klausimas kada Karijotaičiai yra pasirodę Podolėje. Nėra užtenkamai duomenų paremti naujai tezei, jog Karijotas su savo mažamečiais sūnumis, kaip Jaunučio šalininkas, po Vilniaus perversmo būtų buvęs priverstas trauktis į totorių silpnai ginamą pietų Rusią. Iš Podolės Karijotaičių paminėtini Jurgis (†1374), Aleksandras (†1388), Konstantinas (†1388), Teodoras. Šalia kitų, kurių vardai apytikriai tenustatomi, rodos, Karijoto sūnus buvo ir Borisas, pasižymėjęs sudarant Kriavo aktą. Podolėje Karijotaičiai ėmė įvesti tvarką, statyti pilis (Kamieniecą, Smotryčą, Bakotą ir kt.), užvesti ūkinį gyvenimą.[2])

---

1) S. M. K u c z y n s k i, Sine Wody, Rzecz o wyprawie Olgierdowiej 1362 r., Księga ku czci O. Haleckiego, Warszawa 1935, 81 - 141.

2) Karijotaičių ir jų įvykdytas Podolijos užėmimo klausimas yra specialiau tirtas J. Puzynos ir H. Paszkiewicziaus. Tarp judviejų buvo užsimezgusi gyva mokslinė diskusija, kurioje H. Paszkiewicz pasirodė tikslesnis ir geresnis šaltinių aiškintojas: J. P u z y n a, Korjat i Korjatowicze, AW 7, 1930, 425-455; papildymai t. p. 11, 1936, 61-97; J. P u z y n a, Pierwsze wystąpiene Korjatowiczów na Rusi poludniowej, t. p. 13, sąs. 2, 1938, 1-65; H. P a s z-

Drauge su Podole Lietuvos valstybėn buvo įjungta ir Kijevo kunigaikštija, kuri jau nuo Gedimino laikų buvo didžiojo Lietuvos kunigaikščio priklausomybėje, kai Kijevą valdė jaunesnis Gedimino brolis Teodoras. Galutinai senosios Rusios sostinę atėmęs iš totorių įtakos, ten Algirdas pasodino savo sūnų Vladimirą (†1398).

Dar būdamas daliniu kunigaikščiu, 1342 Algirdas buvo padėjęs Pskovui prieš Livonijos magistrą Burchardą von Dreileven, kuris buvo apgulęs Izborską (į vakarus nuo Pskovo). Dalis Pskovo bajorų, „tikėdami iš Algirdo gauti pagalbos" prieš Livonijos ordiną ir Did. Naugardą, į Pskovo kunigaikščius pravedė vyriausiąjį Algirdo sūnų (Vingaudą?, Vingolt?), per krikštą gavusį Andriaus vardą. Bet Algirdaitis tuoj buvo nusiųstas į Polocką.

Tolimesnė kova dėl įtakos šiaurinėse Rusios žemėse tarp Lietuvos ir Maskvos Algirdui atnešė eilę nepasisekimų. 1349 Pskovas nutraukė draugiškus santykius su Algirdu. O Didž. Naugarde tada jis taip pat nebepajėgė įveikti Maskvos įtakos. Tai buvo pasikeitusių politinių santykių išdava.

Iki 14 amž. vidurio Rusios gyventojai, nors išpažindami Bizantijos tikėjimą, noriai pasiduodavo pagonių lietuvių valdžion, nes tuo būdu išsilaisvindavo iš kieto totorių jungo. Padėtis tačiau pamažu keitėsi Lietuvos nenaudai, kai Maskvos kunigaikščiai ėmė stiprėti. Svarbus buvo veiksnys, kad Rusios gyventojus rišo *tas pats* tikėjimas su Maskva, kurios valdovas Jonas Kalita, pirmasis energingas rytinių slavų žemių "rinkėjas", savo palikuoniams buvo nurodęs aiškų kelią surinkti savo valdžion susiskaldžiusią Rusią. Bet to paties siekė ir Algirdas, kuris nedvejodamas paskelbė, jog „savaime visa Rusia (Russia) turėtų priklausyti lietuviams".[3])

Tad Algirdas ir Maskvos kunigaikščiai tapo nesutaikomi priešai. Varžybinė kova tarp Vilniaus ir Maskvos jau prasidėjo pačioje Algirdo valdymo pradžioje, kai jis, norėdamas sulaužyti Maskvos jėgą, nutarė *susiartinti* su totorių chanu ir siuntė pas jį 1349 Karijotaičius — Simaną ir Eikšą. Bet jiedu nepasiekė tikslo, nes buvo perduoti didžiajam Maskvos kunigaikščiui, šiam reikalaujant. Gelbėdamas savo pasiuntinius - sūnėnus, Algirdas taikėsi su Maskva. Tada jis jau buvo našlys, ir iš Maskvos kunigaikščio Simano ir metropolito Teognosto gavo leidimą (1349 ar 1350) vesti Tverės kunigaikščio Aleksandro dukterį Julijoną.[4])

Bet greitai vėl kova atsinaujino prie Dimitro (Jono sūnaus) Suzdaliečio. Kiekvienas iš veiklių varžovų, norėdamas nurungti konkurentą,

---

kiewicz, Pierwsze wystąpienia Korjatowiczów na widowni dziejowej, (Priedas prie jo knygos: O genezie i wartości Krewa, Warszawa 1938, 264-299); H. Paszkiewicz, W sprawie roli politycznej Korjatoviczov na Wolyniu i Podola, AW 13, sąs. 2, 1938, 334-337. Gana tiksliai visą tą ginčą įvertino St. Krakowski, Korjatowicze i sprawa Podolska w XIV w. w oświetleniu najnowszej historjografii polskiej, AW 13, sąs. 1, 1938, 250-274.

3) SRP II 80 ("Omnis Russia ad Letwinos deberet simpliciter pertinere" — Hermano de Wartberge kronika).

4) PSRL 7, 215; 18, 97.

stengėsi išplėsti savo įtaką Pskove, Didž. Naugarde, Smolenske ir Tverėje. Ir Algirdas, ir Maskvos kunigaikštis tuo pačiu laiku darė stiprių pastangų atnaujinti arba išlaikyti savo valstybės ribose arkivyskupo - metropolito sostą graikų tikėjimo gyventojams.

Maskvos kunigaikščių ateičiai buvo gana reikšminga, kad visos Rusios metropolitas savo sostinę iš Kijevo, esančio nuolatinių totorių puolimų pavojuose, 1300 perkėlė į šiaurinės Rusios Perejeslavlį. Akstiną tam davė naujas didelis Kijevo apiplėšimas (1299). Po Teognosto Rusios metropolitu Algirdo laikais buvo atkaklus lietuvių priešas Aleksis (1354-78).

Vesdamas Didžiosios Lietuvos Kunigaikštijos interesų apspręstą bažnytinę politiką, Algirdas, nors pats ir būdamas pagonis, rūpinosi ir budėjo, kad jo pavaldiniai ortodoksai nebūtų *priklausomi* nuo priešo žemėje sėdinčio metropolito. Pagaliau jam pasisekė atstatyti Vytenio ir Gedimino laikų padėtį. 1354 Konstantinopolio patrijarchas paskyrė atskirą Lietuvos valstybei priklausančių žemių metropolitą - arkivyskupą Romaną.

Po Romano mirties (1361), Maskvai ir Aleksiui rūpinantis, Lietuvos stačiatikių metropolija nebebuvo atnaujinta, bet vėl tapo pajungta maskviniam "visos Rusijos metropolitui". Tik po daugelio pastangų Algirdui vėl pavyko Konstantinopolio patrijarchą Filotėją įtikinti Lietuvos ortodoksų labui. Algirdas 1370 smarkiai pasisakė prieš Aleksį, atsakydamas į priekaištus savo laiške Konstantinopolio Filotėjui.[5]) Patrijarchas Lietuvos stačiatikių metropolitu 1375 paskyrė vienuolį Kiprijoną († 1381), kuris pastoviai gyveno Didžiojoje Lietuvos Kunigaikštijoje, Kijevą pasirinkdamas sostine. Bet Algirdo pasiektas laimėjimas ilgesnį laiką *nepatvėrė*. Maskvos Dimitras Kiprijono nepripažino ir dėjo pastangų Lietuvai metropolitu įšventinti vieną savo numatytą vienuolį. Nuo 1389 Lietuvos metropolija vėl paliovė egzistavusi iki pat 1415, kai Grigorijaus Camblako asmenyje Vytautas trumpam laikui išsirūpino jos atnaujinimą, tepatvėrusį vos penkerius metus.

Lietuvos stačiatikių bažnytinės padėties nesutvarkymas ateičiai paliko didelę spragą, per kurią *veržėsi* Maskvos įtaka. Vėliau ji buvo pridengiama iš Maskvos einančiu šūkiu — *globoti* tariamai skriaudžiamus Lietuvos stačiatikius, ar „dizunitus". Tad iš Maskvos iki pat 18-jo amž., ypač nuo Žigimanto Senojo laikų, buvo imta skelbti, jog ji turinti *apginti* katalikų persekiojamus stačiatikius, bažnytinės organizacijos atžvilgiu nuo 16-jo amž. pradžios vėl priklausančius Maskvos metropolitui, kuris nuo 1589 tapo „Maskvos ir visos Rusijos patrijarchu".

Geriau Algirdui sekėsi kovoti su Maskvos užuomačiomis Smolensko ir Tverės kunigaikštijose. Smolenskas jau nuo anksčiau *lenkėsi* Lietuvos įtakai. Algirdas ėmė skaldyti plačią kunigaikštiją, sau vieną po kitos pasiimdamas kaikurias sritis ir pilis. 1355 jo garnizonai įsikūrė Rževe

---

5) Mitteilungen der Litauischen Litterarischen Gesellschaft V, 1907, 358-361 (Algirdo graikiškai rašyto laiško tekstas).

ir Bialoje. Iki 1362 jis užėmė Smolensko kunigaikštijai priklausantį Mogiliavą, Toropiecą, Mstislavlį ir kt. Pats Smolenskas tapo apsuptas Algirdo valdomis, taigi jo valiai Smolenskas turėjo lenktis per jėgą, kai Maskvos kunigaikštis nepajėgė ten išvystyti savo įtakos.

Nežiūrint reikšmingų Algirdo laimėjimų kovoje su Maskva, šios jėga pasiliko ir toliau grėsminga Lietuvos valstybei. Toji Rusios šiaurės kunigaikštija pamažu darėsi vis stipresnė ir didesnė. Tad jau prie Algirdo anūko (Kazimiero), susidėjus dar palankesnėms Maskvos sąlygoms, jos kunigaikščiai pradės reikšti savo kietas pretenzijas į Rusios žemes, esančias Gediminaičių valdžioje, o dalis rytinių Lietuvos pasienių stačiatikių gyventojų ims palankiau žvelgti į Kremliaus pusę.

Bet Algirdas vis dar sėkmingai skleidė Lietuvos valstybingumą Rusioje, nors ir susitikdamas su Maskvos pasipriešinimu. Žymiausia kova dėl įtakos tarp Vilniaus ir Maskvos prasidėjo Tverės kunigaikštijoje. Patys Tverės kunigaikščiai jau nuo seniau tarpusavy nesutardavo. Vieni jų jieškojo Lietuvos pagalbos, kiti rėmėsi Maskva.

Gindamas teises savo svainio Tverės kunigaikščio Mykolo (Aleksandro sūnaus), Algirdas ginklu kliudė ten įsistiprinti Maskvai. Tris kartus (1368, 1370, 1372) jis, nepasiekdamas aiškios pergalės, žygiavo prieš Maskvą. 1368 rudenį Algirdo žygyje dalyvavo Kęstutis su jaunuoju Vytautu, „visi lietuvių kunigaikščiai" ir „Smolensko jėga". Nors priešas buvo užkluptas netikėtai, tačiau žiemos sąlygomis pats Algirdas nebuvo pasiruošęs ilgam apgulimui. Todėl, prastovėjęs prie Maskvos mūrų „tris dienas ir tris naktis" ir nuteriojęs apylinkę, jis grįžo atgal.[6]) Iki tol niekados lietuviai nebuvo pasiekę Maskvos vartų. Lieka neaišku, ar tas paslaptimi apgaubtas žygis teturėjo reikšti vien Tverės Mykolo teisių gynimą, ar kai ką ir daugiau.

Antrasis Algirdo rudens žygis (1370. XI.), kuriame dalyvavo Kęstutis „su kitais lietuvių kunigaikščiais", Tverės Mykolas ir Smolensko Sviatoslavas, jau nebuvo netikėtas. Nepasisekus paimti Volok-Lamskij, Algirdas gruodžio 6 priartėjo prie Maskvos mūrų, o kunigaikštis Dimitras (Donietis) užsidarė Kremliuje, pilnai pasiruošęs. Tad Vilniaus valdovas, prastovėjęs 10 dienų, padarė su juo paliaubas. Metraštininkas su pasitenkinimu išsitaria, jog Algirdo kariai grįžę namo „stipriai būkštaudami, žvalgydamiesi ir bijodami galinčių juos persekioti (būrių)".[7]) Bet Algirdo pasirodymas prie miesto vartų *palankiai* buvo sutiktas Maskvos valdžia nepatenkintųjų. Metropolitas Aleksis turėjo pagrasyti, jog nusikalstą tie, kurie susidedą su pagonių kunigaikščiu, o kova su Algirdu buvo paskelbta šventu karu.

Tretįjį Maskvos žygį 1372. IV pradėjo Kęstutis ir Andrius Algirdaitis (iš Polocko), netikėtai su didele kariuomene įsiveržę į Dimitro Doniečio žemes. Čia žygiavo būriai iš „Lietuvos, Liachų ir Žemaičių".

---

6) PSRL 18, 108. Plg. įdomias pastabas apie Algirdo žygius į Maskvą: J. M a t u s a s, Algirdo kelias į Maskvą, Draugas, 1960. XI. 5, psl. 6; A. K u č i n s k a s, Kęstutis, lietuvių tautos gynėjas, Kaunas (Marijampolė) 1938, 152-155.

7) PSRL 18, 110.

O pats Algirdas išsiruošė vasarą. Nors pasiruošusi Maskva neprileido jo prie savo mūrų, tačiau nė katra pusė nestojo atviron kovon.[8]) Po kelių dienų buvo padaryta taika, ir varžovai grįžo atgal į savo sostines, neišsikovoję sau aiškios persvaros ir pastovių laimėjimų. Algirdas toliau nebesikišo į Maskvos ir Tverės santykius.

Algirdo žygiuose nė vienu atveju nebuvo prieita prie sprendžiamų kautynių. Savo kariuomenėje turėdamas daug stačiatikių, Algirdas nesiryžo kautis su Maskvos Dimitru, kuris turėjo metropolito Aleksio paramą ir palaiminimą. Be to, nuolatinės kovos su ordinu atitraukė Algirdo dėmesį į vakarus. Kai Tverės kunigaikštis Mykolas dar bandė toliau tęsti kovą prieš Maskvą, nebegaudamas Vilniuje paramos, turėjo tuojau pat (1375) pasidaryti Maskvos (Dimitro Jonaičio) vasalu.

Tuo tarpu Maskvos kunigaikščiai, nors ir turėdami pripažinti totorių viršenybę, tuo pačių laiku stengėsi savo valdžion paimti kitas rusų žemes. Maskviečiams kaip tik lengviau sekėsi šiaurinėse srityse, kurios buvo toli nuo valdų, betarpiškai pažinusių totorių jungą, pvz., pietinėje Rusioje.

Kai į gyvenimo galą Algirdo aktyvumas rytuose mažėjo, Maskvos kunigaikštija ėmė dar labiau stiprintis. Ji pastoviau domėjosi ir tomis atskiromis nepriklausomomis kunigaikštijoms (D. Naugardu, Pskovu, Tvere, Smolensku), kurioms įveikti Algirdas buvo dėjęs daug energijos. Kartais tos kunigaikštijos taip pasipriešindavo abiem varžovam, jog išsikovodavo visišką nepriklausomumą, kaip pvz., Pskovas. Ilgą laiką panašiai buvo ir su D. Naugardo respublika, nors Algirdas siekė ją priversti paklusti. Prieš Algirdo mirtį ten laimėjo pagaliau Maskvos įtaka, kurios pasėkoje 1375 D. Naugardas su Dimitru padarė sutartį.

Algirdui nepavyko *sutramdyti* kylančios Maskvos jėgos, kuri nuo 15-jo amž. galo vis labiau iš rytų ims *grasinti* Lietuvai, panašiai kaip 14-me amž. jos egzistencijai pastoviai grasė vokiečių ordinas. Paskutinis Lietuvos valdovas, kuris turėjo užsimojimų įveikti Maskvą, buvo didysis Kęstutaitis.

2. Ankstybieji Vytauto žygiai rytuose

Visas Vytauto gyvenimas buvo padalintas tarp uždavinių rytuose ir vakaruose. Iš visų Lietuvos valdovų Vytautas su Vakarais buvo daugiausia turėjęs sąlyčio ir labiau pažinęs Vakarų kultūrą. Ketveri metai ordino žemėse buvo jo naudingai praleistas "mokslo laikas". Tad Vytautas ir Lietuvoje įskiepijo daug Vakarų kultūros elementų. Bet ir su Rytais jis turėjo gana stiprių saitų. Su pačia Maskva jį rišo artima giminystė, kai ten 1392 nutekėjo vienintelė jo atžala, jo duktė Sofija. Iš visų Gediminaičių daugiausia Vytautas yra veikęs rytų erdvėje, ilgiems laikams ten palikdamas žymių pėdsakų.

Įveikdamas stepių klajoklius ir pasiekdamas Juodąją jūrą, Vytautas išlygino iki tol perdėm kontinentalinį Lietuvos valstybės charakterį.

8) PSRL 18, 112-113.

Pietų Rusioje jis statė tvirtoves, kolonizavo stepių nomadus totorius. Susiskaldžiusių totorių puolimus jis atrėmė jų pačių pagalba. Dar 17-jo amž. žemėlapiuose Dniepro žemupyje aptinkami pavadinimai "Vytauto pirtis", "Vytauto brasta" ir t. t. buvo didžiojo Kęstutaičio veiklos liudininkai. Visu platumu Vytautas atnaujino dėdės vykdytą rytų ekspansiją tuo pačiu laiku, kai vakarų pusėje reikėjo gintis nuo kerštaujančio ordino puolimų.

Kęstutaičio veikimas rytų - pietų erdvėje pasireiškė trejopu būdu: 1) jis labiau prie centro jungė atsipalaidavusias dalines kunigaikštijas; 2) jis paėmė vasalinėn Lietuvos priklausomybėn tarpines sritis tolimame Maskvos pasienyje; 3) pagaliau totorių bendradarbiavimo jieškodamas, jis bandė įsigalėti visose rusų žemėse. Totorių pagalba jis siekė įvykdyti senąją Algirdo programą. Pagal rusų metraščius, Vytautas žadėjo Perekopo (Krymo) vad. Aukso ordos chanui Tochtamišui, nugalėjęs jo priešą Timur-Kutlugą, pasodinti jį visų totorių chanatų viršūnėje, sakydamas: "o tu mane pasodinki didžiojoje Maskvos kunigaikštijoje... Vokiečius (ordiną) aš pats paimsiu!"[9])

Vytautas siekė pats betarpiškai valdyti rusiškąsias žemes. Todėl jis naikino dalines kunigaikštijas, surasdamas įvairių progų pašalinti eilę Gediminaičių, o jų sritis padaryti nuo savęs priklausomas. Du suimti paties Jogailos broliai buvo nusiųsti Krokuvon.[10]) Po Julijonos Algirdienės mirties jauniausias karaliaus brolis, būtent Švitrigaila, kuris per krikštą buvo gavęs Boleslovo vardą, prieš Jogailos valią buvo įsišeimininkavęs Vitebske. Su Jogailos žinia, Vytautas kartu su Skirgaila 1392 paėmė Vitebską. Dėl neaiškios laikysenos ir kitas Jogailos brolis — Briansko ir Naugardo — Sieversko kunigaikštis Dimitras Kaributas 1393 pavasarį kautynėse buvo nugalėtas. Jis nebeteko ir savo valdos.

Vytauto ir Jogailos susitarimu Podolė buvo padalinta. Vakarinę jos dalį, neišjungdamas iš Lietuvos valstybės,[11]) su eile svarbių pilių, Jogaila 1395 davė Spytekui iš Melsztyno. Šis daugiausia buvo pasitarnavęs, kviečiant Jogailą karaliumi.[12]) Kitą Podolės sritį vėliau gavo Švitrigaila. Ištrūkęs iš Krokuvos kalėjimo, jis jieškojo prieglaudos Vengrijoje, o gavęs Podolę, rūpinosi ją išlaikyti Lietuvai.

Toje pietinėje valstybės dalyje buvo padaryta ir kitų žymių atmainų. Iš Liubarto sūnaus Teodoro Vytautas atėmė Volinijos Vladimirą, bet jį paskyrė vietininku į Naugardą - Sieverską. Bet Liubartaitis taip

---

9) PSRL 22, 203: "...ja tebe posažu na Ordie, i na Sarai, i na Bolgariech, i na Astarchani, i na Ozovie, i na Zajaickoj Ordie, a ty mene posadi na moskovskom velikom kniaženiju, i na vsej semantcati tem, i Novegrade velikom, i na Pskove, a Tver i Riazan' moi i jest, a Niemcy sam vozmu". Plg. panašius tekstus kronikose D. Naugardo (t. p. 4, 103) ir Nikono (t. p. 11, 172).

10) SRP III, 185. Plg. A. Lewicki, Powstanie Świdrygielly, Kraków 1892; J. Matusas, Švitrigaila, Lietuvos didysis kunigaikštis, Kaunas 1938.

11) Plg. G. Rhode, Die Ostgrenze Polens. I. Band (in Mittelalter bis zum Jahre 1401), Koeln 1955, 349.

12) DlugO XII, 463.

pat pabėgo Vengrijon.[13]) Kaip bėglys, prie jo prisijungė ir trečias Gedimino anūkas, buvęs Podolės kunigaikštis Teodoras Karijotaitis.

Beveik tuo pat laiku (1396) Vytautas iš Vladimiro Algirdaičio atėmė Kijevą, sau pasilaikydamas Žitomiro ir Ovručio plačius valsčius („volosti"). Kijevas buvo atiduotas Skirgailai mainais už Polocką. Jau 1392.XII.6 susivažiavęs Belze su Jogaila ir Skirgaila, Vytautas pagaliau susitaikė su karaliaus broliu. Jis pasižadėjo Skirgailai teikti paramą, padėti iš Kijevo išvaryti Vladimirą, kuris vėliau gavo Kopylių. Bet senosios Rusios sostinėje Vytautas galėjo greitai pasodinti vietininku savo svainį, ištikimą Alšėnų kunigaikštį Joną Algimantaitį, nes Skirgaila 1397 ten buvo vietinių nunuodytas. Šitaip tragiškai baigė savo neramų gyvenimą veiklus Algirdaitis, kuris ilgametį broliui tarnavimą buvo pradėjęs 1379 paslaptingąja kelione į Vakarus.

Plėsdamas savo valdžią rytuose, Vytautas energingai sutvarkė Smolenską. Lietuvos ekspansijoje į rytus ši Dniepro augštupio kunigaikštija žymią rolę vaidino nuo Mindaugo laikų, nes yra duomenų, kad jau 13-jo amž. pusėje lietuvių kunigaikštis Edvydas buvo įsitvirtinęs Smolenske. [14]) Ši Dniepro tvirtovė buvo svarbus raktas į didžiausius plotus. Smolenskas ilgai saugojo Lietuvos valstybės šiaurės-rytų valdas, ir lietuviai nuo 1514 per visą šimtmetį nedarė su Maskva pastovios taikos, iš visų jėgų stengdamiesi jį atgal atsiimti.

Nuo 1386 Smolenskas buvo taikoje su Lietuva.[15]) Bet du Sviatoslavo sūnūs — Jogailai paklusnumą žadėjęs Jurgis ir jo brolis Hlebas — pateko savitarpio nesantaikon. Remdamasis giminyste, Vytautas pasisiūlė tarpininkauti ir ta proga 1395 rudenį užėmė Smolenską, iškilmingai miestan įžengdamas ir amžininkus nustebindamas. Belaisvį Hlebą pasiuntęs Krokuvon, Vytautas užėmė ir Smolensko leną Viazmą, o Lietuvai naujai prijungtose žemėse vietininkais paskyrė Jomantą (Jamontą) ir Vosylių Boreikaičius.[16]) Iš Smolensko puldamas Riazanę, kuris savo globon paėmė Jurgį Sviatoslovaitį, Vytautas priartėjo prie valdų savo žento Vosyliaus I (1389 - 1425), su kuriuo oficialiai laikėsi taikos. Maskvos valdovas tačiau slapton sąjungon prieš uošvį buvo įtraukęs Riazanę ir dar Tverės kunigaikštį Mykolą.[17]) Kai Vytautas ties Niekudavu (Kalugos gubern.) sutriuškino Riazanės kunigaikščio eiles, Vosyliui tai įvarė baimės. Jis du kartu pasimatė su Vytautu (prie Kolomnos netoli Maskvos ir Smolenske,[18]) sutikdamas perleisti jo įtakai Maskvai

---

13) Plg. L. Kolankowski, Dziejie Wielkiego Księstwa Litewskiego za Jagiellonów, I t. (1377-1499) Warszawa 1930, 61.

14) M. Stryjkoski, Kronika Polska, Litewska, Żmódska ị wszystkiej Rusi, I, 1846, 285-286. Plg. H. Paszkiewicz, The Origin of Russia, London 1954, 203.

15) Kai 1385 m. rudenį Andrius Algirdaitis Livonijos ordinui užrašė "visą savo Polocko karalystę", jis padarė sąjungą su Smolensko kunigaikščiu Sviatoslavu, kuris užvaldė Mstislavlį. Maištininkai tačiau greitai buvo įveikti. Pačiam Sviatoslavui žuvus prie Mstislavlio ant Vechros kranto, jo sūnus Jurgis pažadėjo Jogailai paklusnumą.

16) PSRL 4, 101; 17, 46, 81, 327.

17) PSRL 11, 163; 15, 165.

18) 4, 99; 8, 69; 11, 166; 17, 81.

artimas žemes. Nors Vosylius buvo bandęs prieš Vytautą sąjungon įtraukti ir Did. Naugardą, bet Kęstutaitis išėjo laimėtoju. Naugardas suėjo konfliktan su Maskva, kai Tverės kunigaikščio Mykolo sūnus Jonas su kitais kunigaikščiais Vilniuje viešėjo pas Vytautą.

Nuo Astravos (Ostrowo) sutarties dar nebuvo praėję penkeri metai, o Vytautas jau buvo įvykdęs daug atmainų. Polocke, Vitebske, Smolenske, Naugarde-Sieverske ir Kijeve sėdėjo Vytauto vietininkai. Pasiliko nežymios kunigaikštijos: Černigovo, Pagirio (Polėsės), Ostrogskių (Volinijoje). Išsilaikė nuo Vytauto priklausomos smulkios Gediminaičių valdomos, kunigaikštijos Ratne, Kopyliuje, Zaslavlyje.

Tyliose Vilniaus ir Maskvos varžybose dėl įtakos tarpinėse kunigaikštijose Vytauto stiprėjimas nepaliko be pėdsakų. Jam pasidavinėjo arti Maskvos — Okos augštupio sričių kunigaikščiai, kaip Karačevo, Mcensko, Kozelsko, Serpeisko, Masalsko, gal būt ir Peremišlio.[19]) Šalia smulkių leninių kunigaikštijų, kurios klausė Vilniaus, kai kurios sritys buvo betarpiškai pajungtos Vytautui. Apie 1400, pvz., Karačeve, Serpeiske ir Mcenske jau nebebuvo savarankiškų vietinių kunigaikščių, o tik Vytauto vietininkai.[20])

Nors Jogaila savo pusbroliui Astrave nebuvo formaliai davęs didžiojo kunigaikščio titulo, Vytautas tačiau savo savarankiška veikla 14-jo amž. gale visą Lietuvos valstybę turėjo savo valdžioje. Daugiausia iniciatyvos ir iki tol Vilniaus valdovui neįprasto judrumo Kęstutaitis parodė rytuose. Kad čia jis galėtų turėti laisvas rankas, dar sykį ordinui aukojo Žemaičius (Salyno taika 1398). [21]) Apsidraudęs vakarų fronte, „Vytautas, kurio gyslose — anot Leopoldo V. Rankės — tekėjo toks kraujas, kuris buvo gimininga didžiojo chano garbės troškimui, pareiškė esąs skirtas valdyti pasaulį".[22]) Išnaudodamas totorių vidaus nesutikimus, iš tiesų Vytautas siekė savo valdžion paimti visas rytų slavų žemes. Bet čia jį pradžioje ištiko didžiausias smūgis, turėjęs skaudžių pasėkų.

3. Vytauto santykiai su totoriais ir Vorsklos nelaimė

Iki pat 16-jo amž. pradžios Lietuvos istorijoje totoriai įsirašė kaip reikšmingas veiksnys. Su totoriais jau buvo susitikęs karalius Mindaugas, ir Lietuvos Metraščio plačioji redakcija minėjo eilę žinių apie 13-jo amž. lietuvių susikirtimus su totoriais.[23]) Su jais kovėsi ir Algirdas. Bet

---

19) J. N a t a n s o n — L e s k i, Granica moskiewska w epoce Jagiellonskiej. Dzieje granica wschodniej Rzplitej, I, 1922, 20.

20) J. N a t a n s o n — L e s k i, Granica o. c. 1, 21. Plg. G. R h o d e, Ostgrenze o. c. 1, 351.

21) E. W e i s e, Die Staatsvertraege des Deutschen Ordens in Preussen im 15. Jahrhundert, I (1398-1437), Koenigsberg i. Pr. 1939, 9-12 (kritiškas tekstas, geresnis už anksčiau skelbtuosius).

22) Žr. Z. I v i n s k i s, Vytautas Didysis istorinėje literatūroje (ir jo perijodo bibliografija), Athenaeum, I, Nr. 2 Kaunas 1930, 190-212; II, Nr. 1, 1931, 89-141 Istoriografijoje įdomiai Vytauto vaidmuo apžvelgtas I. L a p p o, Istorinė Vytauto reikšmė, Praeitis 11, 1933, 19 (1-71).

23) PSRL 17, 234, 250, 304, 365, 430, 481 (Ringaudas prie Mohilnos 1234 totorius

daugiausia su totoriais susitiko Lietuva 14-jo amž. gale. Tam įdomios progos davė kilę nesutikimai pačioje Aukso ordoje. Naujasis chanas Tochtamišas, kuris iš pradžių buvo didžiojo chano Timuro globojamas, vėliau (1391) buvo jo sumuštas. Kad ir atgavęs valdžią, Tochtamišas nesijautė saugus. Jis ieškojo sau atramos Lietuvoje, kurios žemės rubežiavosi su Aukso orda. 1393.V.20 jis siuntė Jogailai savo garsųjį „jarlyką" (raštą), kviesdamas jį sąjungon prieš bendrus priešus, iš savo pusės siūlydamas pagalbą, "kai ištiks reikalas": „Aš esu pasirengęs tau padėti su visa mano jėga; tiktai duokite man žinią".[24])

Ką Jogaila atsakė Tochtamišui, nėra žinoma. Kai 1395 pavasarį vėl Timuro būriai sumušė Aukso ordos chaną, jam nebepasisekė toliau išsilaikyti valdžioje. Tad 1396 Tochtamišas su savo šalininkais ir gausia šeima prisiglaudė Lietuvoje. Jis tikėjosi su Vytauto pagalba atgauti prarastą valdžią. O Kęstutaičiui, kuris, įsimaišydamas į totorių ginčus, troško išplėsti savo valdžią ant visos Rusijos, į Kipčaką pretenduojančio chano atbėgimas buvo viliojantis. Tochtamišas teikė patogią progą. Vytauto nusistatymas rusų metraščiuose yra atžymėtas įvairiais vaizdingais posakiais. Jis esą Tochtamišui sakęs: „Aš įkelsiu tave ordos sostan, o tu pasodinsi mane didžiojoj Maskvos kunigaikštijoje ir visos Rusijos valdžioje".[25])

Tochtamišo „jarlykas" Vytautui nėra išlikęs; bet jis turėjo reikšti Vytautui valdžią ant visų rusų žemių. Nuo 1397 pamečiui Kęstutaitis atliko į totorius tris žygius. Atrodo, pritariant Jogailai, kuris iš viso rūpestingai rėmė pusbrolio rytų planus, Vytautas (1397) suruošė didelį žygį prie Juodosios jūros ir Kryman, [25a]) kuris tada totorių gyvenime vaidino svarbią rolę. Atsigabenęs iš žygio daug totorių belaisvių ir pabėgėlių, kurių pusę atidavė Jogailai, juos Vytautas įkurdino Trakų kunigaikštijoje. Gavę sau privilegijas iš Vytauto, kuris totorių atmintyje per šimtmečius buvo garbinamas, Lietuvos totoriai išlaikė savo mahometonišką tikėjimą ir papročius, kai tuo tarpu Lenkijoje jie buvo sukrikščioninti ir sulenkinti.

Antrame žygyje (1398) Vytautas Dniepro žiotyse pastatė tvirtovę „Tavan" (šv. Jono pilį).[26]) Berods, to žygio metu paimtieji karaimai

---

"na golovu porazil"); plg. Volynijos (Ipatijaus) metraščio žinią, kad 1258-59 totorių chanas Burundajus su Danieliu Romanaičių nuterioję Aukštaičių žemes iki Nalšėnų (PSRL 2, 846). Plačiau žr. J. P u z y n a, W. sprawie walk Litwinów z Tartarami o Ruś w latach 1238-43, Przegląd Historyczno-Wojskowy, IX, zesz. 3, 1937 (plg. rec. S t. Z a j ą c z k o w s k i, AW 13, 1938, 303). J. C h a b a n i e r, Les Tatars Lituaniens, Apercus historiques et militaires, Revue Historique de l'Armée, Paris 1960, Nr. 3, 16.

24) L. K o l a n k o w s k i, Dzieje W. Ks. Lit. o. c. 67 pastb.2 (įdomi citata iš "jarlyko" nuorašo, rasto Varšuvos Centriniame Archyve).

25) PSRL 11, 172; plg. t. p. 4, 103; 8, 72 ("...pojdim i pobiedim carja Temir Kutluja, vziem carstwo jeho, posadim na niem carja Tachtamyša, a sam siadu na Moskvie, na velikom kniaženij, na vsiej ruskoj ziemli..."); PSRL 17, 517.

25a) A. P r o c h a s k a, Z Witoldowych dziejów. 1. Uklad Witolda z Tochtamyszem, PH 14, 1912, 259-270; M. Ż d a n, Stosunki litewsko. tatarskie za czasóv Witolda, w. ks. Litwy, AW 7, 1930, 529-601.

26) SRP III, 222.

buvo apgyvendinti Lucke ir Naujuosiuose Trakuose.[27]) Iš tų dviejų žygių trūksta smulkesnių versmių. Yra tikra tačiau, kad Vytautas tvirčiau siekė atsistoti prie Juodosios jūros. Dalyvavimas valachų Vytauto būriuose leidžia tarti, jog jis Dniepro žemupyje yra turėjęs plačių planų. Bet jiems įgyvendinti reikėjo daugiau jėgos. Neužteko paramos kelių būrelių iš Prūsų ordino,[28]) kuris džiaugėsi vėl gavęs iki pat Nevėžio trokštamus Žemaičius iš Vytauto, rytų rūpesčiais persiėmusio (1398).

Vytauto veikimą totorių stepėse palaikė ir Jogaila. 1398 gale jis formaliai pripažino pusbroliui ir daugiau teisių, pavadindamas jį „vyriausiuoju Lietuvos kunigaikščiu" — „supremus dux Lituaniae".[29]) Pagaliau ir Vilnių iki pat mirties karalius užleido Vytautui. Jis prašė Romą, kaip matyti iš Bonifaco IX bulės, paremti žygį prieš „bedieviškas gaujas totorių, pagonių, turkų ir kitų barbarų bei tautų".[30]) Iš tiesų popiežius 1399. V pavedė Krokuvos vyskupui skelbti *kryžiaus karą*. Šitaip pirmą kartą buvo išpildytas prancūzų riterio Philippe de Mezières siūlymas — į kryžiaus žygį prieš krikščionybės priešus pritraukti ir lietuvius.[31]) Lietuvių tauta, kuri — nuo 13-jo amž. pradžios — pati buvo tiek daug iškentusi kryžiaus karų puolimų, pateko į skaičių kryžiaus karą vedančiųjų tautų. O pats „kryžiaus karas" turėjo vykti kaip tik tuose plotuose, į kuriuos Algirdas per krikšto derybas buvo siūlęs nusikraustyti vokiečių ordinui.[32]) Bet kryžiaus žygio bulės pasisekimas begalėjo būti gana ribotas, nes jai skelbti laiko jau beveik nebebuvo.

Pats Vytautas, Krokuvoje praleidęs 1399 pavasarį,[33]) vykdė plačius pasiruošimus. Kijeve jau birželio mėn. prie gausių stalų buvo susirinkusi didelė kariuomenė.[34]) Šalia paties Vytauto būrių iš tikrosios Lietuvos ir rusiškųjų žemių, dalyvavo būrelis lenkų riterių ir su 1600 raitelių Ragainės komtūras Markvardas Salzbachas.[35]) Atsiuntė savo karių ir Moldavijos „Gaspadorius" Steponas. Pats Tochtamišas, žinoma, stojo su savo šalininkais. Bet iš Lenkijos kilmingųjų pusės žygiui entuziazmo nebuvo. Anot Dlugošo, karalienė Jadvyga, kuri 1399 vasarą (VII.17) po

---

27) Plg. Z. I v i n s k i s, Trakų Galvės ežero salos pilis, Vytauto Didžiojo Kultūros Muziejaus Metraštis I, 1941.
28) SRP III, 222.
29) O. H a l e c k i, Dzieje unii jagiellonskiej, I, 1919, 156 pstb. 3.
30) A. T h e i n e r, Vetera Monumenta Poloniae et Lithuaniae, I, 1860, 769.
31) J. J a k š t a s, Das Baltikum in der Kreuzzugsbewegungs des 14. Jhs. Die Nachrichten Philipps de Mezieres ueber die baltischen Gebiete, atsp. iš Commentationes Balticae VI-VII, 3, Bonn 1959, 36-37 (174-175). Į šitą svarbų Lietuvos istorijos šaltinį, kurį J. Jakštas su įdomiomis pastabomis perteikė, reikia atkreipti dėmesį.
32) SRP II, 80 ("Item postulabant, quod ordo locaretur ad solitudines inter Tartaros et Rutenos ad defendandum eos ab impugnatione Tartarorum").
33) CEV, 59.
34) DlugO XII, 527.
35) MPH II 889; SRP III, 230; CEV, 961. Apie M. Salzbachą ir jo rolę išsamiau A. P r o c h a s k a, Markward Salzbach. Z diejów Litwy, PH IX, zesz. 1, 1909, 25 (12-28); esz. 2, 121-132. Plg. M. G o y s k i rec. KH 26, 1912, 332-333; J. D ą b r o w s k i, Rozbiór krytyczny Annalium Poloniae Jana Dlugosza z lat 1385-1444, I, Wroclaw — Warszawa — Kraków 1961, 53.

gimdymo į karstą nusekė savo dukrelę, jau buvo įspėjusi nelaimingą žygio pabaigą.[36]) Sau nieko gera iš Vytauto žygio negalėjo tikėtis Vytauto žentas Vasilius, ir todėl jis laikėsi pasyviai, kai Konstantinopolio patrijarchas ragino visos Rusios metropolitą Kiprijoną skelbti kryžiaus karą.[37])

Lemiamas Vytauto žygis, vietoje Timuro ir jo emiro Edigos (Edigiu) pasodinti Aukso ordoje Tochtamišą, nelaimingai pasibaigė. Kairiuoju Dniepro krantu Vytautas nužygiavo palei jo prieupį Vorsklą truputį šiauriau Poltavos, kur po 410 metų Petras Didysis sutriuškino švedų galybę (1709). Sustojęs rugpiūčio 5 Vorsklos krante, Vytautas laukė kelias dienas ir su chanu Timuru - Kutlugu vedė nesėkmingas derybas. Esą Vytautas reikalavęs chaną jam paklusti ir savo piniguose mušti Vytauto ženklą.[38]) Timuras tačiau derybomis norėjo tik laimėti laiko, nes laukė savo karo vado Edigos dalinių. Šitaip rugpiūčio 12 popietėje totorių kariuomenės į kautynes stojo žymiai daugiau už Vytauto jėgas.[39])

Vorsklos kautynės, apie kurias iš ano laiko yra daug šaltinių,[40]) reiškė galą Vytauto didiesiems planams. Didelė dalis apsuptos jo kariuomenės (skaičiuojama trys ketvirčiai) buvo iššudyta. Užmuštųjų skaičius tačiau labai perdedamas, kai minima 100.000 kritusių, nes iš viso Vytauto pusėje kovojančių krikščionių tebuvo bent *dešimtį* kartų mažiau.

Metraščiuose skirtingai paduodami skaičiai kautynėse dalyvavusių Gediminaičių ir Riurikaičių kunigaikščių ir jų aukų. Po Vytauto vėliava bus kovoję apie 50 kunigaikščių, iš kurių per dvidešimt žuvo. Jų tarpe buvo du žinomi Algirdaičiai, 1380 kovoję prieš Jogailą Maskvos pusėje, būtent, Polocko — Andrius ir Briansko — Dimitras. Žuvo taip pat Jaunučio Gediminaičio sūnus Mykolas (iš Zaslavslio), du Karijotaičiai (Semenas ir Hlebas).[41]) Prie Vorsklos galvas paguldė Vytauto ištikimieji Smolensko vietininkai Boreikaičiai ir žymusis Krokuvos vaivada, ir Podolijos valdytojas Spytekas iš Melsztyno. Jo didelį narsumą iškeldamas Dlugošas pastebi, jog jis esą įtikinėjęs Vytautą nepradėti kautynių. Ištisa Dlugošo pastraipa apie Spyteko iš Melsztyno pokalbį atrodė iki šiol esanti paimta iš kokio mums nebežinomo šaltinio. Naujai yra tačiau įrodyta, jog tas visas gražus ir dramatiškas epizodas apie Spyteką Dlugošo yra parašytas laikantis Tito Livijaus žinomos teksto vie-

---

36) DlugO XII, 526. Jadvygos "pranašystė" apie pralaimėjimą, atrodė, gali remtis Krokuvos dvare išlikusia tradicija (J. D ą b r o w s k i, Rozbiór krytyczny o. c. 53). J. R a d l i c a, (Królowa Jadwiga, Sacrum Poloniae Millenium, IV, Rzym 1957, 105) samprotauja, jog tą žinią Dlugošas galėjo paimti iš Jadvygos kanonizacijos procesui surinktos medžiagos.

37) Acta Patriarchatus Constantinopolitani, II, 1862, 280-285.

38) PSRL 11, 173.

39) Plg. M. Ž d a n, Stosunki lit. — tatarskie o. c. 549.

40) DlugO XII, 527-528; SRP III, 230; MPH II, 889; III, 82; PSRL 17, 518 (Bychovco kronika). Plg. B. S p u l e r, Die Goldene Horde, 1943, 139 pstb. 22.

41) PSRL 17, 48.

tos, kur romėnų vadai kare prieš Hanibalą prieš Kanų kautynes tarpusavyje nesutaria...[41a])

Iš vokiečių ordino kariuomenės teišsigelbėjo pora riterių (jų tarpe Salzbachas) ir dešimtis vyrų[42]) Savo galvas tolimose stepėse paliko ir vieninteliai du lietuviai - kryžiuočiai Jonas ir Tomas Survilos.

Pačiam Vytautui nakties tamsoje, drauge su jaunu broliu Žigimantu ir Švitrigaila, pasisekė pabėgti. Už išsigelbėjimą, pagal nuo seno einančią tradiciją, jis įkūręs pranciškonų vienuolyną Kaune.[43]) Žinoma, Vorsklos sriautuose buvo palaidoti didieji planai Kęstutaičio, kaip ir jo globotinio Tochtamišo. Ypač skaudžiai likimas keršijo šiam Timuro priešui. Juk Kulikovo kautynėse (1380) Maskvos Dimitro sumuštą Jogailos sąjungininką,[44]) didįjį Kipčako chaną Namajų, Timuro pavedimu, Tochtamišas prie Kalkos upės visai pribaigė, galutinai sužlugdydamas jo „imperiją". Prie Vorsklos pats Timuras į nieką pavertė savo buvusio pupillo visus planus.

Nors abiejų pusbrolių žymieji žygiai į stepes — ir Jogailos „vienos dienos pavėlavimas" (1380), ir Vytauto įsimaišymas į totorių vidaus nesantaikas — Lietuvos rytų politikoje lauktų vaisių neatnešė, bet Kęstutaitis nepaliovė toliau tęsęs Juodosios jūros ir stepių politiką.

Iš prie Vorsklos laimėjusių Timuro būrių didžioji Lietuvos kunigaikštija ypatingų smūgių nebepatyrė. Totoriai įsiveržė Volinijon, o Pečoros vienuolynas ir Kijevas sumokėjo kontribuciją. Esą prie Kijevo Timuras prastovėjęs tris dienas, „o kijeviečiai atsipirko sumokėję už save 3.000 lietuviškų rublių".[45]) Po Timuro mirties prasidėję totorių vidaus ginčai neleido jiems išnaudoti įgytos pergalės. Vytautas ir toliau reiškėsi čia tarpininko - diplomato vaidmenyje, o naujasis chanas atsiuntė pas Vytautą savo pasiuntinius.[46])

Vorsklos pralaimėjimas tačiau Vytautui nešė nuostolius kituose frontuose. Jis nebegalėjo daugiau atsipalaiduoti nuo Lenkijos. Nelaimingosios Vytautui kautynės Karūnos interesams tačiau buvo laimingos.

41a) W. Madyda, Wzory klasyszne w "Historii Polski" Dlugosza, Eos, t. 49, zesz. 2, 1957-1958, 183-184; plg. J. Dąbrowski, Rozbiór krytyczny o. c. 54.

42) SRP III, 230.

43) Plačiau žr. V. Gidžiūnas, De Fratribus Minoribus in Lituania I, Romae 1950, 46-47 (ten nurodyta atitinkama bibliogr.).

44) Sunkioje savo politinėje padėtyje Jogaila 1380 buvo padaręs sąjungą su totoriais, nukreiptų prieš Maskvą. "Su visa lietuvių jėga" (PSRL 11, 66: "so vseju litovskoju siloju") Jogaila vyko padėti sąjungininkui Mamajui prieš Dimitrą, bet pavėlavo. Kautynių dieną Jogaila stovėjo "vienos dienos kelio atstume" nuo Nepriavdos upės, kur maskviečiai prie Dono augštupio Kulikovo laukuose (1380. IX. 8) sumušė totorius. Tuo metu Algirdaičių savitarpio santykiai buvo taip susipainioję, jog Maskvos pusėje kovėsi du vyresnieji Jogailos broliai (iš pirmosios Algirdo žmonos Marijos Vitebskietės), būtent — Andrius ir Dimitras. Maskvos ir Vilniaus tolimesniems santykiams fatališkas buvo tas Jogailos pavėlavimas į Kulikovo kautynes, kurios Maskvos Dimitrui atnešė "Doniečio" garbę. Lieka paslaptis, kodėl Jogaila uždelsė žygį į kautynes, kurios reiškė pradinį Maskvos pasisekimą, laisvinantis iš totorių jungo. Plg. St. Smolka, Kiejstut i Jagiello, Pamiętnik Akademii Umiejętności, VII, Kraków 1889, 99.

45) PSRL 17,281.

46) CEV nr. 214.

Lenkija vėl daugiau įgijo įtakos Lietuvoje.[47]) O su bebandančiu atsipalaiduoti Vytautu atskirais aktais (Vilniaus ir Radomo suvažiavimuose 1401) buvo aiškiau nustatyti santykiai.[48])

Ne mažiau Vytauto padėtis susvyravo Rusios plotuose. 1401 vėl *atkrito* Smolenskas. Sukilusių miestiečių ir savo šalininkų Smolenske remiamas, grįžo ir įsigalėjo išvarytasis Jurgis (Jurijus) Sviatoslavaitis. Drauge su visa eile kitų Riurikaičių, jo brolis Hlebas buvo žuvęs Vytauto pusėje prie Vorsklos. Bet Smolensko užėmimu dar nebuvo galima sustabdyti rytų krizės.

Vilniaus valdovo susilpnėjimu naudojosi ir kitos jo įtakoje buvusios žemės. Didysis Naugardas netrukus išslydo iš Vytauto įtakos. Per „amžinąją taiką" (1398) su vokiečių ordinu, Kęstutaitis buvo aną žymiąją respubliką prisiskyręs savo politikos sferon, bet po Vorsklos turėjo laikinai atsisakyti savo politinių siekimų, duodamas formalų pažadą.[49]) Subruzdo ir kita respublika — Pskovas. Be to, pajutę Maskvos Vasiliaus priešingumą žentui, ėmė šiaušti eilė didžiojo Lietuvos kunigaikščio priklausomybėje esančių kunigaikščių ar jo vasalų.

Kad galėtų vėl imti veikti rytuose, Vytautas iš naujo Raciąže 1404 turėjo ordinui pažadėti pildyti Salyno taikos sąlygas.[50]) Žemaičiai, kurie 1401 Vytauto nurodymais buvo sukilę prieš kryžiuočių valdžią, vėl buvo jiems pažadami.

4. Vytauto karas ir taika su Maskva

Kariaudami viename savo plačios valstybės šone, didieji Lietuvos kunigaikščiai turėdavo užsitikrinti taiką kitoje pusėje. Jau nuo Mindaugo laikų rytų erdvė Lietuvos valdovui duodavo jėgų gintis prieš vakarus. Kad galėtų tačiau rytų erdvėje stiprintis, Vytautas antru kartu iš ordino pirko sau veikimo laisvę, ir gana augšta kaina. Paaukojęs valstybės interesus vakarinių sienų pusėje (Žemaičių užrašymas), didžiojo Žemaičių gynėjo sūnus puolėsi tvarkyti Rusios.

Pasitelkęs pusbrolius Lengvenį, Švitrigailą ir Kaributą, po Raciąžo taikos Vytautas pirmiausia su didele jėga vasarop traukė prieš Smolenską. Būdamas silpnas atsispirti, Jurgis pabėgo pas Maskvos Vasilių. Bet šis savo uošviui oficialiai, anot metraštininko, reiškė „taiką ir meilę".[51]) Vytautas greit užvaldė Smolenską (1404.V.27) ir jame vėl paskyrė savo vietininką.[52]) Savo šalininkus Vytautas pasodino visuose Smolensko

---

47) Plg. G. Rhode, Die Ostgrenze o. c. 359.
48) Akta unji Polski z Litwą, išl. St. Kutrzeba ir Wl. Semkowicz, 1932 33, nr. 45-47. Plg. A. Šapoka, Valstybiniai Lietuvos Lenkijos santykiai Jogailos laikais. rink. Jogaila, Kaunas 1935, 187-216.
49) PSRL 3, 100.
50) CEV,96-99. Liv-, Esth. und Curlaendisches Urkundenbuch, IV, 457-459. Ed. Raczynski, Codex diplomaticus Lithuaniae, 1845, 82, 251. E. Weise, Staatsvertraege o. c. I, 31-34.
51) A. Nasanov, Novgorodskaja pervaja letopis' staršego i mladšego izvodov, 1950, 398; M. Priselkov, Troickaja letopis', 1950, 457.
52) PSRL 23, 139.

valsčiuose („volosti"), o Jurgio palaikytojus išblaškė ar išnaikino. Nustojus egzistuoti Smolensko kunigaikštijai, ji tapo didžiajam Lietuvos kunigaikščiui priklausanti žemė. Ją valdė Vilniaus valdovo skiriamas vietininkas, o vėliau vaivada.

Kitose Lietuvai priklausiusiose Rusios valdose taip greitai nebuvo galima atstatyti taikos, juo labiau, kad ėmė nerimti Maskvos Vasilius, kuris Did. Naugardą ir Pskovą skaitė savo įtakos plotais. Jam buvo nepakeliui, kad ten ir toliau taikstėsi Vytautas. 1406.II šis netikėtai su Lietuvos kariuomene įsiveržė į sritį Pskovo, kuriame 1402 Maskva buvo pasodinusi kunigaikštį Danielių Aleksandraitį. Kaip ir buvo galima laukti, Pskovas tuoj šaukėsi Vasiliaus I pagalbos. Nutraukęs taiką su Lietuva, Vytauto žentas užėmė Viazmą, Serpeiską, Kozielską. Gavęs paramos iš totorių chano Šadibeko, jis nužygiavo iki Plavos upės (Okos dešiniojo prieupio).[53])

Tokia Vasiliaus laikysena paskatino Vytautą pradėti prieš žentą karo veiksmus, kurie užsitęsė trejus metus (1406-8). Ir Kęstutaitis, kaip kitados jo dėdė Algirdas, tris kartus traukė prieš Maskvą. Bet ir Vytautas Maskvos galutinai nebepriveikė, net prie atvirų kautynių nepriėjo, karo veiksmus palikdamas paskutiniesiems dviem Gediminaičiams, būtent Žigimantui Senajam ir Žigimantui Augustui, kada jau Maskva buvo sustiprėjusi.

Pirmąjį savo žygį į Maskvos valdas Vytautas atliko 1406 vasarą su lietuvių, lenkų ir kryžiuočių būriais (ordinas atsiuntė 1400 raitelių). Iš pačios Rusios žemių Vytautas negalėjo laukti tvirtos paramos. Priešingai, eilė kunigaikščių — jų tarpe net Vytautui ištikimojo Jono Algimantaičio sūnus Aleksandras[54]) — buvo pabėgę pas Maskvos kunigaikštį.[55])

Vasilius pastojo kelią Vytautui ant Plavos kranto prie Kropivnos (į rytus nuo Odojevo, arti Tulos). Nestojęs kautis, žentas priėmė uošvio reikalavimus, atsisakydamas remti Lietuvos priešus ir Did. Naugardą su Pskovu. Bet Vytauto veiklumas rytuose, jo pastangos Pskove pastatyti savo vietininką, suvedė į naują konfliktą su Maskva. 1407 pavasarį jis išsirengė į antrą žygį. Vytauto būriai užėmė tolimą Odojevą, Lengvenis — Vorotinską.[56]) Maskviečiai gi be sėkmės buvo apgulę Viazmą. Ten abi kariuomenės prastovėjo kelias dienas, ir pagaliau Vasilius su Vytautu vidurvasaryje padarė paliaubas.[57])

Paskutiniam savo žygiui, pasitelkęs būrių iš Lenkijos ir gavęs ordino pagalbos, Vytautas išsirengė su gana didele kariuomene. Jis norėjo sudrausminti Vasilių, vis priglaudžiantį Vilniaus valdovui neištikimus kunigaikščius. Maskvos pusėje buvo net senas Lietuvos sąjungininkas,

---

53) PSRL 11, 193-194; Priselkov, Troick. let. o. c. 461, 465. Apie Vytauto žygius ir laimėjimus rytuose žr. kritišką apžvalgą H. Jablonowski, Westrussland zwischen Wilna und Moskau, Leiden 1961, 16-19.
54) CEV, 136.
55) PSRL 11, 191, 193, 198.
56) PSRL 17, 53; CEV, nr. 369.
57) PSRL 11, 202.

Tverės kunigaikštis Jonas Mykolaitis.[58]) Tarp priešo stovyklon persimetusiųjų buvo Zvinigorodo (ant Maskvos upės), Putivlio (prie Seimos upės), Peremišlio kunigaikščiai ir kiti Okos krantų vasalai, be to, daug bajorų iš Černigovo, Starodubo, Jaroslavlio žemių.[59])

Labiausiai Vytautui nelauktas buvo persimetimas į Maskvos kunigaikščio stovyklą ano jauno nenuoramos Švitrigailos. Šis judrus Algirdaitis 1402 buvo pabėgęs pas ordiną. Jis kryžiuočiams tada Salyno taikos (1398) sąlygomis užrašė Žemaičius, kurių praktiškai ordinas jau nebevaldė. Bet po Raciążo taikos Švitrigaila grįžo pas Vytautą ir tuoj gavo valdyti Briansko ir Severijos (Naugardo Sieversko ir Černigovo) kunigaikštijas, nes ten buvo ką tik miręs (1404) Kaributas (Dimitras) Algirdaitis.

Sukeldamas *maištą* tarp didžiajai Lietuvos kunigaikštijai paklususių rytų ir pietų Rusios kunigaikščių (kryžiuočiai apie Švitrigailos užmačias jau turėjo žinių 1408. III),[60]) jaunasis Jogailos brolis sustabdė Vytauto žygio pasisekimą, juo labiau, kad Vasilius I turėjo laiko surinkti savo kariuomenę. Prie Ugros krantų buvo padaryta pagaliau 1408, IX taika.[61]) Vasilius turėjo intereso skubėti Maskvon, nes jo žemes be gailesčio plėšė Ediga.[62])

1408 metų rudens taika su Maskvos didžiuoju kunigaikščiu visam 15-jam amžiui Ugros vidurupiu (kairysis Okos prieupis) buvo nustatyta siena tarp Maskvos ir Lietuvos žemių. Nors Vytautas *nepriveikė* Maskvos, bet ilgam *atstatė* rytuose svyruojančią padėtį. Net Švitrigaila, kuris iš Maskvos Vasiliaus buvo gavęs eilę žemių,[63]) grįžo atgal. Bet dėl savo naujo sąmokslo su ordinu, kurio dalinys jau Maskvos žygio metu įtartinai laikėsi, Švitrigaila buvo uždarytas į Krzemienieco (Volinijoje) kalėjimą, iš kur jam tepasisekė pabėgti — vėl pas kryžiuočius — tik 1418.

Dar tebevykstant Maskvos žygiams, Vytautas 1407 susitaikė su Did. Naugardu, kur, pačios respublikos prašymu, Vytautas grąžino sau ištikimą Lengvenį Algirdaitį.[64]) Nors Salyno ir Raciąžo aktais Pskovas buvo buvęs garantuotas ordino įtakai, Vytautas su Pskovu 1409 vasarą padarė sau naudingą taiką.

Nepasisekė tik Vytautui Didžiajai Lietuvos Kunigaikštijai naudinga linkme sutvarkyti rytų Bažnyčios reikalų.[65]) Mirus Kijevo ir visos Rusios metropolitui Kiprijonui (1390 - 1406), Vytautas dėjo pastangų pravesti Lietuvos stačiatikių metropolitu Polocko vyskupą Teodosijų.

---

58) PSRL 11, 114.
59) PSRL 11, 204; DlugO XII, 573-574.
60) CEV, nr. 374.
61) PSRL 18, 154; 23, 142.
62) CEV, nr. 391.
63) PSRL 23, 142. Plačiau J. Matusas, Švitrigaila o. i.
64) PSRL 17, 53.
65) O. Halecki, From Florence to Brest (1439-1596), atsp. iš Sacrum Poloniae Millennium, V, 1958, 25-37 (išsamiau įvertintas Vytauto vaidmuo).

Jis buvo tačiau priverstas pripažinti „Kijevo ir visos Rusijos" metropolitu graiką Fotiją (1408 - 1431).[66])

Palyginti, sėkmingai sutvarkęs (1408 - 09) politinius reikalus rytuose, Vytautas galėjo visą savo dėmesį nukreipti vakarinei valstybės daliai ir kryžiuočių ordinui. Šis savo „sąjungininku" nebepasitikėjo ir jau 1409 gale naujais Vytauto kariniais užsimojimais gąsdino Europos valdovus.[67])

---

66) Plg. A. M. Ammann, Storia della Chiesa Russa, Roma 1947, 105.
67) CEV, 205.

SANTRUMPOS

AW = Ateneum Wilenskie 7, 1930; 13, 1938.
CEV = Codex epistolaris Vitoldi, 1882.
DlugO = Dlugosz, Opera Omnia, ed. Żegota — Przezdziecki, XII, 1876.
KH = Kwartalnik Historyczny, 26, 1912.
MPH = Monumenta Poloniae Historica, ed A. Bielowski, II, 1872; III, 1878.
PH = Przegląd Historyczny, 9, 1909; 14, 1912.
PSRL = Polnoje Sobranije Russkich Letopisej, 2 (Ipat'jevskaja letopis') 1908; 3 (Novgorodskaja let.) 1841; 4 (Pskovskaja pervaja let.) 1848; 7 (Voskresenskaja let.) 1856; 8 (Prodolženije let. po Voskresenskomu spisku) 1859; 11 (Nikonovskaja let.) 1891; 15 (Tverskaja let.)1863; 17 (Zapadnorusskija let. = Lietuvos metraščiai) 1907; 18 (Simeonovskaja let.) 1913; 23 (Ermolinskaja let) 1910.
SRP = Sriptores rerum Prussicarum, II, 1863; III, 1866.

BIBLIOGRAFIJA

Be išnašose nurodytų autorių, Lietuvos ekspansijos į rytus klausimu naudotina šioji literatūra. Ji nėra čia pilna, nes trūksta įvairių bendresnio pobūdžio istorijos veikalų ir tyrinėjimų, kuriuose paliečiama Lietuvos ekspansija į rytus. Be to, čia neįtraukti propagandiniai — politiniai darbai, rašyti mažiau rūpinantis ištirti tikruosius ano laiko santykius, o daugau žvelgiant į dabarties aspiracijas (žr. gudų periodiką ir jų istorinius leidinius).

Aleksandrovič, D., Litovskije tatary. Kratkij istoriko-etnografičeskij očerk, Baku 1926.

Antonovič, V. B., Monografii po istorii zapadnoj i jugozapadnoj Rossii, Kiev 1885 (svarbu ten: Očerk istorii velikogo kniažestva Litovskogo do smerti V. K. Ol'gierda, 1-132 ir Kiev, ego sud'ba i značenije s XIV do XVI stoletije, 1326-1569 221-264).

Backus, O. P., Motives of the West Russian Nobles in Deserting Lithuania for Moscow 1377-1514, University of Kansas Press, 1957.

Baechtold, R., Suedwestrussland im Spaetmittelalter. (Territoriale, wirtschaftliche un soziale Verhaeltnisse), Basel 1951 (plati bibliografija).

Barbašev, A., Vytovt i ego politika do grunvaldenskoj bitvy (1410), Zapiski istoriko-filologičeskogo fakul'teta imp. Peterburgskogo Universiteta, t. 15. Petersburg 1885.

Baumgarten, N. de., Généalogies des branches regnantes de Rurikides du XIII e au XVI e siecle, Orientalia Christiana, XXXV, 1, Roma, 1934.

Baumgarten, N. de., Polotzk et la Lithuanie, Orientalia Christiana Periodica, II, Nr. 1-2, Roma, 223-253.

Borzakovskij, V., Istorija Tverskogo kniažestva, St. Petersburg 1876.

Chodynicki, K., Kościół prawosławny a Rzeczpospolita Polska, Warszawa 1934.

Čubatyj, M., Deržavno-pravne stanovyšče ukrajins'kych zemel' lytovskoji

deržavy pid kinec' XIV v., Zapyski naukovoho tov. im. Sevčenka, t. 134-135, 1924, 19-65; t. 144-145, 1926, 1-108.

Dąbrowski, J. Z rowažan nad genezą problemu czarnomorskiego, Pamiętnik Zjazdu Historyków Polskich w Wilnie, II, 1936.

Danilevič, V. E.. Očerk istorii Polockoj zemli do konca XIV stol. Universitetskije Izvestija, Kiev 1896, Nr. 1-11, 1-260.

Daškevič, N., Bor'ba kultur i narodnostej v litovsko-ruskom gosudarstve v period dinastičeskoj unii Litvy s Pol'šeju, Univers. Izv., Kiev 24, 1884, Nr. 10. 269-315; Nr. 12, 317-330.

Deveikė, J. The Lithuanian diarchies, The Slavonic and East European Review, t. 37, Nr. 71, 1950, 392-405.

Ekzempliarskij, A. V., Velikije i udel'nyje kniaz'ja Severnoj Rusi v tatarskij period s 1238 po 1505 g., St. Petersburg I, 1889; II, 1891.

Filevič, I. L., Borba Pol'ši i Litvy-Rusi za Galicko-Vladimirskoje nasledije,, Petersburg 1890.

Grekov, B. D. i Jakubovskij, A. J., Zolotaja Orda i ee padenije, Moskva-Leningrad 1950 (plati bibliogr.). Varšuvoje 1953 išl. lenkiškas vertimas (Zlota Orda i jej upadek).

Golubinskij, E., Istorija russkoj cerkvi, II, 1, Moskva 1891.

Golubovskij, V. P., Istorija Smolenskoj zemli do načala XV veka, Universitetskije Izvestija, Kiev, t. 35, Nr. 6, 1895, 259-334.

Górka, O., Zagadnienie czarnomorskie w polityce polskiego średniowiecza (1359-1506), PH, t. 30 (nauja serija t. 10), 1932-1933, 325-391 (I dalis, II dalis nepasirodė).

Gruševkij, A. S, Goroda Velikogo Kniažestva Litovskogo v XIV-XVI vv., Kiev 1918.

Halecki, O., From Florence to Brest (1439-1596), atsp. iš Sacrum Poloniae Millennium, V, 1958 (svarbus įvadas apie XIV-XV a.)

Hruševs'kyj, M., Istorija istorii Kievskoj zemli pod smerti Jaroslava do konca XIV st., Universi. Izvestija, Kiev 1891.

Hruševs'kyj, M., Istorija Ukrajiny-Rusy, IV, ²1907; V, 1905; VI (Lietuvos ekspansijai į rytus daug objektyvios medžiagos).

Hruševs'kyj, M. "Pochvala v. kn. Vitovtu", kil'ka uvag pro esklad najdavnjijšoji rus'ka-lytovs'koji litopisy, Zapysky nauk. tov. im. Sevčenka, t. 8, 1895, Nr. 4, 1-16.

Kolankowski, L., Problem Krymu w dziejach jagielonskich, KH, 49, 1935.

Koneczny, F., Witold wobec Rusi, Dzien Kowienski, 1930, Nr. 204 (Vytautui skirtas specijalus nr., su J. Dąbrowski, O. Halecki, L. Kolankowski, Fr. Papée, Wl. Semkowicz ir kt. strp.).

Kryczynski, St., Tatarzy litewsci, Próba monografji historyczno-etnograficznej (Rocznik Tatarski III)) Warszawa 1938.

Krueger, H., Ein Brief des Litauerfuersten Olgerd an den Patriarchen von Konstantinopol, Mitteil. der Litauischen Litterarichen Gesellschaft, V, 1907, 358-361.

Kuczynski, S. M., Antymoskiewska inicjatywa Litwy w drugiej polowie XIV wieku, Polityka Narodów, 1936.

Kuczynski, S. M., Žiemie czernihowsko-siewierskie pod rządami Litwy, Warszawa 1936.

Liaskoronskij, V., Russkije pochody v stepi v udel'no-večevoje vremia i pochod kn. Vitovta na tatar v 1399 g., Žurnal Minist. Narodn. Prosvečenija, 1907, Nr. 3, 1-37; Nr. 4, 273-312; Nr. 5, 1-46 (su žemėlapiu; žr. rec. A. Prochaska, KH 24, 1910, 637-639).

Liaskoronskij, V., K voprosu o bitvie kniazia Vitovta s tatarami na reke Vorskle v 1399 g., Žurn. Min. Nar. Proveč., 1908, Nr. 70-78. (Re: Gruševskij, Zapyski tov. Sevčenka, t. 85, 199-200).

Liaskoronskij, V., Pochod kniazia Vitovta na tatar i jego bitva s poslednimi na Vorskle 1399, Trudy XIII Archeologičeskogo zjezda, II, 513-521 (Autorius kautynių vietoje bandė vykdyti archeologinius tyrinėjimus, bet visi trys jo darbai turi žymių trūkumų).

Ljubavskij, M., Oblastnoje delenije i mestnoje upravlenije Litovsko-russkogo gosudarstva ko vremeni izdanija pervogo Litovskogo statuta, Moskva 1892 (atsp. iš Čtenija v imperat. Obščestve, t. 162-165).

Lowmianski, H. (red). Historia Polski, I, 1 (do polowy XV w.), 1957.

Nasonov, A. N., Mongoly i Rus'. Istorija tatarskoj politiki na Rusi, Moskva 1940.

Očerki istoriji SSSR. Period feodalizma IX-XV vv. v dvuch častiach Čast' 2 (XIV-XV vv.) Moskva 1953.

Obolenskij, M., Jarlyk kana Zolotoj Ordy Tochtamyša k pol'skomu krolju Jogaily 1392-1399, Kazan, 1850 (šito darbo neteko panaudoti. Yra lenkiškas vertimas (Biblioteka Warszawska, III, 1853, 571).

Osten-Sacken, P. v., Livlaendisch-russische Beziehungen waerend der Regierungszeit des Grossfuersten Witowt von Litauen (1392-1430), Mitteilungen aus dem Gebiete d. Geschichte Liv-, Est- u. Kurlands, 20, 1910, 169-294.

Paszkiewicz, H., Jagiellonowie a Moskwa, t. I (Litwa a Moskwa w XIII i XIV w.) Warszawa 1933.

Petrun', F., Schidnia meža Velykoho Knjazistva Lytovs'koho v 30-ach rokach XV storiččja, Juvilejnyj zbirnyk pošanu akademyka M. S. Hruševs'koho, I, 1928, Kijiv 165-168.

Pfitzner, J.,Grosfuerst Witold von Litauen als Staatsmann (Schriften f. Philos. Fakultaet der Deutschen Universitaet in Prag, Bd. 6) 1930 (liet. vertimas, Kaunas 1930 — plati bibliogr., du skyriai apie Vytauto rytų politiką).

Presniakov, A. E. Lekciji po russkoj istorij, t. 2, vyp. 1 (Zapadnaja Rus' i Litovsko-Russkoje gosudarstvo) Moskva 1939.

Prochaska, A., Dzieje Witolda w. księcia Litwy, Wilno 1914.

Prochaska, A. Król Władysław Jagiello, I-II, Kraków 1908.

Rozkov, N., Političeskije partii v. Velikom Novgorode XII—XV vekov, Žurnal Minist. Norodn. Prosveč. 1901, Nr. 4, 241—286.

Skrzypek, J., Południowo—wschodnia polityka Polski od koronacji Jagielly do Śmierci Jadwigi i bitwy nad Worsklą, Archiwum Towarz. Naukowego we Lwowie, II, t. 21, zesz. 1 Lwów 1936.

Skrzypek, J., Usunięcie Fedora Koriatowicza z Podola w 1393 r., Prace histor. w 30-lecie działności St. Zakrzewskiego, Lwów 1934.

Spuler, B., Mittelalterliche Grenzen in Osteuropa, I: Die Grenze des Grossfuerstentums Litauen im Suedosten gegen Turken un Tataren, Jahrbuecher fuer Geschichte Osteuropas, VI, Heft 2-4, 1941, 152—170.

Szyszman, A., Osadnictwo karaimskie na ziemiach Wielkiego Księstwa Litewskiego v Wilno 1936.

Vladimirskij—Budanov, N. F., Naselenije jugozapadnoj Rosij ot poloviny XIII do poloviny XVII veka, Archiv jugo-zapadnoj Rossij, VI, I, Kiev 1886.

Vinogradov, I. P., Istoričeskij očerk goroda Vjaz'my s drevnejšich vremen do XVII v., Moskva 1890.

Wolff, J., Kniaziowie litewsko — ruscy od konca czternastego wieku, Warszawa 1895.

Zajączkowski, St., Wolyn pod panowaniem Litwy, Rocznik Wolynski, II, Równo 1931, 1—31.

(Zatorski, Fr., Witold nad Worsklą. Piesni ludu z nad dolnego Niemna. Przeklad z litewskiego, podlug zbioru Rhezy, Warszawa 1884 (222+XXXV psl. in 8°).)

Ždan, Mich., The dependence of Halych-Volyn' Rus' on the Golden Horde, The Slavonic and East European Review, vol. 35, nr. 85, 1957, 505-522.

PREKYBA NEMUNU IKI 1430

PIRMŲJŲ GEDIMINAIČIŲ LAIKŲ LIETUVOS PREKYBINIAI RYŠIAI SU VAKARAIS *

DR. JONAS REMEIKA

ĮVADAS

Nemuno kraštas buvo ir yra Lietuvos branduolys. Visa šalis, kurią šita upės sistema drėkina, kuri sudaro rytinės Europos perėjimą vakarinėn, buvo nuo senų senovės lietuvių padermių apgyventa. To krašto visuomeninis, ūkinis ir politinis išsivystymas vyko Nemuno upės linkme. Užtenka pastebėti, kad Nemunas vaizduoja taip sakant lietuvių idėjos įsikūnijimą, ir kad savo laiku sėkmingas lietuvių tautos valstybės išsivystymas vyko Nemunu.

Lietuvos geografinė padėtis nustato jos prekybos kelius. Juos sudarė didelės upės, kurios teka per Lietuvos teritoriją. Dniepro upe Lietuva turėjo anksčiau ryšius su Krymo ir Rytų prekyvietėmis. Nemuno upynas, kaip ir Bugo, Dauguvos pasuko lietuvių valstybę vakarų link į labai painų ekonominių santykių tinklą su Europa.

Lietuva svetimiesiems niekuomet nebuvo pasaulinės prekybos tikslu, nes ji nestovėjo prie tarptautinių prekybos kelių. Tačiau, sakoma, probūtovės laikais Baltijos jūros pakrantėje, į rytus nuo Vyslos, Priegliaus, Nemuno ir Dauguvos kraštų baltai bei aisčiai buvo žinomi pasauliui savo garsiu gintaru.[1]) Bet, kadangi Lietuva buvo kaimynystėje su nekuriais prekybos centrais, tarpininkavo prekių judėjime. Vėliau, kai savo teritoriją išplėtė ir rytų Europoje pasidarė stipriausia jėga, kartu išvystė savo prekybą ir traukė sau svetimus kapitalus.

Prekyba Nemunu 14 ir 15 amžiuje buvo Hanzos įtakoje, kaip anais laikais ir kiekvienoj kitoj valstybėj prie Baltijos jūros. Vokiečių Hanzos gyvenimas ir kovos ir čia vaizdžiai rodo, kaip žymiai nuo jos priklausė politiniai ir ūkiniai santykiai tarp Lietuvos ir kaimyninių valstybių.

Čia, šiame rašiny mes apsiribojom laikotarpiu maždaug nuo 1323 iki 1430. Nelabai gausūs šaltiniai iki keturioliktojo amžiaus pradžios bus trumpai paminėti sekančiame skyriuje.

---

*) Ši studija, kaip disertacija, **vokiečių kalba** buvo atspausdinta Tautoje ir Žodyje 1928. Lietuviškoji redakcija autoriaus papildyta ir iš naujo perredaguota.

Nuo tryliktojo a. vidurio prekyba sutriko dėl karų tarp riterių Ordino ir Lietuvos. Laikus prieš 13 a. vidurį galima laikyti probūtove. Jis žinomas archeologiniais radiniais ir tik išimtinai pasitaiko literatūriniai šaltiniai, kaip pvz. Jordanis, Adomas Bremeniškis, kurie tačiau pasižymi daugiau apibūdinimais. Mūsų minimas laikotarpis tam tikra prasme sudaro vieną vienetą: ir prekybos būdu, ir politiniai. Be to, yra ne maža ir technikinių kliūčių šį darbą užbaigti: 1434-50 Hanzos šaltiniai nėra atspausdinti.

Tuo laiku, ypatingai nuo 1430-40 ir nuo 1454-1466, prekyba dėl politinės suirutės buvo labai sutrikusi.[2]) Prekyba Nemunu nuo 1466-1500 nuodugniai nagrinėjo Walter Stein savo straipsnyje Vom deutschen Kontor in Kowno.[3])

Mūsų temos laikotarpio literatūrinis šaltinių tyrimas apie Lietuvos prekybos praeitį palyginamai negausus. Jis parašytas lenkų, rusų, vokiečių ir ukrainiečių kalbomis. Lietuvių kalba iki I Didžiojo karo šiuo atžvilgiu nieko žymaus neparašyta. Vienintelę pilną apybraižą iki 18 a. galo, nors ir labai schematinę, pavyko rasti Vilniaus teisės profesoriaus Jaroševičiaus sename darbe: Obraz Litwy pod względem jej cywilizacyi, od czasów najdawniejszych do konca wieku XVIII, tomas 2, skyrius IX, psl. 90-112. Šis skyrius beveik be jokio sutrumpinimo pasirodė 1866 rusų kalba knygoj: Pamiatnaja kniga Grodnenskoj gubernii. Labai naudingų užsiminimų apie lietuvių prekybą galima rasti T. Narbuto devynių tomų veikale: Dzieje starożytne narodu litewskiego, 1835. Šiam veikalui T. Narbutas nemaža paaukojo darbo ir parodė didelę tėvynės meilę rinkdamas kas pakliuvo, istoriniai tikra ar tik pasaka be jokios kritikos ir medžiagos įvertinimo.[4]) Jaroševičius Narbuto bitelės kruopštumu sutrauktą žinių rinkinį, taip kaip yra, nepakeisdamas, panaudojo savo veikalui. Be to, prekybos istorijai keletą atramos taškų duoda Balinskio: Historya miasta Wilno.

Apie Lietuvos prekybą su pietų Rusija arba Ukraina, kuri daugiausia Lietuvai priklausė, ir su rytų kaimyninėmis tautomis turim nedaug žinių. Šios sužymėtos ukrainiečių kalba prof. Gruševskio, gero savo tėvynės praeities žinovo ir našaus rašytojo, veikale: Istorija Ukraini Rusi (VI, Primitka I); Simsono Geschichte der Stadt Danzig ir ypatingai Th. Hirszh'o: Danzigs Handels- und Gewerbegeschichte unter der Herrschaft des Deutchen Orders teikia tikrai gerų ir vertingų paaiškinimų. Tai galima taip pat pasakyti ir apie A. Prochaskos veikalą: Dzieje Witolda W. Księćia Litwy. Šis istorikas XX skyriuje trumpai aprašo to laiko Lietuvos prekybą. Tačiau kaikurie jo aiškinimai lenkiškai sukirpti ir prasilenkią su praeities duomenimis. Antai, vokiečių istorikas K. Lohmeyer sako, jog jis stengiasi Vytauto D. asmenį, „žymiausią iš Gedimino kilmės lietuvių didžiųjų kunigaikščių, reikšmingiausią politiką, kokį lietuvių tauta davė," pastatyti lenkų karaliaus Jogailos šešėlyje.[5])

Svarbiausi šaltiniai mūsų darbui, kurių pagrindų aplamai tik galima rašyti, yra sekantieji: Hanzos šaltinių II - VI tomai, Hanzos posėdžių recesai bei bylų išvados ir kiti aktai nuo 1256 - 1430 aštuoniuose

tomuose, toliau A. Prochaskos, Codex epistolaris Vitoldi ir Voigto, Codex prussicus diplomaticus ir daug pavienių žinių, išblaškytų po kitus šaltinių rinkinius.

A. CHRONOLOGINĖ DALIS

I. RYGOS VYRAVIMAS LIETUVIŲ - VOKIEČIŲ PREKYBOJ NEMUNO KRAŠTE IKI LIETUVOS IR LENKIJOS UNIJOS (1386)

1. Bendra apžvalga nuo ordino įsigalėjimo prie Nemuno

Prekybinis susisiekimas Nemunu buvo žinomas jau senų senovėje.[6]) Šalis turtinga girių turtais traukė pirmiausia Skandinavijos normanus, vokiečius ir kitus vakarų Europos pirklius, kuriems, kaip ir lietuviškosioms giminėms, prekybos centru buvo Gotlando miestas Visby, Gotų krantas.

Hanzos miestų motina, taip vadinamas Liubekas, mėgino nuo savo pasirodymo pradžios vyrauti lietuvių padermių prekyboj ir palaikė su jomis prekybinius santykius.[7]) Dėl tų santykių Romos popiežiai, norėdami silpninti pagonis, pareiškė nepasitenkinimą. Liubekas net derėjosi su riterių Ordinu dėl prekybos miesto įkūrimo Sembos turtingame gintaro pajūryje, prie Lipcos ir Priegliaus (Lipza Sive Pregora) ištakos. Nepasisekus įvykdyti šio daug žadančio sumanymo, Liubekas paskiau dalyvavo Klaipėdos ir Karaliaučiaus miestų įkūrime, kurių pirmasis net gavo Liubeko teises.[8])

Pradžioje susisiekimas Nemunu nebuvo kliudomas. Bet pasirodžius Ordinui Livonijoje ir Prūsijoje ir pradėjus pulti Lietuvą, turėjo nutraukti prekybos veiklą. Šita permaina skaudžiai palietė vidurinės Lietuvos gyventojus prie Neries ir Nemuno.

Riterių Ordinui labai svarbu buvo nukariauti Nemuno žemupį ir Žemaitiją, kuri buvo nepalaužiama tarp Prūsų ir Kuršo ir todėl abu Ordinu skyrė. Be to, žemaičiai ir sembai sukilimuose ir karo žygiuose ėjo išvien. Susisiekdavo svarbiausia Nemunu ir Mariomis. Žemaičiai apsirūpindavo tarpininkaujant sembams ginklais, drabužiais, druska ir kitais daiktais.[9]) Kad šitą išvežimą nutraukus, vokiečių Ordinas 1252 pastatė pilį Klaipėdoj prie Dangės upės ištakos, kuri trukdė žemaičių, sembų ir kuršių susisiekimą.[10])

Nuo tryliktojo amžiaus vidurio iki Lietuvos ir Lenkijos unijos (1386) prie Nemuno siautė negirdėtos istorijoje kovos tarp Lietuvos ir Ordino. Per šitą ilgą laiką, pasak istorikų, buvęs ramus tarpas tik nuo 1349 iki 1351 (maro metai) ir metai 1358, 1359.[11]) Taip vadinamos „kelionės" prieš pagonis lietuvius arba grobikiški žygiai vienų prieš antrą pasikartodavo kasmet, kartais ir du kartus per metus.

Šis krašto ruožas Nemuno žemupy ir šiaip visas pasienis buvo dėl to neprasiskverbiamomis giriomis apaugęs ir tarnavo Ordinui, anot Lohmeyer'o Prūsų praeities vaizdavimo, kaip „geriausias natūralus mū-

ras apsiginti nuo lietuvių". Gyventojai iš baimės ar dėl draudimo nė kojos nekėlė į šitą dykumą. Dar ir šiandien kas Nemunu Kauno link važiuoja, mato lietuvių ir Ordino ant jo augštų krantų pastatytas pilis ir jų griuvėsius, kurie primena anų laikų dažnas kautynes. Anais laikais tik du keliai ėjo iš Prūsų Lietuvon ir tik kaip kariuomenės keliai turėjo reikšmės. Vienas ėjo Kauno link pagal Nemuną, antras — maždaug nuo Varmijos vyskupijos pietryčių pusės Gardino link.[12])

Apie naudojimąsi Nemunu, kaip prekybos keliu, šitame laikotarpyje neturime jokių žinių. Kitaip ir negalėjo būti, kol santykiai tarp prūsų Ordino ir Lietuvos nenusiramino. Tuo laiku galima veikiau kalbėti apie nuolatinius ir ramius santykius tarp Lietuvos ir Livonijos Ordino, ypatingai dėl ištvermingo Rygos miesto prekybinio palinkimo ir Rygos vyskupo šiltos globos. Miestas ir vyskupas su lietuvių didžiaisiais kunigaikščiais buvo susijungę prieš Ordino krašto magistrą ir dažnai išvien veikė. Savitarpio karus mėgindavo tramdyti sudarydami sutartis, kurios turėjo palaipsniui prekybą neutralizuoti. Tokiu būdu buvo galima pamažu vis daugiau ir daugiau prekybos santykius plėsti ne tik su Rygos miestu, bet ir su pačiu Ordinu. Prekyba Dauguva pradėjo labiau tarpti ir pasiekė net augšto klestėjimo.[13]) Todėl nenuostabu, kad pietuose pilimis kardoma Lietuva prekybos atžvilgiu pasuko Rygos link.

Negalima sakyti, kad Nemuno srities prekyba visiškai priklausė Rygai su jos kontora Polocke. Be abejo ši kontora, kuri beveik visą laiką buvo lietuvių valstybėje, darė įtakos ir čia. Nemuno sritis tačiau tiesioginiai santykiavo su Ryga ir su kitais Kuršo ir Latgalijos miestais, tai nebuvo reikalo naudotis aplinkiniu keliu per Polocką.

Dabar pažvelgsime į Nemuno srities prekybos vystymąsi, kuri nuo likusio pasaulio buvo atskirta. Mes pamatysime, nors ir ypatingai skurdūs šaltiniai, kokiu būdu augo prekyba ir kokią globą patyrė iš lietuvių kunigaikščių.

2. Gedimino 1323 ir 1338 laiškai ir sutartys

Pirmas žinias apie prekybą Nemuno srity turime iš 1323 metų. Tais metais gegužės 26 didysis kunigaikštis, arba karalius Gediminas, kaip jis visur save vadino, tuoj po pareiškimo, jog nori priimti krikščionybę, iš Vilniaus pasiuntė laiškus į jūros miestus: Liubeką, Rostoką, Stralzundą ir Štetiną, taip pat į Gotlandą, pas domininkonus ir pranciškonus, ypatingai Saksonijoj. Be to, siuntė pranešėjus ir pas Danijos karalių.

— — —

Gedimino susirašinėjimas su krikščioniškąja Vakarų Europa labai įdomus ir kartu nepaprastai svarbus: jis aiškiai vaizduoja šio plataus akiračio ir kilnaus poelgio Lietuvos valdovo veikimą. Jo priešas Ordinas piktais politiniais sumetimais iš kailio nerdamasis skelbė po Vakarų Europą, kad Gedimino laiškai netikri. Šis įtarimo šešėlis nudriko net iki šių dienų. Tačiau, laimei šį Ordino suklastojimą galima šiandien

įrodyti vėlesnių laikų šaltinių rinkiniais. Ir labai svarbu įrodyti Gedimino laiškų autentiškumą bei tikrumą, kadangi jie yra didelės vertės mūsų praeičiai pažinti.

Šitie laiškai yra Liubeko ir Karaliaučiaus archyvuose. Liubeko miesto savivaldybės rūmų 1323 liepos 18 bylos svarstymo notariato bylose ir iš čia išspausdinti: Kotzebue, Preuss. ält. Gesch. II, p. 352-358; Bunge, Urkd.-Buch II, p. 141, Nr. DCLXXXVIII, DCXC; su viso notariato priedais pas Bunge, Nr. DCXCI ir pas Raczynskį, Cod. dipl. Lith. Nr. II, p. 27-32; tik pirmas laiškas: Dreyero, Specimen iuris publ. Lubec, p. CLXXXIII. M. Balinskio, Historya miasta Wilna, p. 54-68 išspausdinti visi trys laiškai su Voigto (Gesch. Preussens, IV p. 367) ir Kotzebue's teksto pataisymais. — Tokių laiškų tikriausiai buvo daugiau. Iš Rygos sąskaitų knygos matome, kad Gediminas siuntė deryboms pasiuntinius pas Danijos karalių (LUB III, Nr. 1044 a, 9... pro runci' is Leth — (winis) qui fuerunt in Dacia...).

Voigt tvirtina (Gesch. Preuss. IV, p. 627), kad šie laiškai Gedimino, taip pat ir laiškas Romos popiežiui (pas Voigt ten pat), kurie Gedimino vardu parašyti, „nėra nei jų autoriumi, nei jo žinia ir valia parašyti, bet Rygos arkivyskupo, kuris be atodairos laikėsi savo plano melu ir apgaule vis daugiau juodinti Ordiną popiežiaus rūmuose, slaptai sufabrikuoti ir į užsienį pasiųsti."

Jo platūs samprotavimai labai šališki ir įsikarščiavusiu tonu, kaip ir jo visa istorija (plg. Lohmeyer, Zur Altpreuss. Gesch., p. 183). Voigt jokio šaltinio įrodymui nesurado, kuriuo remiantis galėtų pavadinti arkivyskupą arba Rygos miestą prasimanėliais. Kaip iš tikrųjų pagal šaltinius yra, pamėginsim čia trumpai nušviesti.

Mes turim du aiškius Gedimino įrodymus, kad jis įsakė šiuos laiškus rašyti, kuriuos pasiuntė ir adresatus pasiekė. Pirmas įrodymas yra 1323 spalio mėnesyje Gedimino susitikimas Vilniuje su Kuršo, Livonijos ir Estijos pasiuntiniais. Ten perskaičius šiuos laiškus ir paklausius Gedimino, kas buvo jų autorius, jis prisipažino (LUB VI, Nr. MMMLXXI, p. 471: To hant bekante he des ingesegilis und der breve der stucke, de an den breven scoden). Antrą kartą pripažino šiuos laiškus 1324 prieš popiežiaus legatus. Ir ta proga Gediminas nurodė Vilniaus vienuolius pranciškonus, kurie šiuos laiškus parašė (LUB VI Nr. MMMLXXIII, p. 479-481), ir jis patvirtino visą šių laiškų turinį, tačiau tik ta išimtimi, kad krikštytis nepasiruošęs: Et breviter dictum tenorem litterarum totaliter confirmabat, exepto solo baptismo, quia nollot baptizari (ten pat, p. 479). Pranciškonai prisipažino, kad jie šiuos laiškus parašė. Vieną laišką popiežiui parašė Henrikas ir antrą Bertoldas, kurie per Rygos pasiuntinius buvo pasiųsti (LUB VI, p. 481): Respondit frater Hinricas, quod Mese scripsisset litteras... et littera domino papae reportata... Respondit (frater Bertoldus), quod scripsisset ultimas litteras, quae fuerunt missae per consules Rigenses... Visa tai turėdami omeny matome, kad šis Ordino įtarimas dėl vienuolių susitarimo su Ryga ir arkivyskupu Fridrichu yra visai be pagrindo.

Dėl Gedimino krikšto, kuris šiuose laiškuose pažymėtas, galima tik

tą pasakyti, kad Gediminas greičiausiai atsisakė nuo jo dėl ypatingai sunkių politinių sumetimų. Tai pastebi ir popiežiaus pasiuntiniai savo pranešimo rašte, kad vieni (rusai stačiatikiai) grasinę sukilimu, antri (lietuviai pagonys) — nužudymu. Antra, galimas daiktas, kad vienuoliai, kaip jo kanceliaristai, ketinimą krikštytis įterpė sauvališkai be Gedimino žinios.

Savo laiškais Gediminas šalia kunigų, kurie jo šaly turėjo platinti Kristaus mokslą, kviečia pirklius, karius, auksakalius, akmenkalius, račius, kurpius, kepėjus, druskininkus, žvejus ir kitokius mechanikus ir amatininkus. Jie visi turėjo teisės be muito ir mokesčių kilnotis su savo žmonomis, vaikais ir manta laisvai ir apsaugotai nuo žmonių užpuldinėjimų.[14]) Taip pat jie naudojosi pilna susisiekimo laisve.

Svetimų šalių žemdirbiai, kurie norėjo apsigyventi, gavo žemės, dešimt metų nemokėjo mokesčių ir buvo laisvi nuo visokių prievolių. Po dešimties metų turėjo mokėti dešimtinę, kaip paprastai yra ir kitose šalyse, pagal žemės derlių.[15])

Lietuvoj apsigyvenę galėjo naudotis Rygos teisėmis. Lietuviai jas gerai pažino, turėdami su Rygos miestu glaudžius prekybos santykius.[16])

Kad atkeliavusieji greit apsiprastų, Gediminas nurodė dvi katalikų bažnyčias Vilniuje ir vieną Naugarduke.[17]) Toliau Gediminas kalba, kad jis leidžiąs pirkliams, lankantiems didžias prekiaujančias Naugardo ir Pskovo respublikas, pervažiuoti jo žemę be mokesčių, tikėdamasis iš to naudos savo kraštui.[18]) Kadangi iš jūros pusės Lietuva buvo neprieinama dėl prūsų ordino nuolatinių kliudymų, todėl Gediminas nurodo savo laiškuose norintiems atvažiuoti, kad ir keblų, bet nepavojingą kelią per Mozūrų kraštą.[19])

Sunku pasakyti, kokį pasisekimą šis pirklių ir amatininkų pakvietimas susilaukė. Tačiau galima manyti, kad jis nepaliko be jokios įtakos, jeigu pažvelgsime į amatininkų antplūdį į Pabaltijo miestus, kaip Ryga ir Talinas.[20]) Jau prieš Gediminą vienas jo pirmtakas priėmė auksakalį Jokūbą iš Rygos.[21]) Nors Gediminas ir pagonis buvo, parodė daug pakantos kitatikiams. Iš tikrųjų nuostabi buvo Gedimino galvosena, kurią pareiškė popiežiaus pasiuntiniams: „Et omnes habemus unum Deum".[22]) Bet kartu ir suprantama: po jo valdžia palyginamai darniai gyveno pagonys, rusai stačiatikiai, katalikai, totoriai ir žydai.

Kitatikiai naudojosi apsauga ir dažnai įsikurdavo Lietuvoj. Vilniuje domininkonai ir pranciškonai turėjo savo bažnyčias, kurias jiems Gediminas pastatė, *„ut quivis secundum ritum suum Deum colat"*.[23]) Ten buvo taip pat ir rusų Mikalojaus cerkvė.[24]) Naugarduke gyveno domininkonai.[25]) Gedimino vertėju buvo koks tai vokietis Henikė, spėjama iš Rygos.[26] Domininkonų prioras Mikalojus buvo jo patikimas patarėjas.[27])

Gedimino glaudūs santykiai su katalikais ir jo pastangos santykiauti su Vakarais rodo, kad jis buvo Vakarų kultūros šalininkas.

Gedimino laiškai ir krikšioninimo sumanymai turėjo įtakos: jau tais pačiais metais spalio 2 Vilniuje buvo sudaryta taika su Livonijos Ordino magistru ir Estijos, Livonijos ir Kuršo miestais.[28])

Taikos sąlygos tik bendrai pažymėtos, Gedimino laiškų dvasioje.

Jos skelbia pilną laisvę abiem pusėm naudotis visais vandens ir sausumos keliais, taip pat ir pervažiuojantiems pirkliams, ir kitiems keleiviams. Leidžia viską pirkti ir parduoti. Neteisybės ir ginčai palankiai tyrinėjami ir sprendžiami pagal krašto teisę ten, kur įvyko. Į kitą kraštą nugabentas svetimas turtas turi būti sugrąžintas. Be to, Gediminas leido, palaikydamas draugiškus santykius su kaimynais, kiekvienam naudotis Rygos miesto teisėmis. Be minėtų šalių, kurių pasiuntiniai dalyvavo taikos derybose, ir kraštas apie Klaipėdos pilį, kuris anuo laiku dar Livonijos Ordinui priklausė, taip pat buvo į taką įtrauktas. Ši taika visus ją sudariusius turėjo amžinai rišti.

Nors Romos popiežius šią taiką patvirtino ir karą prieš Lietuvą uždraudė, jau sekančiais metais Livonijos Ordinas šią taikos sutartį sulaužė.[29]) Vėl net ištrėmimas ir interdiktas buvo paskelbtas.[30]) Dėl taikos sulaužymo buvo visa eilė skundų. Rygos miestas skundėsi Liubeckui dėl Ordino trukdymo laisvai prekiauti. Ordinas padaręs sutartį su Naugardu ir ardąs taiką, norėdamas paglemžti sau prekybą su Daugpiliu, Mintauja ir Latgalijos Rasyte ir kitomis lietuvių pasienio vietovėmis.[31])

Gediminas iš savo pusės nekartą pareiškė Ordinui, kad jie nesilaiką sutartų susiekimo laisvių ir keliaujančius pirklius sausumos keliais iš Mintaujos į Lietuvą užpuolą ir apiplėšią.[32])

Visi nusiskundimai nieko negelbėjo. Ir pati Ryga po ilgos kovos su Ordinu 1330 palūžo. Vėliau, 1338 lapkričio 1, lietuviai ir Ordinas susitaikė. Čia ir Rygos miestas dalyvavo.[33])

Naujos taikos sąlygos pirkliams suteikia pilną susisiekimo laisvę kaip Gedimino, taip ir magistro krašte.[34]) Neturėjo prievarta trukdyti prekybos ir jokio užstato imti, „kene pandington".[35]) Nei Gediminas, nei magistras nenorėjo atsakyti už nelaimes, jei tokios svečiams jų šalyse atsitiktų. Kilusius kivirčus sutarė toj pačioj vietoj išaiškinti arba kreiptis į savo krašto teismą.

Visi Gedimino laiškai ir šios sutartys yra vieno ir aplamai beveik to paties charakterio. Kaip paaiškintai tai?

3. Vilniaus reikšmė prekyboj ir prekybiniai santykiai

Apdairus ir turtingas Gediminas, savaime aišku, jautė savo didelės valstybės atsilikimą, kuri jokių miestų šių dienų prasme neturėjo, neminint rytų dalies. Ten ėjo žinomas nuo žilos senovės švedų variagų upių prekybos kelias į turtingą graikų šalį. Nenuostabu, kad prie šio kelio atsirado žymių prekybos centrų. Ypatingai pasižymėjo fino-ugrų žemėje Holmgardas (Naugardas) ir Kijevas ukrainų krašte, kurie anksčiau vadinosi polianais.[36]

Šitie miestai buvo atvykėlių švedų nausėdijos ir vėliau sostinės, iš kurių jie visus rytų slavus nukariavo. Lietuva teturėjo pilis, kaip, pavyzdžiui Trakai, Krėvė, Vilnius, prie kurių prisišliejo medinės sodybos bei sodžiai, be miesto mūrų, sienų, daugiausia pylimu arba grioviu apsuptos ir be savo savivaldybės — tai ir viskas.[37]) Savo valstybės prekybai ir šiaip judrumui palaikyti, šalia kitų tikslų, pasirinko sau Ge-

diminas Vilnių sostine ir suteikė čia įsikūrusiems Rygos teises. Šios teisės atrodo buvo teikiamos tik pageidaujamiesiems atvykėliams, kultūros nešėjams.[38]) Be to, Gediminas rūpinosi krašto gerove, taikingu sugyvenimu su kaimynais ir protinga giminystės politika.[39]) Nors krašto ūkis buvo gan žemo laipsnio, tačiau Vilnius dėl savo patogios padėties ir atstokai nuo sienų tapo lietuvių valstybėje gyvu prekybos, susisiekimo ir švietimo centru.

Po Gedimino mirties su jo įpėdiniu Algirdu Lietuva tapo galinga valstybe. Jos sienos tiesėsi nuo Mažaisko iki Raigrado ir nuo Baltijos jūros iki Juodosios. Algirdas buvo Pskovo, Naugardo, Smolensko ir Kijevo, didžiausių tuo laiku Rusijos prekybos miestų, valdovų.

Nežiūrint karų, prekyba palengva vis plėtėsi. Vilniaus prekyba vis daugiau ir daugiau gyvėjo. Naugardas, Pskovas, Ryga ir tolima Maskva siuntė savo pirklius į Vilnių, kurie čia naudojosi susisiekimo ir kitokia laisve.[40]) Algirdas rėmė savo valstybės sostinės prekybą dar ir tuo, kad vilniečiams pirkliams suteikė tam tikrų lengvatų. Pavyzdžiui, vilniečiai visoj valstybėj nemokėjo jokio mokesčio.[41])

4. Prūsų Ordinas

Net prūsų Ordino žydėjimo metu, esant magistru Vinrichui von Kniprode (1351 - 1382), Lietuvos prekyba su Prūsija buvo susmukus. Nors ir von Kniprode nepaprastai palaikė savo krašto prekybą, rūpindamasis sutvarkyti pairusį ūkį, ir taip augštai vertino taikos naudą vokiškos kolonizacijos klestėjimui Prūsijoj, tačiau kasmet surengdavo prieš pagonis taip vadinamas „sporto keliones" bei „pasilinksminimui žygius". Tai darė dėl visokių motyvų. Iš dalies norėdamas nusikratyti svetimais svečiais, kurie iš visokių kraštų pas jį atvykdavo kaip kryžiuočiai, arba kartu ir apsaugoti savo krašto sienas nuo įsibrovimų, o gal ir dėl to, kad nenorėjo perdaug nutolti nuo savo ordino užduočių ir neužrūstinti Romos popiežiaus, kuris buvo susirūpinęs krikščionybės platinimu.

Jo valdymo metu 1355 lapkričio 20 Breslavo miestas pranešė imperatoriui Karoliui IV, kad Prūsijos ir Lietuvos susitarimu praskintas prekybos kelias be muito į Rusiją.[42]) Pirkliams nebereikėjo važiuoti per Lenkiją. Tai buvo prekybai labai naudinga. Tik iš tos sutarties, kurią dėl pilnumo mes paminim, buvo nedaug naudos. Reikia ją laikyti veikiau apsukriu politiniu žygiu prieš lenkus. Mes žinome, kad lenkų karalius Kazimieras 1354 mėgino padaryti Krokuvą rytų prekėms sandėliu. Šitas patvarkymas labai kenkė Silezijai ir Prūsijai. Jos susitarė iš vieno gintis. Karolis IV įsakė visoms Bohemijos karūnos šalims užkirsti kelią per Lenkiją. Buvo taip pat derėtasi su pagonimis lietuviais dėl susisiekimo laisvės ir ne be pasisekimo.

Karalius Kazimieras apskundė popiežiui didįjį magistrą, kad jis elgiasi prieš Bažnyčios draudimą su pagonimis sutartis daryti, jam daug žalos daro perkeldamas prekybos kelius į Rusiją. Pagaliau po ilgų vaidų buvo leista tam tikram laikui Prūsijai ir Silezijai prekiauti su Rusija per Lenkiją.[43])

Pirmųjų Algirdo įpėdinių laikais taip pat gan maža vilties buvo, kad pagerėtų prekybos santykiai tarp Prūsijos ir Lietuvos. Ordinas savitarpy gyveno nesantaikoj, o magistras mokėjo pasinaudoti šitomis vidaus rietenomis, net ir su vienos iš kovojančių pusių pagalba. Taigi matome, kaip Jogaila ir jo brolis Skirgaila, stiprindami savo politinę padėtį, 1382 sudarė prieš savo pusbrolį Vytautą ir jo tėvą Kęstutį ketveriems metams taikos sutartį su Prūsijos ir Livonijos Ordinu, kartu prižadėdami juodu abudu su visa tauta priimti krikštą.[44])

Drąsus pirklys nebijojo pavojų, kuriuos neramūs laikai atnešdavo. Atrodo uždarbis tuomet buvo ne menkas. Ir politikos svarstyklėse pirklio reikalai buvo tokie svarūs, kad Jogaila, kai jo Vilniaus pirkliai su prekėmis Mozūrijoj buvo suimti, laišku magistrui pranešė, kad taiką su mozūrų hercogais galįs tomis sąlygomis iki Velykų, arba ir visiems metams pratęsti, jei jo pirkliai su gėrybėmis būtų paleisti.[45])

5. *Rygos varžytynės su Livonijos Ordinu prekyboje ir jos draugystė su Lietuva*

Tuo tarpu Livonijos Ordinas savo pasienio miestuose lenktyniavo prekyboj su Ryga. Ordinas labai domėjosi prekyba ir norėjo savo krašto gaminius parduoti, kurių pernelyg pagamindavo. Bet ši prekyba pas jį buvo daugiau priemonė savo sumanymams įvykdyti, o ne svarbiausiu tikslu, kaip pas Rygos pirklius. Pirkliams vykstantiems tikrais prekybos keliais iš Vilniaus ir šiaip iš Lietuvos į Mintaują Rygos miestas 1385 gruodžio 17 pažadėjo saugią apsaugą, laidą ir nuostolių atlyginimą, jei jiems Ordino piliečiai padarytų.[46] Vėliau 1387 liepos 9 laidoje jiems karų paliaubų metu saugų atvykimą ir išvykimą.[47])

Šios varžytynės tarp Rygos ir Livonijos Ordino niekuomet nebuvo taip pavojingos ir smarkios, kaip lenktyniavimas tarp Dancigo, augštojo magistro ir Prūsijos miestų tuo laiku, kai Lietuvos prekyba pakrypo daugiau Nemuno link. Rygos reikšmė, kaip Hanzos prekybos miesto, kuris buvo 1201 įkurtas, puse šimtmečio senesnė negu miestų Prūsijoj. Pratarpęs riterių Ordinas Livonijoj, Kurše ir Estijoj rado varžovais, kitaip negu Prūsijoj, galingą arkivyskupą ir Rygos pirklius, kurie tose šalyse anksčiau buvo įsigalėję. Tarp jų buvo didelis skirtumas. Arkivyskupas kartu su miestu palaikė ramų kelią prekybai vystytis su pagonimis ir krikščionybei platintis. Riterių Ordinas laike sau tikslu nukariauti kraštą. Kartu stengėsi išplėsti savo politinę galią ir silpninti arkivyskupo ir Rygos piliečių įtaką. Tai visa, savaime aišku, stūmė į baisius pilietinius karus.

Pirmykštė Ordino užduotis, kuri išėjo iš Romos popiežiaus kurijos, buvo misija, krikščionybės platinimas. Nieko bendro neturėjo su naujos valstybės kūrimu arba vokiečių kultūros platinimu. Tačiau iš atvykusių Pabaltijin vokiečių, kaip mums istorija rodo, susilaukėm, deja, kitokio vaizdo: vieniems rūpėjo misija, Ordinui — daugiau tautų pavergimas, pirkliams, kaip ir galima buvo laukti, pelninga prekyba.

Livonijos Ordinui nepasisekė stipriai susilpninti Rygos įtakos.[48]) Šiai ypatingai jėgai, kurią miestas savo patyrimu ir ištverme įsigijo,

atėjo dar iš svetur pagalba. Lietuva buvo Rygai kartkartėmis ne tik svarbus prekybos užnugaris, bet visų pirma reiškė stiprią politinę paramą. Buvo tiesiog lietuvių politinis uždavinys galingus rygiečius pirklius palaikyti prieš Ordiną. Jau ir Gedimino pirmtakai laikėsi šitos krypties. Jei ir Rygos jėgos pagaliau neišlaikė prieš Ordino siekimus vyrauti, ir miestas turėjo nusilenkti Ordino kardui 1330, tai vis dėlto jo prekybos reikšmė nenuslopo ir lietuvių kunigaikščių protekcija nepasibaigė. Didžiojo Kunigaikščio Jogailos taryboj matom net rygietį, vardu Hannecke, Vilniaus pilietį, kuris sugebėjo Lietuvos naudai veikti kaip diplomatas sutarties sudarymui tarp Ordino ir Lietuvos [49]) ir kaip didžiojo kunigaikščio piršlys.[50]) Lietuvos pasitikėjimas Ryga buvo taip didelis, kad Skirgaila, būdamas išrinkto lenkų karalium Jogailos pavaduotoju, Rygos pirklių laiduojamas, paleido nelaisvėn paimtus Livonijos Ordino riterius.[51])

Ilgą laiką Rygą teikė Gediminui kreditus ir vaidino, anot Hildegrand'o išsireiškimo, šito miesto skolų knygos įvade, lyg bankininko vaidmenį.[52])

Atsidarius pietvakariuose sienoms, tas vaizdas Nemuno krašte turėjo žymiai pasikeisti.

II. PREKYBOS IŠSIVYSTYMAS SU PRŪSIJA ORDINO PIRMAISIAIS LAIKAIS IR ORDINO VYRAVIMAS PREKYBOJ SU LIETUVA IKI JO ŪKINIO NUSMUKIMO (1410)

1. Žemaitija ir jos prekybos sutartis su Ordinu

Po Lietuvos unijos su Lenkija (1386) ir jos krikšto (1387) riterių Ordinas neteko savo pagrindinio tikslo kovoti prieš pagonis lietuvius. Jei dar ir toliau kariauta, tai svarbiausia tik dėl siekimo Livonijos ir Prūsijos sujungimo, kuri žemaičiai savo nepalaužiamu atsparumu trukdė. Lenkų ir lietuvių sąjunga iš pradžių nebuvo taip pavojinga: visos painiavos Lietuvoj buvo naudingos Ordinui, ir jis mokėjo pasidaryti padėties šeimininku. Ordinas susirado Vytaute sąjungininką, kuris su savo pusbroliu Jogaila, dabar pasidariusiu lenkų karalium, nesutiko ir todėl norėjo padaryti Lietuvą nepriklausomą nuo lenkų politikos. Vytautas 1382 pabaigoje iš Lietuvos pabėgo, kai Jogaila jį su Kęstučiu buvo suėmęs, ir atvyko į Marienburgą. Ten rado šiltą priėmimą ir pagalbą prie Jogailą ir jo pavaduotoją Lietuvoje Skirgailą. Kartu su Vytautu Ordinas mėgino nukariauti Vilnių ir kitas vietas, nors Vytautas taip pat vėl ir vėl nuo Ordino atsimesdavo, kai tik Jogaila jam pažadėdavo Lietuvą, arba pageidaujamas laisves. Prūsų Ordino magistras apdovanojo Vytautą kaip savo vasalą nenukariaujama Žemaitija.[53])

Nežiūrint didelio žemaičių atkaklumo prieš Ordino norą juos palaužti, Vytautas sugebėjo padaryti juos Ordinui nuolaidesniais. 1390 geg. 26 jie pasiuntė 30 vadovų iš Medininkų, Kaltinėnų, Viduklės, Raseinių, Ariogalos, „Knetov" (Giniotos?) ir Kražių į Karaliaučių daryti sutartį su Ordinu.[54]) Žemaičiams leido lankyti tik šias Ordino šalies prekybos

vietas: Jurbarką, Ragainę ir Klaipėdą. Už tai jie prižadėjo savo pagalbą prieš bendrus priešus ir taiką vokiečių pirkliams visame savo krašte. Visi vaidai turėjo būti išlyginti teismu, kuris susidėjo iš Vytauto, Ordino maršalo ir po keturis seniūnus iš Prūsijos ir Žemaitijos.

Jurbarkas, Ragainė ir Klaipėda, matyti, buvo patogiausios žemaičiams prekyvietės Prūsuose. Jie turėjo prekybai laisvės tik tose pažymėtose vietose, kurios buvo netoli sienos. Tuo tarpu vokiečių pirkliams buvo atvira visa Žemaitija.

Žemaičių sutartis neilgai veikė. 1392 Vytautas antrą kartą paliko magistrą, kai jam Jogaila pažadėjo didžiojo kunigaikščio vietą ir visos valstybės valdymą atidavė į jo rankas.[55])

2. *Lietuvos prekybos sutartys su pamario miestais Jogailos ir, vėliau, Vytauto laikais*

Sąlygos prekybai Lietuvoj po unijos buvo gana sunkios. Kovos dėl Žemaičių trukdė naudotis natūraliu keliu į Baltijos jūrą (Klaipėdą). Aplinkinis pietų kelias pasižymėjo giriomis, balomis ir ežerais. Ir tik šis pastarasis buvo atviras lietuviams. Jis vedė į Vakarų prekyvietes Narevo ir Bugo upėmis per Lenkiją. 1383 sutartim su Mozūrų kunigaikščiais Ordinas galėjo savo prekes plukdyti be muito Narevu tarp Torno ir Vyžnos iki kol Vyžna bus Ordino užstatu.[56])

Lenkų karalius Jogaila, kai laike kivirčio su Vytautu Lietuvos valdymas dar jo rankose buvo, rūpinosi ne vien tik Lenkijos prekyba. Po to, kai jis pasuko prekybos kelius į Pamario miestus, ypatingai į Štetiną, kad jie neliestų Ordino krašto,[57]) rėmė kartu ir lietuvių prekybą. Jogaila palaikė artimus santykius su Štetino hercogais, kaip ir su Hanzos miestais, ir gavo iš Boguslavo VI Lenkijos ir Lietuvos ir Lietuvai priklausančios Rusijos dalies pirkliams Hanzos laisvių privilegiją.[58]) Ir Boguslavas VIII suteikė panašią privilegiją.[59]) Tokias privilegijas davė paskiau Hanzos miestai Stralzundas, Greifsvaldas, Greifenbergas ir kiti. Ankliamo miestas prijungė dar ypatingas muito nuolaidas.[60])

Vėliau taip pat ir Vytautas, kaip dokumentai mums rodo, stipriai palaikė šitą prekybos susisiekimą su Pamario miestais. Be to, sąjungomis su Pamario kunigaikščiais ir augštais Rygos ir Dorpato dvasiškių atstovais Vytautas mėgino kiek galėdamas daugiau kenkti Ordinui kovų metu su jūros plėšikais. Kai Štetino hercogas Ottonas, Svantiboro sūnus, buvo išrinktas Rygos arkivyskupu, 1346 kovo 5 padarė sutartį su Vytautu.[61]) Panašią sutartį padarė su Lietuvos didžiuoju kunigaikščiu taip pat Dorpato (Tartu) vyskupas Ditrichas Damerov,[62]) kuris draugavo su hercogu Ottonu ir palaikė jį prieš Livonijos Ordiną. Paskutinė sutartis buvo padaryta su Meklenburgo hercogo Albrechto, „dvasiško sūnaus", arba Dorpato vyskupo koadjutoriaus leidimu.[63]) Šitose sutartyse buvo savitarpiniai užtikrinta pirkliams laisva prekyba.[64]) Tas pats Boguslavas VIII, nesugyvendamas su vokiečių Ordinu ir norėdamas pakenkti Torno miestui, dar kartą užtikrino (1403) Lenkijos, Lietuvos ir Rusijos pirkliams prekybos laisvę.[65])

Šituo mėginimu politiniai ir ūkiniai apsupti Prūsų Ordiną, pietuose

Pamariu, šiaurėje Ryga ir Dorpatu, Ordinas pasijuto skaudžiai prislėgtas. Tuo labiau, kad jis šiuo metu dar buvo užimtas kovomis su jūros plėšikais (Vitalijų Broliais).[66])

3. Salyno „amžinosios taikos" pagrindinė sutartis (1398) ryšium su prekybos santykiais tarp Vytauto ir Ordino ir jos pakartotas patvirtinimas Marienburge (1402) ir Racionže (1404)

Tuo tarpu įvyko Lietuvos suartėjimas su Prūsija. To įvykio priežastimi buvo lenkų karalienės Jadvygos išpūstas ir kartu įžeidžiąs reikalavimas iš Vytauto mokesčių už kai kuriuos kraštus kaip vasalinės ištikimybės požymio.[67]) Be to, Vytautas siekė ramumo užnugary, kadangi ruošėsi dideliam karui su totoriais, todėl 1398 bal. 23 Gardine buvo paruošiamasis apsvarstymas tarp Ordino pasiuntinių ir Vytauto, kur taip pat susitarta dėl vietos ir laiko sutarties sudarymui.[68]) Tais pačiais metais spalio 12 Nemuno Salyne buvo padaryta sutartis, vadinama „amžina taika".[69]) Iš anksto Gardine paruoštas apsvarstymas preliminarijos, beveik pažodžiui buvo įrašytas sutartin. Vytautas ir didysis magistras Konradas von Jungingen su savo garsiais palydovais sutartį patvirtino.[70])

Amžinosios taikos sutartis įvyko tik, deja, perleidus Ordinui Žemaičių kraštą. Atrodė, lyg Vytautas Ordinui ypatingai didelį palankumą parodė: jis pažadėjo Ordinui net pagalbą dvi - tris tvirtoves statant prie Žemaičių sienos.

Kaip svarbus šis aktas buvo Vytautui, matyti ir iš jo puošnaus pasiruošimo. Į šį retą suvažiavimą susirinko iš didžiulės valstybės daugybė lietuvių ir rusų kunigaikščių, bajorų. Vytautas susirinkusiems viešai iškėlė lenkų karalienės Jadvygos pažeminantį reikalavimą. Diduomenė ir be to buvo gerokai įerzinta lenkų išnaudojimais unijai įvykus. Čia buvo jau perdaug užgautas lietuvių laisvės jausmas: jie triukšmingai paskelbė Vytautą savo karaliumi. Po sutarties sudarymo lietuviai ir vokiečiai kvietė vieni antrus pas save. Vytauto žmona Ona pasirodė ypač prašmatniai. Vakarų Europos riteriai stebėjosi niekur nematę panašaus turto ir taip brangių drabužių.[71])

„Amžinosios taikos" nutarimai lietuvių pirkliui buvo didelis pasisekimas ir pagrindinės reikšmės, kadangi pakartotinai patvirtinti gan ilgai veikė. Mes matom, kaip puikiai Vytautas sugebėjo įvertinti savo krašto ūkio reikalus. Pirkliai galėjo visur abiejų Ordinų kraštuose laisvai prekyba verstis. Jų nevaržė jokie ypatingi muitai ir mokesčiai, išskyrus tik senus muitus, kurie nuo senų senovės galiojo. Abiejose pusėse turėjo laikytis krašto įstatymų. Ordinas, siekdamas savo prekybos tikslų, nepamiršo taip pat ir šią iš lietuvių pusės nuolaidą sutartimis patvirtinti: kokiu būdu bebūtų nukariauti rusų prekybos miestai Pskovas ir Naugardas, pirmas turėtų tekti Ordinui, antras Lietuvai. Tačiau likimas lėmė, kad šis drąsus Ordino sumanymas neturėjo pasisekimo.

Žygis prieš totorius, kuriame ir Ordinas dalyvavo, liūdnai pasibaigė. Vytauto tikslas išlaisvinti Lietuvą iš lenkų įtakos nukentėjo — ir jis turėjo vėl glaudžiau laikytis su lenkais.[72]) Jau 1401 metų pradžioje, ne be Vytauto žinios, žemaičiai visiškai atsimetė nuo Ordino ir geri Vytauto

santykiai su Prūsija nutrūko.[73]) Todėl magistras mielai priėmė Jogailos brolį Švitrigailą, kuris persirengęs pirkliu pas jį nuvyko ir prašė jo pagalbos padėti jam įsigyti didžiojo Lietuvos kunigaikščio teises. Švitrigaila pripažino žodis į žodį 1398 metų dokumentą.[74]) Tačiau šitas pripažinimas jokios praktinės reikšmės neturėjo, kadangi Švitrigaila valdžios neįgijo. Tuo metu smarkiai kariauta prieš Vilnių, bet be pakankamo pasisekimo.[75])

Dėl ilgų kovų abi pusės pavargo. Trijų kunigaikščių: Vytauto, Jogailos ir magistro Racionžo susirinkime, 1404 gegužės 22, buvo susitarta ir atnaujinta 1398 sutartis.[76])

Kaikuriam laikui buvo sugrąžinti geri santykiai su Prūsija. Vytautas ėjo išviršiniai su Ordinu iš vien ne tik patardamas, bet ir padėdamas Žemaičius perduoti ir nukariauti. Jis pažadėjo magistrui vieneriems metams žemaičiams uždrausti javų, druskos, geležies įvežimą ir aplamai visokią prekybą ir susisiekimą su jais.[77])

Šitas metodas krikštyti ir nukariauti lietuvius yra pasidaręs beveik tradicinis. Jau popiežius Honorijus III 1218 uždraudė pardavinėti pagonims prūsams geležį, ginklus ir druską.[78]) Taip pat Inocentas IV nepalankiai žiūrėjo į pagonių lietuvių prekybą Nemunu, kaip tą matome iš vieno 1253 rašto.[79]) Tai visa puikiai rodo, kaip gyvi buvo anuomet lietuvių prekybos santykiai su kitomis Europos tautomis.

Kadangi žemaičių negalima buvo badu priversti Ordinui pasiduoti, pavartojo prieš juos karo priemones. Vytautas teikė didžiajam magistrui paramos lietuvių, rusų ir lenkų daliniais. Magistro draugystė taip toli ėjo, kad jis kartą išsireiškė, kas yra Vytauto priešas, yra ir jo priešas.[80])

4. Priemonės Lietuvos prekybai pagyvinti

Tuo pačiu laiku Lietuvos ūkio pasikeitimai davė daug vilties ateičiai. Vytautas uoliai rūpinosi jos pagyvėjimu. Ypatingai įtakingomis priemonėmis miestams darė lengvatų ir stengėsi patraukti iš svetur naudingus žmones.

Didelių miestų Lietuvoje, kur gyventojai svarbiausia amatais ir prekyba verstųsi, nebuvo. Nebuvo taip pat ir tokių miestų, kurie, kaip Vakarų Europoj, gintų savo teises prieš feodalus. Didesni miestai gavo Magdeburgo bei Rygos teises iš kunigaikščio, o ne savo pastangomis pasiekė. Apdovanoti savivaldybės lengvatomis miestai iš tikrųjų turėjo daug laisvės prekyboj. Ir valstybės valdovas buvo patenkintas, nes galėjo didesnių mokesčių reikalauti. Šalia šių tikslų neišleido, žinoma, valdovas iš akių ir miesto klestėjimo.[81]) Jogaila, suteikdamas vokiečių teises Vilniui (1387), pagrindė šitą žygį noru, kad Vilniaus piliečiams klotųsi laimingiau ir geriau „feliciorem et condicionem fieri meliorem eisdem civibus et incolis totaeque communitatis".[82])

Vytautas, kaip daugybė laiškų rodo, rūpinosi savo krašto gerove ir kultūra, kuri dėl amžinų karų buvo daug nukentėjusi, viliojo vokiečius apsigyventi Lietuvoj, užsiimti prekyba ir kitais naudingais kraštui amatais. Telkė Prūsijos mūrininkus, kuriems suteikė patogias gyvenimui sąlygas.[83]) Jo rūpestis, matyti iš pasekmių, ne veltui buvo. Pvz.

flamas Gilbert de Lannoy, anglų ir prancūzų karaliaus pasiuntinys, kuris keliavo per Lietuvą, praneša savo kelionės knygoje, kad 1414 keliaudamas iš senų Trakų užtikęs didelį Kauno miestą, apsuptą mūrais. Šitas miestas turįs prie upės gražią ir didelę pilį.[84]) o lietuvės dėvi drabužius, panašius į prancūzių pikardiečių.

Šalia vokiečių maloniai buvo kviečiami ir totoriai, žydai: jie atnešdavo kraštan prekybą ir pinigus. Lannoy iš tikrųjų žinojo daug apie Lietuvos miestus, kurių gyventojų sudėtis buvus labai marga. Pvz., Trakuose, be lietuvių matęs vokiečių, rusų ir labai daug totorių, žydų. Visi kalbėję savo kalba.[85])

Totoriai žinomi nuo Gedimino laikų. Jie jau jo laikais apsigyvendavo Lietuvoj kaip belaisviai arba laisvai. Totorių skaičius ypatingai dar augo prie Vytauto, nes matom totorių Vilniuje, Trakuose, Kaune ir totorių naujakurių vietose, kurių jau patys vardai rodo (Totoriškiai, Totorkiemis...).[86])

Iki šiol dar išlaikė Vilnius ir Kaunas Totorių gatvių, kaip ir Vokiečių, vardus. Galima taip pat įrodyti prekybos santykius ramiais laikais su totorių kraštais pietų Rusijoje. Iš Chano Tochtamišo jarliko (1393 geg. 20) rašto Jogailai matyti, kad prekybos kelias į totorių kraštus nuo senovės buvęs saugus ir laisvas nuo rinkliavų ir kad šita pačia laisve taip pat naudojosi totoriai Lietuvoj. Tochtamišas šitą seną įprotį patvirtino aukso antspaudu.[87])

Savaime suprantama, kad žydai turėjo svarbų vaidmenį prekybos išsivystyme. Jie pasirodė Lietuvoj maždaug 12 a. gale iš Lenkijos ir Galicijos.[88]) Anksčiau žydai gyveno Vokietijoj. Tai matome ir iš jų kalbos. Žydai, skolindami pinigus už didelius nuošimčius, labai įkyrėjo vokiečiams. Jie pradėjo žydus kartkartėmis persekioti, įtarinėti, kad jie užnuodiję šulinius, ir dėl to kilęs maras, ir t. t.

Žydai vertėsi, kaip rytuose, taip ir Lietuvoj, svarbiausia pinigine prekyba. Jie skolino už užstatą. Buvo Lietuvoj ne tik bankininkais, bet ir kunigaikščių muitininkais bei pirkliais. Vytautas jiems suteikė ypatingai dideles lengvatas. Jie betarpiškai buvo kunigaikštiškoj globoj ir naudojosi žymiomis pirmenybėmis prieš vietinius miestiečius. Pvz. kūno sužeidimo nusikaltimas turėjo būti vienodai baudžiamas kaip ir bajorų. Trakų žydai 1388 tokias pat gavo privilegijas, kaip ir Lietuvos Brastos ir Lucko, o Gardino 1389.[89])

Vytautas gynė pirklių reikalus užsieny tokiu pat būdu, kaip ir lietuvių. Taip pvz. jis 1417 kovo 27 kreipėsi į Dancigo komtūrą, kai žydui Solomičiui Dancige sulaikė 450 senų prūsiškų markių, ir reikalavo visą sumą grąžinti.[90])

5. Prekyba su Ordinu ir Lenkija

Po to, kai trumpai panagrinėjom vidaus ūkio aplinkybes ir valdovų globą, pažvelgsime vėl į prekybą su užsieniu. Mes matom, kad pirma labai silpnai išsivysčiusi prekyba po lietuvių - lenkų unijos, nežiūrint nepaliaunančių kovų, pradeda tarpti. Ir vystėsi, galima sakyti, nuolatos, pasigaudama trumpų karo pertraukų, per paliaubas arba taikos dery-

bas. Tik karų pertraukų metu pirkliai galėjo gabenti prekes į Ordino kraštą ir ten svetimų gaminių nusipirkti. Taip pvz. 1391 per taikos derybas tarp Jogailos ir Ordino įgaliotinių leido pirkliams prekiauti liepos mėnesyje nuo 13 iki 27 d. Bet nesuspėjus savo reikalų užbaigti taip trumpu laiku, padarė išimtį iki rugpiūčio 29.[91])

Vėliau, kai vaidai dėl sienų šiek tiek aprimo, padažnėjo ir prekybai patogūs protarpiai. Ne vien unija lengvino prekybos reikalus Lietuvoj ir Lenkijoj. Pastaroji nei kiek augščiau nestovėjo už Lietuvą, bet ir ką tik paminėtos nepastovių santykių su Ordinu aplinkybės skatino tampriau išvien eiti. Jieškojo naujų kelių su Pamariu ir kitais Hanzos miestais. Lenkų pirkliai dažnai pasirodydavo kaip tarpininkai tarp Lietuvos ir Hanzos miestų.

Mes gi žinom, kad Krokuva Vytautui tiekė ginklus ir municiją kovai prieš Ordiną ir totorius (1399).[92]) Iš turimų dokumentų matome, kad Krokuvos miestas prekiavo daugiau su rytinėmis šalimis negu su Nemuno. Kunigaikščiai Kariotas, Volynijos Dimitras 1380 ir Podolijos Konstantinas 1385 užtikrino Krokuvos miestą už ištikimą patarnavimą, „den getruwin dienst" savo šalyse prekybos laisvę ir saugumą.[93] 1403 metų lengvata Jogaila leidžia Krokuvai laisvą praėjimą Podolijoj ir prekybos laisvę visuose rytuose, kaip pvz., Totorijoj ir Valachijoj (Rumunijoj).[94]) Tik vienas atvejis žinomas, kada Vytautas buvo nepalankaus nusistatymo prieš Krokuvos pirklius,[95] kai jis dar buvo Gardino ir Lucko kunigaikščiu ir 1390 bėgo į Prūsiją. Šiaip tarp jo ir Krokuvos buvo geri santykiai. Tais pačiais metais kaip ir Jogaila (1403), pastarojo prašomas Vytautas suteikė Krokuvos miestui lengvatų laisvai ir saugiai prekiauti Lietuvoj ir Rusijoj ir taip pat keliauti per jo valstybę, jei sumokės tik nuo senų laikų vartojamus muitus.[96])

Didysis kunigaikštis iš savo pusės mokėjo įvertinti Krokuvos miesto nuopelnus. Galima iš to matyti, kad jis, pranešdamas lenkų bajorams apie savo sumanymą vainikuotis, jų prašo ir Krokuvai apie tai pranešti: „ut ipsis similiter mens nostra sint cognita".[97]) Kai dėl prekybos kilo smarkūs kivirčai tarp Krokuvos ir Torno (1406-7), magistras atidavė šį reikalą sutvarkyti Vytautui. Didysis kunigaikštis ir šiaip dažnai būdavo prūsų ir lenkų tarpininku. Pagal magistro pranešimą Vytautui, Krokuvos pirkliai pageidavo, kad netrukdomi Torno galėtų siųsti savo prekes ir į užsienį. Kitaip tariant, jie norėjo ir mėgino išstumti prūsų pirklius iš tarpininkavimo.[98]) Ką nutarė Vytautas peržiūrėjęs šią bylą, mes nežinome. Bet galima manyti, kad Vytautas, kuris prekybos laisvės sąvoką plačiau suprato, neabejotinai rūpinosi Krokuvos pirklių norus palankiai išspręsti.

Nepalyginamai žymesnė buvo prūsų miestų ir ypatingai Ordino reikšmė lietuvių prekyboj, kuri svarbiausia ėjo Nemunu. Lietuvos prekyba iš pat pradžių buvo nukreipta prūsų Ordino link. Jis turėjo savo rankose ne tik išėjimą į Baltijos jūrą, bet ir pats plačia prekyba vertėsi ir anais laikais buvo viena iš turtingiausių Europos valstybių.[99]) Ordinas darė su lietuvių kunigaikščiais sutartis, kurių įstatymais buvo tvarkomi prekybos savitarpiniai santykiai, ir rūpinosi savo miestais.

Tie jo prašydavo apsaugos ir patarimų, arba taip pat nurodymų, kaip elgtis prekyboj su Lietuva.[100]) Tačiau jo varžtai prekyboj dažnai per toli nueidavo, kaip pvz. muito reikaluose (Pfundzoll) arba prekybos nutraukimas dėl karo. Todėl prūsų miestai labai dažnai prieš Ordiną pareikšdavo nepasitenkinimą.[101]) Ordino didelės prekybos apyvartos ir išsilaikę duomenys apie išvežimą ir įvežimą, kuriuos atitinkamoj vietoj plačiau paminėsim, leidžia manyti, kad pirmiau, iki savo ūkinio susmukimo, lietuvių miestai prekyboj didesnį vaidmenį vaidino negu prūsų. Pagal šaltinius miško medžiaga,[102]) kailiai,[103]) buvo svarbiausios prekės, kurios iš Lietuvos eidavo dideliais kiekiais. Medį pateikdavo Ordinas svarbiausia Dancigui. Brandenburgo komtūras vienu atveju Kaunui, Vilniui ir Krėvai kreditu pardavė druskos ir javų už virš 500 prūsiškų markių.[104])

6. Vaidai ir skundai prekyboje su Ordinu

Geri santykiai, kurie po Racionžo sutarties (1404) išsilaikė tarp didžiojo kunigaikščio ir Ordino, 1409, kai iškilo Žemaičių klausimas, suiro. Ordino vietininkas Žemaitijoje skundėsi, kad lietuvių pirkliai jo krašte žmones ruošia sukilimui, ir užgynė pardavinėti arklius, galvijus, javus, net ir medų, pagrįsdamas: „das wir ouch des honigs bedorffen und mit willen nicht wolden wasser trinken" (mums taip pat reikalingas medus ir tyčiomis nenorim vandens gerti).[105]) Visa kita paliko ir toliau pirkliams laisva, tik su sąlyga, kad jie didžiojo kunigaikščio arba seniūnų — vilniškio Kęsgailos ir kauniškio Sungailos — laiškais būtų aprūpinti. Vytautas savo ilgame laiške magistrui pavadino tokį jo vietininko veiksmą Žemaičiuose „nekaimynišku elgesiu", kadangi jo kraštas vargo dėl blogų metų nederliaus.[106])

Taip pat Vytauto santykiai ir su Ordinu buvo gan įtempti. Didysis kunigaikštis buvo gavęs iš Lenkų karaliaus javų Kujavijoj ir prašė magistro leidimo išsinuomoti Torne laivų javams parsivežti, kadangi jis pats kaip tik jų neturįs. Ir taip pat prašė leisti gabenti iki Kauno. Pagaliau leido, bet pakeliui laivai su kroviniu, nežiūrint lydimojo rašto, buvo sulaikyti, nors paskui vis dėlto paleido.[107])

Prekyba abejose pusėse netrukus atsidūrė keblioj padėty. Ir magistras griebėsi panašių priemonių, kaip ir jo Žemaičių vietininkas. Jis, nenorėdamas savo priešo stiprinti, uždraudė pardavinėti Lietuvai šarvus, javus ir arklius,[108]) Viename laiške krikščionims kunigaikščiams Vytautas skundėsi, kad jam uždraudė parvažiuoti ir prūsų Ordino žemę, ir jūrą.[109]) Todėl nenuostabu, jei prūsų miestai 1410 pradžioje Marienburgo susirinkimuose nutarė nutraukti buvusias prekybos keliones, kadangi santykiai tarp didžiojo kunigaikščio ir Ordino labai pablogėjo.[110])

Tais pačiais metais Žalgiris susmugdė prūsų Ordiną visiems laikams.

III. LIETUVOS PREKYBA SU PRŪSIJA PO PIRMOSIOS TORNO TAIKOS (1411) IKI VYTAUTO MIRTIES

1. Ūkinis Ordino sugriuvimas ir Torno taika

Prūsų Ordinas savo prekyba svarbiausia susikrovė turto tiek, kad stebėjosi kitos valstybės, ir dėl to turėjo didelės įtakos politikoj. Bet vidaus nesantaika tarp Ordino ir jo valdinių dėl valdymo formos ir prekybos greitai jį sužlugdė.[111]) Ordinas buvo perdaug griežtas, savanaudiškas, per maža rūpinosi savo miestais, kurie būdami Hanzos nariais siekė prekybos laisvės. Tuojau po Žalgirio mūšio, pasinaudodami Ordino silpnybe, neištikimi jam miestai Tornas, Elbingas, Dancigas ir Braunsbergas kreipėsi tiesiog į Ordino priešų stovyklą ties Marienburgu ir gavo tam tikrų laisvių prekybai su Lenkija ir Lietuva su sąlyga, kad jie taikingai darbuosis su šių kraštų miestais.[112])

Pralaimėto karo išlaidos viršijo Ordino kasos pajėgumą: Ordino magistras rašė Livonijos magistrui, kad jis dėl piniginės pabaudos sumokėjimo savo priešams priverstas buvęs Prūsijoj paimti iš visų šventovių auksą ir sidabrą.[113])

Torno taika (1411 sausio 1) negalėjo išblaškyti sunkių debesų politiniame danguje Rytuose, nors po popieriuje buvo taikingi nutarimai ir nuolaidos, kurios turėjo būti pirkliams padarytos, ir jiems buvo laidota laisvė senu papročiu keliauti su savo turtais vandeniu ir sausuma.[114]) Tuo pačiu metu Jogaila siekė Vyslos kairėje Pamarėlio, o Vytautas — žemutinio Nemuno.[115]) Drąsus didysis magistras Henrich von Plauen, kuris po 3 metų dėl jo kariško nusistatymo buvo atleistas, ruošėsi karui. Prūsų kronininkas Posilge pasakoja, kad Lenkijos ir Mozūrų pirklys pirmaisiais trejais metais po Žalgirio nekeliavo Prūsijon.[116]) Tą patį galima sakyti ir apie Lietuvą, kuri kaip sąjungininkė, su Lenkija veikė iš vieno.

Šita nesantaika labai ilgai tęsėsi. Iki Melno taikos (1422) girdim tik apie pratęstas paliaubas, kurios kartu buvo ir pirkliams taika.

2. Paliaubos po Torno taikos, vaidai ir skundai

Nenuostabu, kad po Žalgirio dar keletą metų dėl prekybos kildavo daug vaidų ir skundų. Dar dėl karo metu paimtų lietuvių prekių Nemune prie Ragainės Vytautas atsakė tuo pačiu, sulaikydamas Polocke didelį kiekį užjūrinių prekių iš Rygos. Jis prižadėjo Rygos miesto tarybai pirkliams sugrąžinti prekes tada, kada jo pirkliai atgaus prie Ragainės pagrobtą turtą.[117]) Šitas ginčas tęsėsi ilgus metus ir berods be pasekmių.[118]) Antai Heinrich von Plauen įsakė sulaikyti Dancige lietuvių prekes, kadangi Bugo upėje prūsų pirklių prekės buvo sulaikytos ir, be to, Vytautas 100 markių skolos, gautos 1390 metais iš magistro kaip pagalbą prieš Jogailą, dar nesugrąžinęs.[119])

Truputį vėliau Dancigo ir Karaliaučiaus pirkliai skundžiasi, kad didysis kunigaikštis jų prekes sulaiko, juos nelaisvėn ima ir didelio išpirkimo reikalauja. Nors Vytautas šitiems pirkliams užtikrino juos

paleisiąs, kai tik Ordinas tą pat padarys, tačiau, atrodo, savo pažado neištesėjo. Dancigo ir Karaliaučiaus pirkliai skundžiasi ir toliau, kad Vytautas, nežiūrint lietuvių pirklių paleidimo, juos pačius suimtus vis tebelaiko.[120])

Pastarojo skundo priežastimi yra tur būt pasipriešinimo priemonė: Grabovo taikos derybose (1414 balandžio 24) Vytautas reikalavo iš Ordino satisfakcijos už Dancige nužudytus lietuvių pirklius ir jų paimtus turtus.[121]

Pirklių padėtis Ordino šalyj nebuvo geresnė ir po Heinrich von Plauen atleidimo, nes vidaus nesantaika atvėrė duris netvarkai ir neteisei. Vienąme rašte naujajam magistrui Mykolui Kuechmeister Vytautas daro priekaištą dėl visokios netvarkos, jo pirklių apiplėšimo ir vieškelių uždarymo.[122]) Sekančiais metais magistras vėl gavo Vytauto susiskundimą dėl trijų lietuvių pirklių iš Lietuvos Brastos ir Drohičino nužudymo. Jie važiavo iš Dancigo Lietuvon ir prie Kanerniko prūsų pirklių buvo užpulti ir apiplėšti. Jis ramiu tonu prašė didįjį magistrą ištyrinėti šitą reikalą ir gero atlyginimo už žuvusį turtą pirklių vaikams arba jų artimiesiems draugams.[123]) 1414 spalio mėnesį Prūsijos Strasburge buvo taikos derybos. Jų išdava — paliaubos iki 1416 spalio 8. Per derybas pageidavo, kad prūsų pirkliai turėtų galimybės savo skolininkus Lenkijoj ir Lietuvoj atsakomybėn patraukti.[124])

Santykiai laikinai pagerėdavo tarp magistro ir didžiojo kunigaikščio. Vytautas gavo iš Ordino leidimą jo krašte medžioti,[125]) ir didysis magistras kreipėsi į Vytautą skųsdamasis lenkų sienos priežiūrėtojais. Lenkai labai apsunkindavo Ordino lankytojus ir prūsų pirklius. Pasitaikydavo nužudymai ir apiplėšimai. Nežiūrint taikos laidavimų ir užtikrinimo laiškų, prūsų pirkliams kelionės po Lenkiją pasidarė labai pavojingos, todėl magistras prašė Vytautą padaryti įtakos, kad lenkų karalius pašalintų šią netvarką. Jogaila parašė laišką magistrui, neginčydamas, kad jo žmonės netvarkingi, bet kartu pastebi, kad ir Prūsijoj negeresni.[126]) Kadangi lietuvių pirkliai, nepaisant paliaubų nutarimų, dažnai savo prekyboj Prūsijoj turėdavo daug nuostolių, todėl Vytautas prašė magistro dar kartą raštu užtikrinti prekybos laisves ir saugumą, kad lietuvių pirklių veikimas Prūsijoj būtų visiškai saugus iki sutartų paliaubų galo, „bis szu usgange des beifredis." [127])

Šį raštą magistras neatidėliodamas 1415 kovo 23 įteikė Vytautui.[128]) Šituo užantspauduotu aktu magistras pažadėjo lietuvių pirkliui paliaubų metu laisvą ir saugų įvažiavimą Nemunu ir Vysla. Lietuvių pirkliai dėl teisinių nusižengimų prieš juos ir dėl savo skolų išjieškojimo turėsią tiesiog į magistrą kreiptis, ir jis juos patenkinsiąs, jei ir su jo pirkliais Lietuvoj taip pat bus pasielgta.[129]) Pirkliai skubėjo šia proga pasinaudoti: vokiečiai stebėjosi dideliu kiekiu medžio, miško pirklių į Dancigą atgabento.[130])

Truputį anksčiau, būtent praeitų metų gruodyje, Vytautas ir Livonijos Ordino magistras leido savo pirkliams per visus metus laisvai ir nekliudomai savo kraštuose prekiauti.[131]) Nepratęsus paliaubų galėjo

pirkliai nepabaigtus reikalus užbaigti ir paskiau laisvai ir nekliudomai grįžti.

Iš tikrųjų šitos metai po meto prailgintos paliaubos nepadarė tikros taikos. Laisvi prekybos santykiai buvo labai trukdomi. Dėl nuolatinių skriaudų ir nuostolių pirkliai buvo nepatenkinti, todėl derybų eiga domėjosi taip labai, kad net aktyviai joje dalyvavo.[132]) Štai, pavyzdžiui, magistras pareiškė norą, kad į Veliuonos derybas su Vytautu 1418, kuriose prūsų miestai dalyvavo, taip pat ir žymiausių tuomet Hanzos miestų, Liubeko ir Stralzundo, pasiuntiniai būtų pritraukti.[133]) Nedaug ko galima pasakyti, kokį turėjo pasisekimą jų dalyvavimas derybose. Neabejotina, kad pirkliai buvo labai susirūpinę prekybos sklandžia plėtote.

Vis dėl to šie susirinkimai nepajėgė pašalinti nesantaikos abiejose valstybėse. Nuolatos įvykstą suvaržymai ir vaidai geriausiai tai mums įrodo. Tuojau po Veliuonos derybų Daugpilio komtūras pranešė Livonijos magistrui apie Vytauto įsakymą, kad apie Sekmines visi vokiečių pirkliai apleistų jo šalį.[134]) Savaime aišku, tai buvo atsakymas Ordinui, nes magistras uždraudė Kauno ir Vilniaus pirkliams išvežti druską į Lietuvą.[135])

Kaip nesaugūs buvo prekybos keliai, matom jau iš magistro skundo, pagal kurį jo pirkliai Žemaičių giriose prie Nemuno buvę apiplėšti ir žiauriai su jais pasielgta.[136])

Imperatoriaus Zigmanto trečiųjų teismo sprendimas Breslave 1420 sausio 6 dėl vaidų tarp Prūsijos iš vienos šalies ir Lenkijos ir Lietuvos iš antros, vietoj taikos, atnešė tik nusivylimą. Vytautas nenorėjo Zigmanto sprendimui nusilenkti ir protestuodamas jį atmetė.[137]) Kadangi lenkų karalius lūkuriavo, Vytauto atsisakymas magistrui atrodė ne visai aiškus, patikimas, tai jis mėgino įsitikinti, kokia Vytauto laikysena Prūsijos atžvilgiu. Visu pirma jam rūpėjo prekybos santykiai, kurie priklausė nuo šios laikysenos. Magistras švelniai kreipėsi į Vytautą, pakilia rūmų kalba, nesigailėdamas didybės žodžių. Vytautas, į tai atsakydamas, pabrėžė: Breslavo sprendimui nenusilenksiąs. Tačiau, jei didysis magistras nori sutarties, galima apie tai tartis.[138])

Ordinui daugiau nieko neliko, kaip sudaryti atskirą sutartį su Vytautu. Prekyba buvo vėl užmegzta.[139]) Vytautas šį nutarimą paskelbė visoj Lietuvoj.[140])

3. Melno taika ir Nešavos prekybos sutartis

Nebuvo dar čia tvirtas pamatas patvariems taikos santykiams. Tai pasisekė tik kiek vėliau, 1422 rugsėjo 27 Melno taika, po to, kai abi pusės dar kartą trumpose kautynėse ginklais susikirto. Į šią taiką ir Livonija buvo įtraukta. Prekybos susisiekimas turėjo būti laisvas ir jokias naujais muitais nevaržomas.[141])

Dabar įvykusi ramybė nebuvo trukdoma. Kadangi tuomet prekyba, kaip matėm, buvo labai reikšmingas vaidmuo valstybių santykiuose, buvo svarbu prekybos santykius dar atskirai peržiūrėti ir patvirtinti ypatinga sutartim. Ji buvo sudaryta 1424 birželio 7.[142]) Šita su-

tartis, kuri žinoma vardu Liber transitus, davė Lenkijos, Lietuvos, Žemaičių, Mozūrų ir Rusijos pirkliams visišką judėjimo laisvę Prūsijoj ir Livonijoj kaip vandeniu, taip ir sausuma. Taip pat ir prūsų pirkliai galėjo minėtuose kraštuose laisvai keliauti. Vieninteliai mokesčiai buvo muitai už sandėlius. Pirkliams leido visur apsistoti, kiekviename mieste, kiekvienoje vietoje. Savo prekes galėjo parduoti kur patiko. O jei sutarties šalyse neturėjo reikalo parduoti, galėjo laisvai toliau keliauti. Mokesčiai (lobegeld), kuriuos rinko už parduotus grūdus Dancige, nuo šiol daugiau nebelietė lietuvių ir lenkų. Dėl rinkliavų „pfundzoll" (mokesčiai nuo svaro), kurie į Ordino kasą plaukė, nieko bendro nebuvo nutarta, bet ir jų tuo tarpu nereikėjo mokėti.

Lietuviams ir lenkams ši sutartis reiškė didelę pažangą. Tuo tarpu mokesčiai, „pfundzoll" už prekes paliko vokiečiams, ypatingai prūsų miestams, ir toliau didelis apsunkinimas. Jų dažni nepasitenkinimai maža tepadėdavo.[143]) Ne be pavydo dabar žiūrėjo Hanzos miestai į privilegijuotą Lietuvą ir Lenkiją, kurios tuo tarpu nebemokėjo sunkiai slegiančio Ordino mokesčio „pfundzoll" už prekes.[144]) Antra vertus patsai Ordinas atrodo vis dėlto dėl savo nusmukusios karinės pajėgos ne labai nusivylė. Aplamai naujas patvarkymas parodė didesnę globą prekybai ir didesnį augumą. Paskiau Prūsų prekybai su Lenkija suteikė tam tikras laisves, ypatingai gelumbės prekybai. Už tai Paul von Russdorf padėkojo Vytautui už malonią paslaugą, kurią jis jam parodė kaip tarpininkas tarp lenkų karaliaus ir did. magistro. Greta to Vytautas, nežiūrint palankumo Ordinui, neišleido taip pat iš akių ir savo reikalų.[145])

4. Vytauto paskutinieji metai

Vytauto veikimo būdas visai suprantamas: Lietuvai buvo svarbu prūsų Ordiną, kaip atsvarą prieš lenkus, ne perdaug silpninti. Reikalui esant, susikirtus su Lenkijos persvara, buvo galima pasiremti Ordinu. Senas Vytautas po Melno taikos siekė daugiau negu kada atsipalaiduoti nuo apsunkinančių ryšių, kuriuos Lietuva užmezgė 1386 unija. Be to, Žemaičių klausimas, vaidų priežastis tarp Lietuvos ir Ordino, Melno taika buvo galutinai užbaigtas. Šia taika Žemaitiją besąlyginiai amžinai priskyrė Lietuvai. Tikriau pasakius, jos Ordinas neteko pralaimėjęs Žalgirio mūšį. Tokiu būdu Vytautas pasiekė savo užsibrėžtų tikslų, taikingų ir pastovių santykių su Ordinu, kurie tęsėsi per 8 metus iki jo mirties.[146])

Šitie Vytauto paskutinieji valdymo metai buvo vokiečių ir lietuvių pirkliams tikras atsigavimas, kuris lietuvių valstybei atnešė daug naudos. Vytautas tada apsčiai skolino pinigus ūkiškai silpnai Lenkijai ir taip pat kitoms valstybėms.[147])

Ne tik magistras mokėjo vertinti Vytauto reikšmę prekybai, bet ir taip pat ir vokiečių Hanzos pirkliai, kurie daug naudos turėjo iš prekybos su Rytais. Kai Didysis Naugardas 1425 pradėjo spausti vokiečius prekyboj, Livonijos pirkliams patarė prašyti didžiojo kunigaikščio užstoti.[148]) Dvejetą metų vėliau, per Vytauto karo žygį prieš Naugardą,

vokiečių pirkliai pasisakė, kad jie ilgai būtų buvę sulaikyti Naugarde, jei Vytautas nebūtų miestui karu pagrasinęs.[149])

Šalia globos, kuria pirkliai pas Vytautą naudojosi, patirdavo taip pat ir jo griežtumą, jei lietuviams darydavo sunkenybių ir būdavo neteisūs. Kai breslaviškiai, kurie turėjo su Vilnium artimus santykius, 1423 suėmė didžiojo kunigaikščio tarną Fochs su laiškais, Vytautas parašė jiems, jog jei jo tuojaus nepaleisią, imsiąs atitinkamų griežtų priemonių.[150]) Kad Vytautas greit įvykdė šitą grasinimą, matome iš imperatoriaus Zigmanto laiško Jogailai, kuriame jis prašo jo užtarti vargšus Breslavo pirklius.[151])

Su šio didžiojo vyro mirtimi, kaip vėlesni įvykiai rodo, prekyba neteko žymaus rėmėjo.

B. SISTEMATINĖ DALIS

NEMUNO PREKYBOS PAVIDALAI

1. Prekybos keliai ir susiekimas vandeniu ir sausuma, kranto teisė ir kelionės tikslai

Vandens kelias, kuris jungė Dancigo miestą su Nemunu, buvo svarbiausias ir dažniausiai lietuvių ir vokiečių naudojamas,[152]) Tačiau nepaprastai ir vargingas. Nuo Nemuno jis ėjo pirma septynias mylias per neramias Marias, pavojingą Peldžių įlanką, pasižyminčią smarkiomis bangomis ir akmenuota sekluma, kur dažnai per audras sudūždavo silpnos vytinės, strugai, dėžės ir sieliai,[153]) paskiau — Deime ir Priegliu per Labguvą, Tepliuvą, Karaliaučių į Aistmares. Galų gale po didelio vingio Nogatu ir Vysla pasiekdavo savo tikslą — Dancigą. Kadangi maža Deimės upė tarp Marių ir Priegliaus buvo persekli didesniems laivams, 1395 - 1406 jos vagą pagilino.[154]) Vėliau, 1418, magistras M. Kuechmeister ypatingai pagerino Deimės ištaką iš Priegliaus ties Tepliuva. Dėl pavojingų Marių tas pats magistras buvo sumanęs sujungti tiesiu perkasu Deimę, pradedant Labguba, su Nemunu ir Gilija. Tačiau šis sumanymas šiuo tarpu neįvyko. Šiaip nuolatos buvo rūpinamasi išlaikyti laivams perkelti tvenkinius prie Labguvos. 1429 pirkliai turėjo mokėti muito po vieną „gerą šilingą" už kiekvieną krovinio last'ą (ca. 40 ctr) iki darbai bus užbaigti, nes magistras Paul von Russdorf savo lėšomis nepajėgė padengti išlaidų už tvenkinių pastatymą ir pataisymą. Iš prūsų miestų skundų matyti, kad šituos muitus po tvenkinių atnaujinimo ne tik ne panaikino, bet dar padidino.[155])

Nesantaikos metu tarp prūsų Ordino ir Lietuvos, ypatingai iki 1386, kai ką tik aprašytasis vandens keliais atkrisdavo, prekyba nukrypdavo svarbiausia į šias dvi puses: sausumos keliu į Rygą, Mintaują ir kitus Livonijos ir Kuršo miestus, arba antru keliu į pietus per Mozūrus kaip sausuma, taip ir vandeniu Bobro upe, kuri prasideda netoli Nemuno ties Gardinu, Narevu, Bugu ir Vysla. Pastarąjį kelią Gediminas patarė Hanzos miestams, kadangi jo krašto, dėl nesantaikos su prūsų Ordinu, kitaip pasiekti buvo neįmanoma.[156])

Pasak vieno Ordino laiško iš 1414, Vytautas naudojosi savo pervežimais Bobro ir Narevo upėmis.[157]) Bugo ir Narevo upės jungė taip pat dar Nemuno ir Dniepro augštupius su Tornu ir Dancigu.[158]) Šitų kraštų svarbiausi miestai buvo Lietuvos Brasta ir Luckas. Jie buvo žydų pirklių apgyventi ir todėl turėjo žymų vaidmenį ano laiko prekyboj. Šitie miestai, be Torno ir Dancigo, palaikė taip pat gyvą susisiekimą su Lvivu ir Kijevu.

Vytautas rūpinosi vėl atgaivinti prekybą Dniepru, kuri seniau buvo garsi Ukrainoj ir dėl totorių puolimų nuo XII a. sunyko.[159]) Ypač senatvėje sparčiai ėmėsi tikslo savo didžiulėj valstybėj įsitvirtinti nuo jūros iki jūros. Be ko kito jam daug padėjo totorių chanų šeimos vaidai. Jis skyrė totoriams chanus tik sau palankius asmenis. Net pats Krimas pateko jo įtakon. Jo vardą kala totoriai ant savo pinigų. Patys totoriai ir kaukaziečiai mielai vyksta į jo valdomus plotus, kur randa ramybę ir laisvę. Tada pradeda žydėti prekyba ir žemiau Kijevo, pietų Ukrainoj. Šalia tvirtovių įsikuria muitinės: Tavanas, Chortica. 1415 javų išvežimui naudojasi Odesos (Chadžibil) uostu. Dėl pavojų iš kaimynų pusės Vytautas rūpinasi Akermano (Belgorod) uostu, Dniepro dešiniajame krante. Ten gyveno valachai, armėnai, genujiečiai. Podolės seniūnas 1421 atsiuntė 12.000 vyrų ir, panaudojęs daug medžiagos, pastatė per vieną mėnesį pilį. Šį įdomų epizodą mini savo aprašymuose jau minėtas Gilbert de Lannoy. Tais metais jis antrą kartą keliavo į Lietuvą, pervažiavo visą Ukrainą iki Kafos Krime. Vyko su palydovais ir stebėjosi Vytauto autoritetu ir įtaka Ukrainoje ir kaimyniniuose kraštuose.[160])

Lietuva buvo savo geografine padėtim jungiamoji grandis tarp rytų ir vakarų ir todėl turėjo taip pat tam tikrą reikšmę pergabenamojoj prekyboj. Svetimi pirkliai naudojosi lietuvių prekybos keliais, keliaudami į Naugardą ir į Pskovą,[161]) ypatingai tada, kai būdavo jūros keliai pavojingi. Šiuo atveju nieko kito pirkliams neliko, kaip pasinaudoti vieninteliu saugiu keliu per Lietuvą. Tas labai erzino Livonijos miestus, kai pavyzdžiui, rusai ir prūsai jūros karo metu 1429 su Danija per Lietuvą betarpiškai susisiekdavo, neturėdami reikalo Livonijos miestais pasinaudoti.[162])

Apie lietuvių k e l i o n e s j ū r a keturioliktame amžiuje ir trisdešimt metų penkioliktame nedaug ką galima pasakyti. Iš vieno rašto sprendžiame, kad Ordinas, kiek galėdamas, bandė trukdyti lietuvių laivininkystę jūra.[163]) Tik 1424 dėl politinių sunkenybių su Lenkija ir Lietuva leido abiem valstybėm naudotis laisvu pervažiavimu sausuma ir jūra.[164]) Šita laisvė be abejo išėjo daugiau Lenkijai į naudą, nes pastaroji savo prekybos savarankiškumu buvo ne taip toli pažengusi.

*

* *

Labai įdomi lietuvių praeities laivininkystė. Negalima būtų suprasti jos vėlesnio liūdno likimo, nepaminėjus bent trumpai jos žilos senovės. Gaila, kad iki šiol, galima sakyti, ji nebuvo žinoma. Niekas jos nuodugniai netyrinėjo, nors duomenų yra pakankamai.

Mūsų kaimynų nuomonė buvo dažnai tendencinga ir niekuo neparemta. Net ir kaikurie mūsiškiai jai lengvai nusilenkė. Žinomas rusų, lenkų ir Livonijos praeities tyrinėtojas prof. Schiemann tvirtina, kad jokia lietuvių gentis nepažino laivininkystės.[165])

Panašiai galvoja ir lietuvių istorijos tyrinėtojas lenkų profesorius Lowmianskis.[166])

Tikrumoj gi lietuvių pakrantės gyventojai, kaip ir vokiečių senovės saksai ir fryzai, naudojosi laivininkyste prekybos susisiekimui ir taip pat apsigynimui. Jau ir normanų sagose bei padavimuose užtinkame paminėtą vieną jūrininką sembą, kuris darydavo keliones Baltijos jūra tarp Halmgardo (švedų nausėdija, vėliau pasivadinusi Didžiuoju Naugardu) ir senovės Jutlando Haitabu.[167]) Naugardo kronikoj, apie XI a. vidurį, daug kartų pažymėtas prūsų pasirodymas šitame mieste laivais. 1230 jie turėjo Naugarde buveinę ir vertėsi, pasak dr. J. Totoraičio, net ir gintaro prekyba.[168]) Šita nuomonė dar palaikoma ir tuo, kadangi slavai iš lietuvių pasiskolino žodį gintaras.[169]) Labai daug žinių teikia Livonijos eiliuotoji kronika. Čia amžininko kalbama ir apie sembus, kurie 1256 atvežė laivais didelę kariuomenę padėti žemaičiams pulti Ordino naujai pastatytą pilį Klaipėdoj.[170]) Apie prūsų ir sembų prekybą, prekybos reikšmę ir dydį su Šlezvigu, danais, slavais ir iš dalies su saksais ir fryzais ankstybajam viduramžy taip pat nemaža žinių.[171])

Ypatingai buvo šaunūs jūroje kuršiai, gindami savo kraštą ir puldami priešus. Mes žinom, kad danai ir švedai pasikeisdami mėgino nukariauti lietuvių genčių pajūrį. Daugiausia apie 8 ir 9 amžius. Dėl to, matyti, vėliau kuršiai smarkiai puola ir plėšia Danijos ir Švedijos pakrantes. XI a. gale ir XII pradžioj jie įvarydavo tiek siaubo priešams, kad, pavyzdžiui, švedai užversdavo rąstais įplauką į garsų savo prekyba Birkos uostą prie Maelaro ežero.[172])

Ir patys lietuviai, kai vokiečių pirkliai atvyko XII a. gale į Dauguvos kraštą, užsiėmė laivininkyste. Tai liudija Livonijos kronikos.[173]) Popiežius Inocentas III, Rygos arkivyskupo prašomas, draudžia (1200) pirkliams lankyti Žemgalių uostus (portus semigallorum). Tai buvo Mūšos bei Lielupės ištaka. Ši vandeninga upė teka Lietuvos šiaurėje ir Latvijoj. Vėliau 1229 Grigalius IX uždraudė Gotlando pirkliams be kitų daiktų pardavinėti pagonims ir laivus, 1262 Urbonas IV — ginklus. Būdinga, kad vardas laivas vartojamas finougrių kalbose, būtent suomių, estų ir lapių, kurie ir šiaip daug žodžių iš lietuvių yra pasiskolinę.[174])

Pastaraisiais laikais sutinkame švedų (archeologas prof. B. Nermann) ir vokiečių (dr. Ch. Krollmann) literatūroj šiuo klausimu nešališkų ir rimtų žinių, pastabų. Be to, dr. J. Matusas, kruopščiai surinkęs daug žinių apie lietuvių jūrininkystę praeity ir nuosekliai ištyrinėjęs šaltinius, 1939 paskelbė platų, vertą ypatingo dėmesio darbą „Lietuviškosios giminės ir jūra", kuris ėjo per dešimt Lietuvos Aido numerių.

Susisiekimui jūra lietuviai XV a. pradžioj didelių laivų neturėjo. Neturėjo ilgą laiką ir patogaus susisiekimo jūra, nes Ordinas buvo už-

ėmęs Nemuno ištaką ir Klaipėdą.[175]) Todėl nenuostabu, kad Vytautas 1409 pasirūpino iš didžiojo magistro leidimą išsinuomoti reikalingus laivus Torne parvežti javams iš Kujavijos Kaunan.[176])

Paprastai vasarą ir rudenį atkeliaudavo pirkliai į Lietuvą laivais. Tuo tarpu pavasarį susivieniję laivai į ištisą laivyną grįždavo su lietuvių žydais į Dancigą.[177]) Ir žiemą nebuvo prekybos susisiekimas nutrauktas, jei upės neužšaldavo. Pasak P o s i l g ė s metraščio, 1413 metų gale iš Lietuvos į Dancigą atplaukė galybė medžių, nes žiema buvusi labai švelni.[178]) Jei laivai upėse įšaldavo, prekes išlaikydavo laivuose iki ledai išeidavo, arba jas rogėmis nugabendavo į paskirtas vietas.[179])

Nors sekantis pavyzdys neturėtų būti taisyklė, kadangi tai įvyko įtemptų santykių tarp Ordino ir Lietuvos laiku, bet dėl vaizdo pilnumo norim paminėti. Klaipėdos komtūras praneša savo magistrui, kad 1422 spalio mėn. per didelę audrą Klaipėdos pakrantėj nuskendo 5 laivai, ties Ventpile — 12, tik prie Palangos pasisekė išgelbėti laivą su 32 arklių kroviniu ir žmonėmis, bet Palangos seniūnas turtą konfiskavo.[180])

Prof. S c h i e m a n n pastebi, kad senovės lietuviai visai kitaip elgdavosi su jūroj nelaimės ištiktaisiais, būtent juos svetingai globodavo.[181]) Tiesa, mes turim nemaža žilos senovės paliudijimų, kur lietuvių žmoniškumas giriamas (J o r d a n i s VI. a., Bremeno arkivyskupas A d a l b e r t a s, kun. A d o m a s B r e m e n i š k i s XI a...) Schiemanno pastaba visai be pagrindo meta Lietuvos pakrantės gyventojams kaltinimo šešėlį. Jis neatsižvelgė į šių įvykių priežastį. Jų negalima be abejo lyginti su šiaurės Vokietijoj anais laikais išsiplėtusiu nelemtu papročiu: ką jūra išmesdavo, tą pagrobdavo sau. Visai kas kita pas Žemaičius. Žemaičius padarė įtūžusius ir kerštingus kryžiuočiai, metų metais juos puldami.

Iš vieno 1430 magistro laiško Heilsbergo vyskupui matyti, kad Ordino krašte už nuskendusio turto išgelbėjimą paprastai imdavo trečdalį jo vertės mokestį.[182]) Tokį mokestį už gelbėjimą reikalavo Heilsbergo vyskupo žmonės iš lietuvių, kai jų du laivai Alnos upėje nuskendo ir tik dalis turto buvo išgelbėta. Tik dėl gerų santykiu su Ordinu, magistras, Vytauto primygtinai veikiamas, paprašė vyskupo, kad jis vietoj trečdalio už išgelbėtą turtą, paimtų tik „patogų" atlyginimą.

Pagal šaltinius, vokiečių pirklių mėgiamiausios prekyvietės Lietuvoj būdavo Vilnius, Kaunas, taip pat Trakai, Krėva ir Gardinas. Lietuvių kelionių tikslas buvo svarbiausia Dancigas, nežiūrint daug artesnio Karaliaučiaus. Jokių žinių mes neturim, kad judėjimo laisvė pirkliams Nemuno krašte būtų tik tam tikromis vietomis, kaip matom Dauguvos krašte.[183]) Prekybos sutartyse kalbama tik apie vertimąsi prekyba visoj Lietuvoj, kaip ir Žemaitijoj ir Rusijoj. Apie vietų apribojimą pirkliams girdim tik 1413 metų pabaigoj viename nurodyme Ordino pasiuntiniams, kurie Balgos komtūro vadovaujami keliavo pas Jogailą ir Vytautą. Jie turėjo paskatinti Vytautą leisti prūsų pirkliams pirkliauti tik iki Kauno, tuo tarpu lietuviai neturėjo į Prūsiją keliauti toliau Ragainės. Panašia prasme magistras savo nurodyme pasiūlė Rastenburgo ir Gardino vietas.[184]) Iš čia matyti ir seka, kad pirkliai šį karinį kelią į Gar-

diną taip pat prekybai panaudojo. Vėlesni raštai jokio įrodymo neduoda, kad šitas apribojimas būtų įgyvendintas. Kad Ordinas neleido lietuviams keliauti toliau į savo kraštą, jie savo reikalus turėjo sutvarkyti pasienio miestuose, Ragainėje ir Rastenburge. Tai buvo, matomai, pagrindas apsisaugoti nuo šnipinėjimo.[185]) Galėtų panašiai paaiškinti ir šią sutartį, kurią Ordinas 1390 su Žemaičiais sudarė.[186]) Čia vokiečiams buvo leidžiama visai laisvai prekiauti po visą Žemaitiją, tuo tarpu žemaičiai buvo apriboti itktai Ordino pasienio miestais: Klaipėda, Ragaine, Jurbarku. Tokios ir panašios mintys galėjo kilti tik neramiais laikais, kai vokiečių-lietuvių santykiai buvo įtempti ir nepasitikėjimu pagrįsti.

2. Mažmenų ir didmenų prekyba, prekyba skolon ir muitai

Lietuviai Prūsijoj turėjo didelę prekybos laisvę. Jie galėjo Dancige be vokiečių tarpininkavimo su svetimais ir svečiais prekiauti. Be to, lietuviams buvo leista ir prekyba mažmenomis kaip Dancige, taip ir visame krašte.[187]) Šitos lengvatos — tiesioginė prekyba su svetimais atvykėliais ir taip pat mažmenomis, — kuriomis išimtinai tik lietuviai naudojosi su svetimaisiais, rėmėsi savitarpine tvarka, nors ir vokiečiams Lietuvoj didysis kunigaikštis rodė palankumą, leisdamas apsigyventi.[188]) Žymiausi iš užsienio atvykę prekiautojai Dancige muvo hanziečiai, olandai ir ypatingai anglai.[189])

Nors anglų santykiai su Pabaltiju seni, tačiau jiems nesidavė lengvai juos rutulioti, nes vokiečių Hanza jiems pastojo kelią. Ji pasirodė maždaug XII a. antroje pusėje. Greitu laiku paėmė savo įtakon Baltijos ir Šiaurės jūros prekybą ir tvirtai bujojo iki viduramžių galo. Daugiau apsišvietusios prancūzų ir anglų tautos dėl feodalinių vidaus karų ir Šimto metų karo (1337 - 1453) nesugebėjo konkuruoti su vokiečių pirklių galinga sąjunga, kuri diktavo kaip norėjo ir varžė svetimuosius. Iš nemažo pluošto skundų lotynų kalba ryškiai matome, kaip augštai anglai vertino savo prekybos santykius su Pabaltijo kraštais. Be ko kito anglai stebisi, kad vokiečių Ordinas juos varžąs, kai jie tuo tarpu dažnai ir daug pagalbos duodą prieš prūsus ir lietuvius: recolerent in super, qui president in Prucia, quociens et quantis corporum laboribus et expensis domini, milites et armigeri de Anglia contra Litwanorum perfidos exercitus et incursus Pruthenis auxilium personaliter impendebant.[190])

Tik Hanzai susilpnėjus, anglų įtaka smarkiai iškilo. Jie susispietė Elbinge, ir ypatingai Klaipėdoj, kuri prakuto anglams paėmus į savo rankas maž visą prekybą. Taip pat jie buvo žinomi XVII a. Šventosios uoste, kuri gavo iš Lietuvos valdžios Magdeburgo teises ir visokius palengvinimus. Pats uostas buvo sutvarkytas didesniem laivams ir per jį anglai prekiavo su žemaičiais.[191])

Kaip vokiečiai, taip ir lietuviai pasinaudodavo savo prekybai kreditu, jiems buvo dažnai patogu prekes skolon parduoti, nors tai ir draudė Hanzos nutarimai. Panašų vaizdą matome ir Dauguvos srity, kur mėginimai pašalinti prekybą skolon neturėjo pasisekimo.[192]) Prūsų Ordino kreditu visų pirma naudojosi lietuvių kunigaikščiai, kurie be abejo

daugiausia suvartodavo prekių. Viename 1390 rašte Vytautas, tuomet dar tik Gardino ir Lucko kunigaikštis, prižada magistrui Konradui von Zölner atsilyginti po metų lygiai tiek, kiek jis jam į Lietuvą pasiųs pagal jo reikalą miltų, šiaip maisto ir kitų daiktų.[193]) Ordinas, atrodo, ypatingai plačiai vertėsi didmenų prekyba skolon. Vienu metu Brandenburgo komtūras turėjo Nemuno srityse virš penkių šimtų prūsų markių skolos.[194])

Šita suma atrodo nedidelė. Bet reikia nepamiršti, kad senovės pinigų pirkimo pajėga nepalyginamai buvo daug didesnė. Hanzos laikų uolus tyrinėtojas prof. E. Rörig palygina Liubeko markės vertę su 1926 metų ir randa, atsargiai vertindamas : 1 Liubeko markė (1386) mažų mažiausiai buvo lygi 50 markių.[195]) O prūsų markė, palyginus su Liubeko, paprastai buvo dvigubos vertės.[196]) Taigi penkių šimtų prūsų markių suma, padauginus iš šimto, būtų 50.000 markių. Iš čia matom, kokia didelė buvo prekybos verslo apimtis.

Dažnai skundai rodo, kad pirkliai kredito teikėjams buvo ne visuomet teisūs. Nesantaikos laikai tarp Ordino ir Lietuvos, be abejo, padarė taip pat ir pirklius kietus ir nekantrius. 1414 metais Prūsų pirkliai mėgino padaryti įtakos magistrui, kad jis pažymėtų sutarty vieną sąlygą, pagal kurią galima būtų skolininkus Lenkijoj ir Lietuvoj priversti teise ir teismu atsilyginti už skolas.[197] Trejus metus vėliau vienas Danzigo pirklys prašo Vytauto per magistrą, kad jis paragintų lietuvių pirklius jam skolas sumokėti.[198]) Pagrečiui pasitaiko tokių įvykių ir pas Dancigo pirklius. Kartą Vytautas praneša magistrui, kad vienas Dancigo pirklys Vilniaus pirkliams esąs 299 schockų[199]) skolingas ir, kai vilniečiai į Dancigą atvyko, jis kažin kur iškūręs. Vytautas galėjo Vilniuje esančius Dancigo pirklių prekes taip ilgai sulaikyti, kol jo pirkliai savo skolas išgaus, bet, nenorėdamas jų varžyti, davė tik magistrui suprasti, kad blogiausiu atveju, t. y. neatsilyginus su nuskriaustaisiais pirkliais, suimtų pabėgusio dancigiečio prekes, mūrinius namus ir kitus turtus.[200])

Kaip dideli m u i t a i buvo iš tikrųjų — mįslė, nes sutartyse vyravo palinkimas vengti pakėlimo, ir dėl to visuomet skaitom tik terminą „kaip iš seno ir paprasta". Gedimino laikais pirkliai jokių muitų nemokėjo. Vėlesniais laikais Prūsijos prekes įvežus į Lietuvą, būdavo jos tik sužymėtos. Muitus sumokėdavo maždaug per pusę metų.[201]) Prūsų pirkliui tai buvo, savaime aišku, patogu: nereikėjo imtis su savim taip daug pinigų į svetimą kraštą ir sumokėdavo muito tik už parduotą turtą.

3. Užsienio prekybos prekės

a) *I š v e ž i m a s*

Apie anų laikų išvežamųjų prekių kiekį ir rūšį nėra jokių statistinių davinių, nebent mažos išimtys. Tačiau kaikurie sąrašai, kurie dėl kivirčų gan dažnai iškildavo, arba dėl kitų priežasčių, kaip iš sutarčių ir rašinių mus pasiekė, vis dėl to leidžia mums apytikriai sukurti teisinga vaizdą.

Persikelkim į anuos laikus ir vaizduokimės šalį, apaugusią tankia ir nepereinama giria. Gausim vaizdą, kur glūdi šios valstybės turtas. Miškas teikė gyventojams su kaupu medį, mėsą, kailius, vašką, medų. Dažnos anų laikų kunigaikščių ir didikų medžioklės buvo ne tik laikui praleisti ir pažaisti, kaip paviršutiniai pažvelgus klaidingai atrodo, bet ypatingai svarbi ūkinio verslo šaka. Prieš Žalgirio kautynes, kaip žinome, buvo padarytos medžioklės aprūpinti milžinišką kariuomenę maistu, kurį paskiau plugdė upėmis. Berods mėgiamiausia Vytauto medžioklės vieta buvo Birštonas, kur jis turėjo medžioklės pilaitę ir čia dažnai laiką, ypatingai žiemą, praleisdavo su savo šeima ir augštais pareigūnais.[202]) Vytautas ir magistras, kai šantykiai kiek pagerėdavo, vienas antrą, pasak daugelio raštų, dažnai paprašydavo leidimo savo valstybių miškuose ir dikybėse pamedžioti.[203])

Ordinas, atrodo, buvo svarbiausias medžio pirkėjas. Pavyzdžiui, 1405 buvo teikiamas medis Dancigo miestui. Tai buvo kiekis, kuris dėl įvykusių karinių painiavų ilgą laiką gulėjo Nemuno krante. Ordinas jau prieš karą buvo įsakęs jį sukirsti ir krantan nugabenti. Už sukirsto medžio nuvežimą iki Nemuno ir plugdymą upėmis sieliais Ordinas pats atsilygino.[204]) Ordinas plukdydavo medį ir Nemuno intakais, pvz. Šešupe.[205]) Lietuvių, kaip ir lenkų ir mozūrų, medžio, iš kurio tuomet taip vadinamas „Wagenschoss" ypatingai žymų vaidmenį vaidino, patekdavo tiek daug į Dancigą, kad paliaubų metu (1415) augštai sukrauta buvo abipus Motluvos viena mylia ilgumo. Šitais metais sunku buvo jį parduoti, tai magistras sunaudojo Marienburgo statybai.[206]) Be Ordino taip pat ir dancigiečiai vertėsi medžio prekyba. Tai matome ir iš Vytauto skundo (1422 geg. 25), kuriame jis prašo magistrą nubausti vieną dancigietį, padariusį jam žalos parduodant medį.[207])

Toliau dar lietuvių išvežime žymią vietą užėmė pelenai, kurie net 1415 prekybos sutartyje tarp Ordino ir lietuvių - lenkų kraštų šalia medžio ypatingai pabrėžti.[208]) Pelenus gamindavo ne trąšoms, kaip daugelis klaidingai mano, bet dėl jų cheminės ypatybės kaip potašą stiklo, muilo ir panašių daiktų gamybai. Jie buvo tuomet labai pageidaujami ir daug buvo išvežama. Iki šiol dar užsiliko vietovardžių, kurie primena, kur seniau gamindavo pelenus ir degutą, degindami atitinkamus medžius ir kelmus, pvz. Smalininkai, Smalenskas.

Taip pat kailiai buvo svarbus daiktas prekybai. Apie tai mums sako dažnos pastabos dokumentuose. Nepilnai užsilikusiose vokiečių Ordino sąskaitų knygose užtinkame 1400 dvi dideles kailių siuntas: 160.000 ir 40.150 kailių. Jos gulėjo pas Karaliaučiaus Ordino atstovą Briugėje. Kiekvienas pirmos siuntos tūkstantis kainavo kaip ir rusų kailiai, būtent 19½ prūsiškų markių, o antros siuntos — 19 p. m. Šitie kailiai matomai buvo Torne iš lietuvių nupirkti.[209]) Tais pačiais metais Marienburgo Ordino atstovo Briugėje buvo 120.870 kailių skolon parduota.[210])

Be to, lietuvių kailiais prekiavo taip pat ir Dancigo miestas. Tai matome iš vieno dancigiškio prekybos knygos,[211]) taip pat ir iš Dancigo pirklių skundo prieš danų karalių, kurie sulaikė turtą. Tarp suimtų

1418 daiktų buvo ir 40 markių vertės 40.000 (1.000 Zimmer) juodų lietuvių kailių.[212]) Lietuvių kailių gausybė viliojo ir Breslavo pirklius, kurie turėjo gerus santykius su Vilnium ir turėjo didžiojo kunigaikščio palankumą. Jų varžytynės buvo vėliau prūsų miestams lyg krislas akyse. Ir patys lietuviai gabendavo kailius Breslavan.[213]) Šalia kailių išveždavo taip pat ir neapdirbtas odas. Pavyzdžiui, kartą matom žemaičius Dancige parduodančius 50 gabalų stumbrinių kailių.[214])

Tik vieninteli kartą mūsų temos metu (1316 - 1430) užtinkame paminėtą v a š k ą, kaip išvežimo prekę. Vienas laivo svaras (Schiffspfund) Dancige 1429 kainavo 32½ markių.[215] Iš vieno Rygos miesto įrašo skolų knygoje mes sužinom lietuvius prekiaujant vašku su rygiečiais jau prieš Gediminą.[216]) Vis dėl to, nepaisant šykščių žinių, neabejotinai vaškas jau seniais laikais vaidino svarbų vaidmenį.[217]) Jį vartojo ne tik bažnyčiose, bet ir dokumentų antspaudams, o prieš popieriaus atsiradimą net raštui, užpylus jo ant įduobtos lentelės. Ypatingai patogu buvo pirkliams: skolininkui atsilyginus, užteko pirštu pabraukti — ir vaško vieta galima buvo iš naujo panaudoti.

Tam tikrą reikšmę lietuvių išvežime turėjo taip pat dovanos kaip rankiniai s a k a l a i, šiaip sakalai ir v a n a g a i,[218]) d i d y s i s e r š k ė t a s[219]) ir gyvi s t u m b r a i,[220]) kurie, kaip viename sąraše paminėta, buvo Vytauto iškilmingai padovanoti didžiajam magistrui. Galimas daiktas, kad lietuvių gyvuliai taip pat į užsienį buvo parduodami. Breslavo muito kainų sąraše 1327 pažymėta, pvz., p a g o n i š k i j a u č i a i.[221])

S i d a b r a s pasitaiko tik kaip mokėjimo priemonė bei pinigai. Apie 1400 Ordino prekių sandėlyje Karaliaučiuje buvo 120 gabalų lietuviško sidabro rublių, kuriuos jie mažne visus iš maršalo nupirko.[222])

L i e t u v i š k i r u b l i a i buvo gan žymiai išsiplatinę. Krokuvos miesto kasoj 1394, tuo laiku, kai santykiai tarp lietuvių ir Ordino buvo gerokai įtempti, gulėjo ištisi maišai lietuviškų rublių (sidabro gabalų.[223])

Šiaip ar taip, tuomet pinigai nebuvo svarbiausias vaidmuo prekių judėjime, kaip šiandien. Prekyba buvo daugiausia mainų prekyba. Visu tikrumu galima sakyti, kad taip labai išsiplėtusi prekyba skolon dėl silpnai pasireiškusios piniginės apyvartos buvo be abejo neišvengiama. Dar XVI a. pradžioj Vilniaus miestas iš dalies rinko mokesčius kiaunių kailiais.[224])

Pačios duoklės ir visokie mokesčiai dažniausiai buvo gamtos gaminiais sumokami. Prūsų Ordino rūmų juokdarys Henne, kuris buvo pasiųstas 1427 linksminti Vytautą ir kartu pašnipinėti, rašo savo valdovui, kad dalyvavęs Vytauto kelionėje iš Trakų į Smolenską ir toliau laivais Kijevo link. Jis stebėjęsis, kaip gausiai pakeliui kunigaikščiai apdovanoja Vytautą: šimtais arklių, kupranugariais, totorių pinigais ir šiaip pinigais, visokiais rusų brangiais kailiais ir kitomis brangiomis dovanomis.[225])

b) *Įvežimas*

Svarbiausi įvežimo daiktai: druska ir gelumbė. Viename nuostolių sąraše, kuriuos Vytautas Ordinui po Žalgirio sustatęs, skaitome, kad Ordinas Lietuvoj pardavinėjo druską, visu pirmu Vilniuje ir Kaune.[226]) Kaip svarbi buvo Lietuvoj druska, matyti iš to, kad Ordinas spausdamas Lietuvą, uždraudė išvežti druską.[227]) Panašiai pasielgė Ordinas ir prieš žemaičius.[228])

Tą patį galėtumėm pasakyti ir apie gelumbės reikšmę. Trukdymas įvežti gelumbę į Lietuvą tuojau būdavo pastebimas kainose. 1428 Vytautas skundėsi magistrui, kad dėl jūros karo su Danija pas jį viskas pabrango, ypatingai gelumbė.[229]) Iš čia galima spręsti, kad lenkų gelumbė, kuri pagal lenkų rašytoją Jaroševičių Lietuvoj buvo labai išsiplatinusi, ir net Vilnius turėjęs gelumbės sandėlį,[230]) vis dėlto negalėjo pakeisti šitos gelumbės, kurią iš Prūsijos ir iš užjūrio atgabendavo į Lietuvą. Kiekvienu atveju aišku, kad lietuviai sau gelumbę, be Breslavo, parsisiųsdindavo ypatingai iš Prūsijos.[231])

Viename sulaikytame laivyne ties Ragaine randame vien trijuose laivuose 6 terlingus ir 7 ryšulius gelumbės.[232]) 1430 skunde Vytautas aiškina magistrui, kad Dancigo svečiai jo pirklius apgavę, kad kaikurie gelumbės gabalai buvę 2 ir 3 uolekčiais pertrumpi, netvarkingi ir menkos vertės. Jis prašė magistro šiuos svečius, kurie jūra į Dancigą atvažiuoja, dėl jų „blogybės ir apgaulės", prižiūrėt.[233])

Apie gelumbės rūšį skurdūs šaltiniai nedaug ką paaiškina. Ordino gelumbės dovanos lietuvių kunigaikščiams ir jų tarnautojams dažniausiai apibūdintos pagal jų kilmę. Pavyzdžiui, flamų gelumbė iš Ypern[234]) ir leidiška iš Leiden.[235]) Dažniausiai prekiaujamos ir dovanojamos gelumbės nėra aiškiau apibūdintos, nebent tik jų spalva — raudona, mėlyna.[236]) Yra kartą paminėta kaip apdirbta gelumbė kelnėms ir kepurėms vienoje vokiečių krautuvėje Kaune.[237])

Metalo ir metalinių prekių įvežime užtinkame geležį,[238]) vario katilus,[239]) alvo ąsočius bei puodus,[240]) kirvius,[241]) varpus,[242]) sidabruotas taures,[243]) kurias magistras Vytautui padovanojęs.

Tarp įvežtų maisto gaminių paminėta javai,[244]) taip pat miltai,[245]) cukrus.[246]) Javų Ordinas apsčiai turėjo ir gabendavo parduoti Lietuvon. Jei Vytautas per badmetį 1409 parsigabeno per Prūsiją laivais iš Kujavijos javų į Kauną, kuriuos jis gavo iš lenkų karaliaus, tai buvo tik išimtinas įvykis.[247])

Prūsų Ordino turto knygoje (Tressler buch) randame dar taip pat surašyta visa eilė gėrimų, kurie Vytautui ir jo žmonai buvo pasiųsti, pvz. Reino[248]) ir valonų[249]) vynai, (ypatingai paminėtas brangus, saldus vynas, vardu „Reinfall")[250]) ir Vizmaro alus.[251])

Tam tikri prekybos daiktai prūsų Ordino buvo uždrausti išvežti į Lietuvą. Tai buvo ginklai ir arkliai. Pastarieji dėl to, kad pasižymėjo savo dydžiu ir jėga ir geriau tiko karo tikslams negu lietuvių arkliai.[252])

Vietoj Prūsijos Krokuva gabeno didžiajam kunigaikščiui ginklus, sviedžiamas mašinas, šarvus ir šalmus.[253]) Atrodo lyg

būtų šitas Ordino išvežimo apribojimas ne visuomet griežtai vykdomas, nes vėl matome, kai magistro ir didžiojo kunigaikščio santykiai pagerėdavo anas padovanodavo eržilus,[254]) paauksuotus šalmus,[255]) šarvų diržus iš sidabro,[256]) balną,[257]) arba žirgui antklodę.[258])

IŠVADOS

Dėl prekybos būdo ir jos tolesnio likimo

Du veiksniu: Ordinas ir vokiečių Hansa suvedė Lietuvą ir visą Baltijos pakrantę per nukariautą ir kolonizuotą slavų kraštą į betarpiškus ryšius su vakarų Europa. Riterių Ordinas Lietuvą paskatino greičiau valstybiniai susitvarkyti ir toliau europėti. Lietuva turėjo žūt būt atsilaikyti prieš visus suktus Ordino mėginimus ją paglemžti. Ir vokiečių Hanza, gan lygiagretis veiksnys šalia Ordino, prekybos monopolio reikalavo vien tik sau. Tačiau galima sakyti, kad Hanzos prekyba padėjo sustiprinti lietuvių prekybos išsivystymui. Beje, reikia pastebėti, kad lietuviai Hanzos pradžioje buvo dar nepakankamai patyrę ir stiprūs pasipriešinti prieš „garbingų ir išmintingų Hanzos vyrų" („achtbaren und wisen leute der Hanze")[259]) planą ir reikalauti sau lengvatų. Be to, Ordinui užėmus Baltijos pakrantės žymiausias vietas, nutrūko ir lietuvių laivininkystė jūra, kuri anksčiau plačiai buvo išsiplėtus.

Iš pradžių svetimšaliai Lietuvoje nebuvo apkrauti ypatingomis pareigomis: jie galėjo laisvai, be muitų keliauti, kadangi kiekvienas pirklys ir amatininkas buvo labai pageidaujamas krašto kultūrai kelti. „Jeigu kas, net ir iš vokiečių", taip išsireiškia žinomas vokiečių istorikas Lohmeyer, „palikęs namie betkokias kitas užmačias atvykdavo Lietuvon, ar jis būtų amatininkas, pirklys ar plunksnos žmogus, žmonių būdavo palankiai priimtas".[260])

Laikui bėgant Lietuva daug pasimokė iš vokiečių prekybos atžvilgiu ir, tuo metu taip pat ir valstybiniai sustiprėjus, mėgindavo gintis nuo Ordino ir prūsų miestų persvaros prekyboje. Ramiais laikais prekybos santykiai palyginamai buvo darnūs. Po to, kai vokiečiai Lietuvoj naudojosi lengvatomis ir laisve, ir patys lietuviai vėliau išsikovojo Prūsijoj teisę betarpiškai su svečiais prekiauti ir buvo laisvi nuo Ordino „svaro mokesčio" (pfundzoll). Išsivystė tikrai gyvas ir našus prekių judėjimas. Tai įvyko visu pirma Vytauto išmintingos politikos dėka, kuris sugebėjo pasiekti susitarimo tarp savų ir svetimų pirklių.

Per pirmą dešimtemtį po jo mirties prekybos vystymasis buvo nepastovus ir svyruojantis dėl neramumo Lietuvoj, ryšium su ginčais dėl sosto ir Ordino laikysenos prieš Lietuvą.[261]) Tik nuo didžiojo kunigaikščio Kazimiero valdymo pradžios prekyba vėl susilaukė pakilimo kaip ir Vytauto laikais.[262]) Tuo metu (1445) užtinkame pirmą žinią apie Hanzos kontorą Kaune.[263]) Šios kontoros veikimas Prūsijos trylikos metų karo laiku buvo pertrauktas,[264]) nors lietuviai šiame kare ir nedalyvavo, ir prekyba su prūsais nebuvo nutrūkus.[265])

Visas laikotarpis po Vytauto turi jau kitą vaizdą. Lietuva pradėjo

Hanzos pirklius, kurie buvo tarpininkais lietuvių prekyboj, iš jų privilegijuotos vietos stumti ir juos be lengvatų laikyti tik varžovais.[266]) Toliau sekė lietuvių teisių susiaurinimas prūsų miestuose, ypatingai Dancige, kuris dėl politinių priežasčių anksčiau buvo prisišliejęs prie Hanzos ir dėl to taip pat daugiau laikėsi jos nutarimų, kaip, pvz., draudimo su svečiais prekiauti.[267]) Suprantama, kad daug skundų pasipylė iš prūsų pirklių, ypatingai Hanzos kontoros Kaune, kai lietuviai mėgino apkarpyti vokiečiams lengvatas ir su jais negeriau elgtis, kaip ir jie su svetimais pirkliais Prūsijoj.[268]) Tokie reikalavimai, kokius prūsų pirkliai statė lietuviams, buvo bendras reiškinys vokiečių Hanzoje. Kauniškiai lietuviai, išėję iš kantrybės, kartą karčią tiesą pasakė vokiečiams: „Dancigas negali be mūsų apseiti: jis nebūtų galėjęs taip išsimūryti... Mes galvojam taip pat apie mūrus" — („de fan Dantezke konen unser nicht entberen, ...Dantezke were szo nicht gemuret, de fan Dantezke hebben lange noch gemuret, wy denken ok to muren").[269])

Kaip pavojingi ilgesniam laikui šitie neįmanomi Hanzos reikalavimai buvo jai pačiai, matome ir iš vieno Hanzos praeities žinovo Fr. Rörigo veikalo, kuriame jis pateikia vertą ypatingo dėmesio ir vieninteli savo rūšies laišką iš Liubeko archyvo.[270]) Šitame laiške Nuernbergo miesto taryba XVI a. Liubekui priekaištavo, kad Hanzos pirklių laikysena su svetimaisiais pirkliais „jokios proporcijos neturi, nei aritmetinės, nei geometrinės" („keine proportio, weder eine proportio arithmetica noch geometrica sei"). Dėl to „neproporcionalumo" ir Hanzos kontora Kaune žlugo.

Nenuostabu, kad Vytauto laikų prekybos žydėjimas dar ilgą laiką vokiečio pirklio atminty pasiliko kaip aukso amžius.[271])

ŠALTINIAI IR LITERATŪRA

Acten der Ständetage Preussens unter der Herrschaft des Deutschen Ordens, hrsg. von M. Toeppen, Bd. I, Leipzig 1884.

Breslauer Urkundenbuch, hrsg. von Georg Korn, Bd. I, Breslau 1870.

Jahrbücher Johannes Lindenblatts oder Chronik Johannes von der Pusilie Offizials zu Riesenburg, hrsg. von J. Voigt und Fr. W. Schubert, Koenigsberg 1823.

Codex Diplomaticus Lithuaniae, Eduard Raczyński, Breslau 1845.

Codex Diplomaticus Prussicus. Urkundensammlung zur älteren Gesch. Preussens von Johannes Voigt, Bd. I, IV, V, VI, Königsberg 1836 f.

Codex Diplomaticus Regni Poloniae et Magni Ducatus Litvaniae, Mathias Dogiel, Bd. IV, Wilna 1755.

Jarlyk chana zotoloj ordy Tochtamyš k polskomu koroliu Jagailo, M. A. Obolenski, Kazań 1850.

Danziger Inventar 1531-1591, P. Simson, München-Leipzig 1913.

Das rigische Schuldbuch (1286-1352), hrsg. von Hermann Hildebrand, St. Petersburg 1872.

Handelsrechnungen des Deutschen Ordens, hrsg. von C. Sattler, Leipzig 1887.

Hanserecesse, bearb. von K. Koppmann, Abt. I, Bd. IV-VIII, Leipzig 1870 f.

Hansische Urkundenbuch (HUB), bearb. von K. Höhlbaum, K. Kunze, W. Stein, Bd. II-VI, VIII, X, XI, Halle 1876 f.

Liber cancellariae Stanislai Ciolek. Ein Formelbuch der polnischen Koenigskanzlei aus der Zeit der husitischen Bewegung, hrsg. von J. Caro. In.: *Archiv fuer oesterreichische Geschichte*, Bd. 45 und 52, Wien 1871/75.

Liv—, Esth — und Curlaendisches Urkundenbuch (LUB), bearb. von Fr. G. Bunge und H. Hildebrand (Bd. VII), Bd. I-VII, Riga 1853.

Monumenta medii aevi historica res gestas Poloniae illiustrantia:

T. IV, Libri antiquissimi civitatis Cracoviensis (1300—1400), Jósef Szujski, II, III, IV d., Kraków 1878;

T. V, VII, Codex diplomaticus civitatis Crasoviensis (1257—1506), F. Piekosiński, I—IV d., Kraków 1879—82;

T. VI, Codex epistolaris Vitoldi magni ducis Lithuaniae 1376—1430, A. Prochaska, Kraków 1882;

T. XII, Codex epistolaris saeculi decimiquinti, A. Lewicki, IId. (1382—1445), Kraków 1891;

T. XIII, Acta capitulorum nec non indiciorum ecclesiasticorum selecta, Kraków 1894 (Volumen I).

Oeuvres de Ghilebert de Lannoy, Ch. Potvin, Louvain 1878.

Preussische Lieferung alter und neuer Urkunden Erörterungen und Abhandlungen zur Erläuterung der Preussischen Geschichte und Rechte, Leipzig 1753.

Russisch-livländische Urkunden (RLU), gesammelt von K. E. Napiersky, Petersburg 1868.

Scriptores rerum Germanicarum. Heinrici Chronicon Livoniae, Bd. 26, Hannoverae 1874.

Scriptores rerum Livonicarum (Ditleb's von Alnpeke Livländische Reimchronik), Bd. I, Riga 1853.

Scriptores rerum Prussicarum, hrsg. von T. Hirsch, Max Toeppen, E. Strehlke, Bd. III, Leipzig 1866.

Sobranie Diplomov, Graf. Rumiancov, T. I.

Specimen ivris pvblici Lvbecensis ... circa Inhumanum ius naufragii (jūros kranto teisė), J. C. H. Dreyer.

Volumina Legum, Bd. I, Peterburg 1859.

Zbiór praw i przywilejow miastu stolecznemu W. K. Lit. Wilnowi nadanych, P. Dubinski, Wilna 1788.

* * *

A. Alekna, Lietuvos istorija, Kaunas 1919.

L. Arbusow, Grundriss der Geschichte Liv. —, Est, — und Kurlands, Riga 1908.

M. Balinski, Historya miasta Wilna, Wilna 1836.

E. Berneker, Slavisches etymologisches Wörterbuch, Bd. I, Heidelberg 1908.

E. Bonnell, Russisch — livländische Chronographie von der Mitte des 9. Jahrhunderts bis zum Jahre 1410, St. Petersburg 1862 .

A. Brückner, Geschichte der polnischen Literatur, Leipzig 1909.

K. Būga, Kalba ir Senovė, I t, Kaunas 1922.

" Die Vorgeschichte der aistischen (baltischen) Stämme im Lichte der Ortsnamenforschung, *Streitberg—Festgabe,* Leipzig 1924.

J. Caro, Geschichte Polens, Bd. II—V, Gotha 1863 f.

E. Caspar, Hermann von Salza und die Gründung des Deutschordensstaats in Preussen, Tübingen 1924.

E. Daenell, Die Blütezeit der deutschen Hanse, Bd. I, II, Berlin 1905/6.

E. Daenell, Holland und die Hanse im 15. Jahrhundert, *Hans. Gblt.* Bd. XI, Jahrgang 1903.

E. Daenell, Polen und die Hanse um die Wende des 14. Jahrhunderts, *Deutsche Zeitschrift für Geschichtswissenschaft,* Jahrgang 1897/98.

M. Ebert, Reallexikon der Vorgeschichte, Bd. I, Berlin 1924.

L. K. Goetz, Deutsch—Russische Handelsgeschichte des Mittelalters, Lübeck 1922.

L. K. Goetz, Deutsch—Russische Handelsverträge des Mittelalters, Hamburg 1916, In.: *Abhandlungen des Hamburgischen Kolonialinstituts,* Bd. XXXVII.

M. Gumowski, Numizmatyka Litewska Wieków Srednich, Kraków 1919.

J. Grimm und W. Grimm, Deutsches Wörterbuch, Leipzig 1899.

K. Grünhagen, Breslau unter Piasten als deutsches Gemeinwesen, Breslau 1861.

M. S. Gruševskij, Istorija Ukraini Rusi, VI t.,Kiev 1907.

K. Hampe, Der Zug nach dem Osten, Die Sammlung *"Aus Natur und Geisteswelt."* Bd. 731, Leipzig 1921.

W. Heyd, Geschichte des Lewantehandels im Mittelalter, Bd. I, Stuttgart 1879.

H. Hildebrand, Das Deutsche Kontor zu Polozk, in: *Baltische Monatsschrift,* Bd. 22, Riga 1873.

T. Hirsch, Danzigs Handels — und Gewerbegeschichte unter der Herrschaft des Deutschen Ordens, Leipzig 1858.

J. Jaroszewicz, Obraz Litwy pod względem jej cywilizacyi, od czasów najdawniejszych do końca wieku XVIII, T. I, II, Wilno 1844.

Jomsvikinga Saga og Knytlinga Tilligemed Saga Brudstykker og Fortaellinger vedkommende Danmark; Vertimas: J. Remeika, Kai dar anžina ugnis ruseno, Maž. Lietuvos padavimai, Kunas 1940, 125 p.

R. Kötzschke, Allgemeine Wirtschaftsgeschichte des Mittelalters, Jena 1924.

R. Kötzschke, Grundzüge der deutschen Wirtschaftsgeschichte bis zum 17. Jahrhundert, Berlin 1923.

A. v. Kotzebue, Preussens ältere Geschichte, Bd. II, III, Riga 1808.

S. Kutrzeba, Historya Ustroju Polski w zarysie, T. II:, Litwa, Lwów 1914.

C. Krollmann, Lübecks Bedeutung für die Eroberung Preussens, *Festschrift A. Bezzenberger,* Göttingen 1921.

R. Krumbholtz, Samaiten und der Deutsche Orden ... Dissertation, Königsberg 1890.

R. Krumbholtz, Samaiten und der Deutsche Orden ... Plačiau: *Altpreussische Monatschrift,* 26 (1889), 193 p.

K. Lohmeyer, Geschichte von Ost — und Westpreussen, Gotha 1880.

K. Lohmeyer, Zur altpreussische Geschichte, Polen — Litauen— und der Ordensstaat in Preussen, Gotha 1907.

M. K. Liubavskij, Očerk istorii litovsko — russkago gosudarstva do liublinskoj unii, Moskva 1910.

J. Matusas, Lietuviškosios giminės ir jūra, *"Lietuvos Aido"* dienraštyje, 1939.

T. Narbut, Dzieje starożytne narodu litewskiego, Wilno 1835.

H. Oesterreich, Die Handelsbeziehungen der Stadt Thorn zu Polen (1232 bis 1577), in: *Zeitschrift des Westpreussischen Geschichtsvereins,* Heft XXVIII, Danzig 1890.

P. von der Osten-Sacken, Der Hansehandel mit Pleskau bis zur Mitte des 15. Jahrhunderts, in: *Beiträge zur russischen Geschichte, Theodor Schiemann zum 60. Geburtstage* von Freunden und Schülern dargebracht und herausgegeben von *Otto Hötzsch,* (Berlin 1907).

P. von der Osten-Sacken. Livländisch-russische Beziehungen wärend der Regierungszeit des Grossfürsten Witowt von Litauen (1392-1430), Berliner diss. 1908, in: *Mitteilungen aus der livländischen Geschichte.* Bd. 20, Riga 1910.

Jozef Pfitzner, Grossfürst Witold von Litauen als Staatsmann, 1930.

T. Preuss, Geschichte der Wasserstrassen in der Memel Niederung, in: *Mitteilungen der Litauischen literarischen Geselschaft,* Bd. III, Heidelberg 1893.

A. Prochaska, Dzieje Witolda W. Księcia Litwy, Wilno 1914.

J. Remeika, Baltų audringa būklė būtovei brėkštant, *Aidai,* Nr. 4, psl. 157, Brooklyn, N.Y. 1958.

J. Remeika, Lietuvių ir anglų prekybos santykiai praeityje, knygoje: Lietuvos praeities vaizdai, Kaunas 1939, psl. 97-130.

Fr. Rörig, Aussenpolitische und innerpolitische Wandlungen in der Hanse nach dem Stralsunder Frieden (1370), in: *Historische Zeitschrift,* Bd. 131, 1925.

Fr. Rörig, Grosshandel und Grosshändler in Lübeck des 14. Jahr-

hunderts, in: *Zeitschrift des Vereins für Lübeckische Geschichte und Altertumskunde,* Bd. XXIII, Lübeck 1926.

Fr. Rörig, Geschichte Lübecks im Mittelalter, in: *Geschichte der freien und Hansestadt Lübeck,* hrsg. von F. Endres, Lübeck 1926.

J. N. v. Sadowski, Die Handelsstrasse der Griechen und Römer durch das Flussgebiet Oder, Weichsel, des Dniepr und Niemen an die Gestade des Baltischen Meeres, Uebersetzt con Albin Kohn, Jena 1877.

C. Satler, Der Handel des Deutschen Ordens in Preussen zur Zeit seiner Blühe, in: *Hansische Geschichtsblätter,* Jahrgang 1877, Leipzig 1879.

T. Schiemann, Russland, Polen und Livland bis ins 17. Jahrhundert, Bd. I, Berlin 1886.

H. G. v. Schröder, Der Handel auf der Düna im Mittelalter, in: *Hansische Geschichtsblätter,* Bd. XXIII, Jahrg. 1917, München - Leipzig 1918.

W. Schubert, Ueber das Strandrecht in Preussen wärend des Mittelalters, in: *Beiträge zur Kunde Preussens,* Bd. V, Königsberg 1822.

P. Schwartz, Chronologie der Ordensmeister über Livland, der Erzbischöfe von Riga und der Bischöfe von Leal, Oesel - Wiek, Reval und Dorpat, Riga 1879.

H. J. Seeger, Westfalens Handel und Gewerbe, Berlin 1926.

L. Seraphim, Livländische Geschichte, Bd. I, Reval 1897.

P. Simson, Geschichte der Stadt Danzig, Bd. I, Danzig 1913.

W. v. Slaski, Danziger Handel im XV. Jahrhundert auf Grund eines im Danziger Stadtarchiv befindlichen Handlungsbuches geschildert, Diss. Heidelberg 1905.

W. Stein, Einleitung zu HUB, XI, S. XXV.

W. Stein, Vom deutschen Kontor in Kowno, in: *Hansische Geschichstblätter,* Bd. XXII, 1916.

W. Stiedan, C. Meltig, Schragen der Gilden und Aemter der Stadt Riga bis 1621, Riga 1896.

A. Thomas, Litauen nach den Wegeberichten im Ausgange des vierzehnten Jahrhunderts, in: *Königliches Realgymnasium zu Tilsit,* Ein und vierzigster Jahresprogram, Tilsit 1885.

V. Thomsen, Beröringer mellem de finske og de baltiske (litauisk - lettiske) Sprog, Kopenhagen 1890.

J. Totoraitis, Die Litauen unter dem König Mindowe bis zum Jahre 1263, Diss. Freiburg (Schweiz) 1905.

J. Voigt, Geschichte Preussens, von den ältesten Zeiten bis zum Untergange der Herrschaft des Deutschen Ordens, Bd. IV - VII, Königsberg 1830 sq.

H. Wendt, Schlesien und der Orient, in: *Darstellungen und Quellen zur Schlesischer Geschichte,* hrsg. vom Verein für Geschichte Schlesiens, Bd. 21, Breslau 1916.

P. Werner, Stellung und Politik der preussischen Hansestädte unter der Herrschaft des Ordens bis zu ihrem Uebertritt zur Krone Polen, Diss. Königsberg 1915.

IŠNAŠOS

1) Reallexikon der Vorgeschichte. Max Ebert, Bd. 1, Berlin 1924, p. 336, 431 ir 440.
2) Paul Simson, Geschichte der Stadt Danzig, I, Danzig 1913, 200 psl.; Walther Stein, Hansische Geschichtsblaetter XXII, 1916, 228 p.
3) Ten pat, pp. 225—266..
4) Plg. A. Brueckner, Geschichte der polnischen Literatur, Leipzig 1909, p. 515—516.
5) K. Lohmeyer, Zur altpreuss. Gesch., p. 558.
6) J. N. v. Sadowski, Die Handelssthassen der Griechen und Roemer, 1877.
7) Cod. dipl. Pruss. I Nr. X (Honorius III, 1218).
8) C. Krollmann, Luebecks Bedeutung fuer die Eroberung Preussens, 100, K. Lohmeyer, Gesch. von Ost- und Westpreussen, 89 sq.
9) LUB I, Nr. CCLVII (VIII. 23. 1253) ...per puod flumen, Memole vulgariter appelatum, arma, vestes et sal, ac multa vitae necessaria paganis illarum partium in discrimen Christi fidelium navigio ferebantur.
10) LUB I, Nr. CCXLV, p. 317; Plg. K. Lohmeyer, Gesch. von Ost- und Westpreussen, p. 90 sq.
11) R. Krumbholtz, Samaiten und der Deutsche Orden bis zum Frieden am Melno-See, p. 71.; J. Voigt, Gesch. Preussens V, p. 127 ir 326.
12) K. Lohmeyer, Gesch. von Ost-und Westpreussen, p. 183; Plg. taip pat: A. Thomas, Litauen nach Wegeberichten, p. 2, 7; Šitie prūsų ordino pranešimai apie kelius (Script. rer. Pruss. II, p. 662-708), viso 100, buvo sudaryti, pasak Thomas, karo tikslams prieš lietuvius (p. 2).
13) Hansische Geschichtsblaetter, T. 23, 1917; H. G. v. Scroeder, Der Handel auf der Duena im Mittelalter, p. 70.
14) LUB II, p. 142: visiems: "cum uxoribus et liberis et iumentis condecimus liberum introitum et exitum terrae nostrae sine ulla exactione sivi theolonio et omni turbacione procul mota."
15) Ib. II, p, 145: Agricolis, nostrum regnum intrandi commorandique volentibus, damus et concedimus ad decem annos colere libere absque censu, et medio tempore ab omni opere regio sint exempti; termino predicto expirato et etiam secundum terrae fertilitatem, dabunt decimum, prout in allis regnis vel populis dare consueverunt; ita tamen, quod nobiscum plus exuperabit granum, quam in allis regnis est consuetum.
16) LUB II, p. 145: Jure civili utantur Rigensis civitatis, omnis vulgus, nisi tunc melius fuerit inventum de sano consilio discretorum.
17) "Noygardis", taip pat "Novgardia". nėra Novgorodas, kaip Voigt išverčia (Voigt, Gesch.. Preussens IV, p. 366)), bet Nemuno augštupy Naugardukas.
18) LUB II, 144 p.: iamdudum nostros terminos transivistis, absque ulla recognitione, visitando Noygardiam, Pleskoviam, que omnia permisimus futurum propter bonum.
19) LUB II, 146: ... omni honore priuatos in hiis scriptis per ducatum ducis Masouiae, ad nos poterit habere securum accesum super manum nostram unusquisque.
20) W. Stieda, C. Metting, Schragen der Gilden und Aemter der Stadt Riga bis 1621, Riga 1896.
21) H. Hildebrand, Das rigische Schuldbuch, p. 48, Nr. 682; iš skolų knygos nematoma, kad auksakalis Jacobas pas Gediminą darbavosi, kaip Hildebrand įžangoj (LXXVI) rašo; 1292 metai, kada jis įtrauktas, nepriklauso Gemino laikams.
22) Bunge, VI, p. 479.
23) Bunge II, LUB Nr. DCLXXXIX (p. 142). DCXC (p. 144) ir IV, Nr. MMMLXXIII.
24) Schieman I, p. 229.
25) LUB II, Nr. DCXC, p. 146.
26) Ib. VI, p. 483.
27) Ib. VI, p. 482.
28) LUB II, Nr. DCXIII, p. 151 (Gediminas paskelbia: ... omnes viae in terra et aqua sine omni impedimento advenienti, recedenti et pergenti, ipsi ad vos, et nos ad ipsos, unicuique etiam homini apertae et liberae debent esse... Prae-

libatam pacem facere decrevimus conditione subscripta, quod si aliqua inter vos controversiae materia fuerint orta, ad amicitiam reformari debet, mediante iustitia vel amore. Item se alicui iniustitia acciderent in terminis supradictis, illa debere prosequi secundum iuris exigentiam illius patriae, in qua iustitia aliqualiter fuerit denegata, extunc est ad dominorum presentiam dirigenda, qui exhibebunt iustitiae complementum. Insuper si aliquis bona alterius abduxerit in terram aliam, restitui debent, quandocumque fuerint requisita. Ceterum si aliquis liber homo pergere vel ire decreverit de una terra in aliam, debet habere liberam protestatem... Praeterea vero, ut omnia inter nos caritative se habeant et amice, damus et concedimus omni homini, ad nos venienti et recedenti, in omnibus ius Rigense, et unus quisque et utraque parte emendo et vendendo omnia mercimonia sibi competentia habeat liberam facultatem...). Nr. DCXCIV, p. 153 (Livonijos ir Estijos lygiagretis aktas) ir Napiersky, RLU, Nr. LVIII.

29) HUB II, Nr. 419.

30) LUB II, Nr. DCC, p. 164; DCCVII, p. 180; plg. Schiemann, I, p, 229.

31) Napiersky, RLU, Nr. LXII; HUB II 419.

32) Napiersky, RLU, Nr. 67, 71; LUB VI, Nr. 3075; II, Nr. 707; platesnis išdėstymas apie tai pas Schroeder, Hans. Gbl. XXIII, p. 66 sq.

33) HUB II, p. 628.

34) HUB II, p. 628: "... seal de kopman hebben eynen vrighen wegh, de ghebeten is de loyse wegh: svan de Dusche kopman kumt int lant tho Lettowen ofte to Ruslande, so magh he varen in dat lant, wor dat he wil; desghelik de Ruscesche efte de Lettowesche copman, swan he kumt to Ryghe, so magh he varen, wo he wil, int lant tho Liflande also verne, also de mester ret."

35) Iš šito akto negalima daryti išvados, kad prekyba buvo neutrali ir karo laiku kaip Schroeder savo veikale Der Handel auf der Duena im Mittelalter sprendžia. Daugelis sutarčių iš ano laiko giminingai Naugardo prekybos sričiai iš tikrųjų pritaria Schroederio pažiūrai (Goetz, Deutschruss, Handelsvertraege des Mittelalt, p. 9, plg. 276); tačiau Schroederio išvada, mūsų manymu, ne būtinai teisinga Lietuvos atžvilgiu.

36) J. Remeika, Baltų audringa būklė būtovei brėkštant, Aidai 1958, p. 157.

37) Kutrzeba, Historya Ustroju Polski w zarysie, t. II, p. 97.

38) Pagal K. Hampe, Der Zug nach dem Osten, p. 34 ir 57, vokiečiai atvykėliai naudojosi panašia palankia globa pas valdovus Pamaryj, Silezijoj, Bohemijoj ir Vengrijoj.

39) A. Alekna, Lietuvos istorija, p. 42; Gediminas turėjo septynis sūnus ir šešias dukteris, kurie beveik visi buvo susituokę su svetimais valdovais: Aldona — su lenkų karaliumi Kazimieru, Augustė — su Maskvos kunigaikščiu Simonu, kita — su Tverio kunigaikščiu, dvi dukterys su Mozūrijos kunigaikščiais ir t. t.

40) M. Balinski, Historya miasta Wilna, I, p. 29; Graf Rumiancov, Sobranije diplomov I, p. 52.

41) M. Balinski, op. cit. p. 29; P. Dubinski, Zbiór praw i przywile jów miastu stolecznemu W. K. Lit. Wilnowi nadanych, Nr. 5. Liet. did. kun. Kazimieras davė katalikų ir rusų tikybos vilniečiams prekybos ir muito laisvę visoj savo valstybėj. Šituo raštu atnaujinamos senosios laisvės, kurias Algirdas ir jo įpėdiniai Vilniaus miestui buvo davę: "Concedimus ac damus hanc libertatem, quod per totum Nostrum Magnum Ducatum Lithuaniae et Russiae nullum theloneum a quibuscumque mercantiis dare et solvere tenebuntur; sed juxta consultudinem antiquam a Nostris Praedecessoribus t signanter Serenissimis Principibus Avo videlicet Olgerdo, olim Magno Duce Lithuaniae et Domino Vladislao Rege Poloniae, tunc autem Magno Duce existente Genitore Nostris, ipsis concessam et datam ratione dicti thelonei perpetuo permanebunt."

42) Georg Korn, Breslauer Urkundenbuch I, p. 172.

43) HUB III, Nr. 532, taip pat: Heinrich Wendt, Schlesien und der Orient, p. 19sq.; Caro, Gesch. Polens II, p. 311-313, 551-552.

44) Raczynski, Cod. dipl. Lithuaniae, p. 56.

45) Raczynski, op. cit., p. 60, Nr. VI; Voigt, Cod. dipl. Prussicus IV, Nr. XIV; Šis dokumentas be metų Vilniuje, "Vilne in Epyphania domini" (sausio 6) parašytas ir priklauso 1383 (Voigt, Gesch. Preuss V, p. 415); o ne 1382, kaip Napiersky, RLU XLIX, spėja, kadangi rašytas didžiajam magistrui

Conrad von Zoelner. Jo pirmtakas Winrich von Kniprode gyveno iki 1382 birželio 24.

46) HUB IV, Nr. 854; L. K. Goetz, Deutsch — russische Handelsvertraege des Mittelalters, p. 340.
47) LUB III, Nr. 1245; Goetz, op. cit. p. 340 sq.
48 Goetz, op. cit., p, 418, 534 sq.; L. Arbusow, Grundriss der Gesch. Liv-, Est- u. Kurlands, p. 66, 97 ir 46 sq. H. Hildebra n d, Das deutsche Kontor zu Polozk, p. 345;Hanserecesse I, 8, Nr. 348; P. Werner, Diss. p. 118 sq; E. Caspar, Herman von Salza, p. 55.
49) Raczynski, Cod. dipl. Lith. 65 ir 58.
50) Caro, Gesch. Pol. II, p. 475 ir 489.
51) A. Levicki, Cod. epistolaris saeculi decimiquinti II, Nr. 20 (1393).
52) Hildebrand, Das rigische Schuldbuch (1286-1352), p. LXXVI.
53 Karl Lohmeyer, Zur altpreussichen Geschichte, p. 195-196, taip pat Robert Krumbholtz, Samaiten und der deutsche Orden, p. 90.
54) Codex Epist. Vitoldi, Nr. LXVII, (Žemaičių sutarties aktas) ir LXVIII (Vyriausio Ordino maršalo: ... di von Samayten mogen czien ken Jurgenburg, ken Ragnith und ken der Memil in unser land do selbist Kowfslagen,... die unsern ouch wedir mogen czien in das land czu Samayten).
55) R. Krumbholz, Samaiten... 97 ir 104.
56) A. Lewicki, Cod. epist. saeculi decimiquinti II, Nr. 3.
57) Plg. Caro, III, Gesch. Pol. p. 103; E. Daenell, Die Bluetezeit der deutschen Hanse, I, p. 93 sq.
58) HUB IV, Nr. 1017 (1390 geg. 29 Wolgaste).
59) Ib. Nr. 1044 (Greifenberg 1391 geg. 31).
60) Ib. Nr. 1018 (Stralsund 1390 birž. 4), Nr. 1021 ir 1022 (Anklam 1390 birž. 12); Cod. diplom. civitatis Cracoviensis I, p. 97 ir 101. (Greifswald birž. 9 ir liepos 1).
61) LUB IV, Nr. MCDXIII.
62) Ib. Nr. MCDXV.
63) Philipp Schwartz, Chronologie der Ordensmeister ueber Livland, p. 352 ir: Ernst Bonnell, Russisch — livlaendische Chronographie, p. 192.
64) E. R. Daenell, Polen und die Hanse, p. 338.
65) HUB V, Nr. 588 (1403 rugsėjo 1).
66) Hanserecesse I sk., t. IV, Nr. 436.
67) Caro, III Gesch. Pol. p. 171.
68) COD. VIT. Nr. CLXXIX (iš Vytauto pusės); LUB IV, Nr. MCDLXX (iš didž. magistro pasiuntinių pusės).
69) LUB IV, Nr. MCDLXXIX (Vytautas) ir Nr. MCDLXXVIII (Konrad von Jungingen): ...sal. is sein unser wille, das des vorgenanten herren Alexandri (Vytauto krikšto vardas) und siner nochkomelinge lute kowfslagen mogen in allen unsern landen, vrei von zollungen und anderem ungelde, die wir ouch beschirmen sollen, also die unsern, usgenomen alde zolle, die von alders gesatzt gewest sin bis an dese ziet.
70) Caro, Gesch. Pol. III, p. 202-211.
71) Scriptores rerum pruss. III, 222-224.
72) Caro, Gesch. Pol. III, p. 202-211.
73) Krumbholtz, Samaiten, p. 124.
74) Voigt, Cod. dipl. pruss. V., Nr. CXXV.
75) Caro, Gesch. Pol. III, p. 216-220 ir 238.
76) Napiersky, LRU, Nr. CXLVII (Konrad von Jungingen); LUB, IV, Nr. MDCXLII (Vytautas); Napiersky, LRU, Nr. CXLVIII (Jogaila geg. 23); Caro III, p. 239.
77) Napiersky, LRU, Nr. CXLV.
78) Voigt, Cod. dipl. pruss. I. Nr. X... ut Pagani saltem in tribulatione Dominum recognoscant, ...ne in crassati et dillatati de sue obstinationis pertinatia glorientur...
79) LUB I, CCLVII.
80) Hanserecesse, I, T. V, Nr. 258; plg. Voigt, Gesch. Preuss. VI, p. 325.
81) Plg. M. K. Liubavskij, Očerk istorii litovsko- russkago gosudarstva, p. 138 sq.
82) P. Dubinski, Zbiór praw i przywilejow m. Wilnowi, Nr. 1, 1872.

83) Cod. Vit. Nr. DC (1414), DCIV, DCVII, DCXX.
84) Ch. Potvin, Oeuvres de Ghillebert de Lannoy, p. 43: ... m'en vins d'une autre grosse ville fermée ,nommée Caune, et y a ung moult beau gros chastel, assis em estut sur le riviére de le Memmelle...
85) Ib., p. 41: ... demeurent an laditte ville de Trancquenne et au dehors en pluisieux villaiges, moult grant quantité de Tartres, qui la habitent par tribut... Et habitent samblablement en laditte ville Allemans, Letaus, Russes et grant quantité de juifz, qui ont chascun language espécial.
86) Caro, Gesch. Pol. III, p. 201 sq.
87) M. A. Obolenski, Jarlyk chana zolotoj ordy Tochtamyscha.
88) Plg. E. Daenell, Die Bluetezeit der deutschen Hanse II, p. 421.
89) St., Kutrzeba, Historya Ustroju Polski, II, p. 101 sq. ir M. K: Liubavskij, Očerk istorii litovsko-russkago gosudarstva, p, 109 sq.
90) Cod. Vit. Nr. DCCXVIII.
91) Voigt, Cod. dipl. pruss. IV, Nr. 91, p. 126.
92) Libri antiquissimi civitatis Crac. II, p. 261 ir Cod. Vit. Nr. LXXVIII (1391 sausio 21).
93) Cod. dipl. Civit. Cracoviensis I, Nr. LVI ir LX.
94) Ib. Nr. CII (1403 kovo 15).
95) Cod. Vit. Nr. LXXII, plg. Ib. Nr LXXVIII
96) Ib. Nr. CIII (1403 birž. 20).
97) Ib. Nr. MCCCLVIII.
98) Ib. Nr. CCCLIV, CCCLVII ir CCCLV.
99) C. Sattler, Der Handel der deutschen Ordens im Preussen, p. 62.
100) Hanserecesse, T. V. Nr. 308, 14 (1406 kovo 22).
101) K. Lohmeyer, Gesch. von Ost und Westpreussen, p. 262 sq.: Hildebrand, Balt. Monatschrift T. 22 t., p. 345; P. Simson, Gesch. der Stadt Danzig.
102) Cod. Vit. Nr. CCCVII (1405), CCCCXXXIII (1409).
103) Sattler, Handelsrechnungen, p. 19 ir 158.
104) Cod. Vit. Nr. DLXX.
105) Cod. Vit. Nr. CCCLXXXIX (1409 pradžioj), CCCXC ir CCCXCI. Pirmo dokumento yra trumpas turinys, Prochaskos pateiktas lenkų kalba. Šalia uqdraustų daiktų pardavinėti paminėjo ir belaisvius. Šie raštai gerokai aptruniję, vietomis visai nebegalima išskaityti. Ir pats Žemaičių būtovės tyrinėtojas Krumbholtz (Samaiten und der Deutsche Orden, Diss, 1890, 19 sq.) abejoja dėl šio žodžio. Prof. K. Lohmeyer neaiškų žodį "eiger" šalia uždraustų daiktų pardavinėti, kaip galvijai, medus, išskaito "eier" — kiaušiniai. Mes neturime nė vienos žinios, kad lietuviai būtų kada pardavinėję belaisvius. Šis paprotys buvo išsiplatinęs tik pas rusus.
106) Ib. Nr. CCCXCI (1409 sausio 24).
107) Ib. Nr. CCCXCIII (1409 bal. 9). Vytautas magistrui: "... der herr konig czu Polan, welde uns seines getraides van der Koye geben, wie vil wir begerten. Geruchet uns ouch vorschreiben, ab wir czu Thorun mogen lassen schiffe vormiten das getraide czu furen, und ab irs wellet durchlassin bis ken Cawen." Prie to dar Nr. CCCCXXV.
108) Ib. CCCCXXV.
109) Ib. CCCCXXVII (...hominibus nostris non solum in terris ipsorum, sed et per terras ipsas transmarinas transitus inhibuerunt et inhibent).
110) Hanserecesse T. V., Nr. 657 §7 (1410 sausio 1) ir Nr. 674 §19 (vasario 27). Prūsų miestai: ... Umbe die reyse, die iczunt darwart (Lietuva) sint gescheen, habin die stete eingetragen, was man dortzu keine usrichtunge thun sulle.
111) Lohmeyer, Preus. Gesch., p. 256.
112) Hanserecesse I, 5, Nr. 722 (1410 rugp. 10) ... das die Koufflute dys landis vry in allen unsirs herren konngis un des fursten lande und durch ire lande mit irer koufflinschatzihen, keren und faren mogen, Dys hat unsir herre koning irlobit, so lange das des riches stete sament mit den stetin dys landis tzusammen werden komen.
113) Cod. Vit. p. 249.
114) Raczynski, Cod. dipl. Lith. p. 134. Preussische Lieferung alter und neuen Urkunden, p. 299 (Jogailos ir Vytauto dokumentai).
115) M. Dogel, Cod dipl. Pol. IV, Nr. LXXX, p. 84 (Heinr. von Plauen: ... mer-

catores ambarum Partium cum eorum bonis absque impedimento trainsire debent per terras et per aquas secundum antiquam consuetudinem.

116) Scriptores rer. prussicarum III, p.333. LUB IV Nr. MDCCCLXXXVIII.

117) Napiersky, LRU, Nr. CLXXXIII (Vytautas Rygos tarybai: ...wir euch vor gefach gesaget un geschreben habin, moget Ir schaffen das unser kouflute gut das czu Ragnith wart genommen uns vedir wurde, was euwer sal euch auch weder werden) ir Nr. CLXXXIV.

118) L. K. Goetz, Deutsch-Russ. Handelsgesch. p. 480; Hans Georg von Schroeder, Der Handel auf der Duena, p. 124.

119) Cod. Vit. Nr. DLXXIII (1414) ir DLXXIV, p. 279-281, DXVII.

120) Napiersky, LRU, Nr. CC.

121) Cod. Vit. Nr. DLXXXII, p. 284.

122) Ib. Nr. DXCI, p. 293; Voigt, Preuss. Gesch. VII, p. 221, taip pat Cod. Vit. Nr. DCXVIII, p. 307, kur Vytautas didžiajam komturui rašo: ...wir beschediget... mit brande, rowben, morderie, vortrenckunge, gefencknisse und mit offhaldunge unszer luthe und ires gutes und ouch mit vorsperrunge der offenbaren lantstrassen etc.

123) Cod. Vit. Nr. DCIL, p. 329.

124) Raczynski, Cod. dipl. Lith. p. 189 sq. w ir Cod. Vit. Nr. DXCVIII, p. 296.

125) Cod. Vit. Nr. DCXIV.

126) Ib. Nr. DCXX; Raczynski, Cod. dipl. Lith., p. 195.

127) Cod. Vit. Nr. DCXVIII.

128) Ib. Nr. DCXXIV. Magistras patvirtina: ...das binnen deszem gemachtem frede der nu leczt vor Strassberg vorramet wart un vorschreben des obenbenumpten hern herczoges Allexandri kouflute off den wassern der Wisel und der Mimmel in unser Land czu Pruszen und wedir von dannen czu irem heimet mit ihren kufenschaczern sollen haben czuczihn frei und sicher, die wir ouch alsam mit irer ware von unsers ordens wegen und der ienen die umb unser willen thun und lassen wellen ane gefer und argelist sichern mit crafft deses brifes. Gechegs ouch, das imandis der selben kouwffluthe umb scholde adir eingerlei andir sachen willen in unsirs ordins lande wurden angelanget adir sie imandt mit rechte bekommen welde, das sal durch gutes alders willen an nimandes andire gesuchet wwerden, denne an uns und ouch vor uns entscheiden. Dorkegen sall den kouffluthen us desem lande mit irer koufmanschatcz auch wedirfaren in des vorgedochten herren herczoges Allexandri landen, im allen ponkten, stucken und artikeln, als do obene ist usgedrucket und vorramet.

129) Raczynski, Cod. dipl. Lith., p. 194.

130) Scriptores rerum pruss. III, p. 356.

131) Napiersky, RLU, Nr. CLXXXIX ir Nr. CXC.

132) Hanserecesse I, 6, Nr. 312.

133) Ib. Nr. 611 ir Cod. Vit. Nr. 829.

134) Cod. Vit. Nr. DCCCXXVIII (1419 kovo 7) ... Ok ersame leve her mester, so heft de vorste Vitowete den Deutschen kopluden laten to seggen, dat se kegen pinxsten altomale ute sime lande teen.

135) Ib. Nr. DCCCXX (1419 sausio 7). Magistras Vytautui: ... mitburger von Kauwen euch habin vergegeben von vorbitunge hir im lande irer kowffenschacz und nemelich salcz usczufuhren... meteburger czur Wille die lobe hatte von uns czu dren lesten, do bestalt hers, das her noch XX leste obir die gunst und lowbe wolde haben mit den dren ausgefurt, doran wart her vorhindert...

136) Ib. Nr. CMI (1420). Magistras Vytautui:...unser armen lewte bei der Memel in der Wiltnisse irrer habe berowbt usgeczogen und dorczu swerlich gehandilt un geslagen von den Samaythen...

137) Voigt, Gesch. Preuss. VII, p. 367 sq. Cod. Vit. Nr. DCCCLXI.

138) Cod. Vit. Nr. DCCCLXII. Magistras Vytautui: ... bitten wir euwir herliche grosmechtikeit mit legerlichen fliesigen bethen, gerucht uns libir herre ouch czu vorkundigen, ab unsir kowflewte mit erer kowffenschasz in euwir herlichkeit lande und widder dor usczien mogen unbekumpert, und bitten von den obengeschrebin eine entliche andwert, dornach wir uns gerne richten wellen. Ir Nr. DCCCLXV: Ordino riteris Klotz magistrui: ... Wyttold hat mich geheisen, das ich euwern gnoden sal sagen, das der den frede nicht halden will, sunder velde euwir gnode frede haben, so sal euwer erwirdikeit zu im komen, so will her mit euch einen frede machen, addir den frede den der koning von Ungern gemacht hat, des welde her mit nichte halden... so hat herczog

Wittold mir geantwert uff den koffman, dar der koffman hil us den lande fri czihen sal gutes und liebes sicher bas sente Margareten tag nehstkomende, des gleichen sal ouch der koffman von czu Littauwen fri sin, wenn her sienen koffman orlopp hat gegeben zu zihen, etc.

139) Ib. Nr. CMLX (1421 rugp. 8). Magistras Vytautui: ... so ist is unser wille und uns wolbeheglicken, dass von aus beiden teilen der kouffman mit seiner kofenshaft seinen fromen bewerbe und suche in unser beider lande als vormals.

140) LUB V, Nr. MMDLX, p. 756; Cod. Vit. Nr. CMLXVIII.

141) LUB V. Nr. MMDCXXXVII; Cod. dipl. Pol. IV, p. 110. Jogaila, Vytautas ir P. Russdorf patvirtina: ... omnes mercatores et quicumque incolae Regni Poloniae et terrarum ac dominiorum Littuanie, Samogitiae, Russiae et Mazoviae et e Converso Prussiae et Lyvoniae et aliarum quarumlibet terrarum, eis subjectarum, cum suis mercantiis et rebus quibuscumque libere et sine impedimento vel angaria per terras et maria, aquas ac fluvios quoscumque in navibus magnis sive parvis transire valeant atque possint in perpetuum, quocumque et quotiescunque ipsis expedire videbitur. Item quod Nos in gravamine mercatorum et subditorum Ordinis duntaxat nowa telonea ac datias imponere minime debeamus, antiquis tamen teloneis et depositis, sive modis deponendi merces, consuetudinimus et observantiis aliis semper salvis.

142) A. V. Kotzebue, Preus. aelt. Gesch. III, p.458 (lenkų lietuvių aktas; Volumina Legum I, p. 38 ir HUB. VI, Nr. 553 (Ordino aktas). Magistras Paul von Russdorf tvirtina: 1) ...via libera est et debet esse omnibus mercatoribus et incolis... cum eorum mercanciis et rebus quibuscumque, .. antiquis tamen theolaneis et depositis sive medis deponendi merces, conswetudinibus et observanciis salvis...

2) ...liber sit transitus et via omnibus mercatoribus et incolis (regni Poloniae et terrarum Litwaniae, Samagitharum, Maszowie et Russie et terrarum et dominiorum ordinis) cum suis mercantiis et rebus quibuscumque et cujuscumque conditionis... existant, sine impedimento vel angaria per terras et maria, aquas et flumina... et trans mare in navibus magnis sive parvis imperpetuum, quandocumque et quocienscumque voluerint. Quas quidem merces, ... si prefati mercatores seu incole... ducentes vendere aut stare in aliquo locorum seu civitatum ad portum seu ripam predictarum aquarum sive maris situatorum voluerint, est et debet esse in ipsorum arbitrio et voluntate; si vero vendere noluerint, possunt absque omni impedimento ire seu ascendere vel descendere, quo eis placuerit...

3) ...theoloneum pfundczol fuit ante istam pacem et concordiam perpetuam nec umquam fuit depositum... articulus in litera concordie positus... demonstrat quod nulla nova theolonia sunt instituenda... predicta dacia pfuntczol et ejus solucio suspendatur, ...quosque cognoscatur et discuciatur an secundum tenorem et dispositionem articuli octavi... debeat deponi...

4) ...omnes mercatores et incole regni Poloniae et terrarum Litwanie, Samagitharum, Maszovie, et Russie a solucione cujusdam pecunie vulgariter lobegeld nunccupate, que a frumento in Gdantczk recipiebatur, perpetuo sint liberi et exempti nec ad ejus solucionem de cetero teneantur.

143) Hanserecesse I, 7, Nr. 348, 683 ir 684 dar 6, Nr. 611; P. Werner, Stellung und Politik der preus. Hansestaedte, p. 118.

144) Hanserecesse I, 8, Nr. 234 (1427 liepos 22). Vieno nepažįstamo iš Prūsijos laiške į Stralzundą: ... vore vruchte se (prūsų riteriai) al de werld, nu moten se liden... dat eyn bove ut Polen aff ut Lettowen de heren vorspreket, unde se en dorven en nicht wedder ovel anseyn, unde de Polen unde de Lettowen synd also vrig yn Prutzen, dat se geynen heren noch copluden to rechte stan en dorven, ...dat se geynen punttol gheven en dorven... merket nu to, wat de heren van Prutzen verloren hebben.

145) Cod. Vit. Nr. MCLIX.

146) Lohmeyer, Zur Altpreuss. Gesch. p. 269. Plg. P. v. der Osten — Sacken, Livl. russ. Beziehungen, p. 269, 290.

147) Cod. Vit. Nr. DCCLI (Vytautas 1417 skolina karaliui Jogailai 500 liet. rublių sidabru); Ib. Nr. MCDIII (1430 imperatorius Sigismundas prašo Vytauto pratęsti Silezijos kunigaikščiui Konrad von Olsen laiką 1000 markių skolai sumokėti; Liber Cancellariae Stanislai Ciolek (Arch. fuer oesterreich. Gesch. T. 45, p. 476, Nr. LXXXVI)du skolininkai magnatai Msczugk ir Gnewossius de Dalevicze — Magister reginalis curie Lenkijoj (Cod. dipl. civ. Crac. I, Nr. CIII — in Summa argenti C. siclorum (rublių) vel II C. marcorum grossorum;

Acta capitulorum nec non iudiciorum ecclesiasticorum selecta, Nr. 1566 (1420).
148) Hanserecesse 1, 7, Nr. 833 (1425 rugs. 10), Nr. 834, 836.
149) Ib. I, 8, Nr. 488 (1428 birželio 5). ...hertog Vitoudt hevet Nougarden den breyf der crucekussinge gesand, unde hevet sik an en varwaret, ere gast to wesende up Sunte Peter unde Pauwels dach nu to Komende. Unde (en) hedde, diit orloge mit Vitoudten nycht gedaen, wii h(e)dden des vare, de copman were hir lange besad umme desser vorgescreven sake willen.
150) Cod. Vit. Nr. MCIX.
151) Ib. Nr. MCXV.
152) Hirsch, p. 161 sq. ir Th. Preuss, Gesch. der Wasserstrassen in der Memel — Niederung (Mitteilungen der Litauischen litterarischen Geselshaft III, p. 425).
153) Didelės, labai plačios ir plokščios pervežimo valtys buvo apie 170 pėdų ilgio, 18-25 pločio, 5-6 gylio ir turėjo apie 70 "lastų" keliamosios galios (1 lasta — apie 40 ctr.). Stungai truputį didesni, tilpo maždaug 80 l.
154) Cod. dipl. Pruss. VI, Nr. XIV. Magistras 1395 rašo Elbingo komtūrui, kad jis pasiųstų į Labguvą keturiom savaitėm kasti perkasą 75 vyrus su reikalingais priežiūrai valdininkais (kiekvienas privalėjo turėti po 1 mentę ir žarstytuvą ir kas antras po kirvį).
155) Hirsch, p. 162, 462 išraša; plg. Toeppen, Acten der Staendetage Preussens, I, p. 535.
156) LUB, II, p. 146.
157) Cod. Vit. DLXXVIII: Withawthe alreithe hat lozen schiffen, sine spice di Bewer nidder unde di Nare, uf den tag den der konig von Poland wird haldin mit unszer hocmister.
158) HUB, VI, Nr. 552 572 ir 602; plg. Oesterreich, Die Handelsbeziehungen der Stadt Thorn zu Polen, 79 sq.
159) Gruševskij, Ist. Ukr. Rusi VI, p. 5-8 ir 15.
160) J. Pfitzner, Grossfuerst Witold, p. 161-163.
161) LUB II, p. 144 (1323).
162) Hanserecesse I, Nr. 625, Nr. 712 §12 (1430).
163) Cod. Vit. Nr. CCCCXXVII. Vytautas: ...hominibus nostris non solum in terris ipsorum sed et per terras ipsas transmarinas transitus inhibuerunt et inhibent...
164) HUB VI, Nr. 553, Nešavos sutartis.
165) T. Schiemann, Russland, Polen und Livland I, p. 211.
166) J. Remeika, Lietuvos praeities vaizdai, p. 70 ir 71.
167) Iomsvikinga Saga; vertimas: Jonas Remeika, Kai dar amžina ugnis ruseno, p. 125.
168) J. Totoraitis, Die Litauer unter dem Koenig Mindowe, p. 19.
169) E. Berneker, Slaw. etym. Woerterbuch I, p. 445.
170) Scriptores rer. Livonicarum I, 588 sq.
171) W. Heydt, Gesch. des Levante handels im Mittelalter, I, p. 86; Reallexikon der Vorgechichte I, p. 336; R. Koetzschke, Grundzuege des deutschen Wirtschaftsgesch., p, 103; —„ — Allgem. Wirtschaftsgesch. des Mittelalt. p, 295; H. J. Seeger, Westfalens Handel u. Gewerke, p. 144, 146. ....
172) E. Seraphim, Livlaendische Gesch. I, p. 20.
173) Scrip. rer. Livonicarum I, p. 525; Heinrici Chronicon Lyvoniae (Script. rer. Germ. I, 26, IV, 6.
174) V. Thomsen, Beroeringen mellem de finske og de baltiske (litauisk — lettiske) Sprog, p. 193; plg. Būga, Kalba ir Senovė I, p. 299.
175) Cod. Vit. Nr. CCCXCIII. Vytautas magistrui: ...unsir luthe solliche schiffe nicht enhaben dorinne sie korn h(er)off (much)ten furen.
176) Ib. Nr. CCCXCVI, p. 173.
177) Hirsch, 164 sq.
178) Script. rerum pruss. III, Posilge, p. 333.
179) Hirsch, 164 sq.
180) Cod. Vit. Nr. MXLVI.
181) Schiemann I, p. 212.
182) W. Schubert, V, 256 sq.
183) L. K. Goetz, Deutsch. — russ. Handelsgesch. des Mittelalters, 509 sq.
184) Cod. Vit. p. 271; Lohmeyer, Gesch. von Ost- und Westpreussen, p. 183.
185) Voigt, Gesch. Preuss. VII, p. 421.
186) Cod. Vit. Nr. LXVII ir LXVIII.

187) Hirsch, p. 162; HUB XI, Nr. 599, 693
188) P Simson kalba savo Dancigo miesto istorijoje net apie dancigiškių pirklių hanzinės kontoros Kaune gyvavimą nuo Vytauto viešpatavimo pradžios (p. 107 ir 200). Jis panaudojo Hirsch, kuris pirmą žinią apie Hanzos kontorą Kaune priskiria 1445 (p. 167, pastaba 500). Simson, matyti, greitomis skaitydamas to nepastebėjo, nes pas Hirsch jo Dancigo prekybos ir amatų istorijos XI skyriuje "Kauno kontora" taip pat kalba ir apie prekybą po Vytauto laikų.
189) Roerig, Aussenpol. und innerpol. Wandlungen, 7 sq.; Daenell, Holland und die Hanse, 14 ir 16 sq. Jaroševičius mini vieną Kęstučio prekybos sutartį su anglais iš 1341, kurią Czackis klaidingai nurodė esančią Rymerio aktuose. Aplamai iki šiol šaltiniai nežinomi, kurie įrodytų tiesioginius santykius su Lietuva.
190) Hanserecesse III, Nr. 404, A § 2.
191) J. Remeika, Lietuvių ir anglų prekybos santykiai praeityje, p. 97-130.
192) L. K. Goetz, Deutsch. — russ. Handelsgesch. p. 525.
193) Voigt, Cod. dipl. pruss. IV, p. XV.
194) Cod. Vit., p. 276 (1414).
195) F. Roerig, Grosshandel u. Grosshaendler, 114 sq.
196) S. Sattler, Handelsrechnungen, p. XXXIX.
197) Raczynski, p. 193 (...das die Inwoner des Landes zu Prusen die do schuldiger haben inden landen des Herrn Konigs und Herczog Witouds, ire schulde von en heischen und fordern mogen mit rechte un gerichte, un sie ufhalden mit gerichte an allen steten wo sie sie begreifen) ir Cod. Vit. Nr. DXCVIII, p. 296.
198) Cod. Vit. Nr. DCCXLVII.
199) 1 schock = 1 m. = 60 grašių sidabro. Taip maždaug buvo 13 ir 14 a. Čekijoj ir Silezijoj. Pinigų vertė ir anais laikais gerokai svyravo (Grimm, Deutsches Woerterbuch IX, p. 1433).
200) Cod. Vit. Nr. MCCCXVI.
201) HUB VIII, Nr. 166, p. 126 §5 (1452 liepos 29-31). Prūsų pirklys skundžiasi dėl muito Kaune: In vorgeczeyten der koufman keynen czollen gap, so her ins land quam, sunder her liis seyne gutere anczechenen. Wen her sy denne vorkouft hatte..., so gap her denne deme czollner, was her ym pflege was... plg. prie to Gottfried Lengnich, Gesch. der Preuss. Lande Koniglich — Polnischen Anteils, I, p. 67).
202) Cod. Vit. p. 581 ir 185 sq.
203) Ib. Nr. CCLXXVI (1403), Nr. CCCCLXIX (1411), Nr. DCXIV (1414).
204 Ib. Nr. CCCVII (1405).
205) Ib. Nr. CCCCXXXIII (1409).
206) Jahrbuecher J. Lindenblatts 299 sq. Posilgė pasakoja: ..."Waynschos... ken Danczk quam alzo vil, kas si es nicht mochtin vorkauffin, wend gan wenig keuffleute worin von andern landin, un mustin das waynchos seczczin uff das lant, unde was so vil, das is die Mottelaw ofstunt von beidin uberin wol eyne gancze myle." Šalia "wagenschoss", parduodama buvo dar "koggenboerte" ir "knarrholz". (HUB VI, Nr. 808).
207) Cod. Vit. Nr MX.
208) Raczynski, Cod. Vit. Nr. 625. Magistras leidžia pirkliams atvykti pas jį... cum cineribus et lignis cuius libet generis ac strugibus et plaustris....
209) Sattler, Handelsrechnungen, p. 158, 4.000 zimmern ir 1003½ Zimmern ir 1 tendeling (Zimmer = 4 tendelingai = 40 kailių); Ib. p. 626.
210) Ib. 19 p., 3021 zimmern, 3 tenderlingai kailių.
211) W. von Slaski, Danziger Handel im XV. Jahrhundert, p. 85.
212) Hanserecesse I, Nr. 381 §20.
213) Wendt, Schlesien und der Orient, 7 sq.
214) Hirsch, pastaba 496.
215) W. von Slaski, Danziger Handel, p. 44; Grimm, Deutsches Woerterbuch IX, p. 915. Schifspfund = 2-3 ctr, ca 300 svarų.
216) Das rigische Schuldbuch, Nr. 287.
217) J. Remeika, Lietuvių ir anglų prekybos santykiai praeityje, p. 107.
218) Cod. Vit. p. 970, 72-3 (1407-10).
219) Ib. p. 971 sq., (1407-10).
220) Ib. p. 971 (1407-10).
221) K. Gruenhagen, Breslau unter den Piasten, p. 105.

222) Sattler, Handelsrechnungen, p. 109.
223) Libri antiquissimi civitatis Cracoviae, 103 sq.
224) M. Gumowski, Numizmatyka Litewska, p. 18.
225) Cod. Vit. p. 798.
226) Cod. Vit., 276 sq.
227) Ib. Nr. DCCCXX (1419).
228) Napiersky, LRU, Nr. CXLV.
229) Hildebrand, LUB 7, Nr. 736.
230) Jaroszewicz, Obraz Litwy I, Nr. 107.
231) Cod. Vit. LXXII ir Voigt, Gesch. Preuss. V, p. 556.
232) Cod. Vit., p. 976.
233) Ib. Nr. MCDI.
234) Ib. p. 963, 58 (1400).
235) Ib. p. 970 (1407-10).
236) Ib. p. 964, (1403) ir p. 970, (1407-10).
237) HUB VI, Nr. 808 (1429).
238) Napiersky, LRU, Nr. CXLV.
239) HUB VI, Nr. 808 (1429).
240) Cod. Vit., p. 976.
241) R. Krumbholtz, Samaiten, p. 151.
242) Cod. Vit., p. 976.
243) Ib. p. 960-961.
244) Ib. p. 277.
245) Voigt, Cod. dipl. pruss. IV, p. XV.
246) Cod. Vit., p. 971-2.
247) Sattler, Der Handel des Deutshes Ordens, p. 62 ir 69; Cod. dipl. pruss. IV, p. XV.
248) Cod. Vit. Nr. CCCXCIII, MLXIX (1423.III.7 Birštonas).
249) Ib. p. 972.
250) Ib. p.970.
251) Ib. p. 972.
252) Ib. Nr. CCCCXXV ir Nr. CCCLXXIX (1409).
253) Plg. P. von ded Osten — Sacken, Der Hansehandel mit Pleskau, p. 63.
254) Libri antiquissimi civit. Cracoviae II, p. 261 (1399); Cod. Vit. Nr. LXXVII (1361).
255) Cod. Vit. p. 971 (1407-10).
256) Ib. p. 961.
257) Ib p. 972.
258) Ib. p. 970.
259) Cod. Vit., p.422.
260) K. Lohmeyer, Zur Altpreuss. Gesch., p. 259.
261) Hirsch, p. 168; P. Simson, Gesch. der Stadt Danzig, p. 200.
262) Caro, Gesch. Pol. IV, 273, Hirsch, p. 169.
263) Simson, Danziger Inventar, Nr. 98.
264) W. Stein, Vom deutshen Kontor in Kowno..., Hansische Gesch. XXII, 1916, p.228.
265) Caro, Gesch. Pol. V, p. 87 sq.; Hirsch, p. 171 sq.
266) Hirsch, p. 168.
267) P. Werner, Stellung und Politik der preuss. Hansestaedte 114 sq.
268) W. Stein, HUB XI, įžanga, p. XXV sq.; taip pat W. Steino įžanga HUB X, p. XII sq.; Daenell II, p. 155 sq.
269) HUB XI, 1066.
270) Fr. Roerig, Aussenpolitische und innerpolitische Wandlungen in der Hanse, Hist. Zeitchrift 131, p. 17 sq. Fr. Roerig, Gesch. Luebecks im Mittelalter, p.51 sq.
271) H. Hildebrand, Das deutshe Kontor zu Polozk, p. 435.; Hirsch, p. 161. W. Stein, Vom deutshen Kontor in Kowno, p. 229; M. Dogiel, Cod. dipl. Pol. IV, p. 131. Prūsų ir Lietuvos sutartyje (1435): ... circa judices, judicia, mercantias emendas vel vendendas et circa victualia camparanda et telonea antiqua soluenda rationabilis consuetudo, tempore bonae memoriae Vitovdi Magni Ducis Litvaniae tenta, in Litwania, Samogitia et Russia inconcusse servetur.

III LIETUVOS METRAŠTIS

BYCHOVCO KRONIKA IR JOS AUTENTIŠKUMAS

KUN. DR. K. A. MATULAITIS, MIC.

ĮVADAS

„Kiekviena tautos karta turi parašyti sau tautos istoriją iš naujo", — teigė dr. Z. Ivinskis, savo paskaitoje L. K. Mokslo Akademijos suvažiavime 1961 rugs. 3. Surasti nauji istoriniai šaltiniai ir naujos studijos atidengia ir naujai nušviečia buvusį tautos gyvenimą. Kaip pavyzdį, dr. Z. Ivinskis užsiminė apie platųjį Lietuvos metraštį, kurį T. Narbutas paskelbė atskiru leidiniu 1846 Vilniuje, kitaip vadinamą Bychovco kronika. Ilgą laiką abejota metraščio autentiškumu. Net iki 1959 buvo daug kieno atmetamas kaip Narbuto falsifikatas. Yra nutrupėjusi metraščio pradžia. Nežinomas jos autorius ar autoriai; nežinomas perrašinėtojas, nei kada jis padarytas. Daug kas abejoja metraščio istorine verte, matydami, kad kai kurios žinios tilpo Stryjkovskio kronikoje (1582), tuo tarpu, kai metraštis kalba tik iki Trainaičio mirties (1270). Reikalas paaiškėjo 1959. Buvo surasti Aleksandro Bychovco laiškai iš 1834-39. Iš jų matyti, kad jis tikrai pasiuntė T. Narbutui Lietuvos metraštį (žr. R. Šalūga, Lietuvos Mokslų Akad. Darbai, serija A, 1(6), 1959, 149-154).

T. Narbutas spėlioja, jog rankraštis rašytas XV a. gudų kalba, lotynų raidėmis, kad jis perrašytas nežinomo asmens iš nukentėjusio originalo, nes neturi pradžios ir viduryje stoka lapų; perrašytas popieriuje su vandeniniais ženklais: žuvytė - karosas ir G. G. Toks popierius, anot Narbuto, buvo apyvartoje XVII a. antroje pusėje ir XVIII a. pradžioje. Duoda net vieno puslapio faksimilę.

Lietuvos metraščio tekstas baigiasi su Trainaičio (Treinoto) nužudymu. Tuo laiku jau buvo pastatyti miestai: Tauragė, Jurbarkas, Kaunas, Sodyba prie Speros ežero, Ukmergė, Kernavė, Naugardukas, Gardinas, Brasta, Melnikas, Ašmena, Eišiškės, Graužiškiai ir atsiimtas Polockas su seniau buvusiomis lietuvių žemėmis, iš kurių lietuvius išstūmė į vakarus besiveržią gudai ir rusai.

Lietuvos metraštis rašytas ne vieno, bet dviejų, jei nedaugiau, metraštininkų. Tai rodo gudų kalba, kokią naudoja pirmasis (iki 11 lapo) ir į pabaigą — antrasis. Jiedu žino senovės padavimus, kaip atsirado Lietuvoje miestai, kas juos pastatė ir kas iš jų valdė Žemaičių ir Lietuvos kunigaikštystes. Kiek jų užrašytos žinios atitinka buvusią tikrovę, tektų atskirai nagrinėti.

Abudu Lietuvos metraščio rašytojai apima plačiai Žemaitiją, Lietuvą, Polocką su gudų žemių kunigaikščiais. Jiedu gerai žino Polocko vidaus santvarką, valdovų eilę ir jų ryškesnes ypatybes. Antrasis rašytojas labai nepalankus Mindaugui. Įtaria jį atsisakius tikėjimo, grįžusį į stabmeldiškus papročius, pilną prietarų ir žiaurų savųjų brolių — giminių slėgėją. Niekindamas Mindaugą, nepaliko ramybėj nei jo sūnaus Vaišvilko, Naugarduko valdovo. Vaizduoja jį pusiau pamišusį, žiaurų valdovą, kuris, pirmiau negu rytų apeigomis priėmė krikštą, kasdien žudydavęs po keletą valdinių Naugarduke be jokio reikalo.

Metraštis baigiasi 1270 įvykiais, kaip žuvo nuo Trainaičio rankos Polocko valdovas Tautvilas ir kaip nuo keturių Mindaugo vyrų suokalbio žuvo pats Trainaitis. Jis gi buvo nužudęs ir Mindaugą.

Nei pirmosios, nei antrosios metraščio dalies autoriai nėra žinomi; bet jų paduodamos Polocko žinios rodo, kad labai ten supintų santykių žinios su smulkmenomis jiems buvo žinomos ir jose nepasiklydo. Įrodymui paimkime Teodoro Wagi veikalą: Hystorya Królów, książąt Polskich. Vilniškė 1824 laida 1857 buvo perspausdinta Poznanėje. Ten psl. 30 kalbama apie Polocko kunigaikščius. Pradeda nuo Rochvolodo, valdžiusio Polocką iki 976 ir eina iki po Mindauginių laikų. Per tą laikotarpį pasikeitė bene 25 valdovai. Nežiūrėdami, kuris kada viešpatavo, nes kaikurie valdė po du kartus, o eidami gimimo eile iki Hlebo ir jo sesers šv. Praksedos, randame: Sviatoslavas, Izaslavas, Bračeslavas, Všeslavas, Borysas, Rochvoldas, Hlebas su Prakseda. Septynios kartos. Atsimindami, kad šio Boryso tėvas kitur vadinamas Jurgiu arba Ginvilu, o jo tėvas buvo Mykolas arba kitaip vadinamas Mingaila, o Mingailos tėvas buvo Erdvilas, Naugarduko kunigaikštis, prieiname išvados, kad tai atitinka Lietuvos metraščio žinioms: Kunas, Gimbutas, Montvilas, Erdvilas, Mingaila, užėmusis Polocką, Ginvilas arba Jurgis, Borysas, pastatęs Borysovo miestą, Vosylius, kuris T. Wagi vadinamas Rochvoldu, jo sūnus Hlebas ir duktė šv. Prakseda. Ji gyveno 1185-1239, mirė Romoje.

Iš N. de Baumgarten studijos Polotzk et la Lithuanie, tilpusios *Orientalia Christiana Periodica* II, 1936, psl. 249, patiriame, kad Tautvilas žuvęs 1264, Vaišvilkas 1267 (?), jo sesuo kunig. Švarnienė mirusi 1268, Trainaitis žuvęs 1264. Bet yra daugiau davinių, kad šis mirė 1270.

Šie painūs istoriniai santykiai ne visiems yra aiškūs ir mūsų laikais, kai jau turime nemažai parašytų studijų, tuo tarpu Lietuvos metraščio autorius juose nepaklysta. Tai rodo, kad jis įvykius gerai žinojo, kai jie dar nebuvo žmonių pasakomis pridengti, kai rašė.

Pats metraštis užima 16 rašto lapų, atitinkamai pas Narbutą atžymėtų. Nei autorius ar autoriai, nei perrašinėtojas nėra žinomi.

Metraštis neturėjo atžymėtų įvykiams metų. Juos yra pridėjęs, spėjama, Narbutas. Jis taip pat pridėjo ir išnašas.

*

LIETUVOS METRAŠČIO TEKSTAS (VERTIMAS)

I lapas

Tame mieste gyveno daug žmonių. Jie buvo apimti didelės baimės ir išbėgiojo iš miesto, o kaikurie nubėgo prie savo žvejonių vietos ir ten ant salos pradėjo statybą. Toji vieta vadinosi Venecija.

O kunigaikštis vadinosi Apolon[1]), pas kurį tame mieste buvo visi susirinkę. Pas jį buvo penki šimtai Romos bajorų šeimų, o tarp jų saloje keturių rožių (skyrių) Romos bajorų herbo Kitauro Dausprungų, Kolonos herbo Presporas Cezarinas, o iš Ursinų (Meškos) herbo Julianas ir iš Rožės herbo Toroho. Jie išplaukė jūra tarp žemių ir pasiėmė pagalbon vieną astronomą, kuris žinojo žvaigždes. Išplaukė laivais jūra į šiaurę, apiplaukė Prancūziją ir Angliją ir pasiekė Danijos karalystę. Danijos karalystėje įplaukė į Akijanos jūrą ir Akijana priplaukė įtaką, kur Nemuno upė išteka į Akijanos jūrą, paskui pasiyrė augštyn Nemuno upe, į jūrą, vadinamą Mažąja, kuri vadinasi Nemuno jūra. Ji dėl to vadinasi Nemuno jūra, kad į tą jūrą išteka Nemunas dvylika ištakų, ir kiekviena jų vadinasi savo skirtingu vardu, tarp kurių dvylikos viena vadinasi Gilija. Ir jie plaukė ta ištaka augštyn ir priėjo visą Nemuną, kur jis pats vienas teka, ir augštyn Nemunu pasiekė Dubysos upę. Pasiekę tą Dubysą, prie jos rado augštus kalnus.

II lapas[2])

Ant tų kalnų plačios lygumos ir didingi, įvairiausios pavalgos pripildyti ąžuolynai, visokių rūšių gyvulių, kaip taurų, zubrų, briedžių, elnių, stirnų, ūdrų, kiaunių, lapių, voverių, šermunėlių ir kitų įvairiausių rūšių. Ir čia pat upėse didelė daugybė nepaprastų žuvų. Ir tai ne tik tų žuvų, kurios upėse neršti, bet įvairių nuostabių, atplaukiančių iš jūrų, dėl to, kad netoliausia Nemuno ištaka, kur Nemunas jūron teka. Tada jie prie Dubysos, Nemuno ir Jūros (Juroius) apsigyveno ir pradėjo platintis. Tos jų gyvenvietės prie tų upių jiems labai patiko, ir pavadino tą žemę Žemaitija.

O paskui augščiau paminėtas kunigaikštis Palemonas pagimdė tris sūnus: vyriausiąjį Borką, antrąjį Kuną, tretįjį Sperą. Vyriausiasis gi sūnus Borkas pastatė miestą ant Jūros upės. Sudėjus tojo kunigaikščio vardą kartu su upe, nes vardas buvo Jūra, o kunigaikščio Borkas, ir praminė tą miestą Jurborkas. O antrasis sūnus Kunas atvyko į Nevėžio upės ištaką, kur ji įteka į Nemuną ir ten pastatė miestą ir pavadino jį savo vardu Kunas. O trečias sūnus Spera išvyko toliau į miškus, kur saulė teka (į rytus), ir ėjo Nevėžiu, Šventąja upe ir trečiąja Širvintos upe ir surado ežerą, padabintą įlankomis ir įvairiais medžiais, kurį pamilęs ir apsigyvenęs. Ir praminė tąjį ežerą savo vardu Spera.

O Dauspunkis Skitauro vardu

---

[1]) Turi būti: Palemon (T. Narbuto pastaba).

[2]) Antrojo rankraščio lapo krašte yra pastaba: italų atėjūnų sodybos 975 m. Daug žvėrių.

III lapas

išėjo Šventąja ir surado labai gerą ir miesteliui patogią vietą. Jam labai patiko, ir jis ten apsigyveno ir pastatė miestą sau ir praminė jį Ukmerge, pats pasivadino Gavaltuvos kunigaikščiu ir ten pradėjo daugintis.

Mes gi sugrįžkime atgal. Daug metų valdęs Spera, o buvo jis labai malonus savo valdiniams, mirė bevaikis. Jo valdiniai, mylėdami jį, ir, pagal romėnų papročius, padirbdino jo atminimui statulą ir ją pavadino Spera. O paskui žmonės, gyvenusieji aplinkui, pradėjo jam nešti aukas ir jį laikyti dievu. Paskui po daugelio metų statula sunyko, bet jie tą ežerą ir vietovę garbino ir dievino. Paskui kito valdytojo neturėjo ir gyveno be pono.

Dar sugrįžkime atgal. Po nedaug metų mirė jo brolis Borkas, kuris gyveno Jurborke, neturėdamas vaikų. Jo brolis Kunas paėmė tąją savo brolio Borko dalį ir Jurborko miestą ir ten ėmė viešpatauti.

O anasis kunigaikštis Kunas turėjo du sūnu: vieną Kernių, o antrąjį Gimbutą. O viešpataudamas žemaičių žemėje, ėmė daugintis ir plėstis ir veržtis už (Wellu-Vilijos) Neries upės į Užneries žemę, ir ėjęs Šventąja augštyn, surado labai gerą vietą. Ir patiko jam labai toji vieta, ir jis

IV lapas

ten apgyvendino savo sūnų Kernių, ir pavadino tą vietovę pagal Kernių Kernave. O paskui Kunas numirė, ir jo sūnus Kernius viešpatavo visai Užneries žemei iki Latygalos ribų ir Užneries Brėslavos net iki Dauguvos upės. O jo brolis Gimbutas (valdė) Jurborką, Kauną ir visą Žemaitijos žemę. Ir tuo metu, kai Kernius viešpatavo Užneries pusėje, jo daug žmonių apsigyveno už Neries ir grojo pučiamomis dūdomis ir tą visą žemę, kur žmonės daugėjo, Kernius praminė savo italų kalba Litus, o dūdas, kuriomis grojo, Tuba. Ir pavadino tuos savo žmones, sudėjęs žodžius, "krantas" ir "dūdas", lotyniškai Listubania, o paprasti žmonės nemokėjo kalbėti lotyniškai ir pradėjo tarti tiesiog Lietuva. Ir nuo to laiko pradėjo vadintis Lietuvos Valstybė ir daugėti iš žemaičių.

O paskui didysis kunigaikštis Kernius ir Gimbutas, norėdami padidinti savo tėviškę, surinkę visas jėgas Lietuvoje ir Žemaitijoje išvyko į Gudus prie Brėslaujos ir Polockui, ir Gudams daug bėdos padarę, jų žemes nusiaubę ir daugybę žmonių į nelaisvę išvedę. O tuo metu, esant jiems Gudijoje, kaikurie žmonės, vardu latygalai, kurie gyveno prie jūrų kranto, išgirdę, kad Lietuvoje nėra kunigaikščio Kerniaus, o didžiojo kunigaikščio Gimbuto Žemaitijoje, visi susirinkę išvyko į Žemaičių žemę ir ten daug pridarė žalos. O paskui kunigaikštis Gimbutas

V lapas

parvyko iš Gudijos į Žemaitiją ir pamatęs žalą Žemaičių žemėje, tučtuojau išvyko į latvius (Latygolą) ir vienus iškapojo, kitus paėmė į nelaisvę Žemaitijon. Ir jų žemė paliko tuščia, o jis sugrįžo į Žemaitiją.

O jam išvykus iš Latvijos (Latygolos), prie to kranto vokiečiai iš užjūrio, ir tame krante, kur latviai gyveno, patys apsigyveno, ponais pasidarė ir pasivadino Liflantais.

O didysis kunigaikštis Kernius viešpatavo Lietuvoje, o kunigaikštis Gimbutas Žemaitijoje, ir nemaža laiko valdė ir gyveno tarpusavy taikoje. Po to kunigaikštis Kernius daug metų gyveno Lietuvoje ir mirė labai senas. O po savęs paliko didžiuoju Lietuvos kunigaikščiu savo sūnų Živibundą. O kunigaikštis Gimbutas taip pat buvo daug metų Žemaitijoje ir numirė, o savo sūnų Montvilą paliko Žemaičių kunigaikščių.

Montvilo viešpatavimo metu iškilo caras Batu. Ir jis išėjo į Rusiją, ir nukariavo visą rusų žemę, o daug rusų kunigaikščių nukirsdino, kitus išvedė į nelaisvę ir visos Rusijos žemės sostinę Kijevą sudegino ir padarė tuščią. O Kijevo didysis kunigaikštis Dimitras, išsigandęs didelės jėgos ir jo galybės, pabėgo iš Kijevo į Černigovo miestą, o paskui sužinojo, kad Kijevo miestas sudegintas ir visa (dručanų) Rusijos žemė sunaikinta. Išgirdęs, kad dručanų valstiečiai gyvena be šeimininko, jis surinko žmones, išėjo į Drucką ir Drucko žemę apvaldė ir pastatė Drucko miestą ir pasivadino didžiuoju Drucko kunigaikščiu.

VI lapas

O tuo laiku sužinojo žemaičių didysis kunigaikštis Montvilas, kad Rusijos kraštas ištuštėjo ir rusų kunigaikščiai išvaikyti, ir jis, davęs savo sūnui Erdvilui kariuomenę ir su juo pasiuntė savo ponus gimines. Pirmiausiai iš Kolumnų, vardu Grumpis, o kitą iš Ursinų (Meškų), vardu Eikšys, ir trečią ir Rožės, vardu Graužys. Ir išėjo už Neries upės (Wellu-Vilijos) ir paskui perėjo Nemuną ir surado už keturių mylių nuo Nemuno upės gražiausią kalną, ir jis patiko jiems, ir pastatė jame miestą, ir praminė jį Naugarduku ir padarė didysis kunigaikštis Erdvilas jį sau sostine, ir pasivadino Naugarduko didžiuoju kunigaikščiu.

Ir išėjęs iš Naugarduko įkūrė Gardino (Horoden) miestą, o paskui ėjo į Brastą ir rado Brastą (Berestec), ir Drohičiną, ir Melniką Batijo sunaikintus ir sužalotus ir jis tuos miestus atstatė ir pradėjo juos valdyti.

Ir paskui numirė didysis Žemaitijos kunigaikštis Montvilas ir didžiosios žemaičių kunigaikštijos ponu tapo jo sūnus Vykintas, o kitas paminėtas jo sūnus Erdvilas mokėjo valdyti naugardukiečius ir visus pirmiau paminėtus miestus ir davė savo ponams, kurie su juo kartu ėjo, miškų salas. Grumpiui davė salą ties Ašmenos upe ir kaimus, priklausančius Ašmenai, kuriuos dabar kunigaikščiai ir ponai Ašmenos apskrityje laiko. O Eikšiui davė salą, kuri pagal jį pavadinta Eišiškėm, ir sodžius, priklausančius Eišiškių apskričiai. O Graužiui davė salą, kuri

VII lapas

taip pat jo vardu pavadinta, Graužiškės, ir visą apskritį priklausančią Graužiškėms. Ir Grumpiui gimė Gaštautas, o iš Eikšio gimė Dovaina, o iš Graužio gimė Montvidas.

Grįžkime atgal.

Viešpataujant didžiajam kunigaikščiui Vykintui Žemaitijos žemėje, Erdvilas valdė Naugarduką ir anuos viršminėtus miestus. Paskui numirė didysis kunigaikštis Vykintas, o po jo pradėjo valdyti Živibundas, didysis Lietuvos kunigaikštis, abi kunigaikštystes: Lietuvą ir Žemaitiją, o Erdvilas Naugarduką ir visus tuos pirmiau minėtus rusų miestus. Daug metų kunigaikštis Erdvilas gyvenęs su tais miestais numirė, o po jo pradėjo valdyti jo sūnus Mingaila. Ir mirus jo tėvui, didysis kunigaikštis Mingaila, surinkęs savo kariuomenę, išėjo prieš Polocko (Poltesko) miestą, ir Polocko vyrus, kurie sueigomis valdėsi, kaip Didysis Naugardas ir Pskovas. Pirmiausia pasiekė jų miestą, vadinamą Horoden, ir Polocko vyrų pulkai sutiko juos prie miesto, ir buvo didelis mūšis ir vyrų kapojimasis. Ir padėjo Dievas didžiajam kunigaikščiui Mingailai, ir visiškai nugalėjo visus Polocko vyrus, ir jų miestą Horoden sudegino ir Polocką paėmė ir pasidarė didžiuoju Polocko kunigaikščiu. Ir, būdamas didžiuoju Polocko ir Naugarduko kunigaikščiu, valdė daug metų ir numirė.

VIII lapas

Ir paliko po savęs du sūnus, vieną Skirmuntą, o antrą Ginvilą. Ir Skirmuntas pradėjo viešpatauti Naugarduke, o Ginvilas Polocke. Ir vedė Ginvilas Tverio didžiojo kunigaikščio Borko (Boriso) dukterį, vardu Mariją, dėl kurios jis apsikrikštijo ir priėmė rusų tikėjimą ir gavo Jurgio (Jurij) vardą, ir tas Jurgis viešpatavo nedaug metų ir numirė. Po savęs paliko savo sūnų Borisą Polocke, o tas kunigaikštis Borisas pastatė miestą savo vardu ant Beržūnės upės ir praminė jį Borisovu. Ir būdamas rusinu, buvo labai pamaldus, ir pastatė Polocke akmeninę šv. Sofijos bažnyčią, antrąją švento Išganytojo (Spasa), mergaičių vienuolyną prie Belčicos šventųjų Boriso ir Hlebo (vardu).

O viešpataudamas Polocke, buvo malonus valdiniams ir suteikė jiems, savo valdiniams, laisves ir sueigas daryti, ir varpu skambinti, ir tartis, kaip Didžiajam Naugarde ir Pskove. Ir paskui kunigaikštis Borisas numirė. O po savęs Polocke paliko savo sūnų Rohvolodą, pramintą Vosylium. Ir tas Polocko kunigaikštis Vosylius nemažai gyveno Polocke ir mirė. O po savęs paliko sūnų Hlebą ir dukrelę Paraskaviją. Ir toji dukrelė pažadėjo užlaikyti savo mergystę per visą savo gyvenimą ir nukirpta įstojo į vienuolyną Išganytojo šventovėje, (gyveno) vienuolyne ant Polotos(upės)

IX lapas

ir gyveno ten septynerius metus tarnaudama Dievui ir knygas rašydama bažnyčiai. O paskui išvyko į Romą. Ir Romoje gyvendama uoliai tarnavo Dievui, ir gyveno kelerius metus, ir labai šventai, o paskui ją ėmė vadinti šventąja Prakseda, rusiškai Paraskavija, ir kuriai Romoje ir bažnyčią pastatė jos šventu vardu ir ten ją palaidojo.

O josios brolis, Polocko kunigaikštis Hleb, jaunas būdamas numirė

ir buvo palaidotas Polocke šventos Sofijos bažnyčioje su savo tėvu viename karste. Plockiečiai pradėjo vadovautis sueigomis, kaip Didžiajame Naugarde ir Pskove, ir ant savęs neturėjo pono. Ir grįžkime atgal.

Skirmuntui gi valdant naugardiečius, Lucko ir Pinsko kunigaikštis Mstislavas pradėjo kovą su kunigaikščiu Skirmuntu, norėdamas jį išvaryti iš savo tėviškės, iš Brastos, iš Melniko, iš Gardino, iš Naugarduko. Ir Skirmuntas pasiuntė savo pasiuntinius pas Lietuvos didįjį kunigaikštį Živibundą, prašydamas jo, kad duotų jam pagalbos prieš Rusiją. Ir Lietuvos, ir Žemaitijos didysis kunigaikštis Živibundas pasiuntė jam į pagalbą savo vyresnįjį sūnų Kukovaitį su visomis savo lietuvių ir žemaičių pajėgomis.

Ir išėjo didis kunigaikštis Skirmuntas su Kukovaičiu ir visomis jėgomis prieš Lucko ir Pinsko kunigaikštį Mstislavą

X lapas

ir šioje Jaseldos upės pusėje nugalėjo kunigaikštis Skirmuntas pilnai Lucko ir Pinsko kunigaikštį ir visą jėgą, ir raituosius rusus. Tiktai kunigaikštis Mstislavas su maža apsauga vos pabėgo į Lucko miestą. O didysis kunigaikštis Skirmuntas atėmė Pinsko ir Turovo miestus. Ir pravirko rusai dideliu verksmu, kad taip visi buvo sumušti bedieviškos Lietuvos.

O didysis kunigaikštis Skirmuntas Lietuvos ir Žemaitijos didžiojo kunigaikščio sūnų Kukovaitį pavaišinęs ir apdovanojęs nesuskaitomu kiekiu sidabro ir aukso daugybe, ir greitakojais arkliais, išleido pagarbiai pas tėvą Lietuvos ir Žemaitijos didįjį kunigaikštį. Ir kai jis sugrįžo pas savo tėvą, neilgai su juo gyveno. Ir tėvas, didysis Lietuvos ir Žemaitijos kunigaikštis, numirė.

O jo sūnus Kukovaitis ėmė valdyti Lietuvos ir Žemaitijos didžiąją kunigaikštystę. Ir tuo laiku Užvolgio caras, vardu Balaklai, siuntė savo pasiuntinius pas didįjį kunigaikštį Skirmuntą, kad jam duotų duoklę ir jo baskakius (bene basos kojos atspaudą vaške? K. M.) užlaikytų tame mieste, kaip buvo daroma kituose miestuose ir jo pirmtakūnų, Rusijos kunigaikščių. Ir didysis kunigaikštis Skirmuntas jam pasiduoti nepanorėjo, ir jo pasiuntiniams paliepė nuskabinti nosis, lūpas, ausis ir taip juos paleido. Ir tas caras vasarą išsiruošė su didelėmis pajėgomis ir totorių ordomis ir atėjo į rusų žemę, ir daug bėdos padarė tai žemei.

XI lapas

Ir didysis kunigaikštis Skirmuntas, surinkęs visus savo karius, sutiko jį prie savo ribos Koidonove ir sumušė tąjį carą ir visą jo totorišką galybę. Ir patį carą užmušė ir su didele pergale įėjo į Rusijos žemę, paėmė miestą Mozyrių, Černigovą, Starodubą, Karačevą ir, pasiekęs pilnos pergalės sugrįžo atgal.

Ir turėjo didysis kunigaikštis Skirmuntas tris sūnus: vyriausįjį Trainaitį, antrąjį Liubartą, trečiąjį Pisimontą, o paskui didysis kunigaikštis Skirmuntas numirė. Ir Liubartas atsisėdo Karačeve ir pasiva-

dino Karačevo kunigaikščiu; o Pisimontas atsisėdo Turove, o Trainaitis Naugarde, ir valdė tuos miestus daug metų. Ir didysis Lietuvos ir Žemaitijos kunigaikštis Kukovaitis buvo didžiojo Naugardo valdovu...[3])

Kai Ringoltas viešpatavo daugeliui naugardiečių ir valdė daug kitų Rusijos miestų, tada Rusijos kunigaikščiai savo tarpe sudarė suokalbį pradėti kovą prieš didįjį kunigaikštį Ringoltą. Norėdami jį išvyti iš savo tėviškės, rusų miestų, pirmiausia Kijevo Sviatislavas, Vladimiro Levas ir Drucko Dimitras, surinko visi trys savo pulkus ir išėjo prieš didįjį kunigaikštį Ringoltą, ir paėmė tie rusų kunigaikščiai sau į pagalbą nuo Užvolgio caro keletą tūkstančių totorių. Ir didysis kunigaikštis Ringoltas sutiko juos ant Nemuno upės

XII lapas

prie Mogilnos, ir pradėjo su jais kautis, ir mušėsi su jais labai smarkiai, pradėjęs anksti rytą, iki pat vakaro. Ir padėjo Dievas didžiajam kunigaikščiui Ringoltui, kad rusų kunigaikščius ir jų visą jėga bei totorių ordą visiškai sumušė. Ir pats su pergale, dideliu džiaugsmu ir aukso, sidabro grobiu bei dideliais turtais sugrįžo namo. Ir gyveno daug metų naugardiečiams ir mirė, o po savęs paliko savo sūnų Mindaugą viešpatauti Naugardui.

Ir didysis kunigaikštis Mindaugas, valdydamas Naugardą ir rusų miestus pradėjo šalinti savo gimines ir tais metais išvijo savo brolėnus Tautvilą ir Erdvilą, pasiuntęs juos su Vikantu karan į Rusiją prie Smolensko. Ir pasakė, kas ką sau pasiims ir išlaikys ginklu prieš ginklą, o su jais ir Lietuvą, ir nesuskaitomą lietuvių daugybę, ir dvarus plačius bei gausius jų turtus. Ir pasiųsti savojo dėdės, kuris norėjo juos užmušti, gal būt sužinojo apie tai ir pabėgo pas kunigaikščius Danilą ir Vosilką ir atvažiavo į Vladimirą. Mindaugas gi pasiuntęs savo pasiuntinius pasakė Danilui ir Vosilkui, nedarysiąs jiedviems malonės, jo nepaklaususiems, nors jo sesuo ir buvo ištekėjus už Danilo. Paskui gi Danilas susitarė su savo broliu, ir jiedu siuntė Lenkijon pasiuntinius

XIII lapas

pas kunigaikštį Ladckį sakydami: pats laikas krikščionims eiti prieš stabmeldžius, kai savo tarpe ima nesutikti. Lenkai pažadėjo, bet neištesėjo. Danilas gi ir Vosilkas pasiuntė Vikantą jas jotvingius ir į Žemaitiją, ir pas vokiečius į Rygą. Ir Vikantas apdovanojo sidabru ir gausiomis dovanomis jotvingius ir pusę žemaičių. Ir vokiečiai atsakė Danilai: kas tau darbo, taiką padarysime su Viskintu pirmiau negu daug mūsų brolių pražudys, nes vokiečiai buvo pasižadėję pagelbėti Tautvilui. Danilas gi ir Vosilkas išėjo į Naugardą. Danilas gi su broliu Vosilku apsigalvojo paskui (ir ėjo) į Volkoviską, o sūnų (siuntė) į

[3]) T. Narbutas čia pastebi, jog rankraštis nutrūksta. Iki tol metraštininkas perrašinėjo iš labai seno, apgadinto originalo; užtat yra daug trūkumų, išleidimų, anachronizmų ir klaidų. Nuo šios vietos metraštininkas pradeda geriau išskaityti savo originalą.

Slonimą. Pats ėjo į Zdytovą, paėmė daug miestų ir sugrįžo namo. Paskui gi atsiuntė Vikintas (žinią), sakydamas, esą vokiečiai norį padėti Tautvilui, ir pasiuntė Danilas Erdvidą (Ervydą) ir sau į pagalbą pakvietė rusus ir polockiečius. Ir daug mūšių buvo tarp jų. Iš ten Tautvilas ėjo su Danilo prašymu į Rygą, ir priėmė jį rygiečiai su didele pagarba ir jis pasikrikštijo. Sužinojęs Mindaugas, esą jam norį padėti Dievo dvariškiai ir vyskupas, ir visi Rygos kariai, išsigando ir slapta pasiuntė pas Andrių, Rygos magistrą (meisterį), ir apdovanojo jį gausiomis dovanomis, ir tuo jį palenkė, nes pasiuntė jam daug aukso ir sidabro, ir taurę sidabrinę, auksinę, gražią, ir arklių daug, ir sakė: kai užmuši ar nužudysi

XIV lapas

Tautvilą dar daugiau gausi. Ir Rygos magistras jam atsakė: negali išsigelbėti, jei nepasiųsi pas popiežių ir nepriimsi krikšto, nenugalėsi priešo. O patarnavimą imu iš tavęs, nors auksu, kurį dabar iš tavęs turiu, ir apakinau savo akis, ir tuo tau esu palankus.

Mindaugas gi pasiuntė pas popiežių (pasiuntinius), priėmė krikštą, gi jo krikštas buvo melagingas, visada daręs paslapčia aukas savo dievams, pirma (?) nonadajavitelį, darė žyniavimus kiškių dievui ir Medenai. Ir kai išvykdavo į laukus ir bėgdavo kiškis lauku skersai pirma jo, jis į tą mišką neįžengdavo ir žmonėms drausdavo net šakelės laužti ir savo dievams nepatikti. Ir mirusiųjų kūnus degindavo, ir savo stabmeldystę viešai vykdė, kaip tą Tautvilui prisipažino. Vyskupas ir Viržanių klebonas apgailestavo, matydami nuoskaudą. Tertivilas (Tautvilas) jo išvytas iš lietuviškųjų žemių, nes gi buvo jo rankoje, ir krikštą per prievartą buvo priėmęs. Visą Lietuvą nekrikščionys sudarė. Andrius galėjo būti pašalintas iš savo luomo ir iš brolijos. Tertivilas (Tautvilas) gi atbėgo į Žemaitiją pas savo dėdę Viskantą (Vikantą), paėmė Jotvingius ir Žemaičius ir prašė Danilo, kad jam duotų drewle (?), ėjo prieš Mindaugą. Mindaugas gi susirinkęs (jėgas) susigalvojo nesimušti su jais lazdomis, bet nuvyko į miestą, vardu Borutą, ir pasiuntė

XV lapas

savo svainį... ir išblaškė ir rusus, ir jotvingius. Šitą dieną išvyko prieš vokiečius su savo šauliais (strėlėmis). Ir vyko rusai su polovcais (polockiečiais) su strėlėmis ir jotvingiai su jiešmais (sulicami), ir vaikėsi laukuos panašiai į žaidimą. Iš ten gi sugrįžo į Žemaitiją namo.[4])

Po to seimo, praėjus nemažai laiko, rudenį buvo užmuštas Lietuvos didysis kunigaikštis Mindaugas, visos Lietuvos žemės valdovas. Jo nužudymą pasakysime. Taip buvę: kunigaikštaudamas Lietuvos žemėje pradėjo šalinti savo brolius ir brolėnus, kitus išvijo iš žemės ir pradėjo viešpatauti pats vienas visai Lietuvos žemei. Ir pradėjo labai didžiuotis, kėlė savo garbę ir išpuiko, nepakęsdamas nei vieno sau priešingo. Bijojo

[4]) T. Narbuto pastaba: čia aiškiai trūksta žymios įvykių dalies, nėra apie Seimą, kuriam pasibaigus prasideda naujų įvykių raida.

gi jo sūnus Vaišvilkas ir drebėjo; drebėjo, kad gali būti atiduotas už Švarną, už Danilą į Cholmą.

Vaišvilkas pradėjo kunigaikštauti Naugarduke būdamas pagoniu ir pradėjo kraujo praliejimą, net užmušdamas kasdien po tris ir po keturis. O kurią dieną neužmušdavo nieko, liūdėdavo, nes tik ką nors užmušęs būdavo linksmas.

Po viso to jo širdį apėmė Dievo baimė, susigalvojo ir panorėjo priimti šventąjį krikštą. Ir pasikrikštijo Naugarduke, ir pasidarė krikščionis, ir po to, norėdamas būti vienuoliu, Vaišvilkas ėjo į Haličą pas Danilą, kunigaikštį Vosilką.

XVI lapas

Tada gi Vaišvilkas pakrikštino Levo sūnų Jurgį (Jurja Lwowicza),[5]) o po to ėjo pareikšti pagarbos Gregorui (Hryhoryewi) į vienuolyną, ir nusikirpęs plaukus įstojo į vienuolyną. Ir vienuolyne buvo trejus metus, o iš ten išvyko į Statkalnį (Athos) ir priėmė Gregoro palaiminimą. Gregoras buvo žmogus šventas, kokio nebuvo pirm jo ir nebus po jo. Vaišvilkas negalėjo prieiti šventojo kalno, nes tuomet buvo dideli sukilimai tose žemėse, sugrįžo atgal į Naugarduką ir darban...

Trainaitis gi siuntė pasiuntinį pas savo brolį Tautvilą į Polocką, ir taip sakė: tu, brolau, ateik patsai, pasidalysime žemę ir Mindaugo turtus. Anas gi, Tautvilas, atvykęs pas jį, pradėjo galvoti, kaip užmušti Trainaitį, o Trainaitis tą galvojo apie Tautvilą.

Ir dar Tautvilo ketinimus atskleidė jo bajoras polockietis Prokopijus. Trainaitis pasiskubino ir užmušė Tautvilą, ir pradėjo valdyti vienas. Po to gi pradėjo galvoti Mindaugo arklininkai, keturi bernai, kaip jiems lengviau užmušti Trainaitį, kai jis eis į pirtį praustis. Anie numatė geriausią laiką ir taip užmušė Trainaitį, ir tokis buvo Trainaičio gyvenimo galas.

---

[5]) Vaišvilkas buvo krikšto tėvu Levo sūnui (T. Narbuto pastaba).

Didingiausias ir šiurpiausias mokslas — istorija. Iš jos galima visko mokytis, ji viskam teikia pavyzdžių.

Dr. J. Girnius (iš V LKMA suvažiavimo paskaitos)

LIETUVIŠKOS ŽEGNONĖS KILMĖ

BANDYMAS NUŠVIESTI LIETUVOS KRIKŠČIONYBĖS PRADŽIĄ, PASINAUDOJANT DOGMŲ ISTORIJA

KUN. VYTAUTAS BAGDANAVIČIUS, MIC.

1. Iš kur atsirado "Dievas" lietuviškoje žegnonėje?

Kas, rodos, yra labiau paprasto, kaip žegnojimoji formulė, o tačiau ji slepia savyje didelę lietuvių tautos istorijos mįslę. Mes lietuviškai žegnojamės: „Vardan Dievo Tėvo ir Sūnaus ir Šventosios Dvasios". Lotynų kalboje tuo tarpu ši formulė yra išreikšta kiek kitaip. Ten yra sakoma: „Vardan Tėvo ir Sūnaus ir Šventosios Dvasios". (In nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti.) Kyla klausimas, iš kur lietuviškoje žegnonėje atsirado žodis: Dievas, kai tuo tarpu lotyniškoje formulėje yra tik: Tėvas? Klausimas pasidaro visiškai paslaptingas, kai, apsidairę tose tautose, kurios turėjo įtakos Lietuvos sukrikščioninimui, šio reiškinio nesutinkame. Tiek lenkai, tiek vokiečiai, tiek rusai žegnojasi visoje Bažnyčioje galiojančia formule: Vardan Tėvo ir Sūnaus ir Šventosios Dvasios.

Ši formulė krikščioniškajame tikėjime yra nepaprastai svarbi. Ji svarbi yra ne vien dėl to, kad ji yra šiandien viena iš populiariausių maldų. Jos svarba glūdi ypač tame, kad ji yra raktinė formulė pačios augščiausios katalikų tikėjimo tiesos. Dėl šios formulės buvo kovojama ištisais šimtmečiais; ir ta kova vyko ne vien Visuotinėse Santarybose. Dėl jos tautos išėjo iš Bažnyčios ar pasiliko joje. Dėl to negalima prileisti, kad šis žodis, kaip nereikšmingas dalykas, be priežasties čia atsirado ir be jos čia užsiliko.

Mūsų klausimas iš syk išvirsta bent į kokius tris klausimus: iš kur ši formulė yra kilusi? Kokiais būdais ji Lietuvon galėjo atsirasti? Kodėl ji nebuvo pražalinta ir šia pasiliko?

Klausimas apie lietuvišką žegnonę yra ne tik labai mįslingas, bet jis yra ir nemažiau opus. Juk ši formulė yra vartojama kaip krikšto formulė. Tačiau krikšto formulė yra tiksliai išreikšta paties V. Jėzaus Naujajame Testamente. Kristus, prieš įžengdamas dangun, sako: "Eikite tad ir mokykite visas tautas, krikštydami juos vardan Tėvo ir Sūnaus ir Šventosios Dvasios" (Mt 27, 19). — Vadinasi, Kristaus įvestoje krikšto formulėje žodžio Dievas nėra.

Pirmųjų amžių krikščionių tarpe galima sutikti kaikurių antraeilių įvairumų krikšto praktikoje. Tačiau, kiek liečia Trejybės formulę, vartojamą šia proga, tiek Rytų tiek Vakarų Bažnyčioje skirtumo nėra. Yra tik skirtumas, kad Rytų Bažnyčioje krikšto formulė yra pasakoma neveikiamąja nuosaka: "Dievo tarnas .... N yra krikštijamas vardan Tėvo, Sūnaus ir Šventosoios Dvasios". Lotynų apeigose yra sakoma veikiamoje nuosakoje: "Aš tave N.... krikštinu vardan Tėvo ir Sūnaus ir Šventosios Dvasios."

Taigi, tiek vienu, tiek kitu atveju nesutinkame prie Tėvo pridėto Dievo vardo. Į krikštą krikščionijoje visada būdavo žiūrima nepaprastai rimtai, taip kad Augustinas 4 šimtm. savo laikų pažiūrą į krikštą galėjo šitaip nusakyti: "Lengviau sutikti klaidatikių, kurie visai nekrikštija, negu tokių, kurie ne šiais žodžiais krikštija" (plg. J. Bellamy, Baptem, Dictionaire de la theologie catholique, Vacant, II, I, 183 psl.). Ir yra suprantamas toks tikslus formulės laikymas, nes nuo jos priklauso krikšto tikrumas, kas, savo ruožtu, yra būtina išganymo sąlyga.

Taigi, matome, kad mūsų klausimas įgyja net dramatinį pobūdį. Negana to, kad mes niekur nematome krikšto formulės nukrypimų, iš kurių galėtume išvesti lietuviškos žegnonės nukrypimą, dar šalia to iškyla klausimas, ar lietuvių kalba suteiktas krikštas tikrai yra galiojantis krikštas? [1])

Lietuviškos žegnonės klausimą studijavo A. Mažiulis ir savo tyrinėjimų davinius yra paskelbęs 1955 Aiduose (Nr. 3, 103 - 110 psl.). Jis ten yra apžvelgęs daug prieinamų tiek žegnonės, tiek „Garbė Dievui Tėvui" tekstų katalikų ir protestantų raštuose. Šalia lietuviškų tekstų jis turi žinių ir apie kaimyninių tautų šių maldų tekstus. Su jo prieitomis išvadomis negalima nesutikti. Mūsų šio tyrinėjimo uždavinys turi tikslą ieškoti pagrindinės šio skirtingumo priežasties.

2. Dievo — Tėvo idėja

Jeigu "Dievas — Tėvas" žegnojimosi formulėje sudaro didelę keistenybę, šiandien, berods, kitur nesutinkamą Bažnyčios gyvenime, tai to negalima pasakyti apie Dievo — Tėvo idėją apskritai. Ji yra katalikiška idėja. Galima sakyti, kad ji yra viena iš pačių didžiųjų Kristaus apreikštų tikėjimo tiesų. Kad Dievas yra mūsų tėvas, tai yra kiekviename žingsnyje Evangelijose sutinkama tiesa. Ne rečiau jose yra išreikšta mintis, kad jis yra Kristaus Tėvas, jam vienam būdinga, pilnutine to žodžio prasme.

Tačiau dalykas pasidaro ne toks aiškus, kai "Dievo — Tėvo" sąvoka yra įjungiama į šv. Trejybės formulę: kai prie Tėvo yra prijungiamas Dievas, prie „Sūnaus" ir prie „šv. Dvasios" neprijungiant "Dievo" priedėlio. Dievą — Tėvą pastatant greta kitų dviejų šv. Trejybės asmenų, neturinčių "Dievo" priedėlio, gali atrodyti, kad Sūnus ir šv. Dvasia nėra dieviškos esmės arba, kad jie savo prigimtimi nėra lygūs Tėvui. Mums tai šiandien atrodo greičiau kaip ne tikroviška teorinė spekuliacija ar kaip sunkiai įmanoma prielaida, tačiau iš tikrųjų tokios išvados Bažnyčios istorijoje buvo padarytos. Jas padarė arioniz-

mas, įveldamas krikščioniją į dideles trejybines kovas, palietusias daugelį tautų ir užtrukusias net iki 7 šimtmečio.

Nors "Dievo — Tėvo" įvedimas į Trejybės formulę savyje slepia tam tikrą pavojų, tačiau savaime jis dar nėra klaidatikiškas. Tai yra labai kruopsčiai išaiškinęs praeito šimtmečio viduryje kard. J. H. Newmanas. Pasirodo, kad šitokią formulę vartojo daugelis Bažnyčios Tėvų priešarijiniais laikais.

Vienas iš pirmųjų autorių, kurio Trejybės formulavime sutinkame Dievo o ne Tėvo idėją pastatytą greta Sūnaus ir šv. Dvasios, yra Aleksandrijos (Egipte) Atenagoras. Jis yra gyvenęs 2 šimtm. po Kristaus. Newmanas apie jį sako: „Atenagoras kalba apie Dievą, jo Sūnų ir Žodį ir jo Dvasią" (plg. jo Causes of the Rise and Successes of Arianism leidinyje Tracts, London 1874, 115 psl.).

Čia matome, kaip Atenagoras Trejybės formulėje, išleisdamas žodį Tėvas, sugretina Dievą, jo Sūnų, t. y. Žodį ir jo Dvasią. Bet jam pasak Newmano, niekas neprikiša ,kad jis turi klaidingą Trejybės mokslą, ar kad jis yra prisidėjęs prie arionų išugdymo.

Taip anais laikais išsireiškė ne vien Atenagoras, bet ir vėlesni Bažnyčios Tėvai. Štai kaip juos šiuo atžvilgiu įvertina įžvalgus pirmųjų amžių dogmų istorijos tyrinėtojas kard. J. H. Newmanas: "Neteisinga būtų sakyti, kad pirmųjų keturių šimtmečių Tėvai ... Origenas, Hipolitas, Dionysius ar Metodijus yra įvedę arionizmą, arba sakyti, kad Aleksandras, Atanazius ar Bazilius jam pataikavo tuo, kad savo raštuose Sūnų pastatydavo prieš visako Dievą ir Tėvą..." (ten pat 153 psl.)

325 metais įvykusi Nikėjos Visuotinė Bažnyčios Santaryba pasmerkė klaidingą arionų Trejybės mokslo formulavimą ir tvirtai išpažino, kad antrasis šv. Trejybės asmuo yra Dievas, vienos esmės su Tėvu. Tačiau ir ši santaryba savo Trejybės išskaičiavime nevengia Dievo Tėvo sugretinimo. Ji sako: "Mes tikime į vieną Dievą Tėvą visagalį, visų dalykų tvėrėją ... ir vienatinį Dievo Sūnų, gimusį iš Tėvo ir t. t." (plg. X. Le Bachelet, Arianisme chez les peuples Germaniques, Dictionaire Vacant, I tomas, 1923, 1795 skiltis). Šio dvilypio termino vartojimas šioje santaryboje yra visai suprantamas, nes dar senesniame tikėjimo išpažinime, kurį mes visi mokame atmintinai, sakome: "Tikiu į Dievą Tėvą visagalį, ... ir į Jėzų Kristų vienatinį jo Sūnų ir t. t."

Ką mums ši apžvalga pasako lietuviškos žegnonės problemoje? Ji mums pasako visų pirma vieną labai didelės reikšmės dalyką, būtent, kad šioje žegnonėje vartojamas Dievo Tėvo terminas savaime nėra klaidatikiškas reiškinys. Toliau, ji mums pasako, kad šios formulės kilmė yra iš pirmųjų Bažnyčios amžių. Tačiau ji mums nepasako, kokiu būdu ji galėjo patekti į žegnojimosi formulę, nekalbant jau apie tai, kokiu būdu ji galėjo pasiekti Lietuvą. Nepaisant to, kad ji yra buvusi daugelio pirmųjų amžių rašytojų raštuose, kad ji yra didžiausiuose tikėjimo išpažinimuose (Apaštalų ir Nikėjos), berods nėra aptikta pėdsakų, kad ji būtų buvusi kur nors vartojama kaip žegnojimosi, laiminimo ar, juo labiau, krikšto formulė, nes krikšto formulė, kaip matėme, yra aiškiai nustatyta Evangelijoje.

3. Didysis krikščionijos ginčas

Kyla klausimas, kodėl šalia aiškiai Evangelijose paties Kristaus išreikšto Trejybės teksto atsirado pas Bažnyčios Tėvus kitas, sudėtingesnis ir ne toks tikslus, formulavimas?

Kristus, Dievo Sūnus, ateidamas į pasaulį, savo ir Tėvo santykių klausimu žmonijos protui uždavė begalo augštą uždavinį. To uždavinio sąlygos buvo tokios sunkios, kad užtruko 700 metų iki šio uždavinio sprendimo darbas krikščioniškoje visuomenėje tapo įmanomai atbaigtas. Reikia tik įsisąmoninti iš vienos pusės tą tvirtumą, kurio Išrinktoje tautoje buvo pasiekusi Dievo vienumo tiesa. Iš kitos tačiau pusės, Kristaus dievystė, jo paties ir Tėvo aiškiai paliudyta, Dievo vienumo idėjai sudarė tokį "šoką", kuriam nugalėti pirmųjų amžių krikščionių jėgos, atrodė, buvo permažos.

Pirmieji krikščionys, kurie turėjo pareigą išreikšti savo tikėjimą ir jį apginti nuo visų priekaištų teoriškai jautėsi iš tikro nepaprastai sunkioje būklėje. Jų nuotaikas mes galime pajusti iš mūsų minėto Atenagoro raštų. Savo veikale "Embassy", atsakęs į priekaištą, sakantį, kad krikščionys esą bedieviai, Atenagoras prieina prie Dievo vienumo klausimo. Išpažinęs, kad Dievas tikrai yra vienas, kuris yra viską sutvėręs savo Žodžiu (čia jis turi galvoje antrąjį šv. Trejybės asmenį), toliau jis dėsto krikščionių trejybinį principą: "Mes iš tikrųjų tikime, kad Dievas turi Sūnų — bet, prašau, nesijuokite iš minties, kad Dievas turi Sūnų. Čia nėra poetų mitų reikalas, kurie dievus padaro ne geresnius už žmones. Mes neturime tokių idėjų apie Dievą Tėvą ar Sunų. Dievo Sūnus yra Tėvo Žodis, pilnas minties ir jėgos. Visi dalykai buvo sukurti per jį ir jo pavyzdžiu. Tėvas ir Sūnus yra viena" (iš angliško vertimo J. Hugh Crehan, S.J., London Newman Press, 1956 žiūr. 40 psl.)

Atenagoro vertėjas J. H. Crehan šia proga padaro apie anuos laikus labai naudingą pastebėjimą. Jis rašo: "Tikrasis pavojus glūdėjo tame, kad pagonis bus pergreit nusiteikęs priimti idėją, jog Dievas turi Sūnų, atsimindamas, kad Zeusas turėjo sūnų su Alkmene ar kitomis. Pavojus kilti juokui atsiranda iš to, kad štai, šis raštas yra skirtas apginti krikščionių monoteizmui, o tuo tarpu krikščionys pasirodo toki pat, kaip eilinis skaitytojas" (ten pat, 132 psl.).

Crehan mintis, kad pagonys gali pergreitai, t.y. perlengvai pasisavinti krikščioniškas idėjas, kaip matysime, pasitvirtino. Dauguma šiaurinės ir vidurinės Europos tautų, besiveržiančių į pietus, bendrai vadinamų gotų vardu, priėmė krikščionybę, bet Trejybės klausimą išsprendė perlengvai, t. y. pagoniškam mentalitetui lengviau suprantamu būdu.

Kiekvienu atveju, trejybiniai ginčai, savo uždavinio sąlygų sunkumu ir savo objekto didingumu viršija visus kitus buvusius ir esančius teologinius klausimus. Net protestantizmo sukelti ginčai, savo uždavinio sunkumu neprilygsta aniems. Čia klausimas buvo iškilęs daugiau ryšy su dorinėmis žmogaus problemomis. Čia, tarp kitko, norėta išsiaiškinti, kokį vaidmenį žmogaus išganyme vaidina žmogaus pastangos ir kokį — Dievo malonė.

Trejybinės diskusijos tuo tarpu ėjo į būties gelmes. Jų dalyviai buvo priversti ieškoti ir surasti labai gilių padalų, kad apsaugotų Dievo vienumą, asmens tikrumą ir prigimties reikšmę. Mes dabar gyvename šių diskusijų pasiektais rezultatais, tačiau pati problema daugeliu atvejų būtų peraugšta ir mums.

Taigi, pirminiame Krikščionybės laikotarpyje buvo atrasta Dievo-Tėvo idėja. Ji prieš Nikėjos Susirinkimo laikus ne visai tiksliu būdu buvo įjungta į Švč. Trejybės formulę. Bažnyčios Tėvai tai darė ne atsitiktinai, bet norėdami apsaugoti Dievo vienumo idėją. Tuo metu buvo pradėjęs sklisti trijų dievų mokslas, skelbiamas manichėjų ir Marcijono. Bažnyčios Tėvai su juo kovojo prieš ir po Nikėjos santarybos. Jų pastangas šitaip apibūdina kard. Newmanas: "Dėl tos pačios priežasties Tėvas buvo vadinamas Dievu absoliučiai, kai tuo tarpu Antrasis ir Trečiasis asmuo buvo apibūdinami jų asmeniškais vardais: Sūnus ar: Žodis, ar: Šventoji Dvasia; būtent dėl to, kad į juos buvo žiūrima ne kaip atsietus nuo Tėvo, bet kap esančius jame" (ten pat, 122 psl.).

Ši trumputė apžvalga mums parodo, kaip Dievo Tėvo idėja pateko Trejybės formulėn. Tačiau ji niekada nepateko krikšto ir žegnojimosi formulėn. Ji yra daugiau jieškojimų ir trejybinių diskusijų liudininkė, ligi šiol išlikus gyva įvairiuose tikėjimo išpažinimuose, tačiau, ji neatstoja autentiškos, paties Kristaus suformuluotos, krikšto formulės.

Trejybės formulę, kurią mes sutikome pas Atenagorą ir kitus pirmųjų amžių Bažnyčios rašytojus galėtume vadinti diskusine ar net, tam tikra prasme, kompromisine formule. Religinis gyvenimas, kur jis gyvai ir nuosekliai ėjo iš apaštalų mokymo, laikėsi tradicinės krikšto formulės. Nauji dogminiai formulavimai, kuriuos mes sutinkame pas pirmųjų amžių Bažnyčios Tėvus, ne tik nereikalavo jos keisti, bet tik, gal būt, sudarė tam tikrą prietiltį ar pagalbą jai suprasti.

Tolimesnis mūsų uždavinys yra jieškoti kelių, kuriais ši formulė galėjo patekti Lietuvon ir čia prigyti.

4. Kada Vidurio Europa susitiko su krikščionybe?

Prieš pradedant jieškoti kokiais keliais savotiška žegnonė galėjo patekti Lietuvon, reikia iš anksto išjungti galimybę jai ča patekti Mindaugo ar Vytauto - Jogailos krikšto laikais. Besvarstant šią temą ta tiesa juo toliau juo labiau paaiškės. Nėra tiesiog fizinės galimybės, kad kas nors, viduramžiais pradedant, būtų galėjęs šią formulę, kaip žegnojimąsi, kur nors katalikiškame pasaulyje platinti.

Bet jei taip, tai kyla klausimas, ar neturėjo vidurio Europos tautos kokio sąlyčio su krikščionybe pirmiau. Yra tačiau išplitusi pažiūra, kad vidurio Europa priėmė krikščionybę tada, kai šv. Bonifacas (680 - 755) veikė Vokietijoje. Kai Karolis Didysis visu frontu išėjo už krikščionybę, jo įtaka greičiausiai siekė ir už jo valstybės ribų. Devintajame šimtmetyje pietinėse slavų tautose sėkmingai apaštalavo broliai Kirilas ir Metodijus. Lenkija apsikrikštijo 10 šimtmetyje Dar vėliau prasidėjo nesėkmingos kryžiuočių Ordino pastangos apkrikštyti Lietuvą, kurias užvaigė Vytautas su Jogaila.

Tačiau ar galima prileisti, kad tik šių apaštalavimų metu Vidurio Europos tautos pirmu kartu susitiko su krikščionybe? Negalima įsivaizduoti, kad vidurio Europos tautos, kurios priešviduramžiniais laikais turėjo tiek energijos ir polėkio, jog sugriovė Romos imperiją, būtų pasilikusios nei šiltos, nei šaltos naujai plintančiam krikščionybės mokslui, prieš kurį kovojo ir jų priešas Romos imperja. Iš tikrųjų jos tokios ir nebuvo. Jos domėjosi krikščionybe ir net ją priėmė, bet nesugebėdamos suviršinti Trejybės dogmos, išvirto arionizman. Tik tada, kai po, tris šimtus metų trukusių, įtemptų kovų arionizmas buvo nugalėtas, atėjo eilė naujam apaštalavimui vidurio Europos tautoms, kurį mes čia trumpai suminėjome. Bet šis jų susitikimas su krikščionybe jau buvo antras iš eilės.

Arionizmui nesugebėjus išspręsti Trejybės problemos, juo persiėmusios Europos tautos atkrito pagonybėn. Modernus Bažnyčios istorikas, Prancūzų akademijos narys, Daniel-Rops visai neabejodamas, kad 7-10 šimtmečio apaštalavimas vidurio Europoje buvo antras iš eilės, šitaip bando pateisinti antrosios evangelizacijos reikalą tose tautose. "Be abejonės nėra perdėjimo sakyti, kad, nors ir neįvyko galutinės krikščionybės raidos sustabdymo, invazijos skatino tautų atsimetimą nuo krikščionybės ir antroji evangelizacija kartais buvo neišvengiama... Ši antroji evangelizacija buvo varoma su tokiu pat uolumu ir užsidegimu, kaip ir pirmoji; jokia sritis nebuvo laikoma žuvusia. Prarastos žemės vėl buvo surastos ir buvo imamasi milžiniško uždavinio pakelti prie Dievo naujai atvykusias sielas" (L'église des Temps barbares, 1948, 308-9 psl.).

Taigi, mums žinomas vakarų Europos tautų sąlytis su krikščionybe nėra pats pirmasis. Tiesa, tautų kilnojimasis dar neturi parašytos įmanomos savo istorijos, tačiau tam faktui paliudyti atsirastų pakankamai istorinių davinių.

Pats šio antrojo apaštalavimo pobūdis liudija, kad čia susitinka jau ne du nepažįstamieji. Kai du vienas kitam nežinomi veiksniai susitinka, jie paprastai santykių nepradeda nuo kovos. Kovoti jie pradeda, kai įsitikina, kad yra vienas kito priešai. Tuo tarpu šioje antroje evangelizacijoje mes niekur nepastebime pirmojo susitikimo nuotaikos. Niekur čia nesutinkame pirminio ir natūralaus informavimosi vienų apie kitus. Šios susitikimo stadijos netrūksta net įvarių laukinių tautų apaštalavimo istorijose. Kovos seka tik po tam tikro vienų kitais apsivylimo. Tuo tarpu vid. Europos tautų antroje evangelizacijoje susitinka tie, kurie vienas kitą žino iš ankstesnių santykių ir turi daug pagrindo vieni kitais nepasitikėti.

Antrojo apaštalavimo metu vid. Europos tautos yra organizuotoje defensyvinėje būklėje. Kartais ši defensyva, kaip pvz. lietuvių, yra parodžiusi nepaprastos jėgos. Kitaip jos atsiradimo suprasti nebūtų įmanoma, jei ji nebūtų sužadinta įvairių praeities santykių. Priešinimasis ir reakcija niekada nėra pats pirmasis reiškinys žmonių santykių grandinėje.

Visai kitos nuotaikos buvo v. Europos tautos 1-5 šimtmetyje po Kr. Visi šaltiniai ir visi autoriai, tyrinėję šį laikotarpį, sutinka, kad tai

buvo milžiniškos vid. Europos tautų invazijos laikai, kurie sugriovė vakarinę Romos imperijos dalį. Įvairiais vardais besivadinančios tautos, kilusios kur nors tarp Baltijos ir Juodųjų jūrų, kaip iš neišsemiamo aruodo, ištisais šimtmečiais pylėsi pietinėn ir vakarinėn Europon, pradėdamos nuo Balkanų ir baigdamos Ispanija. Jos užėmė ir Graikiją, ir Maž. Azijos dalį, ir Italiją, ir piet. Prancūziją su Ispanija ir net šiaur. Afrikos krantus. Jau vien šių šalių suminėjimas liudija šios ekspansijos didumą.

Nebūtų teisinga į šią ekspansiją žiūrėti vien kaip į grobimą turtingų kraštų. Ji ėjo, kaip yra natūralu, kartu su kultūriniu ilgesiu. Tautos nebuvo laukinės. Jos turėjo net gyvą nacionalinę sąmonę. Tačiau dar labiau jos buvo imlios naujai sutiktai kultūrai. Jų kultūrinį imlumą ypač liudija tas faktas, kad šios tautos, nepaisant jų vadų didelių pastangų išlaikyti jų nacionalinį savitumą, daugely atvejų labai greitai nutauto. Tais laikais jų tarpe nėra kalbos apie kokią jų organizuotą rezistenciją sutiktai krikščionybei. Jos krikščionybę įtraukė tiesiog visais savo plaučiais iš pirmo susitikimo kartu su naujų šalių oru. Romos kronikininkai, kurie aprašo šią invaziją, jau pirmuosius iš jų sutinka kaip krikščionis. Pasak jų, šios tautos krikščionybę priėmė dar neperžengusios Dunojaus vandenų.

Kas buvo tos tautos persiėmusios nepaprasta jieškojimo dvasia? Šalia bendro gotų vardo čia sutinkama visa eilė tautų vardų kurios mums yra pažįstamos ir iš lietuvių tautos istorijos. Prie Dunojaus sutinkami gepidai, (žinomi ankstesni Prūsijos gyventojai), geruliai (Švedijos ir Pabaltijo karių tauta), visigotai, (gyvenę prie Vyslos žemupio) ir kiti. Čia neminime kitų germaniškų ir slaviškų tautų vardų. Šie visi tautų vardai yra prie Dunojaus paliudyti 5 š. kronikininko Jordano.

Prie šios tautų eilės galima pridėti dar vieną vardą, kuris šiose vietose yra minimas daug anksčiau ir kuris labai artimai siejasi su lietuvių tauta. Ovidijus, garsusis Romos poetas, Kristaus gimimo metais buvo ištremtas į Tomi, šiandieninėje Rumunijoje, ir ten praleido 6 metus iki savo mirties. Jis savo poezijoje, kurioje aprauda tremtinio nedalią, nieko taip neiškelia, kaip nuolatinio įvairių tautų antplūdžio pavojaus, kuris čia reiškiasi visada. Žiemą, pasak jo, užšąlusiu Dunojumi, traukia tautų karavanai. Jis pateikia ir jų vardus. Tarpe kitų mums yra pažymėtinas vardas: „Jatzvygi".[2]) Šiuo vardu kaikurie istorikai supranta lietuvišką gentį jotvingius, kiti ją laiko lenkiška. Mums šiuo atveju pakanka to, kad tiek vieni, tiek kiti ją kildina iš Lietuvos - Lenkijos pasienio.

Taigi, mes turime prieš akis nepaprastą tautų polėkį eiti į naujas šalis jieškoti ten visko. Dėl to lengva patikėti šaltiniams, kad visos šios tautos, dar prieš peržengdamos Romos imperijos sienas, iš karo belaisvių ir kitų apaštalų buvo ne tik susipažinusios su krikščionybe, bet buvo ja ir persiėmusios, ne pavieniai, bet kaip ištisa visuomenė. Jos turėjo savo vyskupus ir kitą tolaikinę bažnytinę organizaciją. Tačiau pasak teisingos mūsų cituoto Crehan pastabos, reikėjo ne tiek bijoti, kad šios tautos krikščionybe nesidomės, kiek to, kad jos neįstengs suvirškinti Trejybės dogmos ir iš jos pasidarys naują savo politeizmo

formą. Taip iš tikro ir įvyko. Tautos, nestengusios pilnai priimti krikščionybės, užsikrėtė arionizmu, kurio raida buvo tokia nelaiminga, kad daugelį tautų grąžino atgal į pagonybę.

Sunku tiksliai pasakyti, kada šios tautos krikščionybę priėmė, tačiau daug davinių kalba už tai, kad tai įvyko labai anksti. Jos priėmę ją tuo pačiu pirmuoju polėkiu, kaip ir vakarų bei pietų Europos tautos. Kokio laiko skirtumo čia neįmanoma įžvelgti. Gal būt, kad šios keliaujančios tautos ją priėmė net greičiau, nes tokios pasikėlusios eiti ieškoti visokių naujenybių tautos yra imlesnės naujumams negu sėslios tautos.

Kaip iliustracija, kiek patys pirmieji Bažnyčios Tėvai kreipė dėmesio šioms tautoms, gali būti tas pats mūsų cituotas Atenagoro veikalas. Jis yra parašytas 2 š. po Kr. ir turi labai įdomią dedikaciją: „Imperatoriams Markui Aurelijui Antoninui ir Liucijui Aurelijui Comodui, Armėnams ir Sarmatams ir tam, kas yra svarbiau, filosofams." Neaišku, kaip šią dedikaciją reikia suprasti: ar ji imperatorius pavadina jų nukariautų tautų armėnų ir sarmatų vardais ar sarmatus ir armėnus reikia laikyti kartu su imperatoriais šios knygos garbės skaitytojais. Jeigu tikra būtų antroji galimybė, tai mes turėtume labai vertingą jų didelio domėjimosi Kristaus mokslu liudijimą. Sarmatais buvo vadinamos įvairios tautos tarp Juodųjų jūrų ir Pabaltijo. Kartais šis vardas buvo skiriamas labiau vienai, kartais labiau kitai šios teritorijos pusei. Kita galimybė būtų, kad šie imepratoriai yra sarmatų ir armėnų nugalėtojai ir dėl to jiems prijungiamas nugalėtų tautų titulas. Tačiau šiai versijai yra sunkumų. Nėra žinomas šių imperatorių žygis prieš armėnus. Markus turėjo žygį prieš sarmatus 176 metais. Dėl tos priežasties garsusis vokiečių šaltinių leidėjas ir istorikas Mommsenas sako, kad čia esanti perrašinėtojų klaida. Vietoj graikiško žodžio „armenikois" turėjo būti „germanikois". Nors ši knyga ir būtų dedikuota ne pačioms minimoms tautoms, bet jų užkariautojams, tai vistiek liudija autoriaus susidomėjimą šiomis tautomis. Imperatoriams titulų paprastai netrūksta. Ir jeigu Atenagoras rado reikalo šių tautų vardais pažymėti imperatorius, tai reiškia, kad antro šimtmečio teologui šios tautos buvo aktualios.

Iš visų, nors ir netiesioginių, aplinkybių tenka išvesti, kad besiveržiančios tautos krikščionybę sutiko gana anksti. Ketvirtajame šimtmetyje Afrikoje gotų arionų vyskupas jau drįsta iššaukti disputan šv. Augustiną ir su juo aiškintis Trejybės paslaptį. Augustinas apie tai plačiai aprašo savo knygose. Su jais, kaip su savaiminga religine bendruomene ,turima daug problemų naujojoje Romos imperijos sostinėje Konstantinopolyje. Ten stoviniuoją gotų kariniai daliniai turi atskirą arionišką bažnyčią. Pagaliau gotų vyskupas dalyvauja visuotinėje Nikėjos santaryboje.

Bet mes nerašome nei tautų kilnojimosi, nei arionizmo istorijos. Mums svarbu pastebėti faktas, kad vidurio Europos tautos, besiveržiančios į pietus, sutiko krikščionybę kartu su visa Europą. Į tai mus skatina pati dalykų būklė, kurią reikėtų, žinoma, geriau patyrinėti. Pirmai-

siais amžiais krikščioniškoje mokykloje tame pačiame suole sėdėjo ir judrieji ateiviai, ir kultūringieji pietų sėsliai.[3]) Ir šie ateiviai visa savo prigimtim buvo dar greitesni naujenybėms. Jokio pasipriešinimo jie neturėjo. Tačiau greitas krikščionybės priėmimas dar nereiškė jos gero supratimo ir tinkamo krikščioniškų problemų sprendimo. Ir kaip tik šiuo atžvilgiu senosios Romos imperijos tautos juos pralenkė. Nėra abejonės, kad šis atžvilgis yra svarbus.

5. Ulphilas, arionų vyskupas

Jieškodami lietuviškos žegnonės kilmės turime susipažinti su pagrindiniu Vid. Europos arionizmo vadu Ulphilu ar Vulfilu, mirusiu Konstantinopolyje 4 š. pabaigoje. Ši pažintis mums yra naudinga bent dėl dviejų priežasčių. Visų pirmą, kad Vulfilas buvo labai įtakingas gotų tautų religinio gyvenimo formuotojas. Nors jis pats buvo kilęs iš Kapadokijos, tačiau buvo aklimatizavęsis Skitijoje. Ir antra, kad yra likę ne tik jo šv. Rašto vertimų į gotų kalbą, bet ir jo priešmirtinis tikėjimo išpažinimas. Šiame išpažinime, jis pasako savo tikėjimą ginčytinu tais laikais Trejybės klausimu. Iš jo mes galime matyti, kokią formą Trejybės išpažinimas buvo gavęs gotų krikščioniško gyvenimo pradžioje.

Vulfilo vaidmuo religiniame gotų tautų gyvenime yra toks didelis, kad kartais yra lyginamas net Mozės vaidmeniui žydų tautoje. Jis išvertė gotiškai šv. Raštą ir dideliu uolumu ir inteligentiškumu skelbė gotų tautoms krikščionybę. Jo gyvenimas išorinių įvykių atžvilgiu yra panašus į šv. Patriko. Jis, kaip belaisvis, buvo skitų išvežtas į Skitiją ir ten sudarė krikščionybės židinį.

Skitija yra vadinami tie patys kraštai, kaip ir Sarmacija, būtent į vakarus nuo Juodosios jūros. Vulfilas iš tikrųjų buvo labai aktyvus krikščioniškame gyvenime. Jis yra sutinkamas įvairiuose Bažnyčios susirinkimuose. Perdaug nekreipdamas dėmesio į dogminius skirtingumus (Le Bachelet 1850 psl.), jis ypač jieškojo to, kas visus jungia, o ne kas skaldo. Jis norėjo išsaugoti Romos imperijos tautų vienybę. Tačiau vėlesnė istorija parodė, kad skirtumai čia buvo perdaug svarbūs, ir jo padarytos nuolaidos, vietoj išlaikiusios tautas Romos imperijoje, užvedė jas ant nukrikščionėjimo kelio.

Waitz Louvaino bibliotekoje aptiko Vulfilo testamentą, kurį jis buvo parašęs 380 m. Konstantinopolyje ir tuoj po to mirė. Savo testamente jis paskelbia ir savo "Credo" opiuoju to laiko tikėjimo klausimu. Vulfilas rašo: „Aš Ulphilas, vyskupas ir išpažinėjas (iš tikrųjų jis buvo persekiojamas už tikėjimą kaikurių gotų karalių) štai, kaip aš visada tikėjau ir šiame tikėjime, kuris yra vienintelis teisingas, aš rašau savo testamentą mano Viešpačiui. Aš tikiu į vieną Dievą Tėvą, vienintelį, nepagimdyta ir nematomą; ir į jo vienatinį Sūnų, mūsų Viešpatį ir Dievą, autorių ir Kūrėją visos kūrinijos, kuris neturi sau panašaus — dėl to yra tik vienas Dievas visų, kuris ir pas mus yra Dievas — (ideo unus est omnium Deus qui et de nostris es Deus) — ir į šv. Dvasią, apšviečiančią ir pašvenčiančią Jėgą ... kuri nėra nei Dievas, nei Vieš-

pats, bet Kristaus pasiuntinys, klusniai ir visuotiniai atsidavęs Sūnui — kuris savo ruožtu yra visiškai atsidavęs Tėvui."

Ne mūsų uždavinys yra vertinti šią formulę dogmų istorijos požiūriu. Užteks pažymėti, kad čia yra išreikšta pora dalykų, kurie toli nesiderina su katalikų tikėjimo išpažinimu. Visų pirma, šv. Dvasia čia nėra Dievas. Ir antra, Sūnus, nors yra laikomas Dievu, tačiau nėra lygus Tėvui savo prigimtimi, kaip to reikalauja teisingas šios dogmos supratimas. Verta atkreipti dėmesį į tai, kad Vulfilas čia gina Dievo vienybės idėją. Matyt buvo plačiai pasklidęs kaltinimas, kad arionai pripažįsta daug Dievų. Dėl to jis ir sako, kad vienas yra Dievas ir toks jis yra ir pas mus. — Žinoma, to pareiškimo yra permažai, norint suderinti Dievo vienybės idėją su Kristaus apreiškimu.

Vulfilo formulė, pasak dogmos istorikų, yra sutinkama kaikuriuose kituose gotų arionų tikėjimo išpažinimuose, pvz. vysk. Maximino diskusijose su šv. Augustinu.

Mūsų svarstomam klausimui ši formulė yra svarbi tik tuo, kad čia mes sutinkame Dievo Tėvo terminą šv. Trejybės apibūdinime, pasiekusį jau vidurio Europos lygumas.

Antra mintis, prie kurios mes čia galime sustoti, yra ta, kad V. Europos gotai Kristaus dievystę išpažino. Theodoretas, V šimtmečio Bažnyčios istorikas, pažymi, kad „gotai, nors laikė Tėvą didesniu už Sūnų, tačiau nesutiko šio pastarojo laikyti kūriniu" (Le Bachelet, 1850). Taigi, jie pažino ir labai gerbė Kristų, bet nesistengė išspręsti Trejybės problemos.

Porą žodžių tenka pasakyti dėl Vulfilo raštų kalbos. Jo šv. Rašto vertimo liekanos duoda geros progos senųjų kalbų studijoms. Bandymai šią kalbą išaiškinti vokiečių kalbos prasme yra nedavę rezultatų. Žmogui, menkai apsipažinusiam su kalbos mokslais, atrodo, kad ji yra kažkas tarp pirminės vokiečių ir rusų kalbos. Joje yra daug ir lietuviškai skambančių formų.

Štai kaip apie ją sako lyginamosios kalbotyros tėvas A. Schleicher. Jis, kalbėdamas apie veiksmažodžių šaknį su garsais: na (a trumpa ir ilga) rašo: „Šių gotiškų formų giminystė su ką tik apkalbėtomis (§ 210) lietuviškomis formomis yra aiški; lietuviškai nosininis elementas yra šaknyje, kai tuo tarpu slavų ir gotų kalboje jis pasirodo priesagoje. Jo funkcija yra būdinga slaviškoms kalboms" (Compendium der vergleichenden Gramatik der indogermanischen Sprachen, 1871, žiūr. 361 psl.).

Iliustracijai paimkime vieną žodį iš gotiško „Tėve mūsų".[4]) Duona čia yra vadinama hlaif. Tai yra ta pati šaknis, ką pirmoje dalyje liet. žodžio: Klaipėda ir tas pat, kas slaviškas: chleba. Nors hlaif bus vėlesnis už Klaipėdos pirmąją šaknį, tačiau be jo mes negalėtume suprasti ir pilnos Klaipėdos žodžio prasmės, nes tik duoną galima valgyti.

6. Tolimesnis arionizmo kelias

Plūstančios į pietus vidurio Europos tautos su krikščionybe susitiko tuo pat metu, kaip ir pietų tautos. Tačiau, nelaimei, joms išsyk reikėjo laikyti vieną didžiausių krikščionijos egzaminų, kurių jos neišlaikė.

Religijos istorikai sutinka, kad vidurio Europos tautos labai gerai suprato Kristaus realų žmogiškumą ir jo mokslo universalumą. Taip pat jos realiai suprato šv. Trejybės asmenų skirtingumą. Bet jos suklupo bespręsdamos šių asmenų prigimties vienybės klausimą. Tas suklupimas, iš paviršiaus žiūrint, rodos, toks teoriškas ir nepraktiškas, tačiau paskui save nešė neįkainuojamus nuostolius jo ištiktoms tautoms.

Vidurio Europos tautos iš syk pajuto artumą Kristui. Tačiau jos buvo permažai įgudusios apstraktiniuose moksluose, kad būtų sugebėjusios apvaldyti šią galybišką problemą. Buvo kita galimybė: priimti su nusižeminimu tai, ko protas nestengė iki galo išnarplioti. Bet tam kliudė didelis šių tautų organizacinis pranašumas. Visur, kur tik jos ėjo, niekas savo organizacija negalėjo jiems atsilaikyti. Visur jos sutiko visuomeniškai žūstančius Romos imperijos junginius. Ir taip tragiškai atsitiko, kad sveikas šių kraštų humanizmas, pilnas išdidaus pasitikėjimo savimi, susitikdamas su Kristumi, galutinai su juo prasilenkė, o supuvęs pietų dvasingumas su nusidėjelio nusižeminimu iškontempliavo šią problemą iki galo ir joje rado naujas savo gyvybės sėklas.

Taigi apie vidurio Europos tautų krikščionybę mes galime sakyti kartu su X. Le Bachelet: „Arionizmas, atneštas pas gotus, čia pasiliko net po to, kai Theodosijus jam suteikė paskutinį smūgį Romos imperijoje; per juos (gotus) jis (arionizmas) išsiplėtė net tose germaniškos rasės tautose, su kuriomis jie (gotai) turėjo santykius, būtent: gepidų, rugių, suevų, vandalų, gerulių, burgundų ir lombardų tarpe. Pas juos jis išvirto tautine religija, kurią jie nešėsi su savimi savo naikinančiuose žygiuose po Europą" (A. Vacant, I, 1850-1 psl.).

Taip aprašo arionizmo būklę 4 - 5 šimtm. labai augšto lygio teologinė enciklopedija, pirmas tomas, 1923. Šios Bachelet santraukos proga mes galime atkreipti dėmesio į kelis dalykus. Visų pirma, arionizmą priėmusių ir jį nešančių tautų tarpe sutinkame tokius vardus, kurie visų yra laikomi arba giminingi su lietuvių tauta, arba net sutapatinami su ja. Tai yra gepidai, rugiai ir geruliai. Aišku, kad jie yra iš Pabaltijo.

Toliau, žinoma, šia proga mes turime pastebėti, kad nėra ko šias tautas vadinti germaniškomis. Jos yra greičiau baltiškos, negu germaniškos.[5])

Trečias dalykas, į kurį mes turime atkreipti dėmesį, yra šis Le Bachelet sakinys: „Arionizmas čia pasiliko net po to, kai Theodosius jam suteikė paskutinį smūgį Romos imperijoje". — Vadinasi šiose tautose, kurios veržėsi į Romos imperiją, tada, kai ten arionizmas jau buvo sunaikintas, jis buvo gyva religija.

Norint išsiaiškinti lietuviškos žegnonės kilmę, mums kyla lemtingas klausimas: ar šios tautos buvo krikščionybės pasiektos ir ten, iš kur jos buvo kilusios, ar tik pasiaukelėje į Romos imperiją? Kad jos į Romos imperijos žemes įsiveržė, kaip krikščioniškos tautos, tai yra pakankamai šaltinių paliudytas faktas. Yra taip pat tikra, kad savo klaidingą krikščionybės sampratą jos turėjo kaip ištisos tautos, ne kaip pavieniai asmenys. Sukūrusios savo valstybes pietinėje Europoje,

jos savo klaidingą krikščionybės sampratą gynė visomis priemonėmis, karinių neišskiriant. Jos sudarė progos Romos imperijos krikščionims teisingą tikėjimą paliudyti kankinyste. Visa tai yra rašytinė istorija.

Tačiau mūsų svarstomam reikalui kyla klausimas, ar kas nors iš krikščionybę priėmusių tautų su ja grįžo atgal į Pabaltijo kraštus ir čia ją paskleidė?

Norėdami rasti teisingą atsakymą į šį klausimą, mes visų pirma neturime praleisti iš akių tai, kad tautų kilnojimosi laikais tautos buvo nepaprastai judrios. Joks kitas įspūdis nesusidaro toks tvirtas studijuojant to laikotarpio istoriją, kaip tautų judrumas. Tautos buvo kažkokio mistiško judėjimo ir jieškojimo būklėje. Jos vienu metu sutinkamos čia, bet netrukus — jau kitur. Tokiu būdu jos nueidavo labai ilgą kelią. Tas žinoma, nepasako, kad tautos noriai grįždavo atgal į tas vietas, iš kurių jos buvo išėjusios. Tačiau yra ženklų, kad su savo kilmės vietomis jos ryšius palaikydavo net keliems šimtams metų praėjus po išvykimo. Tai liudija, kad ir Theodoriko, Italijos karaliaus laiškas Pabaltijo aisčiams, dėkojąs už gintaro dovanas. Pats šis faktas nėra be reikšmės mūsų studijuojamam klausimui, nors pats laiško turinys mūsų klausimui nieko neturi.

Daugelis vid. Europos tautų krikščionybės ir arionizmo išmoko prie Dunojaus krantų.[6]) Ši tautų mokykla prie Dunojaus yra verta dėmesio mums rūpimu klausimu. Jeigu mes klaustume, ar krikščionybė, nors ir arionizmo formuje, galėjo pasiekti Pabaltįjį, tai galėtume atsakyti visai teigiamai. Kelias į Dunojų ir atgal mūsų tautai yra žinomas. Mūsų kultūros istorijoje jis galėtų būti laikomas gerai paliudytu. Tai liudija paprasta, bet kartu ir klasiška, mūsų liaudies daina:

Siuntė mane motinėlė į Dūnojų vandenėlio...

Arba „Aušra" yra paskelbusi šitokią Dunojaus dainą:

Vai per Dunojėlį — vai per upužėlį
Atplaukia laivelis — tam laive bernelis,
Aukso šukelėms — galvelę šukavo,
Geltonus plaukelius — Dunojėlin leido.

Šios dainos Lietuvoje negalėjo atsirasti, jei niekas iš Dunojaus pakrančių nebūtų Lietuvon sugrįžęs. Šių dainų negalėjo parnešti grįžę iš savo karionių vyrai. Šios dainos yra — viena perdaug šeimyniška, kita perdaug moteriška, kad jas būtų galėję plačiai dainuoti vyrai. Jos galėjo grįžti Lietuvon tik per šeimas, su motinomis ir dukterimis.

Nors ir apgraibomis žvelgiant į tautų kilnojimosi istoriją, galima sakyti, kad progų tokiam masiškam grįžimui buvo pakankamai. Įvairios besikilnojančios tautos yra turėjusios labai stiprių tarpusavių kovų, kurios jas yra perskyrusios ir padariusios viena kitai priešais ilgiems laikams. Pvz. yra žinoma, kad geruliai yra užbaigę vak. Romos imperijos griovimo darbą. Bet vėliau atvykę visigotai juos nugalėjo, nužudė jų karalių ir sukūrė šiaur. Italijos valstybę su sostine Ravenoje. Tai įvyko 476. Sumušti geruliai pasitraukė į šiaurę.

Taigi, turint prieš akis tiesiog gaivališką vid. Europos tautų kažko jieškojimą pirmaisiais krikščionybės amžiais ir blaiviai vertinant ano meto istorinius įvykius, nėra neįmanoma laikyti, kad krikščionybė, nors ir arionizmo formoje, lietuvių tautos gyvenvietes Pabaltyje būtų pasiekusi.

7. *Kokiu būdu lietuviška žegnojimosi formulė negalėjo atsirasti*

Mes apžvelgėme, kokias formas Trejybės formulė buvo įgavusi Bažnyčioje pirmais keturiais šimtmečiais. Matėme taip pat, kaip ji išvirto į arionizmą. Pastebėjome vid. Europos tautų veržimąsi ne vien į Romos imperijos žemes, bet ir į krikščionybę. Atkreipėme dėmesį į galimybes krikščionybės sėklai atsirasti Lietuvoje.

Atlikę šį parengiamąjį darbą, grįžkime prie pagrindinio mūsų temos klausimo, kurį kelia faktas, kad lietuvių kalboje yra vartojama žegnojimuisi tokia šv. Trejybės formulė, kurią mes galime sutikti tik Nikėjos santarybos aplinkoje, t. y. ketvirtame šimtmetyje. Mes stovime prieš klausimą, kaip ši formulė galėjo patekti į lietuvišką žegnojimąsi.

Prieš jieškant galimų atsakymų į šį klausimą, turime atkreipti dėmesį į tai ,kad ši formulė yra vartojama ne vien Lietuvoje, bet ir Latvijoje, ir Mažojoje Lietuvoje. Latviškai žegnojamasi tariant tuos pačius žodžius, kaip lietuviškai: „Dieva Tēva un Dēla un Sveta Gara varda." Matome, kad ir latviškame žegnojimesi pirmasis šv. Trejybės asmuo yra sujungtas su Dievu, kai kiti du asmenys to sujungimo neturi. Šią pačią žegnonę vartoja ir latviai protestantai.

Tokia pati žegnojimosi formulė iki šios dienos yra vartojama Mažosios Lietuvos evangelikų bažnyčioje. Ten yra sakoma: „Vardan Dievo Tėvo ir Sūnaus ir Šventosios Dvasios". Taip kalbama ir susirinkimuose. Tačiau, pasak M. E. Nauburo, anksčiau liturgijoje buvo kiek kitaip: po kunigo žodžių: „Vardan Dievo Tėvo, Sūnaus ir Dvasios Šventosios..." parapija giedodavo: „Garbė t'esie Dievui ir Sūnui ir Šventajai Dvasiai..." Taip pat yra prof. Kuršaičio 1845 išleistame „Katgiesme". Taip pat yra ir 1897 išleistame Tilžėje Ev. Vyr. Kirchenrate giesmyne (Iš Nauburo laiško autoriui).

Ką mums sako evangelikų vartojama šv. Trejybės formulė? Pirmiausia čia mes pastebime, kad kunigo sakoma formulė yra tokia pati, kaip D. Lietuvos katalikų ir latvių. Tuo tarpu jų liaudies formulė, išreikšta jų giesmėje yra gerokai skirtinga. Čia „Tėvas" iš Trejybės yra visiškai iškritęs ir pasilikęs tik „Dievas". Jie gieda: „Garbė t'esie Dievui ir Sūnui ir Šventajai Dvasiai." Kyla klausimas, kodėl žodis: „Tėvui" čia yra iškritęs? Ar jis yra iškritęs vien giedojimo patogumui, ar jis yra išraiška arioniškos teologijos, jau žymiai toliau pažengusios nuo dieviškųjų asmenų lygybės? Jeigu tik „Dievas" stovi šalia kitų dviejų asmenų pavadinimų, tai šie asmenys jau gali nebūti „Dievas".

Čia gali tuojaus kilti klausimas, ar šis reiškinys nėra protestantizmo padarinys? Ir jei taip, ar visa ši lietuvių kalboje vartojama šv. Trejybės formulė nėra protestantiškos kilmės? Tačiau į tai reikia atsakyti, kad šitokiam spėjimui nėra ne tik jokio pagrindo, bet ir galimybės.

Visų pirma, protestantizmas atsirado ne iš Trejybės problemos, bet iš visai kitos plotmės teologinių problemų, kurios sukosi apie žmogaus ir Dievo veikimo suderinimą, apie nuodėmes ir nuopelnus, ir apie laisvą žmogaus valią bei Dievo malonę. Taigi ne Trejybė buvo protestantiška problema. Žinoma, vėliau protestantizmas neišvengė ir Trejybės klausimo, kaip vieno pagrindinių krikščionijoje. Tačiau jis buvo linkęs šią problemą aiškinti visai priešingu arionizmui keliu. Jis ėjo ne išryškindamas ir perdaug išskirdamas trejybinius asmenis, bet greičiau jų skirtumus suvesdamas į vieną Dievą. Arionizmas tuo tarpu asmenų skirtumus išryškino iki tokio laipsnio, kad prarado asmenų prigimties vienybę.

Teisingai pastebi Bachelet, kad „jokia protestantų sekta nėra prisistačiusi, kaip būdingai arioniška. Būtų netikslu, kad arionais kas laikytų visus tuos, kurie neigė Trejybę ar Kristaus dievystę. Jeigu arionizmas atmetė Jėzaus Kristaus dievystę, tai įvyko tik pasėkoje to, kad jis nepripažino vienos esmės su Tėvu Antrajam šv. Trejybės asmeniui" (Vacant, dictioniare 1859 sk.).

Toliau tas pats autorius nurodo, kaip teisingai reikia suprasti arionizmą. „Arionai neneigė dieviškųjų asmenų skirtingumo, bet tą skirtingumą perdėjo, eidami prieš Sabelianizmą." Dėl to Trejybės paneigimas pas juos įvyko perdėto jos pabrėžimo keliu.

Taigi, joks protestantizmo istorijos žinovas neprileis, kad, bent pradžioje, būtų buvusį jame kokia tendencija arioniškai suprasti šv. Trejybę. Tiesa, tokių reiškinių, kaikuriose sektose atsirado vėliau, bet tai buvo greičiau anglosaksiškame pasaulyje, bet ne vokiškame, ir jie jokios įtakos lietuviškai religinei terminijai negalėjo turėti.

Jeigu mes paneigiame galimybę šiai formulei atsirasti iš protestantizmo, lygiai taip, jei ne stipriau, reikia paneigti jos atsiradimo galimybę iš katalikų Bažnyčios po vad. antrojo Europos evangelizacijos laikotarpio, t. y. po 7 - 9 šimtmečių. Tam priešinasi faktas, kad Bažnyčios istorijoje nėra žinomas joks sąjūdis ar tendencija skleisti skirtingą žegnojimosi formulę. Negalima taip pat prileisti, kad tai būtų galėję įvykti tyliai, viešumai nepastebint. Ši formulė yra tokios didelės svarbos krikščionybėje, kas betkoks, nors ir mažiausias, jos pakeitimas ar perredagavimo bandymas negalėjo pasilikti nepastebėtas.

Lieka dar trečioji galimybė, kad kas nors pačioje Lietuvoje šia formulę sąmoningai įvedė po jos krikšto. Bet norint tai sakyti, reiktų prileisti Lietuvoje labai didelį religinį gyvumą ir domėjimąsi teologinėmis poblemomis kada nors tarp 7 šimtmečio ir Jogailos bei Vytauto krikšto. Bet istorinė tikrovė tuo metu greičiau kalba apie priešingas nuotaikas. Čia ne tiek buvo krikščionybe domimasi, kiek vykdoma jai gana stipri rezistencija. Tokiose nuotaikose teologinės studijos nekyla ir nėra galimybės prileisti, kad tada kas nors būtų propagavęs atskirą žegnojimosi formulę.

Dar viena kliūtis šiai trečiajai galimybei yra, palyginti, platus šios formulės išplitimas po įvairius kraštus, kurie, istoriniais laikais, nesudarė politinės vienybės. Ją naudoja tiek latviai tiek prūsai. Jeigu yra neįtikėtina, kad Lietuvoje reiškėsi atskira teologinė mokykla, kuri at-

stovavo savitą Trejybės formulę, tai dar būtų nuostabiau prileisti, kad ji savo įtaką išplėtė po įvairius politiškai jai nepriklausančius kraštus.

Apžvelgę tad visas galimybes nuo formalaus Lietuvos krikščionybės priėmimo ir nuo galimo jo paankstinimo, pratęsto iki 7 šimtmečio, mes turime pripažinti, kad tais laikais šios formulės atsiradimas yra neišaiškinamas fenomenas. Nebuvo jokios galimybės jai atsirasti nei iš vakarų katalikybės, nei iš protestantizmo, nei iš paties Pabaltijo krikščioniško gyvenimo.

Visa tai mus verčia ieškoti tokio šios formulės kilmės šaltinio, kuris turėtų realų pagrindą Bažnyčios istorijoje ir kuris pateisintų jos išplitimą skirtingose Pabaltijo tautose ir konfesijose.

8. Gloria patri... klausimas

Kalbant apie lietuviškos žegnonės kilmę, reikia atkreipti dėmesį dar į vieną faktą. Atrodo, kad formulė „Vardan Dievo Tėvo ir Sūnaus ir Šventosios Dvasios" buvo kuriuo nors labai senu laiku taip plačiai Lietuvoje išplitusi, kad savo įtaką užmetė ir kitoms panašioms maldų formulėms kurios Lietuvon atėjo su oficialiu mums žinomu Lietuvos krikštu. Čia mes turime galvoje labai plačiai Vakarų Bažnyčioje vartojamą psalmių ir himnų pabaigą: „Gloria Patri et Filio et Spiritui Sancto ir t. t."

Nėra abejonės, kad ši maldelė Bažnyčios gyvenime visuotiniai yra išplitusi tik po to, kai trejybiniai ginčai joje buvo baigti. Ji tai liudija savo formulavimu.[7]) Tačiau išversta lietuvių kalbon, ji yra pakeitusi savo formą pagal lietuvišką žegnonę. Ji lietuviškai skamba: „Garbė Dievui Tėvui ir Sūnui ir Šventajai Dvasiai..." Tikslus vertimas iš lotynų kalbos turėjo būti: „Garbė Tėvui ir Sūnui ir Šventajai Dvasiai..." Bet lietuviškai nei šiandien taip niekas nesako. Lietuviškų šio pagarbinimo tekstų apžvalgą yra padaręs prof. kun. Stasys Yla savo studijoje "Lietuviškos terminijos klausimu" Putnam, Conn., 1953, skyriuje: Garbė Dievui ar garbė Tėvui, 61 - 66 psl.

Neišvengiamai kyla klausimas, kodėl ši visoje Katalikų Bažnyčioje plačiausiai vartojama Trejybės pagarbinimo formulė Lietuvoje yra įgavusį kitą formą? Klausimas būtų visiškai paslaptingas, ir neišaiškinamas, jeigu mes neturėtume savotiškos žegnojimosi formulės, kurioje prie Tėvo yra pridėtas priedėlis Dievas.

Žinoma, čia reikia pastebėti, kad lietuviška formulė, nors yra didelė keistenybė žegnojimosi tekste, tačiau kitais atvejais yra ne retai sutinkama liturginiuose tekstuose. Pvz. yra žinoma kita himnų užbaiga, kuri turi taip pat Dievo priedėlį prie Tėvo. Ji pvz., yra vartojama po himnų šv. Trejybės šventėje ir daugelyje kitų atvejų. Ji šitaip skamba: „Deo Patri sit gloria, eiusque soli Filio cum Spiritu Praclito, nunc et per omne saeculum." Lietuviškai tai būtų: „Dievui Tėvui tebūna garbė ir jo vieninteliui Sūnui, kartu su Šventąja Dvasia, guodėja."

Reikia manyti, kad ši Trejybės pagerbimo formulė yra senesnė už „Gloria Patri", nes joje atsispindi priešnicėjinių laikų teologijos nuotaikos. Tačiau nėra galimybės manyti ,kad ji būtų galėjusi turėti tiesioginės įtakos sudarant lietuvišką „Garbė Dievui Tėvui..." To negalima

sakyti dėl dviejų priežasčių. Visų pirma dėl to, kad šioje formulėje minimas Sūnaus vientinumas ir šv. Dvasios guodžianti funkcija. Jeigu lietuviškas „Garbė Dievui Tėvui" būtų atsiradęs iš šio himno, tai šie bruožai būtų turėję taip pat kaip nors pasirodyti lietuviškame vertime. Tačiau jų atgarsio čia nėra. Ir antra, šios formulės Lietuvoje negalėjo būti taip paplitusios, kad būtų buvusios populiaresnės už žegnojimąsi. Dėl to jos negalėjo padaryti įtakos žegnojimosi formulei. Taigi, reikia prileisti priešingą procesą, būtent, kad lietuviška žegnonės formulė savo įtaka užkretė „Gloria Patri" ir lietuvių kalboje Tėvui prikergė Dievo priedėlį.

Tačiau jeigu šitoks faktas yra įvykęs, tai jis nemažai kalba apie šios formulės didelį įtakingumą kada nors prieš oficialųjį Lietuvos krikštą. Vadinasi tam tikru laiku „Dievo Tėvo" formulė Lietuvoje buvo ne tik gyvas, bet ir reliatyviai įtakingas reiškinys, nes tik tokiu keliu jis galėjo suaugti su kalbos papročiais ir tautos krikščioniškumu.

9. Kas ir kada priėmė į Lietuvos krikščionybę dabar vartojamą žegnonės formulę?

Apžvelgę klausimą mes turime prisipažinti, kad neradome betarpiškos jungties, kuri iš vienos pusės būtų atnešusi iki Lietuvos priešnicėjinę Trejybės formulę, ir iš kitos pusės ją įjungusi į Lietuvos gyvenimą.

Tačiau iš kitos pusės, mes laikome įrodytu dalyku, kad žegnojime vartojama Trejybės formulė čia negalėjo ateiti nei su Jogailos - Vytauto, nei su kryžiuočių, nei, pagaliau, su Mindaugo krikštu. Tai nesiderina su visos Vakarų krikščionybės nueitu keliu. Dėl to mums nelieka kitos išeities ,kaip prileisti, kad ši formulė kokiais mums nežinomais keliais galėjo ateiti tik iš priešnicėjinės krikščionybės.

Šį ryšį sumegsti yra sunku. Tačiau nesakytume, kad šių ryšių ieškojimas būtų prieštaravimas istorinei logikai. Iš to, ką matėme, aiškėja, kad arionizmas galėjo prieiti prie Lietuvos.

Ir ši išvada yra vienintelė galima, norint išaiškinti tokį plataus masto istorinį faktą, kaip „Dievo Tėvo" vartojimas Lietuvos, Latvijos ir M. Lietuvos žegnonėje.

Jeigu mes priimame šią galimybę, ji paskiau save traukia visą eilę naujų klausimų ir daugeliu atžvilgių visai kitoje šviesoje pastato lietuvių tautos krikščionybės istoriją.

Atkreipkime dėmesį tik į kaikuriuos dalykus. Yra tikra, kad antrojo Lietuvos krikščioninimo metu Lietuvos krikštytojai šios formulės negalėjo atsinešti. Vadinasi, jie čia ją kokioje nors formoje rado. Tačiau kila klausimas, kodėl jie ją priėmė? Ar ne geriau ir tiksliau būtų buvę mokyti oficialios Bažnyčios žegnonės? — Jie priimti ją galėjo tik apaštalavimo patogumo sumetimais. Bet tai reiškia, kad jie ją rado vietinėje kalboje tiek įsigalėjusią, kad jos priėmimas jiems darbą galėjo žymiai palengvinti ,o jos atmetimas — pasunkinti. Jeigu tik vienas kitas būtų ją mokėjęs, krikštytojams nebūtų reikėję kreipti į tai daug dėmesio. Juo labiau, kad vietinės formulės priėmimas negalėjo jiems nesukelti kaikurių abejonių. Iš to seka, kad kuriuo nors ankstybuoju laiku ši formulė Lietuvoje turėjo būti reliatyviai plačiai pasklidusi.

Tuojaus pat kyla kitas svarbus klausimas, kurie oficialieji Lietuvos krikštytojai, šią formulę *iš naujo* priėmė į krikščioniškąjį gyvenimą? Svarbu yra išsiaiškinti ne tik tai, kaip ši formulė Lietuvon pateko, bet ir tai, kas ją čia Vakarų krikščionybės vardu akceptavo. Yra tikras dalykas, kad jos priėmėju čia negalėjo būti nei Jogaila su Vytautu, nei jėzuitai. Ar vieni, ar kiti atpuola dėl tos paprastos priežasties, kad ši formulė siekia daug plačiau negu siekia ar galėjo siekti jų apaštalinė įtaka. Čią formulę turi ir Latviją, ir Prūsija. Vargiai ar jos priėmėju galėjo būti kryžiuočių Ordinas ar Mindaugo krikštytojai, nes tokiu atveju ji būtų nesiekusi Rygos žemių, kuriose tais laikais vakarietiška krikščionybė jau buvo įvesta. Galimas dalykas, kad šią formulę akceptavo Bažnyčiai kas nors Rygoje, nes Rygą vistiek reikia laikyti pirmuoju Vakarų krikščionybės židiniu baltų žemėse.

Iš Rygos ji galėjo pasklisti visose tose žemėse, kuriose ji šiandien yra vartojama. Tik tai turėjo įvykti galimai seniau ir būtent dėl dviejų priežasčių: visų pirma, sunku preleisti, kad be naujos krikščioniškos dvasios įtakos ši formulė būtų galėjusi ilgai atsilaikyti prieš arioniško gedimo procesą. Ir antra, šis priėmimas turėjo įvykti prieš Šiaulių mūšį (1236), kada žemaičiai nugalėjo kalavijuočius ir sukliudė Rygos įtakai kelią Lietuvoje. Liktų dar išsiaiškinti, ar Ryga galėjo turėti įtakos Prūsijai.[8])

10. Baigiamosios pastabos

Baigiant tenka padaryti persergėjimą prieš vieną priekaištą, kurio šis svarstymas gali susilaukti. Kas nors gali sakyti, kad skirtingos Trejybės formulės atsiradimas lietuviškoje žegnonėje yra toks atsitiktinis reiškinys, kuris galėjo atsirasti labai painiais atsitiktinumo keliais ir dėl to iš jo giminystės su priešnicėjine krikščionybe negalima daryti jokių istorinės reikšmės išvadų. Vienintelis dalykas, ką čia galima pasakyti, tai yra, kad šio reiškinio pradžia slypi neįšvengiamose atsitiktinybių galimybėse.

Atsakant į šį galimą priekaištą tenka sutikti, kad atsitiktinybės ir nežinomybės šioje problemoje turi liūto dalį. Dėl to mes ir nesiimame brėžti jokio tiesaus kelio, kuriuo ši formulė Lietuvon atėjo. Individualybės ir atsitiktinybės moksliškai yra neįveikiamos. Tačiau nereikia praleisti iš akių to, kas šioje problemoje nėra nei atsitiktina, nei individualu. Ir tai, kas nėra paskandinama atsitiktinybės ir individualybės masėje, čia yra labai apčiuopiamas dalykas. Dievo Tėvo vartojimas lietuviškoje žegnonėje yra toks visuotinis reiškinys, toks kasdieninis ir paprastas, kad mes į jį net dėmesio nekreipiame. Jis apima visas Baltų tautas, nežiūrint nei valstybinių, nei konfesinių skirtumų. Be to, jis liečia tokią svarbią tikėjimo formulę, kad normaliais atvejais joks pakeitimas čia nėra įmanomas. Taigi, atsitiktinybe, įvykusia po antrosios Lietuvos chriscianizacijos, jis nėra įmanomas išaiškinti. O atsitiktinybė įvykusi anksčiau kaip tik ir yra tai, ką mes norime įrodyti. Ji šiuo atveju jau nėra vien atsitiktinybė, bet suprantamas tų laikų reiškinys, sekąs iš jų religinių ir kultūrinių nuotaikų, ir yra istoriškai įmanomas.

IŠNAŠOS

[1]) Tą klausimą buvo iškėlęs berods nuncijus Zechini. Jis buvo aiškinamas ir Vatikane. Tuo reikalu rodos buvo paskelbta informacijų 1921 - 22 m. „Ganytojuje". „Tiesos Kelyje" berods tuo reikalu yra buvę kun. prof. S. Ylos pastabų. Tačiau šių tekstų autoriui nepasisekė surasti ir patikrinti.

[2]) Žiūr. Ex Ponto 7.7. 7-10 eil. Poetas apie save šitaip sako: „Pats matai, kaip Dunojus apsidengia ledu; pats matai, kaip vynas nuo šalčio pastirsta: pats matai, kaip išdidus įotvingis savo prikrautus vežimus vairuoja virš Dunojaus vandenų." Dar apie juos ten pat 1.2.77 eil. ir kitur. Būdinga yra Ovidijaus pastaba apie čia sutinkamų tautų kalbas, iš kurios matyti, kad jis buvo girdėjęs, jog šios kalbos turėjusios daug bendro su graikų kalba. Ovidijus tačiau apgailestauja, kad nedaug šiose kalbose yra graikų kalbos pėdsakų ir kad reta sutikti žmogų, kuris mokėtų vieną kitą žodį lotyniškai: „In paucis remanent Graecae vestigia linguae, haec quoque iam Getico barbara facta sono. Unus in hoc nemo est populo, qui forte Latine qaelibet e medio reddere verba queat" Trista, 5.7. 50-55 eil.

[3]) Popiežius Leonas Didysis, valdęs Bažnyčią nuo 440 iki 461 metų, savo pirmojoje kalėdinėje kalboje sako: „Tesidžiaugia šventasis, nes artinasi į laimėjimą, tesidžiaugia nusidėjėlis, nes yra kviečiamas nuodėmių atleidimui; teatgyja pagonis, nes yra kviečiamas gyvenimui." Būdinga, kad šis didysis popiežius išskiria ateivių tautų žmones šalia nusidėjėlių ir šventųjų, ir juos kviečia atgijimui. Jis matyt nenori jų priskaityti nei prie šventųjų, nei prie nusidėjėlių, bet sumini visai atskira grupe: „gentiles". Jeigu Leonas Didysis, kuris šias tautas pažinojo, nes sulaikė jų vadą Atilą prie Romos vartų, rado reikalo šiuos žmones išskirti, tai iš to galima daryti keletą išvadų. Visų pirmą, kad šios tautos tikrai domėjosi krikščionybe ir buvo jos gaivinamos. Ir antra, kad šios tautos netiko nei į šventųjų t. y. tikrųjų B-čios narių, nei į nusidėjėlių kategoriją. Tai Leono akyse buvo visai kažkas kito. Jos neturėjo įprastinių Romos nuodėmių, bet jų taip pat nebuvo galima laikyti šventaisiais. Tai buvo religiniu atžvilgiu kažkokia pradžia; judri ir daug žadanti, bet kartu išstatyta visiems jaunystės pavojams.

[4]) Žiūr. The first germanic Bible translated... by bishop Wulfila... Edited by G. H. Balg, Milwaukee, Wisc., New York, 1891. Vulfila šitaip verčia Mato 6,11: „hlaif unsarana pana sinteinan gif uns himma daga" (3 psl.).

[5]) Charles Anton savo „Clasical dictionary" apie romėnų turėtą Germanijos sąvoką rašo: „Senovės romėnai žodį Germanija naudojo pažymėti daug didesniam žemės plotui negu šiandieninė Vokietija. Šiuo vardu jie apėmė visas Europos tautas, gyvenančias į rytus nuo Reino ir į šiaurę nuo Dunojaus, ribojantis šiaurėje Vokiečių bei Baltijos jūra, įimant Daniją, ir kaimynines salas, rytuose Sarmaciją ir Daciją. Žinoma, sunku yra pasakyti, kaip toli Germanija siekė į rytus" 550 psl.

[6]) Jordanas aprašo, kaip visigotai nuo Dunojaus krantų siuntė pasiuntinius pas imperatorių Valentą (364 - 378) prašydami įsileisti juos į Trakiją ir į Moesiją ir atsiųsti jiems krikščioniško tikėjimo mokytojų, mokančių jų kalbą. Valentas abiejų jų prašymų išklausė. Tačiau tikėjimo mokytojai, kuriuos jis jiems atsiuntė buvo arionai. Šitaip toliau Jordanas aprašo Dunojaus tikėjimo mokyklos padarinius: „Ir taip visigotai imperatoriaus Valento buvo padaryti greičiau arionais negu krikščionimis, o šie savo ruožtu, iš palankumo apaštalaudami savo tėvams ostrogotams ir gepidams, ir tos atkritėlių kultūros išmokydami, pakvietė visas šios tautos kalbas į šios sektos kultūrą. Jie patys, kaip sakyta, Donujų perėję, užėmė kalnuotąją Daciją, Moesiją ir Trakiją" (Getica, T. Mommseno leidinys, **Mon. Hist. Germ.**, 92 psl., 15 - 20 eil.).

[7]) Kiekvienos psalmės pabaigoje šios maldelės kalbėjimą Bažnyčion įvedė pop. šv. Damazas I, valdęs Bažnyčią nuo 366 iki 384 metų. (palyg. Breviarium Romanum, žieminė dalis, II nokturnas šv. Damazo šventei, gruodžio 11).

[8]) A. Mažiulis savo studijoje prieina maždaug tos pačios nuomonės, sakydamas, kad įspraudas Dievas "nėra mūsų pramonė, bet paimtas iš senųjų liturginių tekstų" ir kad jis „galėjo būti senesnis vertimas, atliktas iš latvių arba tiesiogiai iš vokiečių k." (110 psl.). Labai vertinga yra Mažiulio nurodoma galimybė šiam teks-

tui atsirasti iš vokiečių kalbos. Jis rašo, kad „iš daugelio duomenų galima manyti, jog seniausias žegnonės vartojimas vokiškai kaip tik turėjo įspraudą Dievas (108). Jeigu iš tikrųjų būtų galima įrodyti, kad žegnonė su Dievas buvo paplitusi viduramžiais Vokietijoje, tai tas daug šviesos įneštų į visą klausimą, būtų rasta aiški grandis, jungianti mūsų žegnonę su priešnicėjine krikščionybe. Už tai kalba ir Mažiulio aptiktas Vendų katekizmas su Dievas.

PANAUDOTI ŠALTINIAI IR LITERATŪRA

Anthon Ch., Clasical Dictionary, New York, 1847.

Athenagoras, Embassy, angliškai išversta J. Hugh Crehan, London, Newman Press, 1956.

Aušra, 1884, 227 psl.

Bellamy J., Baptem, Dictionaire de la theologie catholique, Vacant, II, I, 183 psl.

Balg, G. H. Ph. dr., The first German Bible translated... by the Gotic Bishop Wulfila. Milwaukee. New York, London. Hale, 1891.

Daniel-Rops, L,Eglise des Apotres et des Martyrs, Paris, 1957.

„ L,Eglise des Temps Barbars, Paris, 1948.

Le Bachelet, X., Arianisme chez les peuples Germaniques, Dictionaire de la theologie catholique, Vacant, I.

Leonas Didysis, I sermo de Nativitate, Breviarium Romanum, žieminė dalis, Kalėdų šv. antras nokturnas.

Mažiulis, A., Lietuviškasis „Wardan Diewa Tewa" Aidai, Nr. 3 1955, 103-110 psl.

Newman J. H., Causes of the Rise and Successes of Arianism, Tracts, 1874, London.

Mommsen, Th., Jordanis Romana et Getica. Berolini, 1882.

Ovid, Trista. Ex Ponto. With an English translation by Arthur Leslie Wheler, London, New York, 1924.

Schleicher, A., Compendium der Vergleichender Gramatik der Indogermanischen Sprachen, Weimar, 1871.

.....

Nesugebantieji praeities atsiminti yra pasmerkti jos klaidas kartoti.

George Santayana

.....

STIKLAS LIETUVOS SENOVĖJE

DR. JONAS MATUSAS

Kad straipsnis būtų lengvai paskaitomas, mokslinius įrodymus nukelsime į pabaigą. Juos grupuosime pagal turinį, o teksto neapraizgysime jokiais skaitmenimis.

Stiklas gamintas Egipte jau 3300 metų prieš Kristų. Kinijoje gerokai vėliau — 1 - 2 amž. pr. Kr.

Į Europą stiklo gamyba pateko per Romą. Šioje milžiniškoje valstybėje ji klastėjo iki 5 - 6 amžių (Italija, Ispanija, Prancūzija, iš dalies ir Vokietija); tuomet įsiveržusios puslaukinės tautos viską sunaikino. Po to stiklo gamyba 11 - 12 amžiuje atgijo Venecijoje, čion patekusi iš Rytų Romos imperijos arba Bizantijos. Iš Venecijos ta gamyba pasiekė Vokietiją, Čekija, Lenkiją ir kitus kraštus. 12-me amž. Vokietijoje būta stiklo dirbtuvių, o 15-me Čekijos stiklas jau buvo išgarsėjęs.

Patsai stiklas iš pradžių buvo neperšviečiamas. Tik nuo 7-to amž. prieš Kristų išmokta jis gaminti, kad perleistų saulės šviesą (vokiškai durchscheinend). Vėliau stiklas jau permatomas (durchsichtig).

Bet iki 15-to amž. stiklas langams naudota beveik vien tik bažnyčių ir pilių atveju. Ana, Enea Silvio Piccolomini (vėlesnis popiež. Pijus II) 1448 stebisi, kad Vienos miesto daugumas gyvenamų namų langai stikliniai. 1505 tai paliudyta Nuernberge, o 1560-tais ši praktika įsigyvena visoje Vokietijoje.

Lenkijoje (būtent, Silezijos srityje) pirmas stiklinis indas, tiesa, labai grubus, užregistruotas 1243. Bet dar ir 16-me amž. tokie indai čia buvo ne kasdieninio naudojimo daiktai, o tik kaip puošmenos užtinkama didikų spintose. Lenkijoje stiklo indai pradėjo plačiau plisti tik 17-me amž. Žinoma, išimtis buvo karalius ir, gal būt, augščiausi pareigūnai. Sakysime, jau 1390 Jogailos ir Jadvygos sąskaitose stikliniai indai užima palyginti žymią poziciją. Stiklininkų gildė Krokuvoje paliudyta 1480.

Livonijoje, atseit, Latvijoje ir Estijoje, stiklas, ir tai langų stiklas bus atsiradęs drauge su mūrinėmis pilimis ir bažnyčiomis, kas įvyko 13-to amž. pirmoje dalyje. Ar čia iki 16-to amž. pradžios būta stiklo dirbtuvių, pagal mums prieinamus šaltinius, negalima nuspręsti. Tik tiek aišku, jog iki 15-jo pabaigos tos medžiagos aprūpinamasis centras buvo Ryga. Sakysim, iš čia 1470 Talinnas (tuomet Revel) gauna „dvi dėžes stiklo". Nors nėra negalima, jog tai vietinis produktas, bet greičiausia bus buvęs įvežtinis. Mat, nuo 13-to amž. pabaigos, gal būt iki 16-to, kraštams į rytus nuo Baltijos jūros Ryga, šalia Dancigo, buvo pasau-

linės prekybos didžiausias centras, — ta sritis apėmė ne tik Prūsiją, ne tik Latviją su Estiją, bet taip pat Lietuvą su jos gudiškomis sritimis.

Rusijoje stiklo langai atsirado, be jokios abejonės, drauge su mūrine statyba. Ši gi jos kultūringiausiuose pakraščiuose (Didžiajame Naugarde, Kijeve), kurie esmingai buvo paveikti Europos šiaurės, vidurio ir pietryčių kultūrų, bus prasidėjusi 11-me amž. Bet tai įvežtinis stiklas. Pirmąją stiklo dirbtuvę Rusijoje įsteigė švedas Eliseus Cohet 1635.

Reikia skirti stiklines puošmenas ir indus, viena, ir langų stiklą, antra. Stiklinių langų amžius (žinoma, Europoje) tas pat, kaip mūrinių pilių ir bažnyčių. Yra pagrindo teigti, jog šiaurės rytų Europoje (Lenkija, Prūsija, Latvija, Estija, istorinė Lietuva, apėmusi daug gudiškų sričių, Didysis Naugardas ir Maskvos plotai), taip pat langų stiklas susijęs ir su apskritai gyvenamu mūriniu namu. Čia (išėmus mažą dalį Lenkijos) nėra natūralių uolų ir mūrinei statybai reikia degtis plytas, kas reikalauja sudėtingos organizacijos, brangių išlaidų ir krašte nesamų techninių žinių, o tai įmanoma tik miestuose, kurie visur ir visuomet buvo kultūros ir pažangos centrai. Šis atvėjis rodo, jog kultūros bei technikos reiškiniai yra susiję vienas su kitu. Ir istorijos kultūrines problemas spręsti visiškai atskirai (sakysime, mūrinės statybos, stiklo, ginklų dirbimo, auksakalystės, antspaudų, pinigų kalimo ir kitas kitokias) yra nepakankamas, klaidinantis ir galima sakyti, nenatūralus metodas.

Šis įvadas sudaro natūralų foną Lietuvos stiklo istorijai. Tame krašte stiklo dirbiniai naudoti jau priešistoriniais laikais (puošmenos). Aišku, tai įvežtiniai dalykai. Langų angoms uždengti lietuviai seniausiais amžiais bus naudoję plonutes medžio lenteles, gyvulių vidaus organų (pūslės) plėves ir, gal būt, ploną (paukščių) ar nudrožtą kaulą. Ana, Lietuvos senoviškai — gudiškuose dokumentuose 16-me amž. langų stiklas rašoma „obolony sklianyje" (1549 Rodoškovičių, 1553 Daugališkio pilyse). Lenkiški gi to paties reikalo raštai turi „bloni szklanie" (1582 Žeimenoje, 1581 Tytuvėnuose). O lenkų kalboje „blona" reiškia „plėvė".

Dėl kaulo: anglų - rusų kompanijos pirkliai 1588 pranešė, jog Karelijoje stiklo reikalui (glasse) naudojamas kaulas (horne, lanthorne). Girdi, taip pat imama ir „minkštas akmuo" (soft rocke, rusiškai, esą slude).

Dabar aš (man atleis mieli kalbininkai Skardžius ir Salys!) negaliu susilaikyti nepasisakęs apie balaną, „kvartką" ir... rūtą. Kaip matėme, 16-to amž. dokumentuose gudiškas „obolony" ir lenkiškas „bloni" reiškia medžiagą langų angoms uždengti bei užtaisyti. Rusų kalboje „bolonj", „bolona", „blana", „blona", „obolona", „obolonj", pažymi plėvę ir medienos minkštąjį sluoksnį tuojau po žieve. Lenkiškoji „blona" tereiškia tik plėvę. Tas pat ir čekų kalboje. Vis dėlto geriausieji rusų kalbos žodynai dėl kalbamųjų reikšmių nesutaria. Ana, jų Mokslų Akademijos (1954) žodynas šiuo atveju kalba tik apie plėvę ir medžio peraugą arba gumbą. Ukrainų kalboje čia svarstojomo ar panašaus žodžio visiškai nėra. Tiesa, Dalio rusiškas žodynas (išleistas prieš 50 metų, dabar tik

reprodukuotas), be minėtų reikšmių, dar paduoda degamąją balaną, langinių sklendę, lango rėmus su stiklais, net ir langų stiklą, tačiau, iš visko išrodo, jis čia ima vartoseną Rusijos vakarinių sričių, kurios keletą šimtmečių įėjo į Lietuvos valstybę. Istorinės Lietuvos įtakoje, atrodo, „blona" kartais siejama su stiklu ir lenkų kalbos žodynuose (Karlowicz ir komp. registruoja antikinę reikšmę szyba, okno, o Bruckner — szklarze). Vis dėlto slavų kalbose, ypačiai rusų, obolona, bolona, blona yra plačiau prigijęs žodis su įvairiomis išvestinėmis formomis (veiksmažodis, daiktavardis, būdvardis). O lietuviška balana (tereiškianti vien viršutinį medienos sluogsnį ir ploną atskalą, uždegus pasišviesti) stovi viena, kaip pirštas, atseit, kaip daiktavardis su juo išvestinėmis lytimis. Be to, lietuviškai balanos sąvokai reikšti yra kitas esmingai lietuviškas žodis — skala, ir tai, iškerojęs įvairiausiomis lytimis (skelti daugeliu sudėtinių formų, skalus, skeltinis, skeltnagis, skiltuvas, net ir prieveiksmis skeltinai). Dėl to, nors ir yra bendras indoeuropietinis žodis ‚bhel" (išpusti, ištvinkti), labai panašu į tiesą, jog balaną lietuviai bus perėmę iš slavų.

Toliau eina „kvartka", kuri reiškia stiklo gabalą atskiroje perdaloje keturdaliame ar didesniame lange (angl. pane, vok. Fensterscheibe, lenk. szyba). Neaišku, ar ji esmėje lenkiško kilimo. Mat, tuo atveju „čvertka" (pinigas ketvirtai vieneto daliai pažymėti Lietuvoje buvo istoriniais ir carinės Rusijos laikais). Nors „kvartkos" galūnė slaviška (rusiška, lenkiška), bet patys lenkai tam turi kitokį terminą (szyba), o kwatera, kwatyria tėra antikvarinis žodis. Antra vertus, mūsų „kvartka" turi panašumo su anglų quarter. Dėl to nėra negalima, jog abu žodžiai yra gimininguma santykyje. Mat, Anglijos pirkliai 16-me amž. turėjo prekybos kontoras ne tik Maskvoje, bet Didžiajame Naugarde ir Polocke (šiame galėjo net pinigus kaltis). Tat, atmetus lenkišką galūnę, lietuvių rašomoje kalboje, galima būtų įpilietinti kvartą. Langų stiklinės kvartos įrakmiai paliudytos 1588 Bagdono Sapiegos name Pilies g-vėje Vilniuje („langai su kvartomis"). Iš vieno 1700 dokumento paaiški jųjų medžiaga ir skaičius: „stiklinis langas su keturiomis kvartomis, įtaisytomis alave".

Dėl r ū t o s. Pirmu pažvelgimu, jos gretinimas su stiklu atrodo daugiau, nei keistas. Pasirodo, garsus kalbininkas Prūsų lietuvis Fridrikas Kuršaitis savo moksliškame lietuvių ir vokiečių kalbų žodyne (1870 - 1883) vieną rūtos reikšmę paduoda, kaip „lango kvartą", vok. Fensterscheibe. Dalykas ‚matyt, išrodė perdaug neįprastas ir neįtikinamas, jog ši reikšmė neįdėta į jokį kitą lietuvių kalbos žodyną. Tik Niedermann'o - Brenderio - Senn'o „Lietuvių Rašomosios Kalbos Žodynas", pradėtas leisti prieš 20 metų ir dabar redaguojamas (1957) Pennsylvanijos un-to profesorių Senn'o ir Salio rūtą išdrįso pažymėti (antraeilėje reikšmėje), kaip lango stiklinę kvartą. Iš visko išrodo, tai perimta iš Kuršaičio.

Tačiau langų stiklo rūta lietuvių kalboje turi visiškai patikimus metrikus. Jau reikšminga, kad ji užrašyta Prūsų Lietuvoje, kurios pajūrio ruože gyventa kuršių (ir Kuršaitis reiškia Kuršio sūnus). O šie

kalbos atžvilgiu susisiekia su latviais. Latvių gi kalboje rūta, šalia įprastinės bei internacionalinės žinomosios gėlės reikšmės, turi dar šitokią — „loga rūts", atseit, lango stiklinė kvarta. Ši yra natūralus narys ištisoje eilėje gimininginų reikšmių: rūta — šieno kūgis arba biragas; rūte, rūts — keturkampis plotas; rūtains — keturkampis geometrine prasme.

Mums išrodo, jog latvių ir, iš dalies, lietuvių kalbų specifinę rūtos reikšmę padeda išaiškinti atitinkamo kalbinio ploto istorija. Mat, Baltijos pajūrys tarp Vyslos ir Didžiojo Naugardo srities 9 - 12 amžiais buvo normanų - vikingų stiprioje kultūrinėje įtakoje, o kai kurios sritys (Kuršo pusiasalis, Klaipėdos - Šventosios ruožas) tarpais net politinėje priklausomybėje. Tam esama archeologinių ir istorinių įrodymų. O tie normanai kalbamojo pajūrio atveju buvo švedai ir danai (Vita sancti Anskarii ir kiti šaltiniai). Senovinėje danų kalboje — rot, rutte, rode reiškė dalį ir padalą. O senovinėje šiaurės tautų (altnordisch) — hjalmroda, šieno ar šiaudų birago stogo palaikomieji griaučiai senovinėje fryzų ir sen. saksų rōde, rōda — kartuvės, kryžius. Dvi pastarąsias reikšmes turėjo ir anglo - saksų rōd. Net anglų kalbos istorijoje rood yra reiškęs kryžių. Dėl to, nors minėtoji sritis 13 - 16 amž. yra buvusi vokiečių priklausomybėje, sakytumėm, latvišką rūte, rūts ir lietuvišką rūtą nebūtinai reikia kildinti iš viduramžių vokiečių žemaičių kalbos. Juoba, kad ir estų rūt reiškia lango kvartą, be to, tos reikšmės „rutką" Dalj'is randa net rusų kalboje. Pridėsime, jog Lietuvoje apie Svierius 17-me amž., kuomet apylinkė buvo lietuviška, yra buvęs „Rūtos dvaras", kurio savininkas slaviškai pasivadino „Rutski" (liet. būtų Rūtinis ar Rūtiškis); o apie Nemunėlio - Radviliškį II pasaul. karo metu buvo (tur būt, ir dabar yra) lietuviškų pavardžių tiesiog „Rūta".

Pagal visoje Europoje buvusią situacija, kaip jau sakyta, ir Lietuvoje langų stiklas atsirado drauge su mūriniais viešaisiais pastatais, atseit, bažnyčiomis ir pilimis. Gardino pirmoji mūrinė statyba datuojama apie 13-to amž. vidurį. O kaip su gyvenamaisiais namais? — Nors kol kas galutinai nuspręsti negalima ,vis dėlto turimi duomenys leidžia priimti jau minėtą apskritai mūrinės statybos ir langų stiklo santykį. Jau žinome, kad prieš 1588 (tų metų dokumentas patvirtintas 1700, bet implikuojama tą namą ir jo dokumentą buvo prieš tai), taigi prieš 1588 augštas pareigūnas Bagdonas Sapiega Vilniuje Pilies Didžiojoje gatvėje turi dviejų augštų mūrinį gyvenamą namą, kaip rašoma, „Sapiežynska kamienica i kram murowany". 1588 jame minima „langai su kvartomis" (okna z kwaterami). 1700 dalykas šitaip patikslinamas: „stiklinis langas su keturiomis kvartomis, įtaisytomis alave" (okno szklanie o cetyrech kwaterach w olów robione). Pastebėsiem, jog čia tas pats Sapiega, kurio tėvas Paulius, iš visko išrodo, pastatydino garsiąją mūrinę bažnyčią Zapyškyje ant Nemuno žemiau Kauno, atseit, 16-to amž. vidurio bažnyčią, ir dabar tebestovinčią.

Yra logiška ir daugiau, nei panašu į tiesą, jog ir kiti Vilniaus gyvenamieji mūriniai namai 16-me amž. buvo su stikliniais langais. O jų buvo ne vienas ir ne du. Pagal šiame mieste apsilankiusį Romos impe-

ratoriaus pasiuntinį Z. Herberšteiną ir Archeografinės Komisijos „Aktų" 20-tą tomą, to amžiaus viduryje galima įsakmiai išvardyti — Pranciškonų ir Šv. Trejybės vienuolynus ir kelias krautuves (camerae muratae). Pasak Herberšteino „daug šventyklų ir mūrinių namų (multa templa aedesque lapidaea) ir „Vilnius ... gangreit taip didelis, kaip Krokuva" (wol so gross als Cracauw). O tos krautuvės, Trejybės vienuolynas ir šv. Onos bažnyčia paliudyti jau 1506. Žinoma, čia neišvardinta viskas (valdovo rūmai ir augščiausių valdininkų — didikų pastatai).

Tai matyti iš 15-to amž. šaltinių. D. L. kunigaikštis Aleksandras 1498 savo sekretoriui (mistr Razmus) duoda namą, kuris anksčiau priklausė vokiečiui, tur būt, pirkliui (dom Vokitisov, L. Metrika, 1910). Toje pačioje šv. Dvasios gatvėje šia proga minima ir „dvaras" arba „kiemas" Žemaičių seniūno Stan. Janavičiaus. Atrodo, bent to vokietinio namo būta mūrinio. Labai įdomią žinią, ir tai archyvinę, paduoda prof. Vostokov: Steponas Batoras 1581 patvirtino „aštuonis namus" (domov osmj), kuriuos Vytautas buvo paskyręs, aprūpindamas savo įsteigtą Dievo Kūno altorių šv. Stanislovo bažnyčioje, kuri stovėjo pilyje. Labai panašu į tiesą, jog tai mūras. Mat, namai po 150 metų dar stovėjo (Lietuvoje kiekvienas naujas valdovas iš naujo tvirtindavo, kas jo pirmatakų buvo buvę patvirtinta ar suteikta). Kątik minėta pilis tai žemutinioji, kuri dar 1506 (pagal minėtus „Aktus") apėmė, be kitko, šv. Trejybės vienuolyną ir šv. Onos bažnyčią (in castro, in ograda). Ji be jokios abejonės įsteigta Vytauto, kadangi Švitrigaila (tiesioginis Vytauto įpėdinis) 1432 iš Polocko rašo įgulai, „kad mūsų vardu laikytų abi Vilniaus pilis" (utrumque castrum Vilnense pro nobis teneant). Pati ji ir jos aptvare esą namai, atrodo, buvo mūriniai; pilis ir katedra, anksčiau mediniai, bus buvę išmūryti apie 1418 - 1421 metus. Mat, pagal šaltinių rinkinius Lites etc. (III) ir LUB (V) katedra buvusi medinė, kuri 1418 drauge su Vytauto rūmais sudegė. 1421 pabrėžiama medinė statyba ,tur būt, atsižvelgiant į tuomet pasikeitusią jos kokybę. Augštutinė gi pilis 14-to amž. antroje dalyje, pagal Prūsijos kronikas ir anglišką Derby žygio aprašymą, tikrai turėjo mūrinę aptvaro sieną.

Kaune kol kas nerasta tiesioginių įrodymų apie stiklinių langų pasirodymą (jų gali būti miesto tarybos išlikusiuose vokiškuose protokoluose, kurie II pasaulinio karo metu buvo Vytauto Didžiojo Univ-to bibliotekoje ir juos žiūrinėjo istorikas Juoz. Jakštas). Bet yra liudymas apie vieną mūrinį gyvenamą namą iš 15-to amž. Sprendžiant jojo 1507 bylą paaiški, jog namas priklausė barzdaskučiui ir stovėjo Aleksandro laikais prieš žydų išvijimą (Liet. Metrika, 1903). 1451 vokiečių pirkliai Kaune skundžiasi Kazimierui (šventojo tėvui), kad jie nuo Vytauto laikų čia turi „kiemus ir namus" (hoffe und husere rinkiny Hansisches Urkundenbuch, VIII). Jųjų du 1467 Johan Angernmunde parduoda Kauno miesto valdybos nariui Merten Ghelen (ten pat). Valdovas Kazimieras 1441 miestą vadina civitas nostra Cawnensis, kuris apie savo teises „parodęs raštą didžiojo kunigaikščio Vytauto" (protulerunt litteram magni ducis Witowdi, ten p. VII). Čia jau 1451 buvo viešbučių, kaip lietuviai pirkliai sako, „pas šeimininkus viešbučiuose gyvena arba valgo"

(mit den wirten in den herbergen legen adir czeren, ten p., VIII). 1471 aiškiai paliudyta vienuolynas (dat klostere, be abejo, pranciškonų) ir lietuvis pirklys Jurgen Czunczelow (L U B, XII). Pats miestas tuomet turėjo burmistrus, tarybą ir teisėjus su teismo nariais (burgermeisteren, rathmannen, richter unde scheppen). Ir vartojo antspaudą, įrašytą sigillum civitatis Cawen, kurio įspaudas paliudytas Rygos miesto archyve (Rigasche Stadtblaetter, 1884, iš kur referavo L U B, XII). Be to, 15-to amž. pabaigoje Kaune (atrodo, prie pilies) turėjo reziduoti, kaip didysis kunigaikštis rašo, „mūrininkas vokietis" (muralj nem'čin, L. Metrika, 1897). Be abejo, jis vadovavo „valdovo plytinei" (plitnica gospodarskaja), nes taip buvo pat 16-to amž pradžioje su kitomis pilimis, pvz. Gardinu (Akty Archeogr. Komis., XVII).

Po pačių pirmųjų šaltinių šitokių liudymų, manytumėm negalima abejoti ,jog pirmieji mūriniai gyvenami namai Kaune atsirado 15-me amžiuje, greičiausia Vytauto laikais. Taip galvoja ir „Slownik Geograficzny" atitinkamo straipsnio autorius (odniesc wypada pierwsze murowane domy). O jis bus naudojęsis jau minėta archyvine medžiaga, nes tiek detalių apie Kauną iš 15 - 17 amžių niekur kitur mums nepavyko rasti(Vytauto žmonos ir dukters apsistojimas, Petro Vasquez'o lankymasis, 1540 degtinės varyklos, pirtys, plytinė ir vaško preso lokacija, 17-to amž. amatininkai, jų meistrai ir skaičiai). Šioje vietoje prašyte prašosi paminimas ir vadinamas „Perkūno namas", kuris yra Kauno išskiriamasis ženklas (landmark), galima sakyti apgamas. Kaip kiekvienas žmogaus veiksmas yra jo charakterio atžala, taip kiekvienas žymesnis pastatas yra laiko ir vietos sąveikos produktas. Visi iki šiol daryti mėginimai nustatyti „Perkūno namo" amžių (neišskiriant nei dr. P. Reklaičio 1961 „Aiduose") neturėjo ar neatsižvelgė į aukščiau paduotus Kauno senosios mūrinės statybos faktus. O pagal juos, šį gotinį namą reikia skirti į 15-tą amžių (mūsų sprendimas, plačiau pagrįstas straipsnyje apie Pranciškonus Kaune, įdomiu atsitiktinumu, sutampa su „Slownik Geograficzny" nuomone). „Perkūno namą" būtų galima skirti į 16-tą amžių, tik padarius jo architektūriškai - archeologinį tyrinėjimą ar radus jo statybos tiesioginius dokumentus.

Taigi su Kauno mūrinių gyvenamųjų namų pasirodymu išsisprendžia ir langų stiklo klausimas. Tokia pat padėtis buvo ir Gardine, kadangi pagal šaltinius, jisai pramonės ir amatų atžvilgiu niekuo nesiskyrė nuo Kauno.

Iki 16-to amž. vidurio Lietuvoje visokis, taigi ir langų stiklas buvo įvežamas iš užsienių. Valdovas 1551 suteikia Martynui Paleckiui privilegiją įsteigti Vilniuje stiklo dirbtuvę, būtent, „šalia Vilniaus miesto, už Neries upės, tarp mūsų šunidės" ir velionio Vilniaus karvedžio Jono Glebavičiaus plytinės. Rašto žodžiai ,,zbudovatj gutu sklianuju" reiškia — „pastatyti stiklo dirbtuvę". „Guta", mat, yra iš lenkiško ,huta", o ši iš vokiško „Huette", kuriuodvi ir šiandien tose kalbose pažymi metalų ar mineralų pramonės dirbtuvę. Paleckio „gutą" taip suprato kultūros istorikas M. Liubavskis ir pramonės istorikas J. Kolaczkowski. Nors minėta privilegija, be stiklo dirbimo, apėmė ir jo prekybą, taip pat

įvežimą iš užsienių. Neaišku, ar Paleckio pavardė sulenkinta, mat Vaitiekus P. 1553 paliudytas Panevėžyje.

Lietuvoje stiklo gaminiai turėjo būti populiarūs, jei tais pačiais dirbtuvės ir monopolio metais (1551) bajorai seime prieš tai protestuoja. Mat, pagal ikišiolinę praktiką, jie galėdavo visokias prekes įsivežti iš užsienių be muito. Yra nevisiškai aiški žinia, jog 1596 egzistavo dar viena stiklo dirbtuvė, atseit, Pelyšių dvare ant Pelyšės upelio, Ukmergės apskr-je (Akty etc., XXXII). Gal to paties Paleckio? — juk viduriniais amžiais visur Europoje bajorai savo pavardes paprastai siedavo su giminės lizdine pilimi ar dvaru, kas išreikšta vokiškai „von", prancūziškai „de", angliškai „of" ar „o' ", lenkiškai „-ski, -cki". Tuo atveju nuo Pelyšių išeitų „Pelyški", na, o lenkų kalba galūnės „-šski" visiškai neprileidžia (galima ir forma „Palyšiai", nes Šakių apskr-je ir dabar esama Pališkio pavardės). Antra vertus, atrodo, jog sena 1551 stiklo monopolinė privilegija dar galiojo.

Su stiklo dirbuve jojo gaminiai visame krašte pliste paplito. 1557 - 58 metų nuostatais valdovas įsakė, kad „turi būti ... prie mūsų visų pilių ir dvarų ... amatininkų visokio amato", kurių tarpe yra ir stiklininkai (skliary, Liet. Metrika, 1914). O 1588 mokesčių universalas Lietuvai ir Lenkijai mini „stiklo dirbtuves" (Volumina Legum, II). Vilniuje paliudyta Stiklininkų gatvė (įeina į Didžiąją į žiemius nuo Vokiečių g-vės, nors, atrodo, jau anksčiau atsiradusi). Provincijoje, atseit, dvaruose aiškiai minima langinis stiklas: Rodoškovičiuose ir Kaidanave (1549), Daugelišky (1553), Tytuvėnuose (1581, viskas L. Metrikoje, 1897 ir Aktuose, XIV). K. Jablonskio „Istorijos Archyve" yra ir daugiau tokių faktų iš 16-to amž. Įdomus dalykas, jog, pagal šį rinkinį, apie sakyto amž. vidurį stikliniai langai jau pradeda įsigalėti provincijos dvaruose. Lietuvos kaime tai bus įvykę apie 17-jo pradžią, o jo antroje dalyje ir galutinai įsigyvenę. Bet jau čia mes susiduriame su liaudies daina „žiūrėjau pro stiklo langelį". Vadinasi, tokios lietuviškos dainos negali būti senesnės už 17-tą amžių.

Stiklo dirbimas Lietuvoje 17-me amž. plėtojasi toliau. Radvila savo dvare Urzecz įsteigia vėliau pagarsėjusią dirbtuvę (liet. būtų Užupis, ant Berezdiankos, Talko prieupio, Bobruisko apskr., 25 km nuo Slucko). Paprastai ji vadinama Slucko dirbtuve. 18-me amž. čia dirbta meniški stikliniai indai ir veidrodžiai ir, apskritai, pritaikyta stiklo šlifavimas. Tai anuomet garsiausia tokia įstaiga visoje rytų Pabaltijy. Slucko dirbtuvę reikia vertinti, visuomet atsimenant, jog tik 1676 Anglijoje patobulinta stiklo dirbimas ir tik 1688 Prancūzijoje sukurta speciali veidrodžių gamyba. Apie Slucko įstaigą yra puiki A. Jelskio monografija (1899) ir P. Galaunės straipsnis „Mūsų Senovėje" (4 - 5 kn).

18-tas amžius — Lietuvos stiklo pramonės žydėjimas. Dirbtuvės, be minėtųjų, dar buvo Ilijose, Nalibokuose (Naugarduko apskr.) ir Naujoje Ūtoje. Ši pastaroji vietovė yra Marijampolės apskr., Prienų apylinkėje. Kad čia būta stiklo dirbtuvės, yra 3 liudymai: Ūta tai sulietuvinta lenkiška huta; įsakmus dirbtuvės paminėjimas J. Kolaczkowskio Lenkijos ir Lietuvos pramonės istorijoje (Wiadomosci etc. 1888); vietovės dir-

voje gausu žalio stiklo šukių . Pagal „Slownik Geograficzny", 1886 stiklo dirbtuvės jau nebuvo. Bet ji dar yra Prūsijos žemėlapiuose, kai ta valstybė užėmė Suvalkiją (1795). Tad, matyti, šis įrengimas sunaikintas tarp Napoleono žygio (1812) ir lenkmečio sukilimo (1863). Ūta (kuri etimologiškai neturi nieko bendro su Utena) iki nepriklausomybės laikų buvo tik dvaras, paskui įsteigta parapija. Apskritai, visi Ūtos vietovardžiai pažymi seniau (greičiausia 18-me amž.) ten buvus stiklo dirbtuves (pav., Nowa Huta kaimas Vileikos apskrityje, Viažyno valsč.). Mat, kitokio tipo pramoniniai įrengimai Lietuvoje buvo vadinami kitaip (mlyny tarcziczne, m. papierne, m. rudnične, hamierni, žiūr. mūsų str. apie Kapčiamiestį 1960 metų „Aiduose").

19-me amž. paliudyta dar keletas stiklo dirbtuvių. Ne vėliau 1888 tokia įsteiga Štabine (Augustavo, vėliau Suvalkų gubernijos). Ji buvo pajėgi ir aniems laikams moderni. Aiškiai žinomos dar dvi — Jašiūnų dvare ant Merkio (įst. ne vėliau 1891) ir ant tos pat upės ir tuo pat metu Stokų dvare. Galimas daiktas, juodvi atsirado 18-me amž., kadangi pirmoji tuomet priklausė Radviloms, o antroji Roemeriams, atseit, garsioms ir kultūriškai pažangioms giminėms. Atrodo, tokių dirbtuvių dvaruose būta ir daugiau, kadangi, kaip jau žinome, jų savininkai tuo dalyku buvo labai susirūpinę. Tai viena. O Paleckio monopolis bus buvęs panaikintas jau 17-me amž. Savaime suprantama, monopolis valdovo dvarų niekuomet nelietė ir čia stiklo gamyba nuo 16-to amž. buvo skatinte skatinama.

Pora grynai techniškų klausimų. Lietuvoje istorinės valstybės laikais (kaip ir kitur Europoje) gaminamas stiklas buvo žalias. Atrodo, jog tik 17-to amž. viduryje pradėta dirbti ir baltas, t. y., daugiau ar mažiau bespalvis. Beveik visiškai tikra, jog Lietuvos stiklo dirbtuvės naudojo vandens jėgą. Tokių užuominų yra dokumentuose ir Kolaczkowskio veikale. Antra vertus, Europoje beveik iki vidurinių amžių pabaigos iš gamtos jėgų pramonei naudota tik vanduo. Vėjo malūno pasirodymą čia reikia kelti į 14-tą amžių (pietų Europoje), bet pramonėje jo reikšmė, palyginus su vandeniu, buvo minimalinė (Lietuvoje paliudytas 16-to amž. viduryje). Pagaliau, anglų kalboje, reflektuojant buvusią padėtį, stiklo dirbtuvės ir šiandien vadinama „stiklo malūnais" (glass-mill). Amerikos Jungtinėse Valstybėse pirmąją glass-mill ispanai įsteigė Los Angeles 1535.

MOKSLINIAI DUOMENYS

Iš bendrosios stiklo istorijos

G. Horn, Die Geschichte des Glasindustrie und ihrer Arbeiter, 1903.

Kisa, Das Glas im Altertum, 1908.

B. Bucher, Geschichte der technischen Kuenste, III, Stuttgart-Berlin-Leipzig, 1893.

F. M. Feldhaus, Die Technik der Vorzeit, der geschichtlichen Zeit etc., Leipzig un Berlin, 1914.

Paul Lacroix, Les Arts en Moyen Age, Paris (7 ed.) 1880 (anglų vertimas Arts of the Middle Ages and Renaissance, New York 1870 ir London 1875)

Brockhaus ABC der Naturwissenschaft und Technik, Leipzig 1955 (4 Aufl.).

Enciklopedijos: Brockhaus (ypačiai Vokietijai) ir Britannica (ypačiai Amerikai ir Anglijai).

Iš Lenkijos stiklo istorijos

Julian Kolaczkowski, Wiadomosci, tyczące się przemyslu i sztuki w dawnej Polsce, Warszawa, 1888, psl. 577 tol.

Bruno Bucher, Die alten Zunf- und Verkehrsverordnungen der Stadt Krakau, Wien, 1889 (tai Krokuvos sekret. Baltazaro Behaimo Krokuvos amatų Codex Picturatus; buvo skelbtas M. Heyzmann'o (1865), Piekosinskio (1879, 1882) ir paskiausiai F. Winklerio, Der Krakauer... Codex, Berlin, 1941, su spalvotomis reprodukcijomis. Apie stiklininkus (Glaeser) psl. 60. Stiklininkų gildė čia 1480, o Kolaczkowski klaidingai skyrė į 1497 (psl. 577).

Iš Livonijos (Latvijos, Estijos) stiklo istorijos

Apskritai apie to krašto amatininkus: **Liv- Est- und Curlaendisches Urkundenbuch,** I (įžangoje) ir XI (čia sužymėta atitinkama literatūra).

Revelis (Talinn) 1470 iš Rygos gauna 2 kysten glasses: ten pat, XII, 416.

Iš Rusijos stiklo istorijos

Pirmosios stiklo dirbtuvės įsteigimas: Bruno Bucher, cit. veikale, p. 326.

Iš Lietuvos stiklo istorijos

Obolony sklianyje 1549 Rodoškovičiuose ir 1553 Daugeliškyje: Litovskaja Metrika, 1897, 92, 120, 496.

Bloni szklanie 1581 Tytuvėnuose ir 1582 Žeimenoje: Akty, izdavajem. Vilenskoju Archeograficeskoju Komisijeju, XIV, 247, 259.

Soft rocke — Slude (rusišk.), horne, lanthorne, lanthorns, horne (vietoje stiklo Rusijos Karelijoje 1588): Richard Hakluyt, Principal Navigations, III, 368-369.

Apie anglų Mascovie Company pranešimus (pirkliai liečia ir kartais keliauja per Lietuvą) iš 16-to amž.: R. Hakluyt, cit. veik., III, 66 tol., pinigų kalimas Polocke 1569, p. 116.

Okna z kwaterami 1588. Bagdono Sapiegos mūriniame name Vilniuje: **Archeograficeskij Sbornik Dokumentov etc., X,** 101,104; okno szklane o cztyrech kwaterach w olow robione 1700. Dokumente (kuris remiasi 1588 raštu), ten p. 103, plg. 92, 105, 132.

Apie rūtą, lango kvartos prasme, apleidę žinomuosius anglosaksinių, skandinavinių, slavinių ir latvių kalbų žodynus, indeksuosime tik šiuos retesniuosius: W. Skeat, An Ethymological Dictionary of the English Language, Oxford, 1956; Friedrich Kurschat, Woerterbuch der Litauischen Sprache, I, Halle, 1870 (vok. — liet), II, ten p. 1883 (liet. vok).

Apie vikingus (švedus, danus) Lietuvos pajūryje: mūsų str. "Vikingai, krikščionybė Žemaičiuose apie 850 ir Kuršas", "Aiduose", 1958, Nr. 9; "Lietuviškos Giminės ir Jūra", "Lietuvos Aido' dienraštyje Kaune, 1939, Nr. 427-454 (literatūros ir mokslo atkarpoje, komplektą turi Liet. Generalinis konsulatas New Yorke).

Amžius mūrinių namų (jie bus buvę su stikliniais langais) Vilniuje:: Vuilna... multa templa aedesque lapideae in ea aedificantur; (parapijos bažnyčia) ir aliquot monasteria et praecipuum Franciscanorum de observantia coenobium, maximis sumptibus extructum; Sigism. Herberstein, Rerum Moscouiticarum Commentarii, Basileae, 1551, psl. 111, Vilna... is wol so gross als Cracauw, tas pat to paties veikalo vok. vertime, Moscouiter wundenbare Historien, Basel, 1567, p. 207. Naslė (Hnechtonis Pyerchurowicz) 1506 (Vilniuje) parduoda cameras muratas, sitas in castro inter Drieczyniec... et mansionarios sancte Trinitatis; pilies aptvare (in castro) kitas privatinis namas penes ecclesiam sancte Annae; **Akty etc.,** kaip augščiau, XX 9 (camerae), 19.

Aleksandras 1498 savo sekret-iui mistr Razmus duoda namą šv. Dvasios gatvėje na imia Vokitisova... dvor Vokitisov, kas stovi priešais kiemą (dvor) Žem. seniūno Janavičiaus; **Litovskaja Metrika,** 1910, 710. Vytautas įsteigė (fundoval) Dievo Kūno altorių v kostiole v zamku sv. Stanislava, kuriam reikalui nadal domov osmj, — tai Steponas Batoras 1581 patvirtina; A. Ch. Vostokov, Opisj russkich i slovenskich rukopisej Rumiancevskago muzeja, 121.

Švitrigaila 1432 iš Polocko įsako, kad utrumque castrum Vilnense pro nobis teneant, LUB, VIII, 366. Medinės katedros ir Vytauto rūmų gaisras 1418, ten p., V. 64 tol, 321 (apie augštutinę pilį — dat oerste slot... men de mure is nicht gestortet, sunder de borch allene). Plg. Lites ac Res Gestae etc,, III, 48, 159-60 (trys pilys);

Henry Earle of Derbie (vėliau Henrikas IV) Voyage... into Prussia and Letowe veikale R. Hakluyt, Principal Navigations, I, 304-5 (castellum... murum ascenderant), pakartota SRP, II, 793. Apie Vilniaus mūrinius dar **Akty etc., XX** ir Opisanije rukop. otdelenija Vilensk. publičn. biblioteki, III, Kotryna Sapiegaitė (Jono duktė, sesuo Pauliaus, Zapyškio b. statytojo) įstoja į Šv. Dvasios vienuolyną, Arch Sb X, 1569 Viln. vysk. Protasevičius nuperka kamienicę i ią zdobi na mieszkanie Jezuitow, Opisj. Dok. Vilensk. Centr. Archiva, III, 56.

Mūrai Kaune. 1507 Žygimantas Senasis sprendė vieno namo bylą, kuris visiškai ar iš dalies buvo mūrinis, stovėjo Aleksandro laikais prieš žydų išvijimą ir priklausė barzdaskučiui (barver),**Lit. Metrika,** 1903, Nr. 11. Vytauto laikais Hanzos pirkliai turi hoffe un husee, lot. in domibus suis (1451 jų skunde Kazimierui ir jojo atsakyme) **Hansisches Urkundenbuch,** VIII, 76, 81; 1467 Dancigo pirklys Johan Angernmunde parduoda du namus Merten'ui Ghelen, ten p. 241 (hefft... radmanne to cauwen overgeven unde upgedregen twe hofe to Cauwen gelegen, den eynen, dar Jodeke ynne, und den andern, dar Merten Schulte ynne gewonet hebben); 1451 mit den wirten in den herbergen legen adir czeren, ten p.; 1471 quam... weegk in dat klostere, LUB, XII, 447; Kazimieras Jogailaitis — muraliu nem'činu Niklesu sidetį jemu v. Kovne, **Lit. Metrika,** 1897, 31; plg. muralį gospodarskij Gardine 1541, **Akty,** XI, 195; Kazimieras 1441. I. 1 iš Vilniaus, tapęs didž. kunigaikščiu, miestui suteikęs (t. y., patvirtinęs) jus Magdeburgense, kadangi cives Cawnenses skundęsi ir protulerunt litteram magni ducis Witowdi pro parte sui juris, **Hansisches Urkundenbuch,** VII, 323; 1471 pergamento dok. įrašas Sigillum civitatis Cauwen, išsp. **Rigasche Stadtblaetter,** 1884, Nr. 4, iš kur referuoja LUB, XII, 446-7; karal Henr. Valois Kauną 1574 vadina "Liet. — Lenkijos respublikos pažiba" (russ. "ukrašenijem Rieči Pospolitoj"), P. Semenov, Geograf.-Statičeskij slovarj Rossisk. Imperii, 1865, p. 656.

Stiklo dirbtuvės: 1551. X. 8 dvorianinu Martynui Paleckiui valdovas leidžia "pri meste Vilenskom za rekoju Veljeju meži Psarneju našoju i plitnicoju" Vilniaus karvedžio velionio Jono Jurjevičiaus Glebovičiaus "zbudovatį gutu sklianuju". Už tai jis turi valdovui kasmet statyti "200 sklianic Korovych velikich" ir "200 sklianic men'šich; **Sbornik Drevnich Aktov Gorodov Vilni etc.,** 95. Užuomina 1596 apie dirbtuvę dvare "Pelišy" ant upės "Peliša" (Ukm. apskr.), **Akty etc.,** XXXII, 186; gal būt, ta "Peliša" identifikuotina su 1633 "Olesia" plg. ten p., XI, 114 tol., X, priedas p. 212. Vaitiekus Paleckis 1554 turi sklypą Panevėžy, **Archeog. Sbornik,** VIII, 72-73. Dėl Paleckio monopolio luomai skundžiasi 1551 Vilniaus seime, **Lit. Metrika,** 1914, p. 170.

1557-58 Valakų nuostatais — „remesniki vsiago remesla majutį byti... pry vsich zam'kov i dvorech našych... a zlašča pry gostincach". Tarp tų amatininkų (1558) yra skliary; **Lit. Metrika,** 1914, 581 ir 594 (antram posmui). 1588 mokesčių universale Lietuvai ir Lenkijai "stiklo dirbtuvės" (Huty sklane), **Volumina Legum,** II. "Stiklininkų g-vė" Vilniuje 16-me amž., kurią pagal senuosius miesto planus lokalizuoja P. Batiuškov, Pamiatniki Stariny v Zapadnych Gubernijach, vypusk V-VI. K. Jablonskis, Lietuvos Istorijos Archyvas, I, Kaunas, 1934.

Radvilos stiklo dirbtuvė: Aleks. Zelski, Wiadomosc historyczna o fabricie szkiel i zwierciadel ozdobnych w Urzeczy radziwillowskiem na Litwie, Kraków, 1899 (VI t. Sprawozd. kom. do badan histor. sztuki w Polsce); P. Galaunė, Iš stiklo ir keramikos istorijos, **Mūsų Senovė,** kn. 4-5, Jul. Kolaczkowski, op. cit.; 577. Nalibokų dirbtuvė, Ilijų dirbt. (Naugarduko ap.), Kolaczkowski, ten pat.

Naujosios Ūtos dirbtuvė (Prienų apylinkėje): Kolaczkowski, cit. veik., 578; **Slownik Geograficzny;** Nowa Huta, km. Vileikos apskr., Viažyno vlsč., ten pat; **Prūsijos žemėl. mažas ir didelis,** pagal 1797 Grenztractate (svarbus Suvalkijos kultūros istorijai).

Stabino (Augustavo, vėliau Suvalkų gub.), Jašiūnų ir Stokų dirbtuvės (šiuodvi ant Merkio upės: Kolaczkowski, Wiadomosci etc., 579 (Štabinas), **Slow. Geograficzny** (Jašiūnai, Stokai).

Žygimanto Augusto vartota stiklinė (kufel szklany: Al. Przezdziecki i Edw. Rastawiecki, Wzory Sztuki Sredniowiecznej II, Warszawa, 1855-1858; Kolaczkowski, 573.

Jogailos stikliniai indai: Aleks. Przezdziecki, Regestra Skarbowe Jagielly, Warszawa 1854; Jonas Sprogis XVIII-to a. pabaigoje Vilniuje randa 25 amatininkų gildes (56 amatų rūšių), kurių tarpe ir stiklininkus (stiokoljščiki), **Akty etc,,** X (įvade), psl. V.

LIETUVOS LOKALINĖS ISTORIJOS LIETUVIŲ ENCIKLOPEDIJOJE PAPILDYMAS

DR. JONAS MATUSAS

(Tęsinys iš 3-os knygos)

65. *Kernavė.* Kernavę žino kryžiuočių XIV-to amž. Wegeberichtai (SRP, II, 645 tol., 698). To pat meto „A se gorody litovskija" turi Kiernov (A. L. Schloezer, Geschichte von Littauen, 1785). 1432 rašoma hot Kyernow, atseit, dvaras (LECU, VIII, 359). 1563 čia kariuomenės rekrutavimo punktas (choružestvo, Lit. Metrika, 1914, 645,6). 1565 įsteigus pavietus arba apygardas, Vilniaus vieneto seimelių ir teismų viena dalis su dokumentais būdavo Vilniuje, antroji — Kernavėje (L. Metrika, 1914, 882,-83). Nors turėjo praeiti 100 metų, kol pavietai įgyvendinti, nes Volumina Legum jų įsteigimą kelia tik į 1676-87 metus (VI, 180).

66. *Kirsna.* Vietovė paminėta XIV-se amž. (SRP, II, 700). 1567 tokis dvaras (L. Metrika, 1915, 532).

67. *Klaipėda.* Vokiškuose ir kituose užsienio šaltiniuose nuo XIII-to amž. žinoma kaip Memel, XV-to amž. pradžioje iškyla ir jos lietuviškasis vardas. Tai atsitiko 1412 - 1420, kai reikėjo sienas su kryžiuočiais nustatyti, ką reiškia ir kokį plotą užima Žemaitija (Lites ac Gestae inter Polonos Ordinemque Cruciferorum). Pagaliau, Vytautui ir Jogailai nustatant pastovias sienas su kryžiuočių Prūsija, 1422. IX. 27 Klaipėdos lietuviškas vardas užfiksuojama aficialiai: castrum Memel, in Samogitico Glaupeda appelatum (LECU, V, 880-81).

Nuo pat pranciškonų įsikūrimo Kretingoje, atseit, XVII-to amž. pradžioje, kaip rašo Valančius, prie Klaipėdos „bažniczeles" visuomet gyvendavo vienas jų kunigas. (Zemaijtiu Wiskupiste, II, 95).

68. *Knyszyn.* Čia 1564 audinių rūšiavimo - kirpimo įstaiga (postrzygalnia, Kolaczkowski, 497).

69. *Kodnas* (Palenkėje). Pravoslavų šv. Dvasios mūrinė cerkvė, kurioje 1520 Paulius Sapiega pastatė antkapį savo tėvui Jonui, mirusiam apie 1518 (P. Batiuškov, Pamiatniki Stariny v Zapadnych Gubernijach, S. — Petersburg 1868-85, vypusk VII, lapas 105; palyg. to paties Belorussija i Litva). Gotinė cerkvė (aname chromo-litografiniame leidiny) labai panaši į garsiąją Zapyškio bažnyčią, kurią, galima tvirtinti, statydino kaip tik Paulius Sapiega. Jojo tėvas valdė Suvalkijos Nemuno

kranto dvarus — Zapyškį ir Gelgaudiškį (apie Sapiegas Liubavskij, Oblastnoje Dielenije etc., II, skyr. 8).

70. *Koidanava.* Per čia XVI-to a. pirmoje dalyje imperatoriaus pasiuntinys Zigm. Herbersteinas važiavo į Maskvą (Rerum Moscoviticarum Commentarii, 153-4).

1538-39 pilis, dvaras ir miestas; paliudyta barzdaskutys. 1549 sandėlis stiklo langams, tur būt, įvežamo iš užsienio (Lit. Metrika, 1897, 92).

71. *Kolainiai* (Šiaulių vlsč.). 1512 dvaras, apimąs 300 valakų (Žem. Wiskupiste, II, 125-8). Karmelitų augštesnioji mokykla, įsteigta XIX-to amž. pradžioje, 1835 rusų uždaryta (ten p., 52 tol.).

72. *Kopylis.* XVI-to a. pradžioje iš čia ėjo pašto vieškelis į Slucką; arklių mainymo vieta Klecke (L. Metrika, 1903, nr. 62). XVII-e amž. yra audėjų gildė (Kolaczkowski, 599).

73. *Kovelis.* XVIII-to a. pradžioje buvo sėmenų aliejaus spaudykla (Kolaczkowski, 421).

74. *Kražiai.* XIV-e amž. pilis (hus yelegen hat, SRP, II, 675). Kryžkelė vieškelių Klaipėdos kraštas — Šiauliai ir Nemakščiai — Latvijos siena, kas aiškiai paliudyta XVI-e amž. Sprogis, Geografičeskij Slovarj Drevnej Zomojtskoj Zemlí). Iš pradžių vadinta „Girštauto dvaru" (do Girstowt wonet, SRP, II, 671-2). Jau XIV-e a. sugriovus pilį, vietovė bus gavusi Kražių vardą. Jis susijęs su naujo savininko asmenvardžiu. XIV-e amž. vienas Kryžiuočių kelvedis - šnipas (leitsleute, iš vietinių gyventojų) yra Claus Krozier (ten p., 791). O 1523 prie Kražių yra dvaras, slaviškai rašomas Krožir (Oblastn. Dielenije, II, sk. 4).

XV-e a. pilis atstatyta, kadangi Dlugošas rašo appidum (Opera Omnia, Przezd., X, 23 - 24). 1568, kaip pasakoja Valančius, Mikalojus Radvila padėjo „pamatus mura piles"; tai „mura rumuo", ant kurio iš žemių supylė tvirtovę (Žem. Wiskupiste, II, 80-83). Ant šio sutvirtinimo (matyt, jį modifikavus) Jon. Karolis Chodkevičius 1619-21 pastatydino bažnyčią. 1618 jo dėka buvo atsiradusios mūrinės patalpos vienuolynui ir augštesniajai mokyklai (ten p., 27, 30-32, 82-83). Tai Jėzuitų mokykla. Nuo 1601 čia buvo veikusi Žemaičių vyskupijos kunigų seminarija (ten p., 18).

1776 Kražiuose Edukacinės Komisijos augštesnioji mokykla (wydzialowa, 6 klasių), kurios direktorius, pagal Komisijos organizacijos sistemą, prižiūrėjo visos Žemaitijos (ji apėmė ir Suvalkiją su Virbalio m-la) švietimo įstaigas (32). Labai pažangus dalykas buvo seserų benediktinių 1641 įkurtoji m-la, kur, Valančiaus žodžiais, vienuolės „moka szeijpjau mergajtes raszta ir siuwene" (II, 146). Be to, seserys siuvo bažnytinius rūbus (tokią pat mokyklą Kotrynietės 1645 turėjo Krakėse). Vienuoliai Rokitai (šv. Rokaus), 1713 čion atsikėlę, 1743 įsteigė beprotnamį (137). Kražių augštesnioji m-la rusų valdžios 1840-42 perkelta į Kauną ir perorganizuota į gimnaziją.

1639 varpų liejykla (anais laikais tuo amatu užsiimdavo ir katiliai) Tais metais nulieta 3 varpai, kurių didžiausias buvo 6,800 svarų, o mažiausias — 1,600. Šisai turėjo įrašą: Casimire, terris mire — coelis

mirabilior — Fusa Crosis 1639. Varpams per gaisrą nukentėjus, 1712 čia pat nulieta nauji (Z. Wiskupiste, I, 157).

Ispanas Roisius Morens (†1571), Žemaičių vyskupijos kanauninkas, vėliau Vilniaus kapitulos narys, buvo drauge klebonu Kražiuose ir šv. Jono bažnyčioje Vilniuje. Šv. Joną iš jo perėmė Jėzuitai (1571). Į Vilniaus kapitulą priimtas apie 1567 Roisius buvo taip pat Lietuvos valdovo juriskonsultas (Opisanije Rukopisnago Otdielenija Vilenskoj Publičnoj Biblioteki, III, 56-58).

75. *Kretinga.* 1253 paliudyta „Kretingos pilis" ir „Kretingos pilies apylinkė" —borg to Cretyn, borsuchunge Cretyn (Liv-, Est-und Curlandisches Urkundenbuch, I, 319, 417). Apie amžiaus pabaigą Livonijos Eiliuotinė Kronika rašo Kretene (Liflaendische Reimchronik, eil. 6963-7058).

Vokiškas borchsuchunge lotyniškai buvo castellatura (LECU, ten p., 319, 663) ir, XIV-XV raštuose, territorium castri; suvokietintu latvišku būdu — pilssate, pilssaten (laengs dem slote in der pilssate, ten p., X, 2 ir passim, analogiškai mažesniam vienetui — pogaste, den pagastem, II d., t. I, 658, 725). XVI-me amž. buvo išlikęs lietuviškas pavadinimas „pilies laukas" (rus. raidėmis „piles lavka" Sprogio cit. Slovarj etc.).

XIII-me amž. aiškiai paliudyta, jog Lietuvoje pilys paprastai statyta ant piliakalnių (ten p., I, 674). Aplinkui buvo žemdirbių apylinkė, kuri turėjo pilį išlaikyti. Kretingiškėje 1253 įkurdinama 4 ūkininkai (I, 319). Kadangi tai apėmė tik pusę apylinkės, tai antrojoje, matyt, tebebuvo senieji gyventojai.

Kadangi šiuos paliudyta buvus Livonijos vokiečių kryžiaus karo bendradarbius, tai čia turime reikalą su Lietuvos pajūrio kolonizacijos pradžia. Kryžiuočiai veržėsi iš Latvijos Kuršo, kuriame nemaža gyventojų jau buvo padaryta krikščionimis, tad natūralu ir logiška, kad kolonistai turėjo būti kuršiai. Kolonistų ir vietinių lietuvių buvimą implikuoja Kuršo vyskupas Henrikas, kai 1258 m. steigia Klaipėdos parapiją (visi Kretingą ir pajūrį liečią dokumentai LECU, I, 237-677). Jai priklausė Kretingos, Palangos, Imbarės ir kitų pilių apylinkės. Pasak vyskupo, tai parapijai priklauso visi „gyventojai, bet kurios kalbos jie būtų" (homines, cuiuscunque idiomatis fuerint). Visus administraciniai - istorinius argumentus, kad Kretinga, Palanga ir visa vakarinė Žemaitija XIII-me amž. buvus kuršių gyvenama, griaute sugriauna pats Kuršo vyskupas 1420. III. 27: „...Mūsų Kuršo bažnyčia turi tam tyčia raštus arba instrumentus, pažyminčius, kaip toli josios vyskupija traukėsi į Žemaitiją, kuomet tas kraštas buvo nekrikščioniškas; bet kiek to krašto buvo padaroma krikščionimis, tai priklausė Kuršo bažnyčios vyskupijai" (...heft unse kerke van Curlande nene breve edder instrumenta, inholdende, wo wiid ere sprengel strecket in Samaiten, wante de lande uncristen sin gewesen. Sunder wat van dem lande Cristen worde, dat gehort in den Sprengel der kerken to Curlande; ten p., V, 623). Jonas Jablonskis Žemaitijos, ypačiai Kretingos-Palangos srities kuršiškumą 1895 pavadino teorija, ir kritikavo ruso Pogodino jos naudai pa-

teiktus argumentus. Pogodinas, važinėjęs Žemaitijoje ir Suvalkijoje, rėmėsi ypačiai Dovainos-Silvestravičiaus Palangos srityje užrašytomis dainomis ir Daukanto raštais. Jablonskis, pažįstąs lyginamąją kalbotyrą, latvių kalbą ir žemaičių tarmę įrodė, jog minėtos dainos netiksliai užrašytos. Čia jis, pirmasis (ir bene vienintelis) iš lietuvių kalbininkų, gvildena lietuviškų žodžių parašymo arba transliteracijos problemą (su ja susidūrė vokiečių kalbininkai, betyrinėdami slaviškų tarmių paminklus Šiaurės rytų Vokietijoje). [J. Jablonskio rusiškas straipsnis laikr-je „Živaja Starina", 1895, p.p. 467-69, Meč. Dovainos-Silvestravičiaus dainos ten pat, 1893; lietuviškų žodžių transliteracija XIII-XV-to amžių istorijos dokumentuose iš viso netyrinėta].

XIV-to ir XV-to amžių žinomuose dokumentuose Kretinga įsakmiai neminima, mat, kovos ir ginčai sukosi apie Palangą, pro kurią ėjo istorinis vieškelis, kuriuo Kryžiuočių valstybės Prūsijos dalis galėjo sausuma susisiekti su Livonijos dalimi (LECU, V, 638 tol., VII, 19 tol., 219 tol., VIII, 346). Kadangi Palangoje vėliausia nuo 1420 buvo lietuvių pastovi įgula, tai ji natūraliai turėjo remtis Kretingos kultivuojamu užnugariu. Jei Žemaičių seniūnas 1454 iš krašto vidurio pravedė kelią į Palangą, tai šis galėjo ir turėjo eiti per Kretingą (ten p., XI, 275, 312, 411).

XVI-to amž. viduryje paliudyta Kretingos dvaras ir valsčius (I. Sprogis, Geografičeskij Slovarj). O tai (kaip visoje Lietuvoje) reiškė, jog čia iš senovės būta administracinio punkto. Jis, dėl jūros artumo ir įsikišimo tarp Prūsijos ir Livonijos, buvo nepaprastas. Kretingoje 1564 paliudyta muitinė, pasak dokumento, „užtvara" (zastavy... Polonki i Kretinki, Litovskaja Metrika, 1914, 761). Kretingos valsčiaus, Tūbausių kaime 1567 yra kryžius (Akty Vilenskoj Archgr. Komisii, XIV, 21). To meto kryžių kitose Lietuvos vietose dokumentuota tik pora. Pačiame Kretingos kaime 1566 gyvena „batsiuvis Valančius", tur būt, vyskupo Mot. Valančiaus protėvis (ten p., 107). Kretingą yra aplankęs garsusis XVI-to amž. Žemaičių vyskupas ir pirmosios lietuviškos knygos Didžiojoje Lietuvoje įkvėpėjas Merkelis Giedraitis (Žemajtiu Wiskupiste, I, 117).

76. *Labūnava.* Pirmą kartą paminėta Wegeberichtuose (SRP, II, 695).

77. *Lapiai.* Dvaras prie Kauno 1567 (Lit. Metrika, 1915, 502).

78. *Laukuva.* XIV-to amž. Wegeberichtuose Lakawsche, Lakawse (SRP, II, 665-6).

79. *Lazdijai.* Dvaras 1565, 1567 (do Lozdej, z Lozdej, L. Metrika, 1914, 800; 1915, 671-72). 1717 miestas ir seniūnija (miasto i starostwo, Volumina Legum, VI, 177 tol.).

80. *Lietuvos Brasta (Brest-Litovsk).* Zigm. Herbersteinas 1551: Briesti, magnum appidum cum castro ir castrum cum oppido ligneo (Rerum Moscoviticarum Commentarii, 149, 154). Taigi miestas medinis, pilis — mūrinė. Muitinė paliudyta 1441-87 (L. Metrika, 1910, 196). Yra ir 1536 (Litovsko-Russkij Sejm, IV, 400). Su ja sujungtas kontrolinis

punktas miško produktams Bugo upe (ten p., 542). Mieste yra daržų ir sodų (1578, Archeogr. Sbornik, XI, 7, 18, 46, 48).

Amatininkų gildės — 1545 (įsakmiai minima kailininkai). Gildžių viršininkai (cechmistry) 1590 oficialiai kreipiasi į unitų vysk. Meletijų Chrebtovičių (ten p., 5-8). 1583 yra vaistinė, kas pažymėtina, kadangi tokia institucija Karaliaučiuje paliudyta tik 1548 (Ern. Swierzanski i Wenda, Materialy do dziejow farmacii w dawniej Polsce, 1882 ir Kraszewski, Obrazy i Podroży, I 1842). 1590 unitų vyskupas leidžia steigti „prie katedros rusišką graikiško mokslo mokyklą" (russkuju grechkije nauki pri cerkvi sobornoj, Arch. Sbornik, XI, 9).

81. *Linkmenys.* Livonijos - Kryžiuočių kare su Lietuva apie 1245 minima „Lengvenio dvaras" (Lengewins hof, Liflaendische Reimchronik, eil. 3002). Kadangi jis kronikininko lokalizuojamas vienos dienos jojimo atstume į pietus nuo Dauguvos, tai vargu begalima abejoti, kad čia dabartiniai Linkmenys (eil. 2720 tol., 3505 tol.). 1434 net ir rašyba priartėja dabartinę — Lencmen (LECU, VIII, 501). Tai bus buvusi pilis Mindaugo bendrininko ir kovų dalyvio Lengvenio.

1433 Linkmenys labai stipri pilis (sloss, feste,, huwser, gros gebolwercket (ten p., 394-95). Ji turi savo apylinkę (lendeken, 501). Ir viršininką (hovetman to Lengwen, 1420 ten p. V, 698-99). Pas jį Kryžiuočiai šnipinėjimo tikslais paprastai siųsdavo Ilukštos apylinkės gyventojus, kurie, atrodo, buvo lietuviai.

82. *Linkuva.* 1563-67 tokis kaimas ir dvaras (Lit. Metrika, 1914, 666; 1915, 493 - 502). Ant kelio Kėdainiai - Žeimelis.

83. *Lipniškės.* Yra XIV-to amž. Wegeberichtuose (SRP, II, 704-8).

84. *Liškiava.* Atrodo, ją mini XIV-to amž. „A se gorody litovskija" — Luczesk gorodeta na Nemne (A. L. Schloezer, Geschichte von Littauen, 1785, Eileitung). Schloezer'is nepakankamai mokėdamas slaviškai, vardą bus netiksliai iššifravęs iš ano rankraštinio sąrašo. Juoba, kad Lietuvos istorinės srities Gorodok ir Gorodec nėra ant Nemuno. Tad anas posmas lietuviškai būtų „Liškiava, pilaitė ant Nemuno" (rusiškas-baltgudiškas Gorodok, Gorodec ir lenkiškas Gródek, Zameczek reiškia „pilaitė").

XIV-to amž. sąrašas implikuoja mūrinę pilį. Wegeberichtų Neüwenpillen, minima Alytaus ir Pūnios gretoje, atrodo, pažymi Liškiavą. Kadangi vokiškas pavadinimas reiškia „naują pilį", o jis yra iš XIV-to amž., tad šiam laikotarpiui tenka skirti ir Liškiavos pastatymą (palyg. SRP, II, 699, 689).

Pilis minima ir prieš 1500 metus (Archeogr. Sbornik, IX, 2). 1564 yra kalvė (Kolaczkowski, Wiadomosci etc., 272).

85. *Luckas.* Audinių kirpimo - rūšiavimo įstaiga paliudyta 1421, apie tą pat laiką — ir vaško presavimas (Kolaczkowski, Wiadomosci etc., 496, 616). Kadangi šiuodvi institucijos susijusios su viduramžinio miesto savivaldybe, tai Luckui Magdeburgo teisių suteikimą reikia skirti apie 1420. Muitinė paliudyta 1441-87 (Lit. Metrika, 1910 196). Miestui buvus taip išsiplėtojus, „Švitrigailos bokštą", atseit, pilies išlikusį mūrinį vyriausią ginamąjį bokštą arba donžoną reikia suprasti lite-

rališkai, — jis statytas prieš 1431, o vardas sietinas su Švitrigailos tais metais gynimusi iš Lucko pilies (apgulimas parodo pilį buvus mūrinę ir stiprią, žiūr. mūsų Švitrigaila, Lietuvos didysis kunigaikkštis, Kaunas 1938, 50-51). Švitrigaila Voluinę iš Lucko valdė, su pertrauka, 1436-1452.

Apskritai, Luckas Lietuvos valdžioje išaugo kultūriniu centru. XVI-e amž. čia garsi kardų dirbtuvė (szabelnia), kurioje gaminta „lietuviški kardai", atseit, su patobulinta rankena (Kolaczkowski, 566-7). Iki XVII-to amž. čia buvo vienas žymiausių Lietuvos auksakalystės centrų (ten p., 702).

86. *Liudvinavas.* XVIII-e amž. sėmenų aliejaus spaudykla (ten p., 421).

87. *Luokė.* Pirmasis Žemaičių vyskupas Motiejus (XV-to a. pradžioje) daugiau gyveno čia nei Varniuose. Vienas iš vysk. Giedraičio įsteigtų dekanatų (Žemajtiu Wiskupiste, I, 54, 118).

88. *Lyda.* Ji yra XIV-to amž. sąraše „A se gorody litovskija" (pas Schloezerį, c. veik., Einleitung). Atrodo, mūrinė. 1432 - 34, Lietuvos valdžios perversmo metu, Lenkai laikė savo įgulas, be kitų stiprių punktų, taip pat Kauno mūrinėje pilyje ir Lydoje (LECU, VIII, 501).

Pilis sveika dar 1568 (L. Metrika, 1914, 505). Kokių dešimt metų vėliau joje vyksta bajorų seimeliai ir teismai (oppidum ligneum... arcem muratam, in iudicia nobilium celebrantur, habet, Guagnini, Sarmatiae Europeae descriptio, lapas 23). 1775, drauge su Raseiniais, Kėdainiais, Lyda skiriama prie 2-ros klasės miestų (Volumina Legum, VIII, 398).

89. *Maleišiai.* Dabar kaimas prie kelio Kamajai - Svedasai. 1261 piliakalnis su pilimi (valla, quae dicuntur Borchwale... Mallaisen, LECU, I, 463 plg. 674). Gretinama su Utenos, Užpalių, Tauragnų pilimis.

90. *Maišiogala.* 1563 kariuomenės rekrutavimo punktas (choružestvo, L. Metrika, 1914, 645 tol.).

91. *Medilas (Medžialas).* 1325 pilis, kaip rašo Gediminas, castrum nostrum (LECU, VI, 484).

92. *Medninkai* (nuo Vilniaus į rytus). XIV-e amž. mūrinė pilis (Schloezer, cit. veikale). 1426 Vytautas vadina unser hwsze Medniki (LECU, VII, 343). Bet XVI-to amž. pirmoje dalyje pilis, matyt, apgriauta, kadangi Zig. Herbersteinas rašo oppidum cum castro deserto (Rerum Moscoviticarum Commentarii, 1551, 151). Vis dėlto 1563 čia kariuomenės rekrutavimo punktas (Lit. Metrika, 1914, 645 tol.).

93. *Melnikas* (Palankėje). 1440 yra audinių rūšiavimo - kirpimo įstaiga (Kolaczkowski, 496).

94. *Merkinė.* Pagal daug kartų cituotą „A se gorody litovskija", atrodo, XIV-e a. čia jau būta mūrinės pilies. To pat meto Wegeberichtai turi huese czu Merken (SPR, II, 698, 704). Nuo 1401 dažnai lankosi Vytautas ir Jogaila (LECU, VI, 332, Dlugošas Przezd. leidime, IV, 35 tol., 220, 232). Jogaila, jau Lenkų karalius, keletą kartų Merkinėje praleidžia Kalėdas. 1494-99 metų tarpe dažnai lankosi Aleksandras (Lit.-Russkij Sejm, II, sk. 8). Matyt, pilis buvo sveika. XVI-e amž. paliudyta

valdovinis žemės ūkio dvaras su keliais folverkais (L. Metrika, 1914, 557-8, 800).

Miesto savivaldybės bylos išlikusios iš 1536-1628 metų (Sprogis Slovarjo įžangoje, VI-VII). 1524 yra kelios karčiamos, kas rodo miesto augimą. 1569 jėzuitai gauna žemės Merkinės dvarų plotuose (Opisj Dokumentov V. C. Archiva, III, 56). Domininkonai čia įsikūrė prieš 1611, nes tos datos seimas tvirtina ankstesniojo jiems duotas pivilegijas (Volum. Legum, III, 27).

95. *Meteliai.* Paliudyta XIV-e amž., kaip Methe (SRP, II, 705). 1565 dvaras (z Metel, Lit. Metrika, 1914, 815). XVII-e amž. priklausė karalienei Cecilijai Renatai (Volumina Legum, III, 439). 1717 dvaras ir seniūnija (starostvo, ten p., VI, 177 tol., 914).

96. *Minskas.* 1440 yra audinių rūšiavimo - kirpimo įstaiga (postrzygalnia Kolackowski, 496). Magdeburgo teises formaliai gauna 1499. (L. Metrika, 1910, 701, 739-44). Pažymima, jog tai pakeičia „lietuvišką ir rusišką teisę" (s prava Litovskogo i Ruskogo).

97. *Molodečna.* Paliudyta 1399 (LECU, VI, 314).

98. *Mohiliavas.* Audinių rūšiavimo - karpymo įstaiga XVI-to a. vidury (Kolaczkowski, 497). XVII-me vaisinių vynų dirbtuvė (ten p., 612).

99. *Nedingė (Nedzingė).* 1567 dvaras (z Nedink, Litovskaja Metrika, 1915, 492-93, 671). Jį laiko Bagdonas, Teodoro sūnus, Sapiega.

100. *Nemakščiai.* XIV-e amž. Namaxte (SPR, II, 669). Ties čia XVI-e amž. tiltas per Šešuvį ant Nemakščių - Raseinių vieškelio (Opisj Dokumentov Vil. Centr. Archiva, II, 9).

101. *Nemenčinė.* Paliudyta XV-e amž. (LECU, V, 64 tol.). 1514 valdovo dvaras (L. Metrika, 1903, 118). 1621 įsakyta pastatyti tiltą (Volumina Legum, III, 208-9).

102. *Nemunas.* Nemuną, kaip Nīmunata, 1154 pamini garsus arabų geografas Idrisi (plačiau Kauno posme). 1416-tų šaltinyje rašoma Memen ir jo intaką Memenmunde (LECU, V, 161). Čia kalbama apie Mūšos prieupį Nemunėlį.

Asmenvardis (pavardė) Nemunas yra Pakalupės kaime, prie Viekšnių. To vardo vyras Liudvikas su trimis seserimis 1912 atvyko į Ameriką, ir 1950 (kuomet autorius apklausinėjo) jo žmona Nemunienė (Mrs. Nemunas) su 2 sūnumis Nemunais buvo gyvi; gyveno Chicagoje, Town of Lake apylinkėje, Šv. Kryžiaus lietuvių parapijoje (ir ano Nemuno seserys gyveno Chicagoje). Paties Nemuno ir jo seserų vaikai mokėjo lietuviškai. Nemunienės ir Nemuno seserų liudymais, jųjų senelio tėvas (great-grandfather) buvęs bajoras ir valdęs gretimą Rekečių kaimą. Senelio turtą rusai konfiskavę per 1863 sukilimą. Motina buvusi bajorė Beržanskytė (kunigaikščių tolima giminaitė), bet nemokėjusi lenkiškai (apie tai autorius yra rašęs Draugo dienraštyje 1956-59).

Nemunu nuo Kauno ir Prūsų vandenimis iki Dancigo buvo susisiekiama lietuviškomis vitynomis vėliausia nuo 1390. Tais metais Anglijos grafas Derby, dalyvaudamas kryžiaus žygyje, jomis iš Dancigo nuplaukė „iki Lietuvos karalystės" (cuidam homini de Lettowe pro 2

pramis ab ipso emptis... Regnum Lethowe, SRP, II, 790-91). XVI-to a. antroj daly „vilnietis... Vilniaus vityna nuvežė į Karaliaučių Vilniuje pagaminto muilo" (na vitinie Vilenskoj... vilnevec provodi do Krolevca myla roboty Vilenskoje..., Akty etc., XIV, 647). Tokio susisiekimo būta ir XVII-me amž. (Archeografičeskij Sbornik, VIII, 375, 403 tol., palyg. Kėdainių posmą).

1452 paliudyta „upėtakių užtvanka" ties Vilkija (tuomet vokiškai laxswere, Hansiches Urkundenbuch, VIII, 125). Negali būti abejonės, jog Nemune būta tikros užtvankos, mat, praplaukiantieji vokiečių pirkliai skundžiasi, kad savininkai už praplaukimą ima perdidelį mokestį. Atrodo, jog ja buvo galima ir perjoti ar pervažiuoti. Iš Vilkijos XVI-me amž. būta „Sapieginio kelio", o Sapiegiškis - Zapyškis yra Nemuno kitame krante (I. Sprogis, Geografičeskij Slovarj Drevnej Žomojtskoj Zemli). Užtvankas, kaip tiltus (gatj), tas šaltinis mini ir kitur Žemaitijoje. Anais laikais tai buvo paprastas dalykas: pasak Dlugošo, Lenkų kariuomenė tokiu būdu 1433 perėjo Morachvos upę Padolėje.

103. *Nemunaitis.* XIV-e amž. vokiškai rašoma Nameneyten hus ir Nampnayten des koniges hoff (SRP, II, 698, 700). Taigi pilis ir valdovo dvaras.

104. *Neustadt an der Haardt (Bavarijos Pfalze).* Miestas nuo 1235. Gotinio stiliaus bažnyčia iš XIV-to amž. 1578-83 reformatų augštoji mokykla (Hochschule), kuri 1584 jėzuitų perorganizuota į Casimirianum (Wotschke, Johannes Lasitius žur-le Archiv f. Reformationsgeschichte, 1908, p. 451). Casimirianum susijęs su faktu, jog jėzuitai Kazimierą laikė pripažintu šventuoju jau XVI-me amž.

105. *Obelija* (tarp Nemunaičio ir Miroslavo). Iki 1946-47 dvaras ir kaimas (anas priklausė žinomai Krasnickų šeimai). 1567 valdovo dvaras (z Obelij, Obeli), kariuomenės rekrutavimo atžvilgiu priklausęs Alytaus vėliavos bei ginklininkystės (choružestvo, Lit. Metrika, 1915, 664).

106. *Oršany.* XVII amž. alaus dirbtuvė (Kolaczkowski, Wiadomosci etc., 460).

Istorinė medžiaga

LIETUVOS JĖZUITŲ PROVINCIJOS PASTATŲ PLANAI

PAULIUS RABIKAUSKAS

Architektūros istorijoje Lietuvoje gan svarbią vietą užima jėzuitų statytosios kolegijos, bažnyčios, rezidencijos. Šiandien vos vienas kitas iš šių pastatų yra išlikęs savo daugiau ar mažiau pirmykščiame stovyje. Daugelio jų neliko nė žymės. Senųjų jėzuitų įstaigų apytikrę išvaizdą kartais galima atkurti iš pasakojimų ar aprašymų, bet apie tikslią jų architektūrinę formą ir raidą paprastai neturime jokių žinių. Beveik visi Lietuvos provincijos kolegijų bei rezidencijų archyvai yra dingę, su jais kartu dingo ir pastatų planai, kurie būtų nepamainomas pavienių jėzuitų įstaigų vystymuisi pavaizduoti šaltinis.

Ne viskas tačiau yra galutinai pražuvę. Laimingu būdu iki mūsų laikų išliko didelė dalis planų dublikatų, kurie būdavo pasiunčiami į ordino centrą Romoje ir ten archyve saugomi. Jėzuitų vyresnybė jau beveik nuo pat pradžios rūpinosi, kad ordino įstaigų pastatai būtų paprasti, neištaigingi, pritaikyti įstaigos paskirčiai, nekenkią sveikatai, solidūs (I-ji gener. kongregacija 1559, can. 11). Trečiasis ordino generolas Pranciškus Borgia, II-sios gener. kongregacijos pavedimu, 1566 lapkričio 14 išleido aplinkraštį, kuriuo įsakė visų norimų statyti pastatų planus pirma atsiųsti į Romą patvirtinti. T. generolas atsiųstus planus paprastai pavesdavo specialisto kontrolei, kurią beveik visuomet atlikdavo Romos kolegijos matematikos profesorius. Patvirtintas planas būdavo siunčiamas atgal į provinciją, kur pagal jį buvo vykdoma statyba. Bet centras norėjo žinoti, kam ir kokios formos pastatą leido statyti, kad galėtų prižiūrėti ir, esant reikalui, patikrinti plano įvykdymą. Todėl ordino generolas Klaudijus Aquaviva 1613 gegužės-liepos mėn. išsiuntinėjo visiems provincijolams aplinkraštį, kuriame įsakmiai pabrėžė, kad visi pastatų planai į Romą būtų siunčiami dviejuose egzemplioriuose, kad vienam egzemplioriui sugrįžus į statybos vietą, antrasis galėtų likti T. generolo kurijos archyve. Tokių dublikatų nemažas skaičius (1222 planai) po jėzuitų panaikinimo pateko į Paryžiaus Valstybinę Biblioteką (Bibliothèque Nationale, Cabinet des Estampes Hd-4; anksčiau viskas buvo suklijuota į 5 tomus; apie 1958 tie tomai išardyti ir medžiaga naujai suskirstyta geografiniu pagrindu:

pagal asistencijas, provincijas ir provincijose pagal modernius miestų ir vietovių pavadinimus alfabetine tvarka); kai kurie (apie 300 planų) liko Romos Jėzuitų Archyve. Visi tie planai teapima maždaug vieną trečdalį prieš ordino panaikinimą įvairiuose kraštuose turėtų įstaigų. Apie kitus du trečdalius nėra jokių žinių.

Paryžiaus Valstybinės Bibliotekos brėžinių ir graviūrų skyriaus, vad. Cabinet des Estampes, direktorius Jean Vallery-Radot 1960 išleido ten saugomų jėzuitų pastatų planų aprašymą: Le recueil des plans d'édifices de la Compagnie de Jésus, conservé à la Bibliothèque Nationale de Paris (Bibliotheca Instituti Historici S.I.,, vol. XV), Rome 1960. Šio leidinio priede Edmond Lamale, S.I., aprašė planus, kurie yra Romos Jėzuitų Archyve. Leidinyjet randame šią Lietuvą liečiančią medžiagą*)

*) **Sutrumpinimai:** Paris, B. N. = Paris, Bibliotheque Nationale, Cabinet des Estampes Hd-4: Assistance de Pologne, Province de Lithuanie.

ARSI = Archivum Romanum Societatis Jesu.

Plano lapo dydis žymimas centimetrais; pirmasis skaičius reiškia lapo augštį, antrasis — lapo plotį.

Po kiekvieno lapo aprašymo laužtiniuose skliausteliuose žymimi skaičiai reiškia ką tik minėto leidinio puslapį ir plano numerį.

1. Vilnius

a. Bendras senųjų *Akademijos* pastatų planas iš XVI a. galo, paruoštas T. Pauliaus Bokšos (Boxa). Žvaigždutėmis paženklintos dalys jau pastatytos; prašoma leidimo statyti ratu apvestas pastatų dalis. 28 x 40; — Paris, B.N. [p. 331 n. 1070].

b. Senosios Akademijos planas po 1610 gaisro. Juodai užtušuotos dalys yra išdegusios ir jas reikėtų nugriauti; kur neužtušuota, bus galima palikti. — 29 x 38,5; Paris, B.N. [p. 331 n. 1071].

c. Po 1610 gaisro atstatytinos Akademijos I-jo augšto planas — 31 5 x 39; Paris, B. N. [p. 332 n. 1072.]

d. To paties projekto viršutinio augšto planas — 37 x 32; Paris, B. N. [p. 332 n. 1073].

e. Ta proga statomo miegamojo kambario planas; miegamasis kambarys numatomas trečiame augšte, šiauriniame mokyklos pastato sparne — 27 x 57; Paris, B. N. [p. 332 n. 1074].

f. Akademijos I-jo augšto planas, atsiųstas į Romą 1642 ir patvirtintas 1643. Dalis jau pastatyta, tos vietos užtušuotos juoda arba raudona spalva. Pastaboje pažymėta, kad, jei nestovėtų Akademijos dalies kelių augštų pastatai, būtų geriau viską nugriauti ir vietą išlyginti, nes jos lygis iš trijų pusių yra žemesnis už gatvių lygį. Tarp jau stovinčių pastatų pavaizduota ir šv. Jono bažnyčia — 61 x 57,5; Paris, B.N. [p. 332 n. 1075].

g. To paties projekto II-jo augšto planas — 61 x 39, Paris, B.N. [p. 333 n. 1076].

h. Šv. Kazimiero bažnyčios ir *Profesų namo* I-jo augšto planas, paruoštas apie 1604 — 64 x 40,8; Paris, B.N. [p. 333 n. 1077].

i. To paties projekto II-jo augšto planas — 40 x 31; Paris, B.N. [p. 333 n. 1078].

k. To paties projekto III-jo augšto planas — 41 x 30; Paris, B.N. [p. 333 n. 1079].

l. 1618 paruoštas Profesų namo I-jo augšto ir šv. Kazimiero bažnyčios priekinės dalies (už didžiojo

altoriaus) planas — 40 x 32; Paris, B.N. [p. 334 n. 1080].

m. To paties projekto augšto, kuriame bus valgykla, planas — 40 x 31; Paris, B. N. [p. 334 n. 1081].

n. *Vilniaus naujokynui* skirtos vietos bendra padėtis ir būsimojo naujokyno I-jo augšto planas, paruoštas apie 1603-1604 — 25 x 40; Paris, B.N. [p. 334 n. 1082].

o. Prie naujokyno norimos statyti bažnyčios projektas ir naujokyno II-jo augšto planas, paruoštas apie 1603-1604. Šis bažnyčios projektas nebuvo įvykdytas — 28 x 14,3, Paris, B. N. [p. 334 n. 1083].

p. Šv. Ignaco bažnyčios prie Vilniaus naujokyno projektas, paruoštas apie 1621 - 1622 — 20 x 32; Paris, B.N. [p. 334 n. 1084].

q. Tos pačios bažnyčios ir naujokyno pastato I-jo augšto planas, paruoštas apie 1621 - 1622 — 25 x 42,7; Paris, B.N. [p. 334 n. 1085].

r. To paties projekto viršutinio augšto planas — 24 x 44; Paris, B.N. [p. 335 n. 1086).

2. Kražiai

a. Bažnyčios ir kolegijos pastatų I-jo augšto planas, paruoštas apie 1621 — 33,8 x 26,7; Paris, B.N. [p. 329 n. 1064].

b. To paties projekto II-jo augšto planas — 34, x 26; Paris, B.N. [p. 330 n. 1065].

c. Senųjų kolegijos pastatų bendras planas (apie 1621 m.). Šiaurinėje ir vakarinėje pusėje tvenkinys, rytinėje dalyje gauta žemės kolegijos padidinimui — 29 x 37,5; Paris, B.N. [p. 330 n. 1066].

d. Naujai perdirbtos bažnyčios ir kolegijos pastatų I-jo augšto planas, įteiktas netrukus po viršminėto (a.) plano įteikimo (apie 1621) — 35 6 x 27,5; Paris, B.N. [p. 330 n. 1067].

e. To paties projekto II-jo augšto planas — 37 x 27,6; Paris, B.N. [p. 330 n. 1068].

3. Pašiaušė

a. Bažnyčios ir kolegijos I-jo augšto planas, paruoštas apie 1680. Raudona spalva pažymėtos vietos, kurios II-jame augšte skiriasi nuo I-jo augšto konstrukcijos. Prie šio plano pridėjo savo pastabų Romos kolegijos matematikos profesorius Gilles-Francois de Gottignies — 41 x 31,5; ARSI, Fondo Gesuitico (Collegia) 1541/2/1. [p. 502 n. 271]. Smulkų šio plano aprašymą žr. "Tautos Praeityje" I-jo tomo 357 - 358 psl.

b. Tas pats bažnyčios ir kolegijos pastatų planas, tik šiek tiek perdirbtas, laikantis Romos revizoriaus nurodymų; įteiktas 1681 — 41 x 31,5; Paris, B.N. [p. 330 n. 1069].

Be čia suminėtųjų, Lietuvos teritorijoje buvusių jėzuitų įstaigų planų, Paryžiaus Valstybinės Bibliotekos rinkinyje yra dar šių senajai Lietuvos jėzuitų provincijai priklausiusių namų planų *Braunsbergo* kolegijoje planuojamo pristatyti III-jo augšto projektas; be datos (n. 1063); *Lomžos* kolegijos ir bažnyčios planai, daryti apie 1619 (n. n. 1129 - 1132); schematinis *Volos lauko,* prie Varšuvos miesto kur būdavo renkami Lenkijos karaliai, planas, darytas po 1620 (n. 1133); *Varšuvos* Profesų namų planai, daryti apie 1608 - 1609 (n. n. 1134 - 1135). Romos Jėzuitų Archyve, Fondo Gesuitico skyriuje, yra dar: *Mintaujoje* arba *Skaistkalnėje* žadamos statyti rezidencijos planas, paruoštas apie 1690 (Fondo Ges.

ŠVIETIMO ŽIDINIAI TREMTINIŲ STOVYKLOSE

Surinko VINCENTAS LIULEVIČIUS

(Tęsinys iš praėjusios knygos)

GREVENO LIETUVIŲ GIMNAZIJA

1946 Greveno lietuvių bendruomenės stovykloje buvo suorganizuota lietuvių progimnazija, kuri mokslo metus pradėjo rugpiūčio 5. Progimnazijos direktorium LTB Švietimo Valdyba paskyrė inž. Bladą Augustaitį, progimnazijos organizatorių.

Greveno progimnazija įsikūrė kartu su pradine mokykla Sonnen gatvėje. Jos mokslo personalą sudarė: Bl. Augustaitis — vokiečių k., V. Literskis — gamta ir geografija, A. Pužauskas — kūno kultūra, P. Mašalaitis — geografija, Pr. Dzekciorius — muzika, H. Žmuidzinienė — piešimas, Br. Kulys — istorija, kun. B. Pacevičius — tikyba, P. Klegerienė — anglų k., K. Stalioraitis — lietuvių k. ir M. Kriaučionis — matematika. Veikė keturios klasės su 32 mokiniais.

1946 gruodžio 1 į Greveną buvo atkelta ir su progimnazija sujungta Detmoldo lietuvių gimnazija. Taip susidarė Greveno lietuvių gimnazija, kurios direktorium buvo paskirtas Pranas Keblinskas, o inspektorium — Bl. Augustaitis. Veikė visos aštuonios klasės. Gimnazija užėmė progimnazijos patalpas. 1946 - 47 gimnazijos mokslo personalą sudarė: Pr. Keblinskas — fizika ir matematika, K. Keblinskienė — istorija, V. Lazdauskas — matematika, A. Krausas — vokiečių k., B. Augustaitis — vokiečių k., P. Mašalaitis — geografija — V. Literskis — gamta, prof. Pr. Jucaitis — chemija ir fizika, kun. B. Pacevičius — lotynų k.,

---

1591/6); *Rešliaus* kolegijos ir bažnyčios planai, paruošti 1693 (Fondo Ges. 1587/9/2-3); *Minsko* naujos bažnyčios projektas iš 1699 (Fondo Gesuitico 1468/5/13). Be to, Paryžiaus rinkinyje yra 5 planai, kurie atsiųsti iš Lenkijos asistencijos, tačiau be vietovių pavadinimų (n.n. 1047 - 1051). Iš šių pirmieji trys turi pastabą "Pro R. P. Provinciali Poloniae" ir todėl neliečia Lietuvos jėzuitų provincijos, bet kiti du planai galėtų būti ir iš kokios nors Lietuvos provincijos vietovės. Pagaliau katalogo sudarytojui nepavyko identifikuoti 86 Paryžiaus rinkinio planų (n. n. 1137 - 1222). Ir šiųjų tarpe galėtų rastis vienas kitas Lietuvos jėzuitų provincijos namų ar bažnyčios projektas.

Greveno liet. gimn. mokytojai 1947.IV.22

kun. A. Račkauskas — lotynų k. ir tikyba, P. Klegerienė — anglų k., R. Giedraitis — lietuvių k., K. Stalioraitis — lietuvių k., H. Žmuidzinavičienė — piešimas, V. Valaitienė — darbeliai, M. Kriaučionis — matematika, Sadūnas — gamta. Gimnazijoje buvo 90 mokinių. Daugumui mokytojų atlygindavo UNRRA, kiti gaudavo tik maisto priedą. 1947 pavasarį Greveno lietuvių gimnaziją baigė 13 abiturientų. Tų pačių metų pavasarį prasidėjo emigracija į Angliją Šita emigracija visai sulikvidavo Greveno „Žibinto" augštesniąją prekybos mokyklą ir smarkiai palietė gimnaziją. Daug gimnazijos mokytojų ir mokinių išvažiavo Anglijon. Gimnazijoj mokslas nutrūko, bet gegužės 20 vėl buvo pradėtas. Dabar veikė tik 5 klasės su 50 mokinių. Tačiau mokslo metų bėgyje dėl tos pačios emigracijos (į Angliją) mokinių skaičius palengva vis mažėjo. Gimnazijos patalpos buvo Saerbecker Str. 88. Mokslo metų bėgyje gimnazija buvo perkelta į Saerbecker Str. 7, bet po kiek laiko stovyklos komendanto parėdymu vėl grąžinta į ankstyvesnes patalpas. Gimnazijoje be senųjų mokytojų, kurių daugumas dar buvo likę, naujai pakviesti dirbti: A. Micutienė — gamta ir R. Siniūtė — anglų k.

1948 - 49 mokslo metai pradėti Kramer und Schrueder tekstilės fabriko patalpose, kur anksčiau veikė „Žibinto" prekybos mokykla. Mokinių buvo likę apie 40. Pamokos vyko popiet, nes priešpiet tose patalpose veikė pradinė mokykla. Šių mokslo metų gale gimnaziją eksterno teisėmis baigė 3 abiturientai. Gimnazija turėjo tik 2 etatinius (vokiečių apmokamus) mokytojus, kiti dirbo be etatų. Eta-

Greveno gimn. I kl. su mok. K. Keblinskiene

tiniai mokytojai dalindavosi algoims su neetatiniais. Šiais mokslo metais gimnazijoje dirbo naujai pakviesti Kazmarinas — muzika, Podžiūnienė — vokiečių k. ir rankdarbiai bei Podžiūnas — piešimas. Šiais m.m. anglų k. dėstyti buvo samdoma vokietė Helde.

1949 - 50 m. m. pradėti kovo 21 1949 gegužės mėn., Keblinskui išvykus į JAV, direktorium buvo paskirtas Br. Kulys. Bet lapkričio 2 ir šiam išvykus į tą patį kraštą, direktorium buvo dr. V. Literskis. Iš naujų mokytojų tais mokslo metais tenka paminėti P. Rastenienė — istorija, H. Kazokaitis — anglų k.

1949 lapkričio 15, iškėlus stovyklą, gimnazija buvo likviduota. Daugumas mokinių persikėlė į Blombergą. Greveno gimnazijos turtas perduotas Blombergo gimnazijai.

1949 gimnaziją baigė eksterno teisėmis 2 abiturientai.

Dr. V. Literskis

Greveno gimnazijos skautai 1949.II.10

Greveno gimnazijos ateitininkai 1949.II.16

Greveno gimnazijos vaidintojai 1949.III.7

HANAU LIETUVIŲ GIMNAZIJA

1. Įkūrimas ir pirmieji mokslo metai

1945 gegužės ir birželio mėnesiais susiorganizavo ir išaugo Hanau stovykla. Liepos pradžioje Hanau stovykla turėjo per 1000 lietuvių. Jų tarpe buvo nemažas skaičius mokytojų. Liepos pradžioje iniciatorių grupelė sušaukė mokytojų susirinkimą, kuriame buvo aptarta mokyklų steigimas, vadovėlių reikalas ir išrinkta švietimo taryba rūpintis švietimo ir kultūros reikalais. Švietimo tarybą sudarė: pirm. Griškelis, vicepirm. Kizienė ir sekretorius Ryliškis. Ši taryba organizavo švietimo įstaigas, kultūrinį gyvenimą ir visus mokytojus jungė į vieną organizaciją. Ji kviesdavo visų mokytojų susirinkimus aptarti įvairiems švietimo bei mokytojų profesiniams reikalams.

2. Gimnazijos organizavimas

Stovykloje vaikštinėjo nemažas skaičius gražaus mokyklinio jaunimo. Jie galėjo naudotis sveiku pušyno oru, bet darbo neturėjo, todėl tuojau imta rūpintis gimnazijos organizavimu. Lietuvių Sąjungos Hanau sk. pirm. dail. V. K. Jonynas tikėjosi gauti gimnazijai namus, inventorių, mokslo priemonių Wiesbadene todėl jis planavo vieną didesnę gimnaziją ten įkurti, sutraukti mokytojus ir moksleivią. Kol paaiškės galimumai įkurti didesnę lietuvių gimnaziją Wiesbadene, Hanau švietimo taryba nusistatė stovykloje steigti progimnaziją. Švietimo taryba progimnaziją suorganizuoti ir būti jos direktoriumi pavedė J. Švobai. Grei-

tai paaiškėjo, kad gražus Jonyno sumanymas gauti namus gimnazijai Wiesdabene ir ten sukoncentruoti moksleiviją ir mokytojus nepasiseks. Todėl vietoje numatytos progimnazijos pradėta organizuoti pilna gimnazija su visomis aštuoniomis klasėmis.

Pradžia buvo nepaprastai sunki. Gimnazija nieko neturėjo, tik buvo aišku, kad stovykloje yra pakankamas skaičius mokinių ir mokytojų. Direktoriui teko aplankyti kiekvieną mokytoją ne po kartą, su kiekvienu atskirai tartis ir prašyti, kad sutiktų paimti po vieną pamoką dėstyti. Už darbą mokytojams nebuvo galima žadėti jokio atlyginimo, jokių privilegijų. Patalpų stovykloje buvo didžiausias trūkumas, todėl ir gimnazijai gauti vieną kitą kambariuką buvo nepaprastai sunku. Po ilgų derybų lietuvių stovyklos komendantas Juškys šiaip taip paskyrė gimnazijos reikalams 2 kambarius. Tuose pačiuose namuose turėjo gavusi 2 kambariu pradinė mokykla. Gimnazija susitarė su pr. mokykla darbą suderinti 3 pamainomis: pirmą ir antrą pamainą mokėsi 2 klasės gimnazijos ir 2 klasės pr. mokyklos, trečią pamainą — 4 klasės gimnazijos.

Gimnazija gavo klases be jokio inventoriaus. Keletą stalų su butų skyriaus pagalba gimnazijos vadovybei teko paimti iš stovyklos gyventojų kambarių. Kiekvienas aršiai kovojo dėl kiekvieno lentgalio, norėdamas pasidaryti kambaryje staliuką, lovelę ar spintelę. Tokią pat kovą turėjo vesti ir gimnazija už kiekvieną lentgalį, suoliuką bei staliuką. Patys mokiniai atsinešė po lentą ar suolelį. Lentas pasidėdavo ant benzino dėžių vietoje suolo, arba jie sėdėdavo tiesiog ant benzino dėžių. Į pagalbą parūpinti gimnazijai inven-

Hanau liet. gimnazijos mokytojai

torių buvo įtrauktas ir tėvų komitetas. Stovyklos vadovybė dažnai leisdavo klasėse apsinakvoti pravažiuojantiems ar naujai atvykusiems į stovyklą lietuviams. Dėl to klasių nebuvo galima užrakinti. Todėl mūsų turtas susirankiotas ar pasidarytas inventorius vėl dingdavo.

3. Gimnazijos darbo pradžia

1945 liepos 20 buvo sukviestas pirmasis mokytojų tarybos posėdis. Mokytojų taryba nutarė liepos 24 padaryti stojamuosius — egzaminus ir liepos 30 pradėti mokslą su visomis klasėmis. Liepos 26 mokytojų taryba iš egzaminų ir pažymėjimų priėmė į I klasę 20 mokinių, į II — 31, III —17, IV — 19, V — 24, VI — 13, VII — 11, VIII — 14, iš viso 149 mokinius. Gimnazija savo atidarymo iškilmes atšventė rugpiūčio 9. Buvo pamaldos ir iškilmingasis posėdis.

4. Pamokų lentelė ir mokslo eiga

Prieš mokslo pradžią, liepos 26, mokytojų taryba priėmė šią pamokų lentelę:

	klasės								
dėstomieji dalykai	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	viso
1. tikyba	2	2	2	2	2	2	2	2	16
2. lietuvių k. ir liter.	4	4	4	4	4	4	4	5	33
3. anglų k.	4	4	4	4	4	4	4	5	33
4. vokiečių k.	3	3	3	3	3	3	3	3	24
5. lotynų k.	—	—	—	—	3	3	3	3	12
6. matematika	4	4	4	4	3	3	3	3	28
7. fizika	—	—	—	—	2	2	2	2	8
8. gamtos mokslai	2	2	2	2	—	—	2	—	10
9. chemija	—	—	—	—	2	2	—	—	4
10. geografija	2	2	2	2	—	2	—	—	10
11. istorija - visuom. m.	1	2	2	2	2	2	2	3	16
12. filosofijos pradmen.	—	—	—	—	—	—	2	2	4
13. muzika	1	2	2	2	1	—	—	—	16
14. piešimas	2	2	2	2	2	1	1	1	13
15. darbeliai - kūno kul.	3	3	3	3	3	3	3	2	23
viso	28	30	30	30	31	31	31	31	242

Šia pamokų lentele gimnazija vadovavosi beveik visus pirmuosius mokslo metus, kol buvo prisiderinta prie švietimo valdybos pamokų lentelių. Gimnazija laikėsi Lietuvos gimnazijų programų, taisyklių ir tradicijų.

Jau rugpiūčio 28 mokytojų taryba nusistatė sutvarkyti mokslo planą taip, kad ligi 1946 kovo 1 būtų užbaigti mokslo metai: pirmąjį trimestrą baigti 1945 spalio 15, antrąjį — gruodžio 15 ir trečiąjį — kovo 1. Po Kalėdų įvykęs direktorių suvažiavimas nutarė mokslo metus baigti žymiai vėliau. To nutarimo laikėsi ir švietimo valdyba. Hanau lietuvių gimnazi-

ja, kuri buvo suplanavusi savo metus baigti kovo 1, nerado jokios prasmės juos pratęsti (tas labai neigiamai paveikė kitų gimnazijų darbą. V. Liulevičius). Po to Hanau gimnazija ligi vasaros atostogų turėjo dar vieną trimestrą kitiems mokslo metams.

Gale pirmųjų mokslo metų gimnazija turėjo I kl. 34 mokinius, II — 45, III — 27, IV — 26, V — 33, VI — 26, VII — 19, VIII — 30, viso 240 mokinių. Po visų baigiamųjų egzaminų gavo atestatus 28 mokiniai.

5. Sunkumai

Gimnazija susidūrė su panašiais sunkumais, kaip ir kitos mūsų tremties mokyklos. Du mėnesiu mokytojai pertraukas turėdavo prasistumdyti koridoriuje, kol buvo gautas kambarėlis mokytojams ir raštinei. Ne lengviau sprendėsi ir inventoriaus reikalas. Gavę iš UNRRA'os lentų, tėvai patys kalė suolus ir stalus. Du trečdaliai klasių langų buvo be stiklų, tėvai juos užkalinėjo lentomis. Klasėse buvo tamsoka ir nekoks vaizdas. Tik apie vidurį metų tėvai nuplėšė nuo langų lentas ir sukalė celefaną. Nebuvo nei knygų, nei vadovėlių, sasiuvinių, mokslo priemonių. Tik pasisekė iš Wuertzburgo lietuvių gimnazijos gauti apie 250 knygų iš atvežtos Kybartų gimnazijos bibliotekos. Lietuviškoji stovyklos vadovybė ne visuomet suprato ir įvertino gimnazijos sunkumus ir jos pastangas. Be to, pradėjus darbą, ėmė pasireikšti ir partinės tendencijos.

6. Santykiai su UNRRA

Nuo pat gimnazijos organizavimo pradžios vietos UNRRA'os vadovybė rodė didelį pritarimą ir paramą. Vietos UNRRA'os direktoriaus žmona Mrs. Heath rūpinosi visais švietimo reikalais. Per ją gaudavome iš UNRRA'os lentų, vinių, kreidos, sąsiuvinių, pieštukų ir kt. Gretai UNRRA paskyrė mokytojams antrą maisto davinį, išrūpino algas, kurias mokėti įpareigojo Hanau miesto burmistrą. Gimnazijos mokytojai gavo į mėnesį nuo 200 ligi 360 RM.

7. Gimnazijos mokytojai ir vadovybė

Gimnazijos mokytojų skaičius buvo didelis (siekė ligi 34), nes niekas nenorėjo daug pamokų, o stovykloje gyveno buvusių gimnazijų mokytojų ne mažai. Gimnazijos mokytojų daugumą sudarė patyrę mokytojai, 5 buvę gimnazijų direktoriai, 4 docentai, todėl daugumą dalykų dėstė geri savo srities specialistai.

Nuo 1945 spalio 21 gimnazijos vadovybę perėmė naujas direktorius P. Maldeikis. Pirmieji inspektoriai buvo Kesiūnas ir Kezienė. Po mėnesio darbo Kesiūną pakeitė Mackevičius, o pirmiesiems m. m. pasibaigus Kizienę pakeitė Klemas.

J. Švoba

8. 1946 - 47 mokslo metai

Hanau gimnazijoje mokslo metai buvo pradedami ir baigiami kiek anksčiau negu kitų gimnazijų, būtent:

I-ji m. m.	1945.VII.30	— 1946.II.28	— 180	mokslo darbo dienų
II-ji m. m.	1946. III. 1	— 1947.II.28	— 224	„ „ „
III-ji m. m.	1947. III. 1	— 1948.II.28	— 218	„ „ „

1945 - 46 gimnazija turėjo 9 klases, būtent: visų po vieną, išskyrus II-sias, kurių buvo 2. 1946 - 47 veikė 10 klasių, II ir VII buvo po dvi (viena VII suaugusiųjų). 1947 -48 buvo jau 11 klasių, kurių lygiagretės buvo pirmosios, trečiosios ir aštuntosios kl. Aštuntųjų klasių viena buvo suaugusiųjų.

9. Mokytojai

Nuo gimnazijos įsikūrimo mokytojai buvo laikomi stovyklos tarnautojais. Mokytojų skaičius buvo palyginti nemažas, visa laiką apie 32 asmenis. 1947.III.1 UNRRA sumažino etatus iki 3-jų asmenų, tačiau nuo lapkričio 1 leido 11, o nuo XII.15 — pakėlė iki 23 mokytojų su vokiečių įstaigų mokamu atlyginimu.

10. Mokiniai

Mokinių skaičius nebuvo pastovus. Didžiausias skaičius buvo 1947 - 48 antrojo trimestro pradžioje — siekė 293 mokinius. Vėliau, pradėjus emigracijai, gale m. m. buvo 261 mokinys.

Pasiektų mokslo rezultatų lentelė:

Klasė	1945 - 46			1946 - 47			1947 - 48		
	Buvo mokinių klasėj	perkelta į augšt. klases	palikta antrus metus	Buvo mokinių klasėj	perkelta į augšt. klases	palikta antrus metus	Buvo mokinių klasėj	perkelta į augšt. klases	palikta antrus metus
I.	34	33	1	33	27	6	54	49	5
II.	44	36	8	42	36	6	27	25	6
III.	25	25	—	42	37	5	39	33	6
IV.	26	22	4	30	27	3	36	25	11
V.	30	30	—	26	26	—	25	25	—
VI.	24	21	3	35	34	1	25	23	2
VII.	21	19	2	25	23	2	30	30	—
VIII.	30	28	2	23	19	4	25	20	2
Viso	234	214	20	266	239	27	261	230	28

11. Specialybių mokymas

1946 gimnazijoje kilo mintis, ruošiant jaunimą ateičiai ir ypač turint prieš akis tolimesnę emigraciją, suorganizuoti mokiniams amatų kursus: mergaitėms siuvimo, modisčių ir gailestingųjų seserų, berniukams — elektromonterių, automechanikų ir braižytojų. Gailestingųjų seserų kursą baigė 7 mokinės, siuvimo — 15 ir modisčių — 14 mokinių. Berniukų kursai pairo.

12. Mokinių organizacijos

Anksčiausia įsikūrė skautai — 1945 rudenį. Šiai organizacijai priklausė dauguma mokinių. Tačiau jai vadovavo ne mokyklos žmonės, kurie buvo linkę tvarkytis savarankiškai ir nebuvo linkę bendradarbiauti su mokykla, dėl to, kilo

Gimnazijos pirmoji laida 1946

visa eilė nesusipratimų, tėvų ir mokytojų nusiskundimų. Gimnazijos administracija ir tėvų komitetas bandė šiuos reikalus išsiaiškinti ir susitarti ta prasme, kad į skautų kultūrinį veikimą ir jo vadovavimą būtų įtraukti ir mokytojai, tačiau vyrų skautų tuntas to susitarimo nevykdė. Todėl artimesnio kontakto tarp gimnazijos ir skautų nebuvo. Skaučių tuntas, ypač paskutiniais mokslo metais, mokyklos įtakos nevengė.

Ateitininkai įsikūrė 1946 rudenį ir turėjo apie 40 narių. Kudirkiečiai įsikūrė 1948 pradžioje.

Be ideologinių organizacijų, pirmaisiais metais veikė „Aukuro" literatūrinis — visuomeninis būrelis. Antraisiais mokslo metais jo veikimas susilpnėjo, laikraštėlis užsidarė ir išblėso jo veikimas. Antraisiais m. metais pradėjo veikti sporto būrelis. Veikė kun. Jankausko vadovaujamas „Caritas" būrelis, kuris rūpinosi mokinių šelpimu ir susirgusių bei gulinčių ligoninėse globojimu.

13. Ekskursijos

1946 rugpiūčio 17 ir 18 gimnazija ekskursavo Reinu iki Koblenz, o 21 - 23 turėjo ekskursiją į kalnus Berchtesgadeno apylinkėse ir kitose vietose. 1947 birželio 18 - 20 vėl ekskursuota Reinu iki Koelno.

14. Mokytojų ir mokinių saugojimas nuo darbų

Hanau tremtinių stovykla armijos buvo paskelbta darbo stovykla ir visi gyveną darbingi vyrai buvo įpareigoti vykti į armijos dalinius dirbti. Tai buvo norėta taikyti ir mokiniams nuo 17, ir mokytojams. Gimnazijai teko įrodinėti, kad be dirbančiųjų mokytojų specialistų turės sugriūti darbas, o vyresniems mokiniams bus padaryta didelė žala. Nuo 1946 rudens tas spaudi-

mas ypatingai padidėjo. Tada buvo prašoma tą reikalavimą atidėti bent iki mokslo metų pabaigos (III .10). Tai buvo išsiderėta. Po to prašyta vėl palikti ir toliau. Po truputį sumažėjo darbininkų reikalingumas armijai, ir taip gimnazija atsipalaidavo nuo to spaudimo.

15. Gimnaziją baigusiųjų sąrašas

I-ji laida 1946.III.1:

Stefanija Alvykytė g. Varlauky, Vytautas Barkus Kaune, Milda Briedytė Kaune, Sigutė Bertašiūtė Butėnuose, Gražina Čaplikaitė Kėdainiuose, Jonas Gylys Kaune, Regina Ginkutė Šiauliuose, Apolinaras Goceitas Kybartuose, Elena Imbrasaitė Kėdainiuose, Elena Jasaitytė Šiauliuose, Kostas Jasaitis Mažeikiuose, Titas Jonynas Laukianų km., Adolfina Kamenkaitė Akmenėje, Juozas Kleinotas Batakiuose, Liucija Kolytė Kėdainiuose, Stasė Kučiauskaitė Stanaičiuose, Romutė Kukutytė Klaipėdoje, Irma Laisvėnaitė Kaune, Benediktas Mačiuika Kaune, Regina Miklaševičiūtė Tauragėje, Anatolijus Milijonavičius Šiauliuose, Elonas Norkus Telšiuose, Aldona Pilypaitė Marijampolėje, G. Smolskis Kybartuose, Danutė Stankaitytė, Joniškyje, Kristina Suokaitė Tryškiuose, Alfonsas Vyšniauskas Raseiniuose, Alfonsa Žalytė Birijočiuose.

II-ji laida (atestatai duoti 1947 .III.18:

Vytautas Beinarauskas Naujamiestyje, Ida Endraitytė Žiūriuose, Mamertas Erčius Vainute, Albinas Jonika Šiauliškiuose, Jieva Kemežytė Šilutėje, Frankas Mie-

Antroji laida 1947

liulis Jurbarke, Algirdas Mačiulaitis Kaune, Angelė Pošytė Degučiuose, Joana Puniškaitė Virbalyje, Liucija Savickaitė Maldžiūnuose, Vytautas Senkus Šelviuose, Vytautas Stakys Panevėžyje, Vytenis Šilas Grūšlaukėje, Irena Švabinskaitė Šiauliuose, Algimantas Tamašauskas Kaune, Kęstutis Valantiejus Kaune, Birutė Visockaitė Kybartuose, Eugenijus Talandis, Algimantas Žilinskas Šakiuose.

III-ji laida (testatų data — 1948 .III.30):

Joana Deckytė Klaipėdoje Osvaldas Mickūnas Ražaitėliuose, Danutė Miklaševičiūtė Tauragėje, Engelberta Miniotaitė Telšiuose, Zenonas Milijonavičius Šiauliuose, Danutė Norkaitytė Kiduliuose, Izabelė Savickaitė Valdeikiuose, Romana Šadauskaitė Plateliuose, Jonas Šarka Vepriuose, Anatolijus Šlutas Kaune, Adelė Žiubikaitė Mažeikiuose.

Drauge su trečiąja laida baigiamuosius egzaminus išlaikė pašaliečio teisėmis:

Algimantas Damijonaitis Kaune, Vytautas Grudzinskas Kaune, Vytautas Janonis Panevėžyje, Vytautas Sužiedėlis Kaune,

Suaugusiųjų laida (1948.II.14):

Alfonsas Balnius Naumiestyje, Kostas Dočkus Pavartyčiuose, Juozas Germanas Makalave Antanas Gintneris Meištuose, Stasys Gudaitis Šilgalyje, Danguolė Liormanaitė Marijampolėje, Vytautas Poderys Kluoniškyje, Vytautas Šuopys Sintautuose, Stasys Vaičius Kalnaliuose.

P. Maldeikis

HANOVERIO LIETUVIŲ PROGIMNAZIJA

1. Organizavimas

Hanoveryje - Stoeckene, DP Baltų stovykla susiformavo 1945 rudenį. Pirmieji lietuviai čia atvežti lapkričio 7. Greit ši kolonija augo ir apie Kalėdas čia jau buvo per 300 lietuvių.

Pirmiausia nuo 1945.XI.17 čia pradėjo veikti keturių skyrių pradinė mokykla, kurią suorganizavo ir vienerius metus vadovavo buvęs Šakių apskr. pr. mokyklos vyr. inspektorius J. Kašelionis. 1945-46 kilo būtinas reikalas organizuoti vietoje progimnaziją.

Progimnazijos steigimui mielai pritarė ir vietinės UNRRA direktorius Binard, nes buvo dar tikimasi, kad lietuvių kolonija Hanoveryje greit ir žymiai paūgės.

Steigiamasis pasitarimas įvyko 1946 birželio 24. Susirinkusieji sutarė, kad Hanoveryje, kaip Britų zonos centre, lietuvių gimnazija ar bent progimnazija yra steigtina, ir mielai pasižadėjo joje dirbti, būti jos mokytojais. LTB švietimo valdybos įgaliotinis (Detmolde) M. Krikščiūnas šiam reikalui mielai pritarė ir savo raštu Nr. 44 iš 1946 liepos 1 leido Hanoveryje organizuoti lietuvių progimnaziją ir direktoriaus pareigas pavedė J. Kašelioniui. Švietimo valdyba 1946 .X.17 raštu lietuvių progimnaziją Hanoveryje patvirtino.

2. 1946 - 47 mokslo metai

Progimnazijoje sutiko dėstyti šie mokytojai (I ir II klasėse): kun. Jonas Ruokis — tikybą, Juozas Kašelionis — lietuvių kalbą ir li-

teratūrą Alb. Griškėnas — matematiką, A. Petrauskas — istoriją, El. Bichnerytė — piešimą, anglų ir vokiečių kalbas, O. Antanaitienė — kūno kultūrą ir geografiją, J. Petronis — gamtą ir muziką, B. Bliumfeldienė — rankų darbelius.

Mokytojų sąstatas truputį keitėsi. O. Antanaitienė išsikėlė į Fuldą, A. Griškėnas, pakviestas visos stovyklos komendantu, iš mokytojo pareigų pasitraukė, A. Petrauskas 1946.X.7 atsisakė dirbti progimnazijoje, nes pats ėmėsi mokytis anglų kalbos.

Tačiau progimnazijoje darbas nenutruko. Šiuos pakeitė kiti asmenys: Aldona Valantinaitė perėmė dėstyti geografiją, istoriją, dainavimą ir kūno kultūrą mergaitėms, Gvidas Valantinas — kūno kultūrą berniukams.

3. 1947 - 48 mokslo metai

Šiais metais jau atsidarė ir III-ji klasė. Pirmiesiems mokslo metams pasibaigus iš mokytojo pareigų dar pasitraukė J. Petronis (atsidėjo vien muzikai), tačiau nuo 1947.IV .26 vėl grįžo A. Petrauskas ir visose klasėse pasiėmė dėstyti visą matematiką ir fiziką. Istorijai ir piešimui dėstyti nuo 1947.IV.29 pakviesta Magdalena Kriaučiūnienė.

4. Mokslas ir mokiniai

1946-47 m. m. buvo pradėti rugpiūčio 7. Tą dieną Hanoverio lietuvių kolonija iškilmingai šventė. Buvo specialios iškilmingos pamaldos ir posėdis.

Pirmaisiais m. m. progimnazija nebuvo gausi: Pirmoje klasėje buvo 9 mokiniai (5 bern. ir 4 merg.), antroje — 3 (2 b. ir 1 m.). Nors žiema buvo sunki, tačiau buvo dirbama normaliai, mokiniai pakankamai buvo aprūpinti vadovėliais ir mokslo metai baigėsi švietimo valdybos nustatytu laiku, 1947.III .29.

1947 - 48 m. m. pradėti balandžio 21. I kl. buvo 9 mokiniai, II — 5 ir III — 4, viso 18 (10 bern. ir 8 merg.).

5. Kultūrinis darbas

Negausioje Hanoverio kolonijoje neatsirado menininkų, solistų. Tačiau šią centrinę baltų koloniją (kurioje gyveno apie 500 latvių, apie 300 lietuvių, apie 150 estų ir apie 200 ukrainiečių) labai mėgo Britų karinė vadovybė ir UNRRA. Jie patys čia dažnai lankydavosi ir atsiveždavo įvairių augštųjų pareigūnų svečių. Lietuviams tekdavo reprezentuoti ,ypač progimnazijai. Mokiniai turėdavo įvairiausiomis progomis būti ir lietuvių reprezentantais: vaidinti, dainuoti, deklamuoti bei sportuoti. Tokie mokinių pasirodymai svečiams patikdavo. Labai iškilmingai, su kruopščiai parengta mokinių ir mokytojų programa, pradedami ir baigiami mokslo metai, gražiai atšvęsta Kalėdų Eglutė, 400 metų lietuviškos knygos jubilėjus, vasario 16 d., surengta šv. Kazimiero akademija ir kitos lietuviškosios tautinės bei religinės šventės. Progimnazija buvo spiritus movens, kuris suko beveik visą lietuvių kultūrinį judėjimą Hanoverio lietuvių kolonijoje.

Kadangi apie 95 % kolonijos gyventojų yra eiliniai darbininkai, ūkininkai, buv. kariai, todėl visi mokytojai be savo tiesioginio darbo progimnazijoje, dar būdavo apkrauti įvairiomis kitomis pareigo-

mis organizaciniam - kultūriniam kolonijos gyvenime.

6. Darbo sąlygos

Hanoverio stovykloje darbo ir gyvenimo sąlygos buvo nepaprastai sunkios. Gyventa paprastuose cementiniuose, dažnai be grindų ir lubų, drėgnuose barakuose. Šeimai butas — vienas kambarėlis. Maistas mokytojui — 1700 kalorijų dienai, o prisipirkti buvo labai brangu. Tiesa, mokytojai iš vokiečių iždo gavo apie 300 - 400 RM mėnesinio atlyginimo. Tačiau už šitą atlyginimą galima buvo prisidurti tik vienas kilogramas riebalų: sviesto (480) ar lašinių (apie 400 RM). Todėl mokytojų ir mokinių sveikatingumas nuolat menkėjo. Gautieji iš brolių amerikiečių maisto produktai mokiniams buvo tik mažytė žvaigždutė tamsoje. Tačiau ir tokiose sąlygose dirbta ir daug dirbta progimnazijoje ir už jos sienų.

Progimnazijoje veikė skautų draugovė, kuriai priklausė beveik visi mokiniai. Čia skautams vadovavo A. Valantinaitė. Aktyvieji katalikai moksleivmiai priklausė ateitininkų organizacijai. Jiems vadovavo kun. J. Ruokis ir A. Petrauskas. Prie progimnazijos veikė ir lietuvių biblioteka, kuriai gražią pradžią davė knygos iš amerikiečių. Ji būdavo papildoma tremtyje išeinančiomis lietuviškomis knygomis ir žurnalais. Buvo čia apie 600 egz. lietuviškų knygų. Biblioteką tvarkė Bliumfeldienė.

J. Kašelionis

1947.IX.6

(Bus daugiau)

Hanoverio progimn. tautinių šokių būrelis su mok. A. Valantinaite

IŠ PULK. K. RUMŠOS ATSIMINIMŲ

KOVOSE PRIEŠ BOLŠEVIKUS 1918

JONAS RŪGIS

Šitam įvykių aprašymui panaudoti atsiminimai pulk. Kazimiero Rumšos, kuriais jis maloniai sutiko su manim pasidalinti. Pulk. K. Rumša vienas žymiausių kovotojų prieš bolševizmą, išgarsėjęs plačiuose Uralo ir Sibiro plotuose. Šito ne eilinio asmens spalvingas gyvenimas paminėtinas pradžioje.

Pulk. Rumša, žemaitis, gimęs 1886 Vilkų-Kampo kaime, Švėkšnos parap. yra, jo žodžiais, Lietuvos sūnus, kurį likimas išmetė iš numylėto krašto į platųjį pasaulį. Baigęs Palangos progimnaziją jis pateko į Vilniaus Karininkų mokyklą ir iš jos išėjo 1909 rusų armijos kadro karininku. Dar būdamas jaunas, atsižymėjo fechtavimo sporte, gavo kelis aukso medalius, 1913 tapo Rusijos čempionu ir paskirtas Petrapilio Karininkų mokyklos instruktoriumi.

Prasidėjus I Pasauliniam karui, poručikas Rumša Rytprūsiuose 1914 rugp. 17 pateko vokiečių nelaisvėn. 1915 liepos mėn. jis iš belaisvių stovyklos Badene pabėgo į Prancūziją ir plačiai išgarsino savo vardą. Grįžęs pro Serbiją Rusijon, jis toliau dalyvavo kovose, pasiekdamas pulk. leit. laipsnio, ėjo pulko vado pareigas ir buvo atžymėtas aukso kardu ir visais rusų karo ordinais iki šv. Jurgio ordino imtinai.

Įvykus Rusijoje bolševikų perversmui pulk. Rumša 1917.XII.8 perėjo į lenkų gen. Dowbor-Musnickio korpusą, o iš ten išvyko tolimesnėm studijom į Generalinio štabo akademiją Petrapilyje. Atsitiktinai pas draugą gruziną jaunam pulkininkui teko susitikti arbatėlėje su tų laikų bolševikų tautų komisaru J. Stalinu. Šis, išgirdęs apie pagarsėjusio karininko žygius, staiga kreipėsi į Rumšą sakydamas: „Tokių mum reikia. Ateik į Smolnyj Institutą". Rumšai teko slapstytis net nuo draugų, kol akademija buvo evakuota į Ekaterinburgą.

Ekaterinburge Rumša buvo išrinktas slaptos priešbolševikinės akademijos organizacijos vadu. 1918 IV.20 įvyko sukilimas ir bolševikai buvo išvaryti iš Ekaterinburgo. Pulk. Rumša buvo jų paskelbtas liaudies priešu ir už jo galvą paskirta 50.000 rublių. Pulk. Rumša užėmė Uralo srities štabo viršininko vietą ir šiose pareigose jis tuoj davė *istorinį įsakymą tardytojui Sokolovui ištirti Ekaterinburge caro Nikalojaus II ir jo šeimos nužudymą.* Bet matydamas, kas dedasi Uralo srityje, pulk.

Rumša rugp. 12 vėl perėjo į lenkų kariuomenės užuomazgą Rytų Rusijoje ir pradėjo organizuoti lenkų karinius vienetus kaip organizacinio skyriaus vadas. Čia jam teko susidurti su patekusiais į šią sritį lietuviais, ir jis įsteigė atskirą lietuvišką kuopą jo organizuojamame pulke.

1919, kovodamas atsitraukiančių iš Sibiro Sąjungininkų arjergarde, pulk. Rumša išvengė bolševikų nelaisvės, nesidavė nuginkluojamas ir prasimušė iki Vladivostoko. Irkutske už jo galvą bolševikai antrą kartą buvo paskyrę 50.000 rublių. Už tas kovas ir narsumą jis buvo apdovanotas anglų, prancūzų ir serbų augštais karo ordinais.

Su tais daliniais, kuriuos jam pavyko išvesti iš Sibiro, 1920 atvyko į Lenkiją. Dancige juos vokiečiai norėjo nuginkluoti, bet Rumša nesidavė ir prasiveržė į Lenkiją. Čia jis buvo paskirtas Sibiro divizijos vadu, sudarytos iš papildytų jo dalinių, ir pasiųstas į kovas su bolševikais ties Varšuva. Šiose kovose ir pulk. Rumša, ir jo divizija atsižymėjo ir pagarsėjo. Rumša buvo apdovanotas augščiausiu Lenkijos karo ordinu „Virtuti Militari".

Bet pasibaigus karui su bolševikais, pulk. Rumša nustumamias į šalį. Jis nesilankstė nei Pilsudskiui, nei jo legionininkams ir todėl po karo penkerius metus išbuvo be paskyrimo ir buvo net patrauktas teismo atsakomybės už neva pragaištingą lenkams kariuomenės organizavimą Sibire. Bet tai buvo tik savotiškas kerštas valdančios kariuomenę klikos, ir pulk. Rumša, nesulaukęs nei teismo, nei rehabilitacijos, 1928 paleistas atsargon.

Plačiuose Sibiro plotuose dar

Pulk. K. Rumša 1945 Londone

prieš 1914 - 1918 karą buvo gan daug lenkų ir lietuvių. Tarpe jų buvo sukilimų prieš rusus dalyvių, buvo ir atvykusių į šį kraštą uždarbio, daugiausia prie Sibiro geležinkelio. Be to, ir I Pas. karo eigoje daug lietuvių pasitraukė į Rusijos gilumas.

Sibiro politinė padėtis 1918 vasarą buvo labai neaiški ir paini, tai ir lietuvių, patekusiu į tą platų kraštą tarp Volgos ir Vladivostoko, savijauta buvo nepavydėtina. Visas krašto gyvenimas daugiausia koncentravosi apie Transsibirinio geležinkelio liniją. O toje linijoje padėtis buvo labai supainiota, ir dalis jos stočių buvo bolševikų, dalis baltųjų rusų rankose. Ir vieni, ir kiti gaudė vyrus ir vertė juos kovoti savo daliniuose. Lietuviai daugumoje nelinko bolševikų pusėn (priešingai latviams, kurių daliniai smarkiai kovėsi raudonųjų pusėje; Volgos fronto vadu

paties Trockio buvo paskirtas latvis Vacetis, o vienos bolševikų armijos vadu buvo pagarsėjęs Berzinš, jos politiniu komisaru Kalninš).

Atsidūrę tolimose Uralo ir Sibiro srityse ir patekę į baisias karo apystovas, lietuviai vyrai, jieškodami išeities, pradėjo kreiptis į organizuojamą lenkų kariuomenės dalinį. Pulk. Rumša, kaip formavimo viršininkas, davė įsakymą priiminėti ir lietuvius vyrus vienodomis sąlygomis ir teisėmis su lenkais. Be to kadangi daugelis lietuvių net nekalbėjo lenkiškai, tai jo patvarkymu buvo atskira, grynai lietuviška kuopa. Tokiu būdu Buguruslane, I-me šaulių Tado Kosciuškos vardo pulke, atsirado 7-oji lietuvių kuopa. Jos vadu buvo paskirtas poručikas, vėliau kapitonas Lenkevičius.

Buguruslane trumpu laiku buvo suformuotas I šaulių pulkas, vienas eskadronas ulonų, štabas su visais reikalingais padaliniais. Visas tas dalinys pasikrovė į traukinius ir vyko į Novonikolajevską. Kai daliniai pasiekė Ufos miestą, jų ešalonai buvo sulaikyti čekų dalinių vado, rusų gen. Vojciechovskio įsakymu. Čekai pateikė daliniui ultimatumą: vykti į frontą arba būti nuginkluotiem ir uždarytiem belaisvių stovyklose. Čekai buvo daug stipresni ir jų ultimatumą teko priimti ir sutikti tiesiai vykti į kovų su bolševikais frontą. Tokiu būdu ir lietuvių suformuotas dalinys 1918 buvo įveltas į rusų naminį karą.

Pulk. Rumšos daliniui teko kovoti tris paskutinius mėnesius 1918 plačioje srityje: šiaurėj Sibiro geležinkelio linija Simbirskas - Bugulma - Ufa, o iš pietų — Samara (Kuibyševas) - Belebej - Ufa. Tame dideliame trikampyje tarp Bugulmos ir Belibejaus yra apie 150 km. Visas tas kraštas buvo labai apgyventas.

Kaip paaiškėjo, priešo pusėje buvo raudonųjų rusų daliniai, kurie nepasižymėjo ypatingu kovingumu, bet kovojo daugiau prievarta. Jie nebuvo tiek pavojingi priešai, kaip kad latvių Vicetiso ir Berzinio pulkai, kurie kariavo tarp Ekaterinburgo ir Permės, toliau į šiaurę, arba buv. vengrų belaisvių pulkai ar kiniečių daliniai, pagarsėję savo ypatingu žiaurumu.

Išsiaiškinęs padėtį, pulk. Rumša tuoj nuvyko pas jungtinio korpo vadą gen. Kappelį, kuris jau buvo girdėjęs apie jį ir draugiškai jį sutiko, pažadėdamas visokeriopą paramą. Svarbiausia, kad iš gen. Kappelio buvo priskirta daliniui artilerijos baterija ir buvo duotos laisvos rankos imti reikalingą pastočių skaičių iš gyventojų kariuomenės pervežimams. Pasinaudojant tuo leidimu, pulk. Rumšai pavyko visus savo dalinio pėstininkus susodinti į vežimus. Dalinys pasidarė labai judrus.

Tokiam karui reikėjo suplanuoti ir specialią taktiką, pritaikytą krašto sąlygom ir metų laikui. Šiame krašte spalio, o ypač lapkričio ir gruodžio mėnesiai labai šalti ir iškrenta daug sniego. Kariuomenei nakčiai būtinai reikalingos pastogės. Totorių kaimai buvo dideli, bet atitolę vienas nuo kito kokia 20 - 30 km. Kas užimdavo kaimą, tas buvo šiltose patalpose. Todėl susidarė savotiškas kaip ir susitarimas: 8 valandų karo diena. Kovota dienomis, o naktimis sėdėta šiltose pastogėse. Tokios

tvarkos prisilaikė abi kovojančios pusės.

Tuo tarpu 1918 lapkričio vidury dalinį pasiekė žinios apie įvykius Europoje: karo pabaigą Vakaruose. Rumšos dalinio kareiviai pradėjo nerimauti. Kovoms, į kurias dalinys buvo čekų įveltas per prievartą, nesimatė galo. Sužinojęs apie atvykimą iš Čekijos karo ministerio gen. Stefaniko, pulk. Rumša nuvyko pas jį išsiaiškinti padėtį. Gen. Stefaniką jis gerai pažino ir susidraugavo pabėgęs iš vokiečių nelaisvės į Prancūziją. Su gen. Stefaniku jis galėjo kalbėti atvirai ir iš jo sužinojo, kad dalinys nieko gero laukti negali, ir čekų elgesys yra tikrai nedraugiškas. Užmiršo apie dalinį ir lenkų Karinis Komitetas ir kariuomenės štabas Novonikolajevske.

Atėjo gruodžio mėnuo ir šalčiai pradėjo siekti 40° C žemiau nulio. Be to, kildavo baisios sniego audros, vadinamos buranais. Bolševikai nesnaudė ir siuntė savo agitatorius, kurie kalbino mesti kovas, pereit raudonųjų pusėn ir vykti pro Rusiją namo, nes karas jau seniai baigtas. Vieną vakarą bolševikų įtikintiems lenkų kareiviams pavyko sukiršinti beveik dalinį. Pulk. Rumšai pavyko likviduoti kilusią suirutę ir grąžinti tvarką savo dalinyje be kito pažadėjus kareiviams išvesti juos iš kovų fronto. Tik 7-oji lietuvių kuopa nepasidavė bolševikų agitacijai, liko visą laiką disciplinuota ir ištikima savo vadovybei, ir jos elgesys, anot Rumšos žodžių, buvo be priekaišto.

Visose sunkiose trijų mėnesių kovose Bugulmos - Belebejaus fronte dalyvavusi lietuvių 7-oji kuopa pulk. Rumšos buvo branginama ir paprastai laikoma rezerve. Lietuviai suprato, kad vienintelis būdas išvengti bolševikų klastos ir žiaurumų, buvo susiklausymas ir disciplina. Pulk. Rumša aprašinėja būdingą lietuvių kuopos laikymąsi mūšyje prie Konstantinovkos kaimo, kuris buvo paminėtas gen. Kappelio įsakyme Nr. 74 gruodžio 12, iškeliančiame dalinio nuopelnus kovose.

Pulk. Rumšos dalinys gavo įsakymą užimti Konstantinovkos kaimą, kad apsaugotų rusų armijos sparną, vykstant platesnio masto operacijoms. Artilerijos kova tęsėsi visą dieną, ir dalinys atakavo kaimą, kuris pasirodė esąs labai didelis. Iki vakaro sutemų tik dalis kaimo buvo užimta. Reikėjo pajudinti ir rezervus, ir pulk. Rumša davė įsakymą 7-tai lietuvių kuopai pulti likusią namų grupę ir išmušti bolševikus. Jis patsai raitas sekė kuopos vykdomą puolimą. Su pasigėrėjimu Rumša rašo, kaip lietuvių kuopa, ramiai, tartum manevruose, sudarė grandinę ir, bolševikų artilerijai šaudant, pradėjo ataką.

Lietuvių kuopa, gražiai pasirodžiusi kovose 1918 metais, sekančiais metais buvo išskirta ir perorganizuota į savarankų atskirą Lietuvių DLK Vytauto Batalijoną, priklausiusį 5-tai Lenkų Šaulių Sibiro Divizijai, kuriai vadovavo pulk. K. Rumša. Bet apie tą batalijoną teks parašyti vėliau.

BIBLIOGRAFIJA

1. Ward, John, Col. With the Die-Hards in Siberia, George H. Doran Co. New York 1920.
2. Manning, Clarence A., The Siberian Fiasco. Library Publishers, Inc., New York 1952.
3. Sakerow, K. W. Generalleutnant, Die Tchechischen Legionen in Siberien, Berlin 1931.
4. Žukas, K., Žvilgsnis į Praeitį, Terra, Chicago 1959.

Bibliografija

KNYGOS, ŽURNALAI

ROCZNIK BIALOSTOCKI I. 1961

Išleido "Sudėtinė Jotvingių komisija, Balstogės muzėjaus vadovybė ir Lenkijos Istorijos Draugijos Balstogės skyrius. 424 p., kaina 95 zlotai.

Daugiau ar mažiau Lietuva liečiantieji straipsniai:

Studijų skyriuje **A. Kaminski** nagrinėja Wiznos vietovės ant Narevo upės reikšmę XII - XIII a., ir kur šakojosi keliai: į jotvingių kraštą ir Gardiną, į Tykociną, į Drokočiną ir Plocką. Iš Gardino į Varšuvą keliavo žmonės per Wizną. Jos apylinkėje autorius randa senovės Kajmy, tris Danovo (Dainavos) vietoves, Sambory (Sambūrys). Tai rodo, kad kai kurių vietovių vardai yra lietuvių ar jotvingių kilmės, nors istoriniais laikais Wizna buvusi baltų rankose tik 8 ar 14 metų (XII a.) Autorius mano, jog trys Danovo kaimai bus greičiausia atsiradę 1286 - 1302 iš lietuvių "pabėgėlių", čia radusių prieglaudą.

Stanislaw Alexandrowicz rašo apie Gudų ir Lietuvos miestelius, kaip prekybos židinius, XVI ir pirmoje pusėj XVII a. Studija apima 68 spaudos puslapius. Miestelių daug atsiranda XV a., ir jie išsiplečia XVI a. Visi jie turi prekybos aikštę; kai kuriuose vyksta mugės. Juose įsikuria karčiamos, užeigos. Studijoje atsispindi prekyba, muitai, amatininkai, per kaimus vaikščiojantieji pirkliai etc. Duota žinių iš 51 miestelio, str. gale pridėtas jų žemėlapis. Įdomi ir ano meto, XVII a., pinigų kurso ir matų lentelė:

PINIGAI

Lietuvos grašis = 10 pinigėlių
Lietuvos kapa = 60 grašių,
Lietuviškas rublis = 30 lenkų grašių = 1 liet. gr. kapa.

MATAI

karčiai = čvertkos
Statinė (Vilniaus) 4 ketvirtys = 72 gorčiai didieji = 407.4 l,
Mažioji statinė = 4 Krokuvos karčiai = šankiai = 102 l,
Medaus praustuvė = 1/12 did. statinės = 12 gorčių,
Lietuviškas svaras = 0,37 kg,
Lietuviškas bezmėnas = 8 liet. svarai = 2.96 kg.
Lietuviškas akmuo = 40 liet. svarų = 14.8 kg,
Lietuviškas centneris = 200 liet. svarų = 5 liet. akm. = 74,8 kg.

Istorinės medžiagos skyriuje telpa **Jan Jaskanis** str. Referuoja apie 1958 - 59 Otovos kapinių (Suvalkų apsk.) kasinėjimus. Atrasti iš III - IV a. po Kr. kapai.

Wl. Ziemlinska - Odojowa rašo apie 1959 archeologinius radinius irgi Suvalkų apskr., Žywa Woda kapinėse.

Jerzy Wisniewski tiria jotvingių sodybas. Tiriamasis plotas: nuo Vištyčio ežero pro Vygrius į Gardiną, t. y. Suvalkijos trikampis, atsiradęs Lenkijos ribose. Be žinomų sodybų ir kaimų, autorius randa jų ir daugiau buvus jotvingių žemėje ir bando surasti jų buvimo vietą.

Anna Rosinska - Derwojed rašo apie Balstogėj mirusio menininko Mykolo Kulešos darbus. Jis gimė 1800 Vilniuje, mokėsi Vilniaus Universitete, Meno Akademijoje (1817 - 1829). 1837 buvo paskirtas į Kražių gimnaziją piešimo mokytoju; 1839 perkeltas į Gardiną, 1844 į Balstogę.

Tadeusz Dzierzykray - Rogalski ir **Jan Jaskanis** rašo apie pradėtus archeologinius kasinėjimus 1959 m. Jatwież Mala, Monki apskr., jotvingių - sūduvų vietovėje.

Klausimų ir svartymų skyriuje **Jerzy Wiśniewski** duoda keleta pastabų apie 15 - 17 a. gyvenvietes senovės sūduvų giriose. Išnaikinus jotvingius - sūduvus, į jų vietą pamažu atvyko žmonės nuo Gardino, Alytaus ir iš Mozūrijos. Sunkiausia surasti pirmuosius atvykėlius ir sužinoti, kada tai įvyko, iš kur jie atėjo ir kokiai tautai priklausė. Autorius duoda turimas žinias apie Seirijus, Lazdijus, Seivą, Seinus, Beržininkus, Kapčiamiestį, Vygrius, Pilipavą, Daunspūdą, Augustavą ir kitas vietoves. Jis mano, kad daug gyvenviečių ten dar nebuvo prieš 1667, kol atsikėlė vienuoliai kamenduliai.

Autoriaus teigimu, tame Suvalkų "trikampyje", kaip dabar mes jį vadiname, nebuvo pastovių gyventojų. Ir jis linkęs naujus gyventojus gudais laikyti.

Knut Olof Falk pateikia savo pastabas apie pietinių po-jotvinginių miškų gyvenvietes 15 - 17 a. Yra tai J. Wisniewskio straipsnio tęsinys, daugiau jis žiūri į kalbinę pusę, remiasi K. Būga, G. Geruliu. Priešingai J. Wisniewskiui nurodo, kad pietinė Suvalkijos dalis buvo apgyventa lietuvių, o ne slavų.

Literatūros skyriuje duodama veikalų, liečiančių Palenkės, Prūsų ir Gudų istorinius ir kalbinius klausimus, vertinimai.

R. Odoj peržvelgia J. Antoniewicz'o studiją: K archeologičeskomu izučeniju drevnego nasielenija Pribaltiki, **Izviestija Akademu Nauk Estonskoj SSR** t. VI, z. 2 (1957) p. 166 - 177.

R. Odoj svarsto J. Antoniewicz'o straipsnį The Mysterious Sudavian People, Archeology, II, Nr. 3, New York, 1958, p. 158 - 161. (Žiūr. T. Pr. I - 1, p. 63 - 64).

Wladyslaw Ochmanski labai plačiai, beveik 7 puslapiuose, aptaria J. Topolski'o ir J. Wisniewski'o 1959 išleistą Lustracje wojewodztwa podlaskiego 1570 i 1576. Knygą išleido Istorijos Institutas PAN, turi XXXIV + 191 pusl. teksto su žemėlapiu. Tai karališkųjų turtų ir žemių XVI - XVIII a. apžvalga, duodanti iki tol mažai naudotus šaltinius.

Jerzy Ochmanski duoda pataisų ir patarimų S. O. Szczerbakow'ui, parašiusiam 20 puslapių straipsnį: Torhivlja zachidnobiloruskich mist (druha polovina XVI - perša polovina XVII s t.), tilpusi Pitannja istorii SRSR. Lviv, 1958, p. 120 - 140.

Straipsnyje autorius nagrinėja Lietuvos Brastos, Gardino, Pinsko, Slonimo ir kitų miestų prekybą.

T. Zdancewicz plačiai rašo apie švedo prof. Knuto Olof Falk'o kalbotyros veikalą: Wody wigierskie i hucianskie, Studium toponomastyczne I, Uppsala, 1941, 248 p. ir Žrodla rękopismienne II, Lund, 196 p.

Prof. Falk tyrinėjo Vygrių ežero sritį, apie 15 km nuo Suvalkų į rytus. Veikalas vertingas ir įdomus.

Knut Olot Falk nagrinėja daugiau negu šešiuose knygos puslapiuose **T. Zdancewicz'o** dvi studijas: Osobliwosci akcentowe w gwarze wsi Radzinszki pod Sejnami, tilpusią Studia z filologii polskiej i slowianskiej, II, Warszawa, 1957 ir ten pat Z zagadnien gwar przejsciowych pogranicza polsko-bialoruskiego I. Warzawa, 1958.

J. Zdancewicz yra gimęs Rūdziškiuos ir gerai pažįsta tarmę. Veikalas vertas lietuvių filologų dėmesio.

Kronikoje Danutė Jaskanis praneša apie 1959 įvykusią konferenciją ties Suvalkais, Šveicarijos kaime. Joje dalyvavo Varšuvos archeologinio muzėjaus vedėjas dr. J. Antoniewicz, antropologas prof. T. Dzierzykray - Rogalski, kalbininkas Lundo univ. prof. Knut Olof Falk, M. Kaczynski, J. Jaskanis, Danutė Jaskanis, prof. dr. A. Kaminski, prof. dr. W. Slawinski, W. Odojowa. Jie visi sudaro jotvingių kraštui tirti ekspediciją.

Upių, ežerų, vandenų vietovių vardų surašymas užsibrėžta padaryti 37 kaimuose. Tai duos kalbotyrai vertingų žinių. Neabejojama, kad pradžioje Sūduvos krašte gyveno lietuviai, jotvingiai.

Yra ir daugiau įdomių studijų, kurios daugiau ar mažiau liečia istorinę Lietuvą, bet čia nebuvo paminėtos.

K. A. M.

ZESZYTY HISTORYCZNE

(Istoriniai sąsiuviniai). Biblioteka Kultury, Tom LXXIII. Išleido Instytut Literacki, Paryž 1962 (Institut Litteraire, S. A. R. L., 91, Avenue de Poissy, Mesnille -Roi par Maison-Laffitte (S.-et-O.). Pirmas sąsiuvinys, 236 p.

Lenkų literatūros institutas Paryžiuje, leidžiantis mėnesinį kultūros žurnalą — KULTURA—, išleido pirmą Istorinių sąsiuvinių knygą. Šie sąsiuviniai skiriami medžiagai, liečiančiai naujausią Lenkijos istoriją: atsiminimai, memuarai, pranešimai, recenzijos, dokumentai ir pan. Numatoma duoti jau sekančiame sąsiuvinyje ir bibliografiją istorinių darbų, liečiančių Lenkijos ar Rytų Europos istoriją.

Pirmame sąsiuvinyje randame du straipsnius - atsiminimus apie žymų lenkų veikėją Rusijoje Aleksandrą Lednickį (1866 - 1934), parašytus Z. Nagurskio ir prof. W. Lednickio (Aleksandro sūnaus). Tai buvo žymus lenkų veikėjas carinėje Rusijoje, daug nuveikęs gindamas ne tik lenkų bet ir kitų tautų reikalus. Lednickis buvo kilęs iš Minsko, iš istorinės Lietuvos. Jo pažiūros į Lietuvos ir Lenkijos santykius yra labai įdomios ir nušviečiamos Z. Nagurskio atsiminimuose. Dar 1904 kalbėdamas vienų sukaktuvių proga Lentvaryje A. Lednickis apie lenkų vaidmenį Lietuvoje ir Gudijoje yra taip išsireiškęs: "Mes čia nesame vienlypė masė, čia yra ir kitos tautos, kurios pareiškia savas nepriklausomas teises ir kuriom lenkų žodis nėra tuo, kuo jis yra mums. Tas žodis turi būti kultūros švyturiu, emblema teisingumo ir vieni kitų pripažinimo."

Susitvėrus nepriklausomai Lenkijai, Lednickis buvo šalininku būtino susitarimo su Lietuva, nors ir toli einančių nuolaidų keliu. Jis buvo šalininkas gero sugyvenimo su Lietuva ir Latvija, teigdamas, kad traktatais sutvarkius su tom valstybėm Lenkijos išėjimą į Baltijos jūrą, Lenkija išsilaisvintų nuo priklausomybės Dancigo uostui.

Bet Lenkijoje A. Lednickis buvo smarkiai puolamas, ypač endekų. Prieš jį buvo pradėta šmeižtų ir apkalbinėjimų kampanija, ir jo balso nebuvo klausoma. Šie straipsniai siekia teisingai įvertinti Lednickio veikimą ir reikšmę.

Šios pirmos knygos turinys labai įvairus. Čia daugiausia randame atsiminimų žmonių, kurie gali turėti didesnės ar mažesnės reikšmės Lenkijos istorikams ateityje. Kaikurie šių atsiminimų gali būti įdomūs ir Lietuvos istorikams.

Jonas Rūgis

BIBLIOGRAFIJA APIE LIETUVĄ IR LIETUVIUS

Lithuania and Lithuanians. A Selected Bibliography. Compiled by **Jonas Balys.** Published for the Lithuanian Research Institute by Frederick A. Praeger, Publisher, New York 1961. X, 190 p. (Studia Lituanica II).

Bibliografija — siaura prasme — knygų aprašymo mokslas, disciplina. Bibliografija, kadangi mokslas, tai reikalauja ypatingo tikslumo ir galimai didesnio pilnumo aprašymo ribose — laiko, vietos ar objekto atžvilgiu. Jei to pilnumo nesiekia, tada toks aprašymas nėra bibliografija, bet tik paprastas knygų sąrašas, rekomendacija ar informacija.

J. Balio veikalas bus bene pirmoji lietuviška bibliografija už Lietuvos ribų po II pas. karo. Jos apimtis literatūra apie Lietuvą ir lietuvius, laikas — neribojamas. Viso 1182 pozicijos ir kiek papildymų, suskirstyta į 12 skyrių, o šie vėl į poskyrius. Knygų aprašymas darytas prisilaikant American Library Association standarto. Lietuvių ir slavų knygų antraštės išverstos į anglų k., rusų raidės transliteruotos lotynų raidėm. Kaikuriom knygom pridėtos trumpos anotacijos. Naudojimosi patogumui prie knygų pridėti Vašingtono Kongreso Bibliotekos katalogo numeriai, o jei tos knygos ten nėra, tai nurodyta, kokioj kitoj Amerikos ar net Vokietijos bibliotekoj ji randama. Nemaža ir visai be bibliotekų atžymėjimų, vadinas, knygos sunkiai randamos, bet autoriui žinomos. Tas autoriaus kruopštumas prisideda prie šios bibliografijos svorio ir vertės. Be abejo, tai bus ilgam nepamainomas vadovas kiekvienam bejieškančiam medžiagos bet kuriam Lietuvą liečiančiam klausimui.

Tačiau darbas būtų dar vertesnis, jei autorius savo uždaviniui būtų išvedęs aiškesnes ribas, šiuo atveju objekto atžvilgiu. Gerai, kad autorius atkreipė dėmesį į kiekvieną, kad ir trumpą straipsnį Lituanus žurnale, kiekvieną rankrašty esančią A. Ružancovo bibliografiją, bet negerai, kad nemaža svarių leidinių paliko nepaminėjęs. Gal čia autorius norėjo būti kartu ir kritiku? Bibliografija ir kritika nėra tas pats. Atitinkamose vietose paminėti dabartiniai periodiniai leidiniai, kaip Aidai, Liet. Dienos, Karys, Liter. Lankai, Mūsų girios, Santarvė ir kt., bet kodėl liko už durų nemažiau reikšmingi Į Laisvę, Tėvynės Sargas, Sėja, Metmenys, Gabija (žurn.)? Pasigendam ir kaikurių dabartinių istorinių studijų, pvz. J. Vaišnoros. Telpa nemaža ir svetimtaučių mokslininkų veikalų iš mūsų istorijos. Bet kodėl tik kaikurių? **Č. G.**

NAUJAUSIOJI ISTORINĖ LITERATŪRA

I LAISVOJO PASAULIO LIETUVIŲ LEIDINIAI

Jonas Balys. Lithuania and Lithuanians. A selected bibliography. Published for the Lithuanian Research Institute by Frederick A. Praeger, Publisher, New York 1961.X + 190 p. (Studia Lituanica II).

Mykolas Biržiška. Dėl mūsų sostinės (Iš Vilniaus darbo atsiminimų). II, Nuo 1919 liepos 1 ligi 1929 spalio 9, Nidos klubo leid., London 1962. 245 p. $1.50.

Dr. Vanda Daugirdaitė-Sruogienė. Lietuvos kultūros istorijos bruožai. Paskaitos, skaitytos Pedagoginiame Lituanistikos Institute 1960-61. Rankraščio teisėmis. Chicago, Ill. 1962. 109 p., didelio formato, spausdinta hektografu.

L. K. M. Akademijos Suvažiavimo Darbai IV.1957 spalio 2-4 Romoje. Redagavo A. Liuima, SJ. LKMA leid. Nr. 6. Roma 1961.XIII + 321 p.

Skyriuje: Iš istorijos randame šius straipsnius: **Zenonas Ivinskis** — Lietuvos ir Apaštalų Sosto santykiai amžių bėgyje (iki XVIII amž. galo) p.p. 117-152; **Steponas Matulis** — Lietuva ir Apaštalų Sostas 1795-1940, p.p. 153-174. Skyriuje: Mūsų mirusieji duotos biografijos: **J. Eretas** plačiau rašo apie St. Šalkauskį, **S. Matulis** apie vysk. Pr. Būčį, R. **Krasauskas** — prel. B Čėsnį, **J. Grinius** — Pr. Dielininkaitį, **J. Eretas** — Pr. Dovydaitį, **Z. Ivinskis** — K. Jokantą, **S. Matulis** — arkiv. Pr. Karevičių, **R. Krasauskas** — vyks. J. Kuktą, **M. Čyvas** — kun. P. Malakauskį, **V. Balčiūnas** — kan. J. Meškauską, **V. Viliamas** — K. Pakštą, **V. Balčiūnas** — vyks. K. Paltaroką, **Z. Ivinskis** — prel. Pr. Penkauską, **S. Matulis** — arkiv. M. Reinį, **Pr. Manelis** — vysk. J. Staugaitį, **S. Matulis** — kun. J. Totoraitį, **J. Venckus** — kun. Pr. Venckų.

Petronėlė Liūdžiuvienė. Atsiminimai apie Juozą Liūdžių. Chicagos Lietuvių Literatūros Draugija, Chicago 1961. 88 p. $1.00.

Litauen in Vergangenheit, Gegenwart und Zukunft. Eine kleine Dokumentation mit bibliographischen Hinweisen. Sonderausgabe des Elta-Pressedienstes, raš. maš. ir sp. rotatorium, Reutlingen 1962. 14 p.

Stasys Michelsonas. Lietuvių išeivija Amerikoje (1868-1961). Keleivio leid., Boston, Mass. 1961.XII + 499 p. $5.00.

Vladas Mingėla. Kun. Antanas Milukas. Jo gyvenimas ir darbai. Dedikacija ir viršelio aplankas dail. J. Juodžio. Detroit, Mich. 1962. 384 p.

Vladas Nagius Nagevičius. Generolo gydytojo V. N.-N. gyvenimo ir darbų apžvalga. Red. B. Matulionis. Išleido V. Nagevičienė. 1962. 375 p.

Povilas Pakarklis. Popiežių bulės kryžiuočiams. Atspaudas iš Naujienų. Chicagos Lietuvių Literatūros Draugija, Chicago 1961. $1.00.

Povilas Pakarklis. Senasis prūsų teisynas. Atspaudas ir Naujienų, Chicagos Lietuvių Literatūros Draugija, Chicago 1961, 30 p. $0.50.

Petras Pleskevičius. Mes nešėme laisvę. Lietuvos nepriklausomybės kovų savanorio kūrėjo atsiminimai. Spaudos bendrovės Rūtos leid., Hamilton, Kanada 1961. 140 p. $1.50.

Z. Raulinaitis. Aisčiai karinės istorijos šviesoje. Atsp. iš 1961 Kario. 1962. 64 p. 250 egz.

Antanas Rėklaitis. Lietuvių Veteranų Sąjungos Ramovės pirmas dešimtmetis 1950-1960. Išl. L. Veteranų Sąj. Ramovė, Chicago 1962. 353 p. 700 egz.

Rapolas Skipitis. Nepriklausomą Lietuvą statant. Atsiminimai. Išleido Terra, Chicago 1961. 440 p. $5.00.

Adolfas Šapoka. Vilnius in the life of Lithuania. Published by the Lithuanian Association of the Vilnius Region, Toronto, Canada. Translated into English by E. J. Harrison, Edited by Dr. C. R. Jurgėla and Prof. S. Sužiedėlis. Toronto 1962, 174 p. su žemėlapiu. 2,000 egz.

K. V. Tauras. Guerrilla Warfare on the Amber Coast. Introduction by L. Cherne. Lithuanian Research Institute, Published by Voyages Press, 35 W. 75th St., New York 23, N. Y., 1962, 110 p. $3.00.

H. Tautvaišienė. Tautų kapinynas Sibiro tundrose. Su K. Bielinio papildymu. Išleido Amerikos Liet. Socialdemokratų S-gos Literatūros fondas, 1962, 135 p. $1.25. 2.000 egz.

Leonard Valiukas. Lithuania Land of Heroes. Jacket by Edmund Arbas. Lithuanian Days Publishers, Hollywood, California, 1962. $4.75. Gaunama adresu: Lie-

tuvių Dienos, 4364 Sunset Blvd., Hollywood 29, Calif.

Bernardas Žukauskas. I-io Pasaulinio karo tremty. Atsiminimų pluoštas. Lietuvių Krikščioniškosios Demokratijos Studijų Klubų leid., Chicago 1961. 136 p. $1.50.

II VILNIAUS VALSTYBINĖS LEIDYKLOS LEIDINIAI

J. Bulota, R. Šaluga. Vilniaus požemiuose. 1960. 103 p. 15.000 egz.

L. Diržinskaitė, K. Plechavičius, V. Kremsas ir kt. Šiauliai. 1961. 71 p., su iliustr. 12.000 egz.

B. Dundulis. Lietuvių kova dėl Žemaitijos ir Užnemunės XV mažiuje. 1961.

M. Feigelmanas. Senoji lietuviška knyga Vilniaus universitete, I. 1960. 1.500 egz.
Leidinių iki 1.800 bibliografinė rodyklė.

J. K. Gaudrimas. Litovskaja SSR, 2-e izd. Moskva 1957. 92 + 12 p.
Trumpa muzikos istorija.

J. Gaudrimas. Muzykalnaja kultura Sovetskoj Litvy 1940 - 1960. Leningrad 1961. 140 p.

A. Gulbinskienė, V. Černeckis, P. Kežinaitis. Kaunas, jo praeitis, dabartis ir ateitis. 1960. 144 p. ir iliustracijos.

Hitlerinė okupacija Lietuvoje. 1961.

Iš lietuvių kultūros istorijos III. Red. J. Jurginis, P. Kulikauskas, A. Vyšniauskaitė, J. Žiugžda (vyr. red.). 359 p. 4000 egz.
R. Jablonskytė - Rimantienė — Ankstybojo geležies amžiaus Lapainios puodžiai, **V. Daugaudis** — Mažulonių piliakalnis, **R. Volkaitė - Kulikauskienė** — Punios piliakalnio 1958 - 59 tyrinėjimų rezultatai, **O. Navickaitė** — Plokštinių kapinynų tyrinėjimas Lietuvoje 1948 - 1958, **E. Danilaitė** — Archeologiniai tyrinėjimai Kiauleikiuose, **I. Sadauskaitė** — Dėl mirusiųjų deginimo papročio, **A. Vyšniauskaitė** — Laidotuvių papročiai Lietuvoje XIX - XX a. pirmaisiais dešimtmečiais, **I. Butkevičius** — Nauji duomenys apie XVIII a. žemaičių valstiečių pastatus, **M. Mastonytė** — Dzūkijos moterų drabužiai XIX a. antroj pusėj — XX a. pradžioje, **S. Bernotienė** — Kinkomojo transporto priemonių gamyba, **V. Milius** — Kaimo amatų etnografinio tyrinėjimo klausimu, **V. Merkys** — A. Griškevičius, aviacijos pradininkas Lietuvoje, **E. Laucevičius** — Kauno pinigų kalykla, **A. Gaigalaitė** — "Kultūros" bendrovės veikla Lietuvoje, **T. Adamonis** — Dailės gyvenimo organizavimas Tarybų Lietuvoje 1918 - 1919, **P. Galaunė** — Lietuvos grafika XVI - XIX a., **P. Galaunė** — Grafikos meno rinkiniai Lietuvoje, **A. Savickas** — K. Šklėrius - peizažistas.

M. Jučas. Žalgirio mūšis. 2-as leid. 1960. 10.000 egz.

J. Jurginis. Aušros Vartai. 1960. 10.000 egz.
Pasakojama apie A. V. kaip architektūrinį ir dailės paminklą, jų atsiradimą ir vardo kilmę.

J. Jurginis. Lietuvos meno istorijos bruožai. 1960. 493 p. ir spalv. iliustracijos. 10.000 egz.

H. Kairiukštytė - Jacinienė ir **J. Baršauskas.** Pažaislis. 1960. 85 p. ir apie tiek pat psl. iliutracijų. 1500 egz.

Z. Kondrotas. IX fortas. 1961.
Nacių aukos; dokumentų rinkinys.

Lietuvos inventoriai XVIII amž. Lietuvos TSR Mokslų akademijos Istorijos institutas. Vilnius 1962. 463 p.
Čia skelbiami XVIII a. Lietuvos dvarų inventoriai, kuriuose aprašomi dvarų trobesiai, žemės ribos, pasėliai, gyvuliai, išskaičiuojami valstiečiai ir jų prievolės, nurodomi kaimai.

Lietuvos TSR istorijos šaltiniai IV tomas. Lietuva buržuazijos valdymo metais (1919 - 1940). Red. J. Žiugžda. 1961. 863 p. 4000 egz.

Lietuvos TSR Mokslų Akademijos centrinė biblioteka. 1960. 5000 egz.
Bibliotekos rankraščių lobyno aprašymas.

Lietuvos TSR Valstybinis akademinis dramos teatras. Sudarė S. Sabalis ir A. Dūdys. 1961. 8000 egz.

J. Ochmanski. Lietuva lenkų istorikų veikaluose, Literatūra ir Menas Nr. 14 (700), Vilnius, 1960.
Autorius pateikia veikalus ir raštus, pasirodžiusius 1958 - 1960 m.

K. Sideravičius. Krikščionybės atsiradimas Lietuvoje. 1961. 28 p. 10.000 egz.

R. Varakauskas. Pilėnų gynimas. 1960.

K. Žukauskas. Iš Lietuvos mokyklos istorijos 1905 - 1907. 1960. 71 p. 5000 egz. (išleista Kaune).

III SVETIMOMIS KALBOMIS

Gustave Alef. Muscovy and the Council of Florence. Slavic Review, XX Nr. 3, spalis 1961, pp. 389-401.

Svarsto 1429 Bažnytinio Susirinkimo Florencijoje vieną išdavų: Maskvos atsiskyrimą nuo savo bažnytinės galvos, Bizantijos patriarcho Konstantinopolyje ir iškėlimą Riazanės vyskupo Jono visiems slavų pravoslavams, net gyvenantiems Lietuvos Didžioje Kunigaikštijoje, kas palietė šios santykius su Maskvos kunigaikštija. Autoriaus nuomone, dalyką skatino ne vėliau sugalvoti bendri tikėjimo principai, bet buvo išdava grynai vietinio pobūdžio pasaulietinės politikos krizės (brolvaikių kovos dėl Maskvos sosto). Iki Jono iškėlimo (1448) visas galvas senovės Rusijos Bažnyčiai šventino patriarchas Konstantinopolyje. Kandidatais, paprastai, būdavo ne slavai, bet graikai. Joną gi pašventino Maskvon tyčiomis sušauktas maskviečių dvasiškių sinodas. Nežinoma, ar būtų vėliau grįžęs ir patriarchui šventinti, nes Konstantinopolį okupavo turkai, sugriaudami Bizantijos graikų imperiją. Rytų slavų Bažnyčia pasidarė nepriklausoma nuo patriarcho Konstantinopolyje ("antrai Romai") ir palaipsniui ėmė augštintis "trečiąja Roma". Lietuvos valdovas Kazimieras Jono nepripažino iki 1451 31 sausio. Pripažinimui kelią nutiesė susitarimas su Maskva 1449. Santykiams vėl su Maskva įsiaudrinus, Kazimieras leido 1458 sudaryti unitų metropoliją.

Edgar Anderson. An Undeclared Naval War. The British-Soviet Naval Struggle in the Baltic, 1918-1920. Journal of Central European Affairs, XXII, Nr. 1, 1962, pp. 43-78.

Anglijos atstovu Pabaltijo kraštams buvęs Sir Stephen Tallents teigia, 1918-1920 anglų laivynas Baltijos jūroje nulėmė tų kraštų politinę ateitį, neprileisdamas sovietų laivynui veikti prieš Rygą ir Taliną bei sudrausdamas vokiečius (von der Golcą, Bermontą). Prof. Andersonas smulkmeniškai dokumentuoja šio laivyno darbus.

Barbara Armonas as told to A. L. Nasvytis, Leave Your Tears in Moscow. J. B. Lippincott Co., Philadelphia and New York 1961. 222 p. Jacket design by D. Lunn. Maps by G. Jellinek. $3.95.

Knygos santrauka su iliustr. buvo atspausdinta 1961 Life žurnale.

K. V. Bazilevič. Vniešniaja politika centralizovannogo gosudarstva — vtoraja polovina XV veka. Maskva 1952.

Gana smulkiu dokumentavimu nušviečia Lietuvos santykius su Maskva 1450-1470, kada prasidėjo tikros abiejų rugtynės dėl slavais apgyventų kraštų. Maskvai padėjo Krymo totorių valdovo Mengli-Girejaus puolimas Lietuvos. Lietuva tiesiogiai su Maskva nors nesusikirto iki 1492, bet pasieniu su Maskva prasidėjo "susikirtimas dėl ribų" (1487-1494). Bazilevič nuodugniai nušviečia ir Livonijos karą (1500-1503). Autorius ne visada išlaiko šalto istoriko nuotaiką, nes pernelyg augština "centralizuojančią" Maskvą, žemina "stariną" savo valdomiems slavams užtikrinančią Lietuvą.

Adolf Blodnieks. The Undefeated Nation. New York, Robert Speller and Sons, 1960.VI ir 312 p. $6.00.

Latvio kovotojo atsiminimai 1905 metų įvykiuose. Jis organizavo latvių šaulius 1914 kare, buvo narys Maskvos sovieto ir kalintas bolševikų. Buvo atstovas Latvijos St. Seimo ir kitų seimų, vadovaudamas naujakurių ir smulkių nuosavybių savininkų partijai. Jis buvo paskutinis demokratinės Latvijos premjeras (1933-1934). Dabar gyvena Amerikoje ir vadovauja Laisvos Latvijos Komitetui. Atsiminimuose paliečia ir Lietuvos reikalus.

Jerome Blum. Lord and Peasant ir Russia from the Ninth to Nineteenth Century. Princeton, N. J. Princeton University Press, 1961. XIX ir 472 p. $8.75.

Žinomo prancūzų istoriko mokslo darbo vertimas, kuris temą vystydamas daug kur paliečia ir lietuvių bei kitų kaimynų valstiečių santykius su dvarponiais ir valdovais.

James Brundage. The Chronicle of Henry of Livonia. Madison, Wis. Wisconsin University Press, 1961. 262 p. $5.00.

Puikus anglų kalba vertimas vieno vokiečių kolonizacijos Latvijoje ir Estijoje pradmenų šaltinio. Autorių savinasi ir vokiečiai, ir latviai. Jo raštas apima 1180-1226 metus ir daug kur mini lietuvių ir jų valdovų žygius.

J. Chebanier. Tannenberg 1410. Revue Historique de l'Armee Nr. 2, Paris 1961 psl. 3-25.

V. A. Diakov. Novije Dokumentalnije Materialy o Serakovskom. Istoričeskij Archyv, Nr. 2, 1959.

Sierakovskis buvo vienas 1863 metų sukilimo vadų Lietuvoje. Čia skelbiama keletas naujų žinių apie jį.

Documents on British Foreign Policy, 1919-1939. Red. Rohan Butler ir J. P. T. Bury. Pirma serija, tomas XI. Londonas,

H. S. Stationery Office. 748 p. 3 sv. 15 šilingų.

Apima 1920 ir 1921 iki kovo pabaigos. Lietuviui įdomus anglų užsienio reikalų ministerio Lordo Curzono ir kitų pareigūnų nuomonės apie to meto Lietuvą — "nubyrusią" nuo Rusijos Imperijos, be tvirtų sienų , su kietu ryžtu iškovoti politinę nepriklausomybę. Londonas manė, subyrėjusi imperija kada nors turės vėl ekonominiai susifederuoti, nes jos buvę kraštai sudarą vienalytį ekonominį vienetą. Įdomūs anglų diplomatų raportai apie susitikimus su Lietuvos ministerių kabinetu Kaune, apie Galvanausko ir Purickio lankymąsi Londone, apie Želigovskio smurtą ir lenkų pažiūras dėl tinkamo Lietuvos likimo išsprendimo.

David Fajnhauz. Niemcy a Powstanie Styczniowe na Litwe i Bialorusi. Przegląd Historiczny, Nr. 4, Warszawa 1960, pp. 683 - 700.

Pasakoja, kad Mažosios Lietuvos vokiečiai pritarę 1863 metų sukilimui, bet Lietuvos ir Gudijos (būdami daugumoje dvarponiai) — ne.

K. Gorski. Niemieckie misje wsrod Slowian i Prusow. Zapiski Historyczny XXV, Nr. 2 1960, pp. 59 - 71.

Svarsto vokiečių misijonierių žygius apkrikštyti senovės prūsus ir jų kaimynus slavus.

B. D. Grekov. Die Bauern in der Rus von den aeltesten Zeiten bis zum 17. Jahrhundert. Du tomai, Berlynas (rytinis) 1958 ir 1959. 539 ir 491 pp.

Vertimas rusų istoriko darbo, spausdinto rusų kalba 1949 Maskvoje (antra, dviejų tomų laida 1954). Savo išvadas remia ir senovės Lietuvos pavyzdžiais, todėl, marksistines pažiūras atmetus, daug geros medžiagos. Jam atrodė valstiečiai Rytų Europojee išgyvenę keturius tarpsnius: pirmapradės bendruomenės, bendromis šeimynomis žemės valdymo tarpsnį (iki IX a. galo); įvairiai samdomų ar gaunamų darbo jėgų tarpsnį (iki XII a. galo); pusininkų tarpsnį (iki XV amžiaus vidurio) ir baudžiavas (po XV amžiaus). Rusijoje baudžiava galutinai įsiviešpatavo caro Aleksiejaus laikais 1649 Uloženije, kuri daug paremta Lietuvos Statutu. Apie senovės Lietuvą Grekovas daugiausia kalba pusininkų ir baudžiavų laikų (XII - XV aa.). Ūkininkai dvarponiams, valdovams ir kunigaikščiams atsilygindavę "natūra" — gaminiais, ne pinigais. Žemės ūkio santykių išsivystymai Lietuvoje, sako, turėję įtakos maskvinei Rusijai.

Stephan Horak. Poland and her National Minorities, 1919 - 1939. New York, Vanguard Press, 1961. 259 p. $5.00.

Apžvelgia, tarp kitko, ir lenkų elgesį su lietuvių "tautine mažuma" okupuotame Vilniaus krašte.

Zygmunt Jundzil. Z Dziejow Polskiej Mysli Politycznej na Litwie Historycznej. Niepodleglosc, Nr. 6, London 1958, pp. 61 - 77.

Pasakoja, kad Kaune ir Vilniuje 1915 metais susidaręs (rusų kariuomenei pasitraukiant) lenkų, lietuvių, gudų ir žydų komitetas, kuriame ir autorius sakosi priklausęs, tikslu atkurti senovės Didžiąją Lietuvos Kunigaikštiją. Komitetas iširęs 1916.

A. V. Kartašev. Očerki po istorii russkoj cerkvi. II Tomas. YMCA spauda, Paryžius 1959. 569 p.

Lietuviui įdomus skyrius apie rusų pravoslavų Bažnyčios gyvenimą ir veiklą senovės Lietuvoje, nuo Lietuvos Brastos unijos (1596) iki 1687 metų, kada Maskva išsireikalavo pavesti Lietuvos stačiatikius jos patriarcho globai.

A. Kersten. Kontakty gospodarcze Wielkiego Nowogrodu z Litwą, Polską i miastami poludniowo-niemieckimi w XV wieku. Slavia Orientalis Nr. 1, Warszawa 1958, pp. 130 - 166.

Julian Koman. Grodzenska Manifestacje przed Powstaniem Styczniowym. Przegląd Historyczny, Nr. 1, Warszawa 1960.

Rusų dokumentais pagrįsta santrauka 1934 - 1938 ruoštos monografijos apie Gardine 1861 - 1862 metais įvykusias demonstracijas prieš rusų valdžią, Tai buvo daugiausia uždraustų himnų giedojimas bažnyčiose ir tikybinių procesijų ruošimas miesto gatvėmis.

H. Kruska. Gestalten und Wege der Kirche im Osten. Leidinys skirtas Bažnyčios istorikui Artur Rhode jo 90 metų gimtadieniui (1958 gr. 13). Unser Weg leidykla, Ulm 1958. 272 p.

Leidinyje daug medžiagos reformatų sąjūdžiams Lietuvos - Lenkijos valstybėje po 1573, kuriais Varšuva išleido pakantos įstatymą. Lietuvoje ir Lenkijoje reformacija nepavyko dėlto, kad jai nepritarė valstiečių dauguma.

R. C. Lukas. The Seizure of Vilna, October, 1920. The Historian, XXIII, Nr. 2, 1961, pp. 234 - 246.

Svarstomas Želigovskio žygis ir to pasėkos.

Lustracje Wojewodztwa Podlaskiego 1570 i 1576. Red. Jerzy Topolski ir Jerzy Wisniewski. 1959. 36 + 191 p.

J. Ochmanski. La grande reforme agraire en Lithuanie et en Ruthenie Blanche au XVIe siecle. Kwartalnyk Historyczny, VIII, Nr. 3, Warszawa 1960, pp. 327 - 342.

Žinomas lenkų istorikas (neseniai lankęs Vilnių ir mūsų istorikus) nušviečia valakų reformą senovės Lietuvoje ir Gudijoje.

J. Ozols. Vorgeschichtliche Forschunge in der baltischen Staaten nach 1945. Zeitschrift fuer Ostforschung, IX Nr. 2-3, 1960, pp. 377 - 386.

Peržvelgia po II Pasaulinio karo Pabaltijo kraštuose atliktus archeologinius kasinėjimus ir sprendimus.

Ernest - Albrecht Plieg. Das Memelland 1920 - 1939. Deutsche Autonomiebestrebungen im litauischen Gesamtstaat. Marburger Ostforschungen 19, Marburg 1962. XII + 268 p. Kaina DM 27.

W. Pociecha. Krolowa Bona, Poznan 1958.

V. Pičeta. Belorussija i Litva XV - XVI vv. Moskva 1961. 815 p. 1500 egz.

Plati monografija Goštautų; trečiame tome vaizduoja Lietuvos vidaus padėtį XVI amž. pradžioje ir karalienės Bonos ūkines pastangas Lietuvoje iki 1539.

Gustav Rank. Die Bauernhausformen im baltischen Raum. Marburger Ostforschungen 17, Marburg 1962. XVI + 120 p. 58 pav., 11 lent. Kaina DM 24.

Veikale liečiama taip pat lietuvių sodžiaus statyba ir cituojami lietuvių mokslininkų S. Daukanto, J. Gimbuto ir kt. veikalai.

Rocznik Olsztynski II. Muzeum Mazurskie w Olsztynie, Olsztyn 1959. 356 p.

Paminėtina: **Petras Tarasenka** — Grodziska w luku srodkowego Niemma na Litwie, pp. 221 - 226.

Rocznik Olsztynski III. Olsztyn 1960. 375 p.

Paminėtina: **Jerzy Antoniewicz** — Slady handlu Slowian z Baltami we wczesnym sredniowieczu, pp. 9 - 20; **Knut Olof Falk** — Z dyskusji nad problemem baltoslowianskiej wspolnoty językowej, pp. 231 - 246; **Jadwiga i Wladyslaw Chojnaccy** — Materialy do bibliografii bitwy pod Grunwaldem, pp. 325 - 349.

Edgar V. Saks. Aestii: An analysis of an Ancient European Civilization. Studies in ur — European History. Part I. Heidelberg, Verlag Voitleja, 1960. 300 p. ir 6 žemėlapiai. $10.00.

Iš antraštės, atrodo, kalba apie Tacito minimus aisčius — mūsų protėvius.

Leonard Schapiro. The Role of the Jews in the Revolutionary Movement. The Slavonic and East European Review, XII, London 1961, pp. 148 - 167.

Iškelia Vilniaus žydų vaidmenį rusų revoliuciniam sąjūdžiui. Pirmąją jaunų žydų studentų revoliucinę grupę 1872 Vilniuje suorganizavęs Zundelevičius valdžios lėšomis užlaikomoje rabinams seminarijoje. Būsimų menševikų vadas Martovas, ištremtas Vilniun, 1897 suorganizavo garsiąją žydų darbininkų (sd. vadovaujamų) organizaciją, Bundą, kuri 1905 turėjo 23,000 narių, kuomet Lenino partija teturėjo 8,400. Bundas padėjo rusų socialdemokratams Minske 1898 suorganizuoti savo partiją. Iš 9 atstovų 1 buvo bundistas. Po partijos 1912 suvažiavimo Čekoslovakijoje, Leninas į savo centralinį komitetą išrinko vilnietį žydą Švarcmaną.

A. E. Senn. The Polish Lithuanian War Scare, 1927. Journal of Central European Affairs, XXI, Nr. 3 1961, pp. 267 - 284.

Stipriai dokumentuotas raštas apie Lietuvos-Lenkijos susikirtimą 1927 dėl Vilniaus, atsidūrusį Tautų Sąjungoje. Pilsudkis čia Voldemaro paklausė: "Taika ar karas?" Voldemarui teko atsakyti: "Taika". Pilsudskis tada sakė įsakysiąs savo bažnyčiose skambinti Te Deum, bet paskutiniu žodžiu Voldemaras priminė: "Te Deum taikos, ne pergalės!"

A. E. Senn. The formation of the Lithuanian Foreign Office, 1918 - 1921. Slavic Review, XXI, Nr. 3, 1962.

Panaudodamas be kitų šaltinių ir niekur neskelbta dr. J. Šaulio archyvo medžiaga (Pennsylvanijos Universiteto bibliotekoje), autorius jau istoriko žvilgsniu glaustai apžvelgia nepriklausomos Lietuvos užsienio tarnybos kūrimąsi. Autorius pateikia reljefingą anų dienų Lietuvos užsieninės tarnybos problemų apstą bei sunkumą ir joms spręsti turimų priemonių skurdumą ir jėgų kuklumą. Tiesiog nuostaba apima, kad tomis sąlygomis tiek daug buvo anuo metu nuveikta.

Z. Skwarczynski. O dzialalnosci, Kazimierza Kontryma na tle ruchu umyslowego i spolecznego w Wilnie w latach 1812 - 1822. Przegląd nauk historycznych i spolecznych, 4, Lodź 1955, pp. 99 - 150.

I. I. Smirnov. Očerki političeskoj istorii russkogo gosudartstva 30 - 50 godov XVI veka. Maskva 1958.

Lietuviams įdomus pavaizdavimas Jono IV (Žiauriojo) kovų su savo bajorija, ku-

rios vieną šaką sudarė buvę Lietuvos Kunigaikštijos pavaldiniai, vėliau persimetę Maskvos pusėn. Šių vaidmuo ėmė reikštis prie Jono III ir anksčiau. Jie siekė laisvesnės centrinės rankos, o Maskvos valdovai kiečiau centralizuojančios.

Studia Historica w 35-iecie pracy naukowej Henryka Lowmianskiego. Panstwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1958. 438 p.

Leidinys pagerbti žymų Lietuvos ir Lenkijos istorijos temomis rašiusį lenką istoriką, jo 35 metų darbuotėj paminėti. Lowmianskis skaitomas vienas geriausių senovės Lietuvos istorijos žinovų. St. Zajączkowskis savo str. pasakoja lietuvių ir lenkų unijas Jogailaičių valdymo metu. Apžvelgia Lewickio, Haleckio, Kolankowskio ir kitų darbus. Prieina išvados, kad jau sutelkta ir apsvarstyta visa unijų dalyką liečianti medžiaga. Prof. J. Barduch savo str. svarsto nedalomos privatinės nuosavybės gynimą visose trijose Lietuvos Statuto (1529 - 1588) laidose. Mano, šita nuosavybė esanti likutis gilios senovės lietuvių šeimyniškos bendruomenės bendro valdymo principų.

Boles'aw Szczesniak. The Modern Knights of Malta in Poland, Lithuania, Belorussia and the Ukraine, 1565 - 1696. Annales de L'Odre Souverain Militaire de Malta, XVIII, Nr. IV, Roma 1960, pp. 10 - 15.

Albert N. Tarulis. A Heavy Population Loss in Lithuania. Journal of Central European Affairs, XXI, Nr. 4. 1962, pp. 452 - 464.

Įvairiomis statistikomis remdamasis, prof. Tarulis svarsto Lietuvos gyventojų nuostolius II Pasaulinio karo metu ir prieina išvados, kad bolševikų genocidas, mažų mažiausiai, yra iššudęs ar ištrėmęs per 300,000 Lietuvos gyventojų.

E. Trillerowna. Chronologia na Litwie, Ze skarbca kultury. Biuletyn informacyjny Zakladu im. Ossolinskich we Wroclawiu, Nr. 1(4), Wroclaw 1953, pp. 120 - 123.

Autorė rašo, kaip Lietuvoje 16 am. būdavo apskaičiuojama 15 metų laikotarpiai, vadinami 'indicationes' nuo 1 iki 15, atsižvelgiant į Bizantijos ir krikščioniškąjį metų apskaičiavimą.

Voprosy Istorii Nr. 5, Maskva 1958.

J. P. Petrovas rašte apie partiją ir partizanus teigia, kad Lietuvoje II Pasaulinio karo metu partija suorganizavusi 17 partizanų būrių; Gudijoje buvo 460.

Vozstanije 1863 goda. Raštų rinkinys, redagavo V. D. Koroleniukas ir I. G. Milleris. Sovietų Mokslo Akademijos leidinys, Maskva 1960. 727 p. 30 r. 80 kap.

Sovietų istorikai siekia įrodyti, kad 1863 metų sukilimas Lietuvoje ir Lenkijoje turėjęs du tikslu: tautiniai išsilaisvinti ir išnaikinti dvarponius (feodalizmą). Pirmas tikslas nepasiektas, bet dvarponiai buvę gerokai sukrėsti. Lietuvių ir lenkų istorikai šį sukilimą linkę labiau vertinti kaip kovą už tautos laisvę, ne kumečių žygį prieš dvarponius. Šis tomas pirmas planuojamų septynių. Lenkai Varšuvoje taip pat ruošia septynis tomus. V. A. Djakovo rašte keletas įdomių faktų iš sukilimą Lietuvoje vadovavusio Sierakowskio biografijos.

Dr. Gustav Wagner. Die Deutschen in Litauen. Zweite Auflage. Johann - Gottfried — Herder Institut, Marburg (Lahn) 1961. DM 9.00.

1-ji laida žiūr. TP I - 1, psl. 300.

Wolfgang Wagner. The Partitioning of Europe: A History of the Soviet Expansion up to the Cleavage of Germany 1918 - 1945. Stuttgart, Deutsche Verlags-Anstalt, 1959. 240 p.

Apžvelgia imperialistinį Sovietų išplitimą Rytų ir Vidurio Europoje.

A. Wawrzynczyk. Rozwoj wielkiej wlasności na Podlasiu w XV - XVI wieku, Wroclaw 1951, pp. 135 - 145, 184 - 199, 214 - 219.

A. Wawrzynczyk. Studia z dziejow handlu Polski z Wielkim Księstwem Litewskim i Rosią w XVI wieku. Warszawa 1956.

Miroslaw Wierzchowski. Przyczynek do Dziejow Zaliwsszczyzny na Litwie. Przegląd Historiczny, Nr. 2, 1960, pp. 385 - 397.

Trys dokumentai, rašyti Marcelio Szymanskio rusų vyriausybei. Jis buvo 1830 sukilimo dalyvis ir istoriko Lelewelio patarimu buvo pasiųstas į Lydos ir Gardino sritis organizuoti 1863 metų sukilimą, bet rusai sugavo ir prikalbino jiems šnipinėti. Atvykęs į Paryžių lenkų emigracijos šaltai sutiktas. Tada jis dingo iš akių. Dokumentai paimti iš Maskvos archyvų.

B. Wlodarski Rywalizacia o ziemie pruskie w polowie XIII wieku. Roczniki Towarzystwa Naukowego w Toruniu, 61, 1958, pp. 1 - 76.

Z. Wojcik. Traktat Andruszowski 1667 roku i jego geneza. Panstwowe Wydawnictwo Naukowe. Warszawa 1959. 280 p.

1660 - 1667 turėjo ypatingos svarbos Lietuvos - Maskvos santykiams, nes švedų karai (1654 - 1660) Lietuvą ypatingai

nualino: kai kuriose srityse gyventojų skaičius sumažėjo 60 %. Rungtynės svarbiausia ėjo dėl Ukrainos. Rungėsi Lietuva, Lenkija, Maskva ir Krymo totoriai. Dalykas pasibaigė "amžinos taikos" sutartimi Andrušave. Nuo čia prasideda Maskvos galybės kilimas ir vyravimas.

S. Zajączkowski. W sprawie badan nad dziejami stosunkow polsko - litewskich za Jagiellonow, Studia Historica w 35-lecie pracy naukowej Henryka Lowmianskiego, Warszawa 1958, pp. 199 - 217.

Autorius pateikia naują žvilgsnį į lietuvių - lenkų santykius, remdamasis ne vien politiniais ir teisiniais santykiais, bet ir ūkiniais bei visuomeniniais.

A. A. Zimin. Reformy Ivana Groznago. Maskva 1960.

Gana nuodugniai nušviečia Jono IV kovas su savo bajorais, kur dalyvavo ir totorių kilmės buvęs Lietuvos didikas, Didžiojo Kunigaikščio Aleksandro patikėtinis, Mykolas Glinskis. Persimetęs Maskvos pusėn jis išleido dukterį Eleną už kunigaikščio Vosyliaus III ir ruošė sąmokslą prie Joną.

V. Širvydas ir Č. Grc.

ATSIŲSTA PAMINĖTI:

Jerzy Antoniewicz. The Sudovians. The Bialystok Scientific Society — Poland. Bialystok 1962. 20 p. ir 24 tab., kurių 4 spalvotos.

Juozas Eretas. Šalkauskis idėjų keliais. Atspaudas iš Suvažiavimo Darbų IV t. Roma 1961, pp. 175 - 209.

Zenonas Ivinskis. Lietuvos ir Apaštalų Sosto santykiai amžių bėgyje. Atsp. iš Suvažiavimo Darbų IV t. Roma 1961, pp. 117 - 150.

Dr. K. Gudaitis. Žalgirio pergalė. 26 p. (Spausdinimo vieta, metai nepažymėti).

Steponas Matulis, MIC. Lietuva ir Apaštalų Sostas 1795 - 1940. Atsp. iš Suvažiavimo Darbų IV t. Roma 1961, pp. 151 - 174. Kaina 0.50 dol.

Steponas Matulis, MIC. Ganytojai ir mokslininkai. Atsp. iš Suvažiavimo Darbų IV t. Roma 1961. 19 p. Kaina 0.50 dol. (Abu šio autoriaus atspaudai gaunami pas autorių: 21, Te Oval, Hackney Rd. London, E. 2, England).

Į Laisvę. Lietuvių Fronto Bičiulių trimėnesinis politikos žurnalas, Nr. 25-28, 1961 - 1962. Red. St. Daunys, administratorius K. Bružas — 10734 S. Eberhart Ave., Chicago 28, Ill.

Knygų lentyna. Lietuvių Bibliografinės Tarnybos biuletenis. Nr. 3, 4, 5 (49 - 122 p.) 1961 ir 1, 2 (1 - 64 p.) 1962. Red. A. Ružaniec-Ružancovas ir Br. Kviklys. Leidžia Vytautas Saulius — 110 W. Oak St. Chicago 10, Ill.

Journal of Central European Affairs, Vol. XXII, Nr. 1, 2. 1962. Menaging Editor S. Harrison Thomson, University of Colorado, Boulder, Colo.

Kelias. Lietuvių evangelikų žurnalas. Red. dr. K. Gudaitis, kun. J. Pauperas, kun. P. Dagys. Nr. 2, 1962.

Kronika

VARDAI, ĮVYKIAI

ISTORINIAI RADINIAI LIETUVOJE

Radiniai Gedimino kalno papėdėje. Istorijos mokslų kandidatas A. Tautavičius jau penktą vasarą daro archeologinius kasinėjimus Gedimino kalno papėdėje. Pasiektas penkių metrų gylis, kuriame randasi tryliktojo ir keturioliktojo šimtmečio Vilniaus liekanos: medinių statinių tvoros, kirviais kirsti sienojai, siauri praėjimai tarp buvusių pastatų. Atrodo, pagrindinė pilis buvo ant Gedimino kalno, o jo papėdėje stovėjo ūkiniams reikalams skirti pušinių rastų pastatai. Kadangi vietos būta pelkėtos, tarp pastatų nutiesti mediniai tilteliai praėjimui. Durpės išsaugojo daug įdomių radinių — odos diržus, pakinktų dalis, makštis peiliui, odinės pirštinės liekanas, papuošimui skirtus kaulinius apkaustymus, kario pentiną, kišenines svarstykles sidabrui sverti, žaidimui pritaikytus rutulius ir jiems mušti lazdas. Indų liekanos rodo, kad Vilniaus gyventojai jau mokėjo tekinti medį. Ypač yra gausu molinių indų ir jų šukių. Viso jau surinkta virš trisdešimt tūkstančių įdomių eksponatų, kurie liudija, jog mūsų protėvių materialinė kultūra buvo augštesnio laipsnio negu ligi šiol manyta. A. Tautavičiaus archeologinė komisija kasinėjimus žada tęsti toliau, kol bus pasiekti žmogaus nejudinti žemės klodai. Bene įdomiausiu eksponatu yra medinis kurpalis, nes ant jo siuvami batai buvo lygiai tokie pat dešinei ir kairei kojai.

(Tėviškės Žiburiai, 1961. X. 12)

Senosios Prūsų sodybos liekanos ežere. Vienas svarbiausių mūsų gadynės radinių rytinėje Europoje buvo užtiktas senųjų prūsų žemėje, prie Pasargės upės, Pulakių ežere, kuris yra į rytus nuo Alenšteino. Ten po vandeniu rasti likučiai prūsų sodybos, egzistavusios 2,400 metų prieš Kristų.

Archeologai ėmėsi komplikuoto darbo nusausinti tą vietą, kad joje būtų galima atlikti nuodugnius tyrinėjimus. Tas buvo atlikta pirmiausia iškeliant aplinkui cementinius volus, o paskui išpompuojant vandenį.

Vėliau nuo dugno buvo nuimtas dumblas ir pasiekti sodybos pagrindai. Atkasinėjant giliau, rasta suakmenėjusių grūdų, kiaulių kaulų, puodų šukių ir įvairių naminių įrankių, bei keramikos pavyzdžių.

Visa tai liudija, jog senoji lietuvių giminė prūsai jau pustrečio tūkstančio metų prieš Kristų buvo išvystę augštą civilizaciją. Tą pripažįsta lenkų ir švedų mokslininkai, kurie toliau tęsia atkasinėjimus toje vietoje.

(Neprikl. Lietuva, 1961. XI. 15)

Paslaptingas radinys Rumšiškėse. Ties Petrašiūnais statant Nemuno užtvanką "Kauno jūrai" pakilęs vanduo turėjo užlieti Rumšiškių miestelį. Jame stovėjo sena šv. Mykolo bažnyčia, medinė; sakoma, dar Jogailos statyta. Atnaujinta 1839-49 metais. Nors komunistai Lietuvos bažnyčias ir naikina, bet rado, kad toji seniena esanti architektūrinės reikšmės ir neturi būti vandens sunaikinta. Nutarta ją iškelti.

Perkeliant tą bažnyčią 1958, buvo aptiktas joje paslaptingas radinys: geležiniame narve žmogaus kaukolė, kaulai ir karūna. Kaulai priraišioti prie narvo virbų. Kauluose įspaustos raudono lako žymės — antspaudai. Jie galėtų būti 17-to amž.

Pastangos išaiškinti to radinio kilmę nieko nedavė. Vietos lietuviai nieko nebeprisiminė, nežinojo nė jokių pasakojimų. Nerasta ir dokumentų. Kai Rumšiškių bažnyčia buvo naujinama, jos kronikoje 1849 pastebėta, kad bažnyčioje "nėra jokių papuošimų arba istorinių daiktų, kurie galėtų atkreipti dėmesį... Jokių istorinių atminimų toji bažnyčia neturi; antkapių nebuvo ir nėra". Tai iš kur tasai keistas narvas su kaulais?

Tą keistą radinį aprašęs R. Šalūga komunistiniame žurnale Mokslas ir gyvenimas (Nr. 9, 1960) spėja: "Matyt, karo ar suiručių metu jis buvo užslėptas bažnyčioje ir pamirštas. Taip galėjo vykti 17 — 18 a. Tada per senąjį Rumšiškių miestelį ėjo svarbi magistralė: Vilniaus — Kauno vieškelis".

Galima su tuo sutikti, kai nėra tikresnių duomenų. Tiktai R. Šalūga vieno dalyko nepasakė ir negalėjo pasakyti. Jo minimu laiku (1655 - 1661) buvo pirmoji didžioji rusų maskolių invazija į Lietuvą. Vilnius degė 17 dienų. Užimtas buvo Gardinas, Merkinė, Birštonas, Trakai,

Rumšiškės, Kaunas. Daug pilių ir miestų sunaikinta ir jau nebeatsistatė. Tuo metu daug kas brangaus buvo slapstoma. Pavyzdžiui, iš Vilniaus buvo išvežtas ir paslėptas šv. Kazimiero karstas su relikvijom. Galėjo būti slepiama ir kas nors brangaus atskirų didikų giminėm, pavyzdžiu, to radinio kaukolė, kaulai, karūna. Kad jie neišbirtų pro virbus, buvo priraišioti. Jei slėpėjai tos rusų invazijos metu žuvo, tai ir slėpinys liko užmirštas.

R. Šalūga rado kitą paaiškinimą, tinkamesnį komunistinei ir ateistinei linijai. Jis rašo: "Dalis kaulų priraišiota prie narvo sienų. Taip pasielgti su palaikais galėjo dvasininkai, rodydami žmonėms relikvijas". Taip sakyt gali neišmanėlis, kuriam dar rūpi išrasti tai, ko negalėjo būti. Tokiu būdu relikvijos niekur žmonėm nebuvo rodomos.

Anuo metu, kada Lietuvą ištiko baisi rusų invaziją, Katalikų Bažnyčioje jau buvo griežtais dekretais tvarkomas relikvijų garbinimas. Tokio išniekinimo, kaip R. Šalūga prasimano, negalėjo būti. Relikvijos nebūtų buvusios ir užmirštos. Kad kaulai sudėti narvan ir priraišioti, galima paaiškinti tiktai tuo, kad tokiu būdu buvo lengviau nešti arba vežti, negu medinėje ar geležimis apkaustytoje skrynioje.

S.

(Darbininkas, 1962.II.6)

Iš L. K. MOKSLO AKADEMIJOS ISTORIJOS MOKSLŲ SEKCIJOS VEIKLOS 1960 - 1962

I

1960 gegužės 19 prie L. K. Mokslo Akademijos susiorganizavusios Istorijos mokslų sekcijos branduolį sudarė aštuoni Lietuvos istorijos srityje Romoje dirbą L. K. Mokslo Akademijos nariai: 1. kun. dr. J. Bičiūnas, 2. kun. dr. V. Gidžiūnas, OFM, 3. prof. dr. Z. Ivinskis, 4. kun. dr. P. Jatulis, 5. kun. lic. hist. eccl. R. Krasauskas, 6. kun. dr. St. Matulis, MIC, 7. kun. dr. P. Rabikakuskas, SJ ir 8. kun. dr. J. Vaišnora, MIC. 1961 bėgyje kun.. dr. St. Matulis išvyko Londonan, o kun. dr. V. Gidžiūnas grįžo į JAV (Brooklyną, N. Y.).

Pagal sekcijos priimtą ir L. K. Mokslo Akademijos Centro Valdybos patvirtintą reguliaminą, kur yra bent trys istorikai, gali būti steigiami sekcijos būreliai, kurie per savo ryšininką palaiko santykius su sekcijos valdyba.

Per dvejus veikimo metus sekcija yra padariusi dešimtį uždarų posėdžių su paskaitomis ir du posėdžius (minėjimus).

Sekcijos posėdžiuose skaityta šios paskaitos:

1. 1960 gegužės 19: **kun. dr. P. Jatutis,** Kardinolo Jurgio Radvilos pirmoji kelionė Italijon (1575), (išspausdinta AIDUOSE 1961, 156 - 164);

2. 1960 birželio 16: **kun. dr. V. Gidžiūnas,** Jurgis Ambraziejus Pabrėža;

3. 1960 spalio 10: **kun. dr. P. Rabikauskas,** Pašiaušės jėzuitų kolegija, (plačiau ir su dokumentų priedais išsp. Tautos Praeities I, kn. 3, 1961, 345-391);

4. 1961 sausio 21: **kun. dr. P. Jatulis,** Keli bruožai iš popiežiškos seminarijos veiklos Vilniuje;

5. 1961 balandžio 20: **prof. dr. Z. Ivinskis,** Adolfo Šapokos darbai Lietuvos istorijos srityje (išsp. AIDUOSE 1961, 233 -244);

6. 1961 lapkričio 14: **kun. dr. J. Bičiūnas,** Kaikurie svarbesnieji asmens prieš jėzuitams atvykstant į Vilnių (paliesti trys asmens: vysk. V. Protasevičius, Augustinas Rotundas ir Petras Roizijus);

7. 1961 gruodžio 20: **kun. dr. J. Vaišnora,** Pastangos įvesti Nekalto Prasidėjimo riterių ordiną Lenkijoje-Lietuvoje;

8. 1962 balandžio 11: **kun. dr. P. Rabikauskas,** Jėzuitas P. Skarga Vilniuje;

9. 1962 gegužės 28: **kun. dr. P. Jatulis** padarė pranešimą apie Lietuvos istorijos medžiagą archyvuose ir bibliotekose (Mantuos Archivio di Stato Gonzagų archyve, Milano - Ambrosianos bibliotekoje ir įvairiose JAV bibliotekose).

Žymi dalis paskaitų iš dalies buvo paruoštos remiantis iki šiol neskelbta medžiaga iš Vatikano, Jėzuitų ordino ir Propagandos kongregacijos archyvų.

1961 spalio 19 sekcijos posėdis buvo skirtas tik organizaciniams reikalams ir savitarpio mokslinei informacijai.

Visi sekcijos posėdžiai ir paskaitos vyko iš eilės po kartą kiekvieno sekcijos nario bute ar jo gyv. namo patalpose, tik pas kun. dr. J. Bičiūną yra įvykę penki sekcijos posėdžiai.

II

Sekcija suorganizavo šv. Kazimiero Kolegijos patalpose du viešus minėjimus, kuriuose buvo skaitytos paskaitos:

1. 1960 spalio 16: **prof. dr. Z. Ivinskis,** Lietuva ir Žalgirio kantynių laimėjimas (išsp. AIDUOSE 1960, 278-281, 323-328). (Šis minėjimas suruoštas drauge su Italijos Lietuvių Bendruomenės valdyba).

2. 1961 balandžio 23: **kun. dr. J. Vaišnora,** Lietuvos tautinio atgimimo pradininkas Petras Kriaučiūnas.

III

Sekcijai susiorganizavus, 1960 gegužės 19 buvo išrinkta sekcijos valdyba: pir-

mininku — prof. dr. Z. Ivinskis, sekretoriumi-iždininku — kun. dr. J. Bičiūnas ir archyvaru — kun. dr. P. Jatulis. Po dvejų metų kadencijos sekcijos valdyba savo veikimą užbaigė. Vadovaujantis sekcijos reguliaminu, jos paskutiniame susirinkime (1962 gegužės 28) slaptu balsavimu buvo naujai perrinkta sekcijos valdyba: pirmininku — prof. Z. Ivinskis, sekretoriumi - iždininku — kun. R. Krasauskas ir archyvaru — kun. dr. P. Jatulis.

Našesniam sekcijos darbui ypač trukdo lėšų stoka ir aplinkybė, kad visi sekcijos nariai yra perkrauti kitomis pareigomis. **Z. I.**

NEKROLOGAI

Mykolas Biržiška, profesorius, Kauno ir Vilniaus universitetų rektorius, Vasario 16 d. signataras, plačia žodžio prasme literatūros istorikas mirė 1962.VIII.24. Los Angeles, Calif. Buvo gimęs 1882.VIII .24 Viekšniuose, vadinas, mirė tą dieną, kai sukako lygiai 80 metų. Mokėsi Šiauliuose, teisę baigė Maskvos Universitete, Buvo direktorium lietuvių gimnazijų Vilniuje ir Kaune (Aušros), humanitarinių mokslų fak. dekanu. Daugelio mokslinių ir visuomeninių institucijų narys, daugelio laikraščių redaktorius. Būdamas retai užtinkamo darbštumo, parašė vien periodinėj spaudoj daugiau kaip 8000 straipsnių ir išleido apie 80 knygų ar brošiūrų. Iš jų paminėtinos daugiau ar mažiau turinčios istorinio charakterio: Lietuvių dainų literatūros istorija 1919, Lietuvių literatūros istorijos santrauka 1919, Lietuvos istorijos pradžiamokslis 1919, Lietuvos sukilimas 1794 metais 1919, Dainų atsiminimai iš Lietuvos istorijos 1920, Mūsų raštų istorija 1547 - 1904, 1920 ir 1925, Lietuvių literatūra Vilniaus Universiteto metu 1921, Na posterunku wilenskim I-VI 1920-22 ir 1935 -1936, Rinktiniai mūsų senovės raštai 1927, Vilniaus Golgota 1930, Iš mūsų kultūros ir literatūros istorijos I-III 1931, 1938 ir 1944, Anuo metu Viekšniuose ir Šiauliuose 1938, Vilniaus reikalu Amerikos Lietuvoje 1940, Senasis Vilniaus Universitetas 1940 ir 1955, Vilniaus Universitetas 1940-1941, 1948, Lietuvių tautos kelias I-II 1952-53, Dėl mūsų sostinės 1960, 1962 ir kt. LID ir TP redakcija didžiuojasi prof. M. Biržišką turėjusi savo nuoširdžių bendradarbių eilėse ir giliai liūdi jam mirus.

Kun. dr. Jonas Matusas nuo širdies smūgio mirė 1962.VI.26, New Yorke, šv. Pilypo ir Jokūbo parapijos klebonijoj. Buvo gimęs 1899.X.26 Vaiguviškių k., Plokščių vls. (jo platesnė biografija ir bibliografija Tautos Praeities I t.2 knygoj, 306 pusl.). Šalia tiesioginio kunigo darbo visą energiją skyrė Lietuvos istorinių šaltinių tyrinėjimui ir kaupė medžiagą iš įvairių istorijos aktų, metraščių, kronikų ir kitų šaltinių. Tapęs privatdocentu, daugiausia atsidėjo Lietuvos materialinės kultūros šaltinių rinkimui ir iš tos srities paskelbė daug straipsnių mūsų periodinėj spaudoj. Mūsų istorikai jį vertina kaip istoriką analitiką, mėgusį daugiausia aiškinti šaltinius, bet ne rikiuoti surinktus duomenis pagal tam tikras vedamąsias idėjas, kaip daro istorikai sintetikai. Šioj TP knygoj jo spausdinama studija apie stiklą bus bene paskutinis velionies užbaigtas darbas. LID ir TP redakcija liūdi netekus uolaus ir nuoširdaus bendradarbio ir mūsų darbų rėmėjo.

Petras Tarasenka mirė Lietuvoje 1962 gegužės 17. Visą amžių buvo pasišventęs archeologinėms problemoms. Praktiškai pats dalyvavo daugelyje archeologinių kasinėjimų nepriklausomoje Lietuvoje, rašinėjo periodikoje. Atskirai išleido: Gimtoji senovė, Priešistorinė Lietuva, Lietuvos archeologijos medžiaga. Okupacijos laikais Tarasenka tapo ir mokslo populiarizacijos knygų bei jaunimo literatūros autorium ir literatūrine forma išleido: Didžiųjų Tyrulių paslaptys, Užburti lobiai, Pabėgimas.

SUKAKTUVININKAI

Vincentas Liulevičius, neseniai atšventęs 60 metų sukaktį, gimęs 1902.IV.24 Kryželių k., Utenos vls. ir aps. Vytauto D. Universitete teolog-filosofijos fak. studijavo istoriją, parašęs dipl. darbą: Lietuvos muziejų istorija 1812 - 1933. Lietuvoj ir Vokietijoj buvo gimn. mokytoju ir Eichstaetto liet. gimn. vice dir., augšt. mokyklų įgaliotiniu Bavarijoj ir Švietimo vadybos įgaliotinio amerikiečių zonai inspektorium, nuo 1948.V Istorinės medžiagos rinkimo komisijos pirm., Chicagos Augštesniosios Lituanistikos Mok. mokytoju, Pedagoginio Instituto lektorium. Jo rūpesčiu 1951 įkurtas Pasaulio lietuvių archyvas, kurį tebetvarko ir šiandien. Jo iniciatyva buvo įkurta ir Lietuvių Istorijos Draugija bei pradėta leisti Tautos Praeitis. Istorinėm temom talpino nemaža straipsnių periodikoj. Skyrium išleido Senųjų amžių istorija, 1946.

Alicija Rūgytė šiemet švenčia 60 metų. Gimusi 1902.XII.5 Švėkšnoje. 1933 baigė Vytauto D. Universiteto teolog.-filosofijos fakultetą. Studijavo istoriją,

dipl. darbas: Vilniaus Universitetas. Mokytojavo Lietuvoje, Vokietijoje ir Chicagoje, buvo Švėkšnos gimn. direktorė, Regensburgo ir Scheinfeldo liet. gimn. vice dir. ir direktorė, Chicagos Augštesniosios Lituanistikos Mok. direktorė. Viena iš Lietuvių Istorijos Draugijos ir Tautos Praeities steigėjų ir, kartu su administratorium, nešanti sunkiausią žurnalo finansinę naštą.

LIETUVIŲ ISTORIJOS DRAUGIJOJ

LID narių metinis susirinkimas buvo 1962.I.28 Chicagoje. Jam vadovavo J. Rūgis ir V. Adamkavičius. Išklausytas kun. dr. K. A. Matulaičio, MIC. pranešimas apie Bychovco kroniką, valdybos nariai pateikė savo darbų apyskaitas, plačiau diskutuota draugijos veiklos pagyvinimo reikalu. Nutarta pradėt ruoštis 1863 metų sukilimo paminėjimui, nariams daugiau prisidėti prie TP platinimo ir visokiais būdais talkininkauti redakcijai. Valdyba 1961 turėjusi 12 posėdžių.

Prof. Raphael Sealey paskaita. — Vykdamas į Seattle keletą dienų buvo sustojęs Chicagoj mūsų bendradarbis ir nuoširdus lietuvių bičiulis prof. R. Sealey, LID pakviestas, 1961.XII.27 Chicagoj, Jaunimo Centre skaitė lietuviškai paskaitą apie velnią lietuvių tautosakoje. Paskaita ir ypač paskaitininku susidomėjimas buvo toks didelis, kad auditorijon netilpo visi norėjusieji patekti. Po paskaitos buvo ilgos diskusijos.

Kun. dr. P. Jatulio paskaita. Kun. dr. P. Jatulis, viešėdamas Chicagoje, dalyvavo LID valdybos posėdy ir 1962.III.30 padarė viešą pranešimą visuomenei apie Romos istorikų darbus ir naujai atrastus Lietuvos praeitį nušviečiančius šaltinius tenykščiuose archyvuose.

*

LID narių darbai. — Iš atsakymų į valdybos anketą, ką kuris narys turi paruošęs ar baigia ruošti spaudai, sužinojome:

Dr. M. Anysas, Toronto, Ont.: ruošia spaudai veikalą: Senprūsių-prūtėnų giminių kovos su vokiečių riterių Ordinu nuo 1230 ligi 1283; baigia rašyti veikalą: Žymios lietuvės moterys mitologijoje ir istorijoje.

Prof. St. Dirmantas, Chicago, Ill., baigia rinkti medžiagą darbams: D L K karyba ir kariuomenė; Trys paskutiniai D L K-jos karai su Rusija; renka medžiagą temai: Vilniaus karinė praeitis.

Kun. Vyt. Bagdanavičius, MIC., Chicago, Ill., rašo etnologinę studiją apie Mariją lietuviškoje pasakoje. Tam tikslui surinkęs kelias dešimtis pasakos varijantų iš įvairių Europos, Azijos, Afrikos ir Amerikos tautų.

Povilas Dirkis, Chicago, Ill., rašo atsiminimus iš Lietuvos atsistatymo bei laisvės kovų laikų.

Prof. dr. Zenonas Ivinskis, Roma, Italija, spaudai paruošė ar ruošiami šie jo darbai:

1. Litauische Geschichte, ca. 1,000 psl. mašinraščio. Leidimu rūpinasi Baltų Tyrimo Institutas Bonoje;
2. Lietuvių tautos istorija dviejuose tomuose; I (iki 1572) apims apie 500 psl., paruošta 300 psl. mašinraščio galutinėje redakcijoje; II (1572 — 1944) su apžvalga iki 1960, yra juodraštyje iki 19-jo amž. Iš viso spausdintų to tomo puslapių bus 600 (su gausiomis išnašomis ir plačia bibliografija prie kiekvieno skyrelio);
3. Krikščionybės kelias Lietuvon, ca. 300 psl., mašinraštis. Be išnašų ir be bibliografinių nurodymų buvo spausdinta Laiškuose Lietuviams 1958 - 1959.
4. Vyskupas Merkelis Giedraitis ir jo laiko Lietuva, mašinraštis 750 psl. Keli pagrindiniai skyriai turės būti perdirbti ir žymiai papildyti dėl naujos gausios ir svarbios medžiagos. Leidėjas prelatas Pr. Juras;
5. Paskaitos iš Lietuvos istorijos, ca. 400 psl. mašinraščio;
6. Lietuvos ir Apaštalų Sosto santykiai amžių bėgyje ,ca. 60 psl. — įvadas į Lietuvos istorijos šaltinių tomą — Lietuvos vyskupų reliacijos Šv. Sostui. Leidėjas — prelatas J. Paškauskas;
7. Lietuvos istorija naujų šaltinių ir pokarinių tyrinėjimų šviesoje, ca. 40 psl. paskaita, skaityta 1961. IX. 3 L.K.M. Akademijos suvažiavime Čikagoje, spausdinama Suvažiavimo Darbų V tome.

Dr. J. Jakštas, Cleveland, Ohio, ruošia spaudai ir verčia į lietuvių k. prancūzų keliauninko Ph. De Mézieres (14 a.) aprašomas karališkas laidotuves pagoniškoje Lietuvoje.

Vincentas Liulevičius, Chicago, Ill., rašo: 1. Pasaulio lietuvių vaidmuo vasario 16 akto raidoje ir 2. JAV lietuvių materialinė parama Lietuvai.

Kun. dr. K. A. Matulaitis, M.I.C., Chicago, Ill., parengęs spaudai: 1. Marijonai Amerikoje, veiklos istoriniai bruožai iki 1956. Su vardynu mašinraščio 154 psl. Bus spausdinama Amerikos Lietuvių Katalikų Istorijoje, kurią leis Kunigų Vienybė; 2. Dievo Tarnas arkivyskupas Jurgis Matulaitis-Matulevičius 1871 - 1927, gyvenimo bruožai dokumentų šviesoje. Mašinraščio 360 psl. ir išnašų 85 psl. 3. Renka medžiagą Mindaugo mirties aplinkybėm išaiškinti.

Inž J. C. Rūgis, Chicago, Ill., ruošia, su pagalba pulk. K. Rumšos, Lietuvių Batalijono Sibire, prie 5-tos lenkų divizijos istoriją.

A. Rūgytė, Chicago, Ill., renka medžiagą: 1. Švėkšnos gimnazijos istoriją, 2. Dr. Juozapo Rūgio monografijai; 3. "Giedros" korp! istorijai.

Prof. dr. P. Ragažinskas, Medellin, Colombia, rengia studiją apie Ig. Demeikį, kuris išvyko iš Lietuvos 1863 ir pasižymėjo dideliais mokslo gabumais, įkūrė Čiles — Santiago Valstybės universitetą.

Zigmas Rumša, Chicago, Ill., renka medžiagą Lietuvos kariuomenės istorijai.

*

Dr. Zenonas Ivinskis, iš Romos atvykęs į LKMA suvažiavimą Chicagoje, kelias savaites viešėjo JAV ir įvairiose lietuvių kolonijose skaitė eilę paskaitų. LID valdyba su juo turėjo nemažą draugiją liečiančiais klausimais pasitarimų.

Nauji nariai. 1961-62 į LID įstojo:

Kun. dr. Jonas Bičiūnas,
Jonas Dainauskas,
prof. Stasys Dirmantas,
kun. dr. Povilas Jatulis,
Balys Račkauskas,
kun. dr. Povilas Ragažinskas,
Juozas Tijūnėlis.

Istorijos sekcija LKMA suvažiavime. L. Katalikų Mokslo Akademijos suvažiavime Chicagoje istorijos sekcija buvo svari ir gerai suorganizuota. 1961.IX.2 Congress viešbučio auditorijoje buvo skaitytos dvi tos sekcijos paskaitos: dr. **K. Jurgėlos** — Lietuviai Amerikoje prieš masinę emigraciją ir tautinį atgimimą ir dr. **A. Kučo** — Amerikos lietuvių ryšiai su tėvyne. Kitą dieną Marijos Augštesniojoj Mokykloj dr. **Z. Ivinskis** skaitė — Lietuvos istorija naujų šaltinių ir pokarinių tyrinėjimų šviesoje, į kurią atsilankė klausytojų daugiau nei į bet kurios kitos sekcijos posėdžius, viso apie 350 žmonių. Sekciją suorganizavo ir posėdžiams pirmininkavo V. Liulevičius, sekretoriavo B. Račkauskas.

Istorijos sekcija Kultūros Kongrese. II Kultūros Kongreso 1962 organizatoriai pakvietė LID suorganizuoti istorijos sekciją. Draugijos valdyba iš savo pusės paprašė tai sekcijai vadovauti ir pakviesti paskaitininkus V. Liulevičių. Yra numatytos dr. J. Jakšto, P. Pauliukonio ir V. Liulevičiaus paskaitos.

MECENATAI IR RĖMĖJAI

Atjausdami sunkią lietuviškosios spaudos padėtį ir norėdami paremti Tautos Praeities leidimą, mūsų žurnalo reikalams aukojo:

Kun. Juozas A. Karalius (Shenandoah, Pa.) $100.00,

Dr. Leonas ir Irena Kriaučeliūnai (Summit, Ill.) $100.00,

Dr. Jadvyga ir dr. Viktoras Dubinskai (Chicago, Ill.) $100.00,

Alicija Rūgytė (Chicago, Ill.) $100.00,

M. ir J. Ročkai, J. Kirvaitis, dr. L. Griniutė-Glemžienė ..... — po $10.00,

Dr. M. Krasauskaitė $6.00, prel. J. Paškus $5.00, dr. J. Jakštas, O. Barauskienė, P. Pupius ir J. Končius po $2.00, V. Adomaitis, B. Kliorė, P. Martinkaitienė, E. Meškauskienė, S. Proninskienė, J. Sakienė, P. Stakė ir A. Tumosa po $1.00.

LID ir TP mūsų mecenatams ir rėmėjams nuoširdžiai dėkoja.

ENGLISH ABSTRACTS

BY ARŪNAS ZAILSKAS

Dr. Zenonas Ivinskis, formerly dean of the Faculty of Philosophy of the University of Vytautas the Great, in Kaunas, presents an excerpt from a major work, on the eastward expansion of Lithuanian rulers in the 14th and 15th Centuries. This direction of Lithuanian expansion was a result of the country's geopolitical situation. Since the Teutonic Order had firmly entrenched itself on the western border of Lithuania, it was natural for the Lithuanians to expanded towards the East, where the Russians presented a weaker barrier.

During the 13th Century, the German knights, the most concentrated military power of the period, embarked on their attempts to subdue the Lithuanians. They failed, however, because already before Gediminas (1316 - 1341) Lithuania was a powerful nation. Grand Duke Algirdas (1345 - 1377) left perhaps the strongest imprint on the period, having made Lithuania the largest state in Europe. His ambitions to extend Lithuanian rule over all Russian lands is well recorded. A tolerant ruler, Algirdas conferred upon all conquered nationalities the full rights of Lithuanian citizenship, including that of free exercise of any religion—rights the present-day inhabitants of these territories may well envy.

Algirdas had approached the city walls of Moscow three times but refrained from attacking and seeking a decisive battle, presumably because of the constant German menace in the west. Muscovy later took advantage of the situation and used all conceivable means to extend its influence over the Slavs who lived under Lithuanian rule. From the end of the 15th Century onward, Muscovy became a threat to Lithuania's distant eastern borders.

Vytautas the Great, son of Kęstutis and nephew of Algirdas, continued Lithuania's eastward march, with the result that Lithuania, a nation of imperial proportions, at that time extended from the Baltic Sea in the West to the Black Sea in the Southeast. He solidified the state, centralized the government and exerted a civilizing influence on the inhabitants of the distant Eastern provinces. Monuments to his activities there are surviving locality names, such as Vytautas' Bath or Vytautas Ford. His only daughter, Sophia, incidentally, became the wife of Duke Vasili of Moscow. After the latter's death, Vytautas became the protector of his grandson, Vasili II of Moscow.

With the aid of faction of Tartars, Vytautas sought to bring under his control the remaining Russian lands. He led a European crusade against the Tartars under Timur-Kutlug, but the Crusaders were defeated at the River Vorskla, in 1399. This military debacle prevented Vytautas from attaining his far-reaching objectives in the East, but, fortunately for him, the ill effects of the defeat were greatly mitigated by internal quarrels among the Tartars. Before long, Vytautas was able to reestablish a favorable boundary between Lithuania and Muscovy that survived for an extended period.

Dr. Jonas Remeika, writing on "Shipping on the River Nemunas before 1430," discusses Lithuania's commercial relations with Western Europe during the 14th Century and the beginning of the 15th. Emphasis is placed on trade relations during the reigns of Grand Dukes Gediminas and Vytautas. He describes the obstacles thrown in the path of Lithuanian traders by the Teutonic Knights, who had established themselves in old (non-Germanic) Prussian lands, west of Lithuania, thus blocking her major natural waterway to the Baltic Sea, the Nemunas, at its mouth.

Lithuania's rulers, interested in promoting international trade, welcomed Western European merchants and accorded them many privileges. Gediminas, for example, extended City of Riga rights to all merchants, and they came in large numbers.

Principal Lithuanian exports were timber, ashes, furs, wax, livestock and poultry. Notable among the animal exports was the now extinct European bison, aurochs. Chief imports were salt, fabrics, metals and metal products, such as utensils, tools and church bells. Because the Teutonic Order blocked the shipment of strategic goods, Lithuanians procured their import weapons, early artillery and armor via Cracow. The author notes, in conclusion, that the Lithuanian rulers' interest in trade helped materially in the strengthening of the country's economic position and in the development of a merchant class.

The Rev. Dr. K. A. Matulaitis, MIC, contributes a translation (from White Ruthenian) of the Third Lithuanian Annals, widely known as the Chronicle of Bychovcas. This chronicle was published in 1846 in Vilnius by Teodoras Narbutas, a Lithuanian historian. For more than a century, sceptics doubted the authenticity of this document, supposing that the patriotism of Narbutas might have led him to fabricate it. New investigations and the discovery of letters by Alexander Bychovcas from the period 1834-39, however, have confirmed the fact that the latter had actually possessed the chronicle and presented it to Narbutas.

The Annals, third in a series, begin with accounts of a voyage of Duke Palemonas, of Venice, to the North and his settlement in Lithuania, early in the Christian era. The chronicle then presents in detail the complex genealogy of the dukes of Polockas and other White Ruthenian

lands under Lithuanian rule. Before coming to an end with the events of 1270, the annals describe the unification of Lithuania.

The Rev. Vytautas Bagdanavičius, MIC, in his article on the origin of the Lithuanian verbal form of the Sign of the Cross, points out a significant difference between the words used in Lithuanian, Latvian and Lithuanian-Minor on the one hand and in all other languages on the other. Unlike all other Christians, the Lithuanians and their relatives (in Lithuania Minor, not only the Catholics but also Protestants) include the word, "God," in their Sign of the Cross: "In the name of God the Father, the Son and the Holy Spirit."

In the middle of the 19th Century, Cardinal Newman maintained that the idea of God the Father in the concept of the Trinity had been used before the time of Arius, founder of Arianism (prior to the 4th Century), even though in a manner not entirely accurate.

Our author, drawing support from other sources, especially the assertions of Daniel-Rops, suggests that the Christianization of the peoples of Western Europe may have occurred much earlier than is now commonly held. During the first few centuries after Christ, these peoples may have accepted Christianity, but, not being ready to understand the dogma of the Trinity, they may have succumbed to Arianism and later relapsed into paganism. During that conjectured early Christian period in Northern Europe, Christianity may also have reached the Baltic region, in some undetermined manner. The author finds support for this conjecture in the difference between the verbal form of the Sign of the Cross in Lithuanian, and in most other languages.

Dr. Jonas Matusas, contributes an article on "Glass in Lithuania's Past." Glass as an item of jewelry was known in Lithuanian prehistory. As a window glazing material, it probably appeared together with masonry in the construction of castles and churches. Until about 1500, glass was imported. In 1551, one Martynas Paleckis was granted the privilege to establish the first glass factory in Vilnius. By 1596, a second glass factory was probably operating near Ukmergė. A grand ducal decree in 1557-58 included glass makers among the various craftsmen who were to be settled at each of the Grand Duke's castles. Around 1650, glass windows were common in peasantr's dwellings. In the 17th Century, Radvila, a Lithuanian noble, established in Sluckas a glass factory with an advanced technology that made it the most famous glass works in the Baltic region. It produced mirrors, cut glass and other artistic items. In the 18th Century, the glass industry flourished. It is almost certain that during this period water power was used in glass manufacture.

The same author also continues from our previous issue an article on Lithuanian cities and towns, supplementing historical data included in Lietuvių Enciklopedija (Lithuanian Encyclopedia), published in Boston, Mass.

II

In our Historical Materials Department, *the Rev. Dr. P. Rabikauskas, S.J.,* presents descriptions of the plans of some old Lithuanian edifices, which have been destroyed. His sources: copies of the plans, found in Rome.

V. Liulevičius continues his history of Lithuanian secondary schools in post-World War II Germany.

J. Rugis contributes material on Lithuanian soldiers who fought against the Bolsheviks in Siberia after World War I.

II

Bibliography

IV

A Chronicle

KLAIDŲ ATITAISYMAS

J. K. Kario str. Seniausieji lietuvių pinigai (1 kn.):

pusl.,	**eil.**	**atspausdinta**	**reikia**
27	18 iš v.	papuošalinis antkapis	antkaklis
30	14 „ „	patogiai dailių	dalių
32	37 „ „	panašiai į vokiečių	atsirėmusi į vokiečių
39	15 „ „	visų tų	visų su
„	27 „ „	Kada kailiniai	Kada slavų kailiniai
40	28 „ „	kartą minima	pirmą kartą minima

M. Biržiškos str. Nežinomieji L. Rėzos akademiniai raštai (3 kn.):

pusl.	**eil.**	**reikia**
393	17 iš v.	kurzgefasste
„	7 iš a.	ne as, bet ac
„	3 „ „	minėtoji
394	7 „ „	Grotius'o Townson'o,
„	5-4 „ „	Russwurm'o,
395	19 „ v.	illustravit
397	20 „ a.	propositum
„	9 „ „	ne cersum, bet versum
„	3 „ „	arborem
„	1 „ „	Sarnitiaus
398	15 „ v.	ne devasti, bet devastati
398	15 „ a.	ne muniro, bet munito
„	9 „ „	ne cuxinum bet euxinum
„	6 „ „	1331
399	6 „ „	des Koenigreichs
400	16 „ „	ne un, bet und
„	8 „ „	Prussicae
„	3 „ „	Hartungianis
401	5 „ v.	Menschen
„	23 „ a.	beruhmtesten
402	15 „ „	investitus est
403	6 „ „	ne un, bet und
405	16 „ v.	ne M.D., bet **D.M.**
405	18 „ „	Kirchensachen
„	24 „ a.	praleista: Melanchton's Briefe an Markgraf Albrecht von Preussen 1816
406	16 „ v.	legitima
„	6 „ a.	Gedaechtniss
407	15 „ „	idioten
„	4 „ „	Programma
408	13 „ v.	Institutio

Tame pat puslapyje apačioje turi būti Uchte 1946 III 3 — Hamburgas 1946 III 10.

P. Rabikausko str. 18-jo amž. Lietuvos bruožai (3 kn.):

pusl.	**eil.**		**atspausdinta**	**reikia**
347	7	išn.	Indian	Indiam
„	„	„	versabuntur	versabantur
358	23	iš v.	šilo	šiol
383	5	„ „	suademus	suadeamus
„	29	„ „	at fidelitatem	ad fidelitatem
„	37	„ „	consultarus	consulturus
384	16	„ „	conciniis	confiniis
385	7	„ „	quam publicae	quam publice
„	18	„ „	hostium probavēre.	hostium cumulatam probavēre.
„	20	„ „	baptizados	baptizatos
„	23	„ „	distributis 806,	distributis, 806,
„	36	„ „	destinēre	destitēre
386	3	„ „	prebeculam	plebeculam
„	6	„ „	praecunte	praeeunte
388	20	„ „	abiisse	obiisse
390	3	„ „	modestā	modestiā
„	18/19	„ „	laboribus fiunt	laboribus fortiores fiunt.
„	24	„ „	christiane	christianae
391	54	„ „	Dxbrowski	Dąbrowski

TAUTOS PRAEITIS

TOMAS I

TURINYS

Antoniewicz, Jerzy — Paslaptingieji sūduviai 63

Bagdanavičius, Vytautas — Lietuviškos žegnonės kilmė 575

„ „ — Sovietinė Lietuvos istoriografija 3

Biržiška, Mykolas — Nežinomieji L. Rėzos akademiniai raštai 393

Ivinskis, Zenonas — Lietuvos valstybingumo išplėtimas slavų erdvėje . . . 501

Juozas, Jakštas — Dlugošas apie Žalgirio mūšį 165

Karys, Jonas K. — Seniausi lietuvių "pinigai" 25

Matulaitis, Kazimieras A. — Ar etruskai mums giminingi? 49

„ „ — III Lietuvos metraštis (Bychovco kronika) . . . 565

Matusas, Jonas — Lietuvos lokalinės istorijos Liet. Encikl. papildymas . . 425, 605

„ „ — Sodas, daržas ir darželis senovės Lietuvoje 199

„ „ — Stiklas Lietuvos senovėje 595

Nauburas, Martynas E. — Durbės kautynės 205

Rabikauskas, Paulius — 18-jo amžiaus Lietuvos bruožai (Pašiaušės kolegija) . . 345

Račkus, Aleksandras M. — Blaivybės sąjūdžio metaliniai dokumentai . . . 43

„ „ — Pilies Vartų herbo kilmė 233

Remeika Jonas — Prekyba Nemunu iki 1430 521

Rūgis Jonas — Palangos gimnazija ir jos vaidmuo krašto istorijoje 55

Rukša, Antanas — "Diarium Societatis Jesu" ir lietuvių kalba Vilniuje . . . 409

Sealey, Raphael — Bendros mintys apie lietuvių kalbos kilmę 333

Vadopalas, Antanas — Lietuviški dignitoriai 211

Yla, Stasys — Šiluvos steigėjas ir globėjai 183

ISTORINĖ MEDŽIAGA

Grincevičius, Česlovas — Amerikos lietuvių organizacijos (pašalpinių draugijų konstitucijos) 251

Ivanauskas, Mikalojus — I apžvalginė Lietuvos architektūros paroda . . . 94

Liulevičius, Vincentas — Švietimo židiniai tremtinių stovyklose 78, 269, 449, 616

Rabikauskas, Paulius — Lietuvos jėzuitų provincijos pastatų planai 613

Rėklaitis, Kazimieras M. — Atsiminimai iš Petrapilio lietuvių veiklos . 65, 441

Remeika, Jonas — Pastabos dėl Mažosios Lietuvos vietovardžių 275

Rūgis, Jonas — Iš pulk. K. Rumšos atsiminimų 630

„ „ — Pilsudskiai Žemaitijoje 468

„ „ — Pirmas litų padirbinėjimas Lietuvoje 278

Ružaniec-Ružancovas, Aleksandras — Neišleistas gudų lietuvių laikraštis . . 109

Etruskų mįslė (**Tininis, Juozas** ir **Matulaitis, Kazimieras**) 280

Iš archyvų:

2-ji knyga 283, 325

Rumunų fronto lietuvių karių protokolas; Biržai 1675 metais; iš kun. K. Ambrozaičio eilėdaros; senoji Zapyškio bažnyčios graviūra.

3-ji knyga 471-473

M. K. Čiurlionio paskolos raštas (faksimilė); Giesmes Myszes 1830 metų rankraštis.

BIBLIOGRAFIJA

1-ji knyga 111-131

Užmirštoji taika (V. Širvydas); Zapisky Bielaruskaha institutu navuki i mastactva (A. Ružaniec-Ružancovas); Konadni Litaraturna mastacki časopis (A. R. - R.); Naujausi istoriniai leidiniai; Biografija ir istorija užjūrių lietuvių periodikoje (A. Ružaniec - Ružancovas); Mažosios Lietuvos reikalai lietuvių tremtinių spaudoje (— " — ").

2-ji knyga 285-301

Vilniaus byla lenkų šaltiniuose (M. Krupavičius); Latvių ir lietuvių rytinių sričių likimas (dr. A. Baltinis); Halecki apie Lietuvos - Lenkijos uniją (J. Rūgis); Istorinės Lietuvos albumas (Č. G.); Naujausioji istorinė literatūra, Disertacijos apie Pabaltijį (Vyt. Širvydas ir Č. Grc.).

3-ji knyga 475-487

Žalgirio sukaktis lenkų literatūroje (J. Dainauskas); Lenkijos archeologų darbai baltų žemėje (K. A. M.); Naujausioji istorinė literatūra (Vyt. Širvydas ir Č. Grc.); Mažoji Lietuva vokiečių literatūroje (M. E. N.).

4-jt knyga 635-644

Rocznik Bialostocki I 1961 (K. A. M.); Zeszyty Historyczne (J. Rūgis); Bibliografija apie Lietuvą ir lietuvius (Č. G.); Naujausioji istorinė literatūra (V. Širvydas ir Č. Grc.).

KRONIKA

1-ji knyga 132-137

Kasinėjimai Lietuvoje; Įvykiai; Sukaktuvininkai: kun. dr. K. A. Matulaitis, MIC, dr. V. Sruogienė - Daugirdaitė, K. Avižonis, kun. V. Bagdanavičius, MIC, dr. Z. Ivinskis; Lietuvių Istorijos Draugijos nariai; Pirmieji Tautos Praeities prenumeratoriai.

2-ji knyga 302-307

Kasinėjimai Lietuvoje tęsiami; Paminklų apsauga; Lietuvos istorijos šaltinių tyrinėjimas Romoje; Istorikai laisvajam pasauly; Sukaktuvininkai: dr. J. Jakštas, dr. A. Kučas, kun. dr. J. Matusas; Miscelanea; Lietuvių Istorijos Draugijoj.

3-ji knyga 489-497

Kaip minėtas Žalgiris; Kasinėjimai ir paminklų apsauga Lietuvoje; Lietuva tarptautiniam istorikų kongrese; Istorikų veikla Romoje; Miscelanea; Nekrologai: A. Šapoka, K. Jablonskis; Sukaktuvininkai: P. Klimas, dr. A. Anysas, J. Rūgis; Lietuvių Istorijos Draugijoj.

4-ji knyga 645-649

Istoriniai radiniai Lietuvoje; Iš L. K. Mokslo Akademijos istorijos mokslų sekcijos veiklos 1960-1961 (Z. I.); Nekrologai: M. Biržiška, J. Matusas, P. Tarasenka; Sukaktuvininkai: V. Liulevičius, A. Rūgytė; Lietuvių Istorijos Draugijoj; Mecenatai ir rėmėjai.

Klaidų atitaisymas 279, 500, 654

ENGLISH ABSTRACTS 139, 309, 498, 651

Redaktorius — Editor:

Č. Grincevičius
1616 S. 50 Ave.,
Cicero 50, Ill., USA.

Redakcinė kolegija — Associate Editors:

Rev. V. Bagdanavičius, MIC, ir
M. E. Nauburas.

Leidžia — Published by:

Lietuvių Istorijos Draugija (Lithuanian Historical Society), Chicago, Ill., USA.

Administratorius — Business Manager:

Rev. Dr. K. A. Matulaitis, MIC.
Marian Hills Seminary,
Clarendon Hills, Ill., USA.

Prenumerata — Subscription:

vienas tomas (4 knygos) — $10.00; atskiros knygos kaina — 3.00. Lietuvių istor. dr-jos nariams duodama 25% nuolaida. Volume (4 issues) — $10.00; separately, each — $3.00.

Kaina $3.00

Spausdino Draugo spaustuvė, 4545 West 63rd Street, Chicago 29, Ill.